

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

A

- 413 a 98
 413 abeceda 74
 413 abecedaren, -na, -o 75
 413 abota f 76
 410 aboten, na, -o 1
 413 ah! 99
 413 ahkati v 78
 490 áko 37
 413 aldov m 79
 413 aldovati v 80
 490 ali 38
 413 apnen, -a, -o 82
 413 apno n 83
 410 apostol m 2
 413 apostolski, -a, -o 84
 413 alpe f 81
 410 arati v 3
 413 arhangel m 86
 501 armada f 46

B

- 410 baba f 4
 410 babica f 5
 411 babine f pl 22
 410 babjeveren, -na, -o 6
 411 babjeverstvo n 21
 411 babnica f 23
 410 babura f 7
 411 bádati v 24
 410 bahač m 8
 411 baharija f 25
 410 bahati v 9
 410 bajalec m 10
 410 bajalica f 11
 410 bajati v 12
 410 bajen, -na, -o 13

- 411 bakla f 28
 411 baklada f 29
 411 bakren, -a, -o 30
 411 bakro n 31
 411 bakrorez m 32
 411 **29.1 (2023)**
 411 balvan m 34
 411 ban m 35
 411 bangar m 36
 411 banja f 37
 411 bankovec m 38
 411 bar 39
 411 bara f 40
 410 barantati v 16
 411 barantija f 41
 411 barek, -a, -o 42
 501 balena f 14
 411 barinat, -a, -o 43
 411 bariš m 44
 411 barka f 45
 411 barovčin m 46
 411 bars m 47
 411 baršun m 48
 411 barva f 49
 411 barvarija f 50
 410 barvati v 17
 492 barven, -na, -o 38
 492 barvotisk m 39
 410 basati v 18
 411 basen f 3
 492 basna f 40
 492 basulja f 41
 411 baš 51
 410 batati v 19
 410 bati se v 20
 411 batina f 52
 410 baviti se v 21
 410 bdeti v 22

Jezikoslovni zapiski 29.1 (2023)

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor **Hubert Bergmann, Metka Furlan, Alenka Jelovšek, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele Peter Weiss**

Urednik **Peter Weiss**

Tehnična urednica **Alenka Jelovšek**

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino **Donald Reindl, DEKS, d. o. o.**

Naslov uredništva **Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU)
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana, Slovenija**

Telefon **+386 1 4706 160
peter.weiss@zrc-sazu.si, isj@zrc-sazu.si
<http://ojs.zrc-sazu.si/jz>**

Izdal **ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša**

Založila **Založba ZRC**

Zanju **Oto Luthar, Kozma Ahačič**

Glavni urednik **Aleš Pogačnik**

Prelom **Simon Atelšek**

Oblikovanje **Evita Lukež**

Tisk **Cicero, Begunje, d. o. o.**

Naklada **200 izvodov**

Letna naročnina **10 €**

Letna naročnina za študente **8 €**

Cena posamezne številke **7 €**

Cena dvojne številke **12 €**

Naročila sprejema **Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija**

Telefon **+386 1 4706 464
zalozba@zrc-sazu.si**

arri

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
REPUBLIKE SLOVENIJE

Revija izhaja s podporo
Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov
MLA International Bibliography of Books and Articles on the
Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie
linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska;
IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics,
Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative
Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno
uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

A

- 413 a 98
 413 abeceda 74
 413 abecedaren, -na, -o 75
 413 abota f 76
 410 aboten, na, -o 1
 413 ah! 99
 413 ahkati v 78
 490 áko 37
 413 aldov m 79
 413 aldovati v 80
 490 ali 38
 413 apnen, -a, -o 82
 413 apno n 83
 410 apostol m 2
 413 apostolski, -a, -o 84
 413 alpe f 81
 410 arati v 3
 413 arhangel m 86
 501 armada f 46

B

- 410 baba f 4
 410 babica f 5
 411 babine f pl 22
 410 babjeveren, -na, -o 6
 411 babjeverstvo n 21
 411 babnica f 23
 410 babura f 7
 411 bádati v 24
 410 bahač m 8
 411 baharija f 25
 410 bahati v 9
 410 bajalec m 10
 410 bajalica f 11
 410 bajati v 12
 410 bajen, -na, -o 13

- 411 bakla f 28
 411 baklada f 29
 411 bakren, -a, -o 30
 411 bakro n 31
 411 bakrorez m 32
 411 balvan m 34
 411 ban m 35
 411 bangar m 36
 411 banja f 37
 411 bankovec m 38
 411 bar 39
 411 bara f 40
 410 barantati v 16
 411 barantija f 41
 411 barek, -a, -o 42
 501 balena f 14
 411 barinat, -a, -o 43
 411 bariš m 44
 411 barka f 45
 411 barovčin m 46
 411 bars m 47
 411 baršun m 48
 411 barva f 49
 411 barvarija f 50
 410 barvati v 17
 492 barven, -na, -o 38
 492 barvotisk m 39
 410 basati v 18
 411 basen f 3
 492 basna f 40
 492 basulja f 41
 411 baš 51
 410 batati v 19
 410 bati se v 20
 411 batina f 52
 410 baviti se v 21
 410 bdeti v 22

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- 7 Kozma Ahačič**
Slovenski prevedki v večjezičnem primerjalnem slovarčku Olofa Rudbecka st. (1698): nov podatek za zgodovino slovenskega slovaropisja in analizo uporabe slovarjev v 17. stoletju
- 35 Andreja Žele**
Slovenski predložni glagoli z vidika leksikalizacije
- 51 Robert Grošelj**
Bolgarski predprihodnjik in njegove slovenske ustreznice: kontrastivno-
-prevodni vidik
- 65 Metka Furlan**
Terske in druge slovenske sekundarne oksitoneze
- 91 Suzana Todorović**
Raba leksikalnih romanizmov v slovenskih narečnih govorih slovenske Istre: primer dvo- in enojezičnih vasi Bertoki, Pomjan in Šared
- 107 Herta Maurer-Lausegger**
Narodno blago iz Roža 1936/37: dialektološka in etnološka zakladnica v rožanskem narečju
- 127 Maruša Žibred**
Soglasniški odrazi v novomeškem govoru in okolici
- 149 Ivona Andres**
Besedilo o stari kmečki hiši v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem
- 163 Tadeusz Lewaszkiwicz – Wiesław Wydra**
»Slovenski/koroški/podjunski« (?) števnik v latinskem rokopisu iz tretje četrtine 12. stoletja (Heiligenkreuz, Cod. 250)

OCENE IN POROČILA

- 181 Urška Vranjek Ošlak**
Slovensko lastnoimensko bogastvo Občine Zell-Sele
- 185 Andreja Legan Ravnikar**
Jezikoslovna različnost Branke Tafra
- 193 Dejan Gabrovšek**
Delavnica o leksikografiji in korpusnem jezikoslovju Lexicom 2022

Recenzentke in recenzenti **Metka Furlan**
Alenka Jelovšek
Janoš Ježovnik
Karmen Kenda-Jež
Domen Krvina
Mojca Kumin Horvat
Andreja Legan Ravnikar
Milen Malakov
Nina Pahor
Jožica Škofic
Mladen Uhlík
Peter Weiss

RAZPRAVE IN ČLANKI

KOZMA AHAČIČ

SLOVENSKI PREVEDKI V VEČJEZIČNEM PRIMERJALNEM SLOVARČKU OLOFA RUDBECKA ST. (1698): NOV PODATEK ZA ZGODOVINO SLOVENSKEGA SLOVAROPISJA IN ANALIZO UPORABE SLOVARJEV V 17. STOLETJU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.01](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.01)

Tretja knjiga dela *Atlantica* Olofa Rudbecka iz leta 1698 vsebuje večjezični primerjalni slovarček, ki v stolpcu *Slavonica* vsebuje 228 slovenskih besed, poleg tega pa še osem poljskih, šest hrvaških in štiri češke. Prispevek opozarja na pomen tega slovarčka za zgodovino slovenskega slovaropisja, opisuje postopke uporabe Megiserjevega slovarja *Thesaurus polyglottus* iz leta 1603 kot predloge za »slovanske« besede in išče natančen Rudbeckov vir za vsako uporabljeno besedo.

Ključne besede: Olof Rudbeck st. (1630–1702), *Atlantica sive Manheim* (1698), Hieronim Megiser, *Thesaurus polyglottus* (1603), slovar, slovenščina, poljščina, hrvaščina, češčina

Slovenian Translations in Olof Rudbeck the Elder's Multilingual Comparative Glossary (1698): New Information for the History of Slovenian Lexicography and for the Analysis of Dictionary Use in the Seventeenth Century

The third book of Olof Rudbeck's work *Atlantica* from 1698 contains a multilingual comparative glossary with 228 Slovenian words in the *Slavonica* column, as well as eight Polish, six Croatian, and four Czech words. This article draws attention to the importance of this glossary for the history of Slovenian lexicography, describes how Megiser's *Thesaurus polyglottus* from 1603 was used as a template for "Slavic" words, and searches for the exact source Rudbeck used for each word.

Keywords: Olof Rudbeck the Elder (1630–1702), *Atlantica sive Manheim* (1698), Hieronymus Megiser, *Thesaurus polyglottus* (1603), dictionary, Slovenian, Polish, Croatian, Czech

1 Uvod

Švedski pisec in znanstvenik Olof Rudbeck st. (1630–1702) je v letih 1679–1702 izdal obsežno delo v štirih knjigah na skoraj 3000 straneh z dolgim naslovom, ki ga običajno okrajšajo kar kot *Atlantica* [*Atlant eller Manheim / Atlantica sive*

Kozma Ahačič ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■
kozma.ahacic@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0002-2678-1269>

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038 in projekta J6-2584, ki ju financira ARRS. Avtor se zahvaljuje recenzentoma za koristne pripombe.

Manheim] (Rudbeck 1679, 1689, 1698, 1702). Pisano je bilo izrazito tendenčno, vsebuje pa na videz impresivno zbirko najrazličnejših podatkov, med katerimi igrajo pomembno vlogo tudi jezikoslovni.¹ Delo, ki je želelo biti nekakšna zgodovina sveta od samih začetkov, sodi v vrsto tedanjih del, ki so dokazovala, da je švedščina starodaven jezik. Metodološko je skoraj v celoti zasnovano na dokazovanju vnaprej določenih sklepov, katerih namen je bil krepi ti švedsko jezikovno in narodno zavest.

V tem kontekstu je Rudbeck (1698: 719–729)² pripravil večjezični primerjalni slovarček z 256 iztočnicami v »skitskem oziroma švedskem« jeziku (*Scythica seu Sveonica / Schytiska eller Swenska* [SS]), ki jih je primerjal s feničanskim³ (*Punica / Phoeniciska* [P]), nemškim (*Germanica / Tyska* [Ger.]), hebrejskim (*Hebraea / Hebreiska* [H]), grškim (*Graeca / Grekeska* [Graec.]), latinskim (*Latina / Latinska* [L]), slovanskim (*Slavonica / Slaweska* [S]) in finskim (*Fennonica / Finska* [F]) jezikom. Namen takšne primerjave je bil dokazati, da je feničanski jezik etimološko povezan s »švedskim oz. skitskim« jezikom. Vse podobne besede (torej besede, ki so po njegovi presoji »etimološko« povezane) je označil ležeče in jim sopostavil besede iz drugih »jezikov«. Iz takšnega pregleda naj bi bila povezava vsakomur razvidna že na prvi pogled.

Štiri različne vrstice iz Rudbeckovega besedila (»etimološke« povezave je Rubeck označeval z ležečim tiskom):

<i>Scythica seu Sveonica</i>	<i>Punica</i>	<i>Germanica</i>	<i>Hebraea</i>	<i>Graeca</i>	<i>Latina</i>	<i>Slavonica</i>	<i>Fennonica</i>
<i>As-drut-bal</i>	<i>Afdrubal</i>	Gott treu und mectig	Meleh adon gebir	Bafilevs piptos	Deus fidus et potens	Bug, ver- oblafta	Voimalinen Jumala
<i>Geeth</i>	<i>Geeth</i>	Fiehe	Mikneh, behir, kini- an gemah	Tremma boskaema	Pecus	Shivina	Caria
<i>Maurentuna</i>	<i>Mariantuna</i>	Seeftat	Kir al- liamim	Thala- za-polis	Civitas maritima	<i>Morie- meftu</i>	<i>Maeri kaupungi</i>
<i>Syra</i>	<i>Syra</i>	Geftank, Saur	Mak, boefck, hibbiſch	Dyfordia	Factor	Smrad	Haifu

- 1 Literature o jezikoslovnih vprašanjih v delu *Atlantica* je kar nekaj, a šele v zadnjem času raziskave segajo tudi globlje. Osnovni zgodovinskojezikoslovni pregled in umestitev najdemo v Hovdhagen et al. 2000: 71–74; Hovdhagen 2001: 1124–1129. Najboljši pregled je naredil Bauhaus (2019: 26–55), kratke preglede pa imajo Agrell (1955: 107–117), Borst (1960) – predvsem za širšo umestitev, Metcalf (1974: zlasti 249–252), natančna je tudi spremna študija Axla Nelsona v Rudbeck 1947: 751–765. Med novejšimi pregledi se problematike dotikajo še Burman (2017: 77–93), Burman in Boyes (2021: 749–766) in drugi, nismo pa zasledili pregledov z vidika slovanskih jezikov.
- 2 V prispevku se naslanjamo na nam dostopno švedsko-latinsko izdajo tretje knjige iz leta 1698 (<https://data.onb.ac.at/rec/AC11064593>), švedsko izhodiščno besedilo je dostopno tudi v prepisu (Rudbeck 1947), razlik ni, so bile pa pri prepisu poenotene črke, kar bi otežilo analizo, občasno najdemo tudi kako napako v prepisu.
- 3 Kot feničanski je Rudbeck označeval punski jezik, ne (širše) feničanščine (Bauhaus 2019: 34).

Rudbeckove etimologije večinoma nimajo nikakršne realne osnove, ob čemer velja opozoriti, da so nastajale v času, ko so tudi na Švedskem že nastajala dela z večjo vrednostjo za nadaljnji razvoj etimološke znanosti, na primer besedilo Georga Stiernhielma (1671), katerega dela imajo že nekatere metodološke zametke primerjalnega zgodovinskega jezikoslovja: v družino »skitskega« jezika je Stiernhielm uvrščal latinščino in romanske jezike, grščino, perzijski, germanski in slovanski »jezik« (več Hovdhagen 2021: 1125). Rudbeck po drugi strani izhaja iz treh glavnih evropskih jezikov, na podlagi katerih naj bi se dalo razložiti vse druge jezike; to so skitski, grški in keltski jezik. »Skitski ali švedski« pišemo dosledno v narekovajih, saj Rudbeck uporablja izraze, kot so skitski, gotski in švedski jezik, večinoma kar kot sinonime (Bauhaus 2019: 26; tam tudi več o Rudbeckovi »metodologiji«⁴).

2 »SLOVANSKE« IN SLOVENSKE BESEDE V RUDBECKOVEM ETIMOLOŠKEM SLOVARČKU IN POMEN NJIHOVE ANALIZE

Etimološki slovarček na enajstih večjih straneh prinaša pri 201 iztočnici tudi 248 ustreznih besed, označenih kot »slovanske« (*Slavonica/Slawefka*), od katerih je:

- (a) 228 slovenskih besed (od tega 171 različnih, 27 pa se jih pojavlja večkrat),
- (b) osem poljskih besed:⁵

Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Stran v Rudbeck 1698
Gorahegi	Promontorium	Polon. gorahegy [promontorium]	729
mielo vak	Libidinofse ardere. Amare	Carniol. lubiti, Polon. mielowak [amo]	719
Obiaviam	Revelare, clamare	[revelo, vide manifesto]; Polon. objawiam [manifesto]	722
przechodze	Pertransire	Sclau. korazhiti, preftopiti, Polon. przechodze-myam [traseo]	723
Przenofze	Tranfducere	Polo. przenofze [transfero]	728
Walcze	Praeliari, pungere, punire	Sclau. bofti [pugno]; Pol. walcze [certo]	719
Wiefzdbazletu	Augurium	Polon. wiefzdbazlotu [augurium]	729
Yzepisko	Rapina	Polo. rzepisko [rapina]	727

4 Gre za podobne postopke, kot jih lahko še danes opazujemo pri ljubiteljskih utemeljevalcih »starodavnosti« posameznih jezikov, tudi slovenščine, npr. t. i. venetska teorija, teorija paleolitske kontinuitete.

5 Poljski (hrvaški, češki) besedi, kakor jo je prepisal Rudbeck, sledi latinski prevedek pri Rudbecku, izpis iz MTh 1603 in na koncu stran, kjer se beseda pri Rudbecku pojavi.

(c) šest hrvaških besed:

Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Stran v Rudbeck 1698
gazhe	Femoralia	[femoralia, vide, subligaculum]; Sclau. bregeshe, Croat. gazhe, fuitice [subligaculum]	721
Gradzki	Civis	Dalm. gradzki, Carniol. purgar [civis]	727
Kuth	Angulolofum	Sclavon. vogel, Dalm. kuth [angulus]	724
Raath	Cufpis	Dalm. raath, Carniol. fhpizza [cuspis]	722
Sluga	Servus	Sclav. flushabnik, hlapez, Croat. fluga [servus]	722
Sztaan	Habitatio	Dalm. fztaan, Bohem. obydlí, Sclav. prebi-vatífhzhe [habitatio]	723

(č) štiri češke besede:

Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Stran v Rudbeck 1698
Geshyne	Caverna in qua David abfconditus	[caverna, vide antrum, cavea]; Sclav. jama [cavea]; Sclavon. jama, berlog, Bohem. geskine, gama, pelefs [antrum]	724
Malina	Rubus ideus	Polon. maliny, Bohem. malinaWy kricek [rubus idaeus]	723
obydli	Habitatio	Dalm. fztaan, Bohem. obydlí, Sclav. prebi-vatífhzhe [habitatio]	723
Spogeni, obiواني	Coire	Boh. mancelske, flozeni, fpogeni, obyواني, obcowanj, musea z[i]jani [coitus]	727

(d) dve besedi neznanega izvora glede na MTh 1603: *voroj* [722], *widlubuje* [724].

Glede na obseg slovenskih besed in relativno redkost slovarjev slovenskega jezika do tega časa, še zlasti natisnjenih, lahko štejemo ta seznam kot eno pomembnejših vključitev slovenščine v kako slovarsko delo tega časa in torej za pomembnega tudi z vidika zgodovine slovenskega slovaropisja v celoti. Neobičajno je, da je

bilo to v slovenskem okolju popolnoma neopaženo, hkrati pa tudi v mednarodnem okolju ni nihče ugotovil, da gre za slovenščino.⁶

Rudbeckova odločitev za slovenščino je razumljiva, saj je menil, da so slovenski primeri v resnici univerzalni »slovanski«. Vzrok za to pa je njegov vir, *Thesaurus polyglottus* Hieronima Megiserja iz leta 1603 (MTh 1603).

Bauhaus (2019: 46–47) v svojem delu (v drugem kontekstu) opozarja na Rudbeckovo rokopisno zapuščino, shranjeno v knjižnici v Uppsali pod signaturo R 13, ki vsebuje med drugim tudi tabelo z izpiski iz različnih jezikov, ki je bila prvi osnutek za pripravo tiskanega slovarčka v knjigi *Atlantica*, obsega pa kar 95 popisanih strani. Rokopis ima (sodeč po nam dostopnih slikah dela besedila) na mestu »slovanščine« poljske primere, ne slovenskih, pa tudi sicer je izbor jezikov nekoliko drugačen. Za nas je ta rokopis pomemben zato, ker med viri izrecno omenja slovar MTh 1603.

In prav uvod v ta slovar nam lahko pojasni Rudbeckovo odločitev za slovenščino. Megiser namreč v uvodu našteva skupine jezikov, med njimi v peti tabeli navede tudi »slovanske« jezike. Takole pravi: »Slovanski ali ilirski jezik se razprostira v daljavo in v širino prek Evrope in Azije.« (MTh 1603:)(8b, po Stabej 1977: xi) Nato našteje njegovih 19 »narečij«, torej jezikov (deloma tudi regionalnih govorov) slovanske jezikovne skupine. Tudi v seznamu kratic (MTh 1603: (:):5b) je pod krajšavo *Scl.* (variate v slovarju so *Sclau.*, *Sclav.*, *Scla.* itd.) navedena razvezava »Sclavonica«, torej glede na omenjeno uvodno tabelo 'slovanski jezik'. Primeri pod to krajšavo pa so izključno slovenski! Ko je Rudbeck prepisoval slovenske primere, je torej verjetno sklepal, da prepisuje »slovanske« prevedke latinskih iztočnic, splošnejše od drugih prevedkov (poljskih, čeških, (ožje) kranjskih, dalmatinskih itd.), ki jih navaja MTh 1603. To potrjuje tudi Rudbeck sam, saj pravi, da pod slovanski jezik učenjaki štejejo ruski, poljski, madžarski, češki in moldavski jezik (Bauhaus 2019: 46).

3 SEZNAM SLOVENSkih BESED V RUDBECKOVEM SLOVARČKU

Ob uvodni analizi smo slovenske prevedke preverili v vseh slovarjih s slovenščino do konca 17. stoletja. Primerjava je obsegala primerjalno branje prevedkov v MTh 1603, MD 1592, AV 1607, registrih v DB 1578 in DB 1584 ter slovarčkih v BH 1584. Pregled je pokazal, da je edini Rudbeckov vir MTh 1603, morda v dveh primerih še mala slovnica štirih jezikov iz MD 1592.

Na podlagi primerjalnega branja smo naredili seznam slovenskih besed v Rudbeckovem slovarčku. Posodobljeni slovenski iztočnici z osnovnimi oblikoslovnimi

⁶ Naključno odkritje dolgujemo pravniku in ljubiteljskemu zgodovinarju Anžetu Hobiču (več o tem Ahačič 2022: 7).

podatki sledijo: prepis stolpca *Slavonica* (Rudbeck 1698: 719–729), ležeče so označene tiste besede, ki jih je označil že Rudbeck kot »etimološko« povezane s feničanskim jezikom; prepis Rudbeckovega vira, torej ustreznega prevedka latinske iztočnice iz MTh 1603 (latinsko iztočnico navajamo v oglatih oklepajih v sodobnem zapisu, prav tako navajamo v oglatih oklepajih morebitne kazalke, ki jim je Rudbeck sledil); prepis stolpca *Latina* (Rudbeck 1698: 719–729) – kadar je smiselno, dodajamo še prepis stolpca *Germanica* [nem.] ali *Graeca* [gr.] (Rudbeck 1698: 719–729) v oglatih oklepajih; navedba strani v Rudbeckovem slovarčku (1698: 719–729), kjer najdemo posamezno slovensko iztočnico; številka razdelka v tem prispevku, kjer je posamezna beseda obravnavana v okviru celostne analize gradiva. Če se posamezna slovenska iztočnica pojavlja na več mestih, je vsaka pojavitev označena z nadpisano številko za iztočnico. Dve iztočnici, ki sta določeni na podlagi ugibanja, sta uvedeni z znakom –.

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
afinja sam. ž	Affinia	Sclav. affinia [simia]	Simia	727	4.1
ama sam. ž	Amma, doika	Sclau. amma, doika [nutrix]	Nutrix	720	4.2.1
babina sam. ž	Bavina	Sclav. deidina, ozhanstvo, bavina [haereditas]	Haereditas possellio	724	4.3.1.1.2
barka ¹ sam. ž	Barka, Ladia	Sclau. barka, ladia [nauis]	Navis	720	4.2.1
barka ² sam. ž	Barka, Ladia	Sclau. barka, ladia [nauis]	Navis	724	4.2.1
biti ¹ [sem] glag. nedov.	Biti	Sclav. biti [fio]	Fieri	721	4.1
biti ² [sem] glag. nedov.	Dolhambiti	Sclav. dolhan biti morati [debeo]	Debere	727	4.2.2.a
blago sam. s	Blagu	Sclav. blagu [divitiae]	Divitiae possellio	727	4.3.1.1.1
bog ¹ sam. m	Bug	Sclav. Bug [deus]	Deus	719	4.1
bog ² sam. m	Bug, oblstan	Sclau. magozh, oblaftan [potens] *Beseda <i>bug</i> [deus] je napaka, moralo bi biti <i>kraail</i> [rex].	Rex potens	720	4.3.2.2
bog ³ sam. m	Bug	Sclav. Bug [deus]	Deus Rex	720	4.3.2.1
bog ⁴ sam. m	Bug, ver-oblaftra	Sclav. Bug [deus]; [fidus, vide fidelis]; Sclav. vern [fidelis]; Sclau. magozh, oblaftan [potens]	Deus fidus & potens	720	4.3.2.2
bog ⁵ sam. m	Bog	Sclav. Bug [deus]	Deus	722	4.1
bošti glag. nedov.	Walcze, bošti	Sclau. bofti [pungo]; Pol. walcze [certo]	Praeliari, pungere, punire	719	4.3.1.2.2

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
bramba* sam. ž	Bramt	[tutela, vide, defenfio]; Slav. bramba, obarovanje, Dalm. brana, Germ. befchirmung [defensio]	Tutela [nem. Beskirm]	726	4.2.2
breg¹ sam. m	Kraj. breg	Scla. kraj, breg [portus]; Sclavo. breg, krai morea, Dalma. kray, Pol. brzech, Bohe. breh morfky, Luřat. breg [litus]	Navale	720	4.2.1
breg² sam. m	Kraj. breg	Scla. kraj, breg [portus]	Portus	725	4.2.1
bregše sam. ž mn.	Bregeche, gazhe	[femoralia, vide, subligaculum]; Sclau. bregeshe, Croat. gazhe, fuitice [subligaculum]	Femoralia	721	4.2.3
briti glag. nedov.	Briti	Sclau. briti [tondo]	Tondere exfciendere	728	4.3.1.1.1
cel prid.	Zeel	Sclau. Zeel [perfectus]	Perfectus	727	4.1
cesta sam. ž	Zeřta	Sclau. zeřta [via]	Via, feptum	722	4.3.1.1.1
dar sam. m	Dar	Slavon. dar [donum]	Donum	725	4.1
dedina sam. ž	Deidina	Slav. řrezha [fors]; Slav. deidina, ozhanstvo, bavina [haereditas]; [possesio: ni prevoda za Slav.]	Poffeffio, fors	720	4.3.1.3
dekla¹ sam. ž	Dekla	Slav. dekla [puella]	Puella	722	4.1
dekla² sam. ž	Dekla	Slav. dekla [puella]	Puella Virgo	727	4.3.1.1.1
devica¹ sam. ž	Diviza	Slav. diuiza [virgo]	Illuftris Virgo	720	4.3.2.1
devica² sam. ž	Diviza	Slav. diuiza [virgo]	Virgo pulchra, etiam obstetrix	722	4.3.2.1
deřiti glag. nedov.	Deshiti	Slav. defhiti [pluit]	Pluere	728	4.1
dojka¹ sam. ž	<i>Amma</i> , doika	Sclau. amma, doika [nutrix]	Nutrix	720	4.2.1
dojka² sam. ž	Doika	Sclau. amma, doika [nutrix]	Nutrix	721	4.2.2.b
dolina sam. ž	Okrogla, dolina	Slavon. okrogla, dolina [convallis]	Convallis, planities inter montes	722	4.3.2.1
dolřan prid.	Dolhambiti	Slav. dolřhan biti morati [debeo]	Debere	727	4.2.2.a
domač prid.	Domazh řlahta pleme	Slav. domazh [domesticus]; [progenies, vide, proles]; Slav. řlahta, pleme, rod, otrozi [proles]	Domefticae res, progenies [nem. Haufgenos geflekt]	724	4.3.2.2

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
dvojče sam. s	Dvoisheta	Sclau. Dvoizheta [gemini]	Gemini	722	4.1
dvor ¹ sam. m	Dvor, loupa	Sclav. dvor, dvorifhe, lovpa [aula]	Villa, aula [nem. Hof]	723	4.3.1.1.3
dvor ² sam. m	Dvor	Sclau. kralievi palazh, Dal. kralyew dvor, Croat. duor chraglŕchi [regia]; Sclav. dvor, dvorifhe, lovpa, Germ. ein hof/ ein fahl [aula]	Regia civitas [nem. Sahl, gr. Aulae]]	728	4.3.1.3
eden štev.	Eden, edn	Sclav. eden, edn [unus]	Unum	723	4.2.1
far sam. m	Farftarishi	Sclav. far starifhi [sacerdos]	Sacerdos Pater	727	4.3.1.1.1
gora ¹ sam. ž	Gora	Sclau. gora [mons]	Mons	720	4.1
gora ² sam. ž	Gradefch, gora	Sclav. kafhtel, gradezh [castellum]; Sclav. gora [mons]	Castellum mons	721	4.3.1.2.1
gora ³ sam. ž	Gora	Sclau. gora [mons]	Mons, montes	722	4.3.1.1.1
gora ⁴ sam. ž	Gora	Sclau. gora [mons]	Mons	728	4.1
gora ⁵ sam. ž	Gora	Sclau. gora [mons]	Mons	729	4.1
gospod ¹ sam. m	Gofpud	Sclav. gofpud [dominus]	Dominus	719	4.1
gospod ² sam. m	Gofpud	Sclav. gofpud [dominus]	Dominus	721	4.1
gospod ³ sam. m	Gofpud	Sclav. gofpud [dominus]	Dominus Deus [nem. Herr]	723	4.3.1.1.1
gospod ⁴ sam. m	Gofpud	Sclav. gofpud [dominus]	Dominus Dux, excelfus [nem. Herr]	723	4.3.2.1
gospod ⁵ sam. m	Gofpud	Sclav. gofpud [dominus]	Dominus	726	4.1
gozd sam. m	Log, gofd	Sclav. log, gofd [lucus]	Idae f. veneris matris lucus	723	4.3.2.1
grad sam. m	Grad	Sclav. grad, kalhtel [arx]	Arx	724	4.2.2.a
gradeč * sam. m	Gradefch, gora	Sclav. kafhtel, gradezh [castellum]; Sclav. gora [mons]	Castellum mons	721	4.3.1.2.1
grlo sam. s	Rinka na gerli	Sclav. rinka na gerli [torques] *Sodobno: 'ovratnica'.	Torques	726	4.2.1
hiša ¹ sam. ž	Hisha	Sclau. hiŕha [domus]	Domus	721	4.1
hiša ² sam. ž	Hiska	Sclau. hiŕha [domus]	Domus	721	4.1
hiša ³ sam. ž	Hisha	Sclav. hiŕha [domus]	Domus, villa	726	4.3.1.1.1

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
hlapec sam. m	Hlapez Sluga	Sclav. flushabnik, hlapez, Croat. fluga [servus]	Servus	722	4.2.3
hrib ¹ sam. m	Artizh, hrib verh	Sclav. artizh, goriza, hrib, hribez, verh [collis]	Collis	721	4.2.2.č
hrib ² sam. m	Hrib, artizh	Sclav. artizh, goriza, hrib, hribez, verh [collis]; Sclau. hrib, artizh [tumulus]	Collis, tumulus	726	4.3.1.1.1
hud prid.	Hudaura	Sclav. hudavra, hudu vreme [tempeftas]	Tempeftas	719	4.2.2.a
hvaliti glag. nedov.	Gvaliti	Sclavon. hualiti [laudo]	Laudare	723	4.1
izbrati glag. dov.	Isbrati	Sclavo. ifbrati, iffebrati, is volyti [eligo]	Eligere	724	4.2.2.b
izdati glag. dov.	Isdati	Sclav. isdati, zhefdati [trado]	Tradere	726	4.2.2.a
izerje sam. s	Iferie jezeri	Sclav. iferie [stagnum]; Sclavon. iefero, Dalm. yezero, Polon. ezioro [lacus]; Sclav. lufha, mlaka [palus] *Iztočnice <i>pontus</i> v MTh 1603 ni.	<i>Pontus</i> , ftagnum, palus	721	4.3.1.1.3
izveličan del.	Ifvelizham	Sclav. ifvelizhan [beatus]	Beatus	728	4.1
jagnje sam. s	Jagnie	Sclav. jagnie [agnus]	Pecus, agnus	725	4.3.1.1.1
jezero sam. s	Iferie jezeri	Sclav. iferie [stagnum]; Sclavon. iefero, Dalm. yezero, Polon. ezioro [lacus]; Sclav. lufha, mlaka [palus]	<i>Pontus</i> , ftagnum, palus	721	4.3.1.1.3
jokati glag. nedov.	Jokati	Sclav. plakanie [fletus]; Scl. iokanie, plakanie [ejulatio]; Sclav. fe plakati, Dalm. plakati [fleo]; Sclav. jokati, plakati [ejulo]; MD 1592: <i>Deutsch</i> : Heulen. <i>Latinè</i> : ejulare. <i>Windifch</i> : jocati, plakati	Fletus Bacchi, ejulatio	721	4.3.1.3
kamen sam. m	Kammen	Sclav. kamen [lapis]	Cippus, lapis, loca montosa	722	4.3.1.1.1
kavklar sam. m	Kauklar	Sclav. kauklar [prestigiator]; [incanto, vide, fascino]	Incantator, praefligiator	729	4.3.1.1.(1)
kdo zaim.	Kdu	Sclav. kdu [qui]	Qui	728	4.1
kljusina sam. ž	Kobila, klusfina	Scla. kobila, kluffina [equa]	Eqvus, equa	726	4.3.1.1.(1)

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
kobila sam. ž	Kobila, klusfina	Scla. kobila, kluffina [equa]	Eqvus, equa	726	4.3.1.1(.1)
kolesa ¹ sam. s mn.	Kolefla	Sclavon. kolefla [currus]	Currus	724	4.1
kolesa ² sam. s mn.	Kolefla	Sclavon. kolefla [currus]	Currus	729	4.1
konj sam. m	Koin	Sclav. koin [equus]	Eqvus	728	4.1
– [konj * sam. m]	Roniusfi	Lufat. kon, Sclav. koin, Polon. konij, Dalm. kony [equus]; Sclavon. vzhenik [magister]; Scavo. vuzhiti [doceo]	Equorum magifter [nem. Stalmeister]	726	4.3.3
koza sam. ž	Kofa	Sclav. kofa [capra]	Caper, capra	722	4.3.1.1(.1)
kraj ¹ sam. m	Kraj, breg	Scavo. breg, krai morea, Dalma. kray, Pol. brzeh, Bohe. breh morlky, Lufat. breg [litus]	Navale	720	4.2.1
kraj ² sam. m	Kraj, breg	Scla. kraj, breg [portus]	Portus	725	4.2.1
kralj ¹ sam. m	Krail	Sciau. Krail [rex]	Rex	720	4.1
kralj ² sam. m	Krael	Sciau. Krail [rex]	Rex	722	4.1
krnica sam. ž	Karniza	Germ. wirbel, Sciau. karniza, tumf [vorago]	Vortex [nem. Wirbel]	722	4.2.2.a
kup ¹ sam. m	Kup	[cumulus, vide, acervus]; Sclav. kup [acervus]; Sclav. artizh, goriza, hrib, hribez, verh [collis]	Cumulus, collis	720	4.3.1.1(.1)
kup ² sam. m	Kup	Sclav. kup [acervus]	Acervus	726	4.1
kupa sam. ž	Kuppa	Sclav. kuppa [crater]	Crater	720	4.1
kurba sam. ž	Kurba	Sclav. kurba [meretrix]	Venus meretrix	729	4.3.2.1
kurec ¹ sam. m	Rep. kurtz	Sclav. rep, kurz [penis]	Priapus	721	4.2.1
kurec ² sam. m	Rep, kurz	Sclav. rep, kurz [penis]	Penis	721	4.2.1
ladja ¹ sam. ž	Barka, Ladia	Sciau. barka, ladia [nauis]	Navis	720	4.2.1
ladja ² sam. ž	Barka, Ladia	Sciau. barka, ladia [nauis]	Navis	724	4.2.1
ladja ³ sam. ž	Lodia	Sciau. barka, ladia, Bohem. lodi, liff [navis]	Navis	728	4.2.1
lav sam. m	Oroflav, lauler	Scavo. oroflav, lav, lev [leo]	Leo	725	4.2.1
lesem prisl.	Sem, lefim	Sclav. fem, lefim [huc]	Huc [nem. Hieher]	723	4.2.1
leto sam. s	Stuleta	Sciau. ftu leta [seculum]	Seculum	720	4.1
letukaj prisl.	Letkaj	Sclav. letukai [hic]	Hi [nem. Diefem]	729	4.2.1

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTH 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
lev sam. m	Oroflav, lauler	Sclavo. oroflav, lav, lev [leo]	Leo	725	4.2.1
ljubiti glag. nedov.	Lubiti, mielo vak	Carniol. lubiti, Polon. mielowak [amo]	Libidinofe ardere. Amare	719	4.3.1.1.4
log sam. m	Log, gofd	Sclav. log, gofd [lucus]	Idae f. veneris matris lucus	723	4.3.2.1
lopa sam. ž	Dvor, loupa	Sclav. dvor, dvorifhe, lovpa [aula]	Villa, aula [nem. Hof]	723	
lupiti glag. nedov.	Lupiti	Sclav. oblupiti, lupiti [decortico]	Decorticare	721	4.2.2.b
luža sam. ž	Lusha	Sclav. lufha, mlaka [palus]	Palus	726	4.2.2.a
meč ¹ sam. m	Metfch	[enfis, vide, gladius]; Sclav. metfch, mezh [gladius]	Enfis	720	
meč ² sam. m	Metfch	Sclav. metfch, mezh [gladius]	Gladius	727	4.2.2
mesto ¹ sam. s	<i>Morie-mefu</i>	Sclav. morie [mare]; Sclav. meftu [civitas]	Civitas maritima [nem. Seeftat]	726	4.3.2.2
mesto ² sam. s	Mefu	Sclav. meftu [civitas]	Civitas	727	4.1
mesto ³ sam. s	Mefu	Sclav. meftu [civitas]	Civitas	729	4.1
mesto ⁴ sam. s	Mefu	Sclav. meftu [civitas]	Civitas	729	4.1
miroven prid.	Myrounu	Sclau. myrounu [pacificus]	Pacificus	724	4.1
močan prid.	Mozham	Sclav. junazhen, mozhan, ferzhan [fortis]	Fortis, potens	727	4.3.1.1.2
môči glag. nedov.	Mozhi	Sclau. mozhi [possum]	Poffe	724	4.1
modro prisl.	Modru	[prudens, vide, sapiens]; Sclau. moder, rafumen [sapiens]; Sclau. modru [sapienter (napačen izpis, gl. komentar v 4.1.1)]	Bonus, prudens	727	4.1.1
mogoč prid.	Magos ablastan	Sclau. magozh, oblaftan [potens]	Potens	728	4.2.1
moj zaim.	Muj	Sclav. mui [meus]	Meus	726	4.1
morje ¹ sam. s	<i>Morie-mefu</i>	Sclav. morie [mare]; Sclav. meftu [civitas]	Civitas maritima [nem. Seeftat]	726	4.3.2.2
morje ² sam. s	Velika morie	Sclav. veliku morie [oceanus]	Mare Oceanus	727	4.1
mož ¹ sam. m	Mofh	Sclau. Mofh [vir]	Vir eximius	726	4.3.2.1

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
mož ² sam. m	Mosh	Sclau. Molh [vir]	Vir	726	4.1
na predl.	Rinka na gerli	Sclav. rinka na gerli [torques] *Sodobno: 'ovratnica'.	Torques	726	4.2.1
nadrja sam. s mn.	Naderia	Sclav. naderia [sinus]	Sinus	729	4.1
nesreča sam. ž	Nephrezha	Sclav. nefrezha, hud konez [exitium]	Exitium, aqua fervente uftum	728	4.3.2.1
njiva sam. ž	Nyva, polje	Sclav. niva, polje [ager]	Ager, terra	727	4.3.1.1.1
oblasten ¹ prid.	Bug, oblastan	Sclau. magozh, oblaftan [potens] *Beseda <i>bug</i> je napaka, moralo bi biti <i>krail</i> .	Rex potens	720	
oblasten ² prid.	Bug, ver- oblafta	Sclav. Bug [deus]; [fidus, vide fidelis]; Sclav. verm [fidelis]; Sclau. magozh, oblaftan [potens]	Deus fidus & potens	720	4.3.2.2
oblasten ³ prid.	Magos ablastan	Sclau. magozh, oblaftan [potens]	Potens	728	4.2.1
oča sam. m	Ozha	Sclav. ozha [pater]	Pater	719	4.1
ogenj sam. m	Ogein fonze	Sclav. ogein [ignis]; Sclau. fonze [sol]	Ignis, Sol. Deus phaenicum	722	
okrogel prid.	Okrogla, dolina	Sclavon. okrogla, dolina [convallis]	Convallis, planities inter montes	722	4.3.2.1
oroslav sam. m	Oroflav, lauler	Sclavo. oroflav, lav, lev [leo]	Leo	725	4.2.1
otok ¹ sam. m	Otok	Sclav. otok [insula]	Tenuis infula	726	4.3.2.1
otok ² sam. m	Otok	Sclav. otok [insula]	Infula	727	4.1
otok ³ sam. m	Otok	Sclav. otok [insula]	Paludofa infula	728	4.3.2.1
otrok ¹ sam. m	Sin otrozi	Sclav. fin [filius]; Sclavon. otrozi [liberi]	Filius, liberi	720	4.3.1.2.1
otrok ² sam. m	Slatha, pleme, rod, otrozi	Sclau. fhlahta, pleme, rod, otrozi [proles]	Familia, proles	720	4.3.1.1.1
ozek prid.	Vofik	Sclav. vofik [angustus]	Angufta	727	4.1
paša sam. ž	Pasha	Sclau. pafha, Germ. ein Weid/ ein ort/ da man das Vieh weydet [pascuum]	Locus pascuis deditus [nem. Weid]	726	4.3.2.1
pečina sam. ž	Skala, pezhina	Sclav. skala, rupazha, pezhina [rupes]	Rupes	723	4.2.2.c
peti glag. nedov.	Peiti	Sclav. peiti [cano]	canere	728	4.1

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca Slavonica (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca Latina (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
pleme ¹ sam. s	Slatha, pleme, rod, otrozi	Sclau. fhlahta, pleme, rod, otrozi [proles]	Familia, proles	720	4.3.1.1.1
pleme ² sam. s	Domazh flahta pleme	Sclav. domazh [domesticus]; [progenies, vide proles]; Sclav. fhlahta, pleme, rod, otrozi [proles]	Domefticae res, progenies [nem. Haufgenos geflekt]	724	4.3.2.2
pleniti glag. nedov.	Plieniti. <i>Rupati</i>	Sclavon. plieniti, rupati [latrocinor]; Scla. miknyti [rapio]	<i>Rapere</i> , latrocinari	727	4.3.1.1.1
plot ¹ sam. m	Plot	Sclau. plot [fepes]	Sepes domus [nem. Zaun, hag]	723	4.3.2.1
plot ² sam. m	Plot	Sclau. plot [fepes]	Munitio fepes [nem. Hag, zaum (sic!)]	723	4.3.1.1.1
plot ³ sam. m	Plot	Sclau. plot [sepes]	Sepes	729	4.1
pokloniti glag. dov.	Poklonuti	Sclav. dolum perpogniti, pokloniti, nagniti [declino]	Declinare	725	4.2.2.b
polje sam. s	Nyva, polie	Sclav. niva, polje [ager]	Ager, terra	727	4.3.1.1.1
prah sam. m	Prah	Sclau., Bohem. prah [pulvis]	Lutum, pulvis	726	4.3.1.1.1
praskati glag. nedov.	Praskati	[sculpo, vide scalpo]; Sclau. praskati [scalpo]	Sculpere	725	4.1.1
pravičen prid.	Pravizhon	Sclav. pravizhen [iustus]	Juftus	729	4.1
prebivati glag. nedov.	Prebivati	[incolo, vide inhabito]; Sclav. prebivati [inhabito]	Incolere	725	
prebivatišče sam. s	Prebivatishzhe	Sclav. prebivatilhze [habitatio]; Sclav. hifha [domus]	Domus, habitatio	725	4.3.1.1.1
prekleti glag. dov.	Prekleti	Sclav. prekleti, preklinati [execror]	Execrari irasci alicui [nem. Verfluchen]	723	4.3.1.1.2
prepeljati glag. dov.	Prepelati	Sclav. prepelati, zhepelati [trajicio]	Trajicere	719	4.2.2.a
pristava sam. ž	Priftava	Sclav. priftaua [villa]	Pagus villa	721	4.3.1.1.1
puščava sam. ž	Pushafva	Sclav. pulhava [desertum]	Defertum	721	4.1
raven prid.	Raven	Sclau. raven [planus]	Dura & plana terra [nem. Gleich-Erd eben]	722	4.3.2.1
razbojnik ¹ sam. m	Spahar rasboinih, <i>voroj</i>	Sclav. fhahar, rafboinik [latro]	Latro	722	4.2.1

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
razbojnik ² sam. m	Rasboinich	Sclav. fhahar, raľboinik [latro]; Croat. robnick, razbojnich [raptor]	Latro, Raptor	727	4.3.1.1.2
rdeč prid.	Erdezih	Sclau. erdezih, zherlen [ruber]	Ruber lucens	727	4.3.1.1.2
reka ¹ sam. ž	Reka	[amnis, vide, fluvius]; Sclav. reka, tezhenie, tekozha voda [fluvius]	Amnis	719	4.2.2.a
reka ² sam. ž	Reka	Sclav. reka, tezhenie, tekozha voda [fluvius]	Fluvii	719	4.2.2.a
reka ³ sam. ž	Reka	Sclav. reka, tezhenie, tekozha voda [fluvius]	Fluvius	725	4.2.2.a
rep ¹ sam. m	Rep. kurtz	Sclav. rep, kurz [penis]	Priapus	721	4.2.1
rep ² sam. m	Rep, kurz	Sclav. rep, kurz [penis]	Penis	721	4.2.1
resnica sam. ž	Rifniza	Scla. rifniza	Veritas	728	4.1
rinka sam. ž	Rinka na gerli	Sclav. rinka na gerli [torques] *Sodobno: 'ovratnica'.	Torques	726	4.2.1
rod sam. m	Slatha, pleme, rod, otrozi	Sclau. fhlahta, pleme, rod, otrozi [proles]	Familia, proles	720	4.3.1.1.1
ropati glag. nedov.	Plieniti. <i>Rupati</i>	Sclavon. plieniti, rupati [latrocinor]; Scla. miknyti [rapio]	<i>Rapere</i> , latrocinari	727	4.3.1.1.(1)
rtič ¹ sam. m	Artizh, hrib verh	Sclav. artizh, goriza, hrib, hribez, verh [collis]	Collis	721	4.2.2.č
rtič ² sam. m	Artizh	Sclavon. artizh, goriza, hrib, hribez, verh [collis]	Colles	725	4.2.2.č
rtič ³ sam. m	Hrib, artizh	Sclau. hrib, artizh [tumulus]; Sclav. artizh, goriza, hrib, hribez, verh [collis]	Collis, tumulus	726	4.3.1.1.1
sem prisl.	Sem, lefim	Sclav. fem, lefim [huc]	Huc [nem. Hieher]	723	4.2.1
seme sam. s	Seime	Sclau. seime [semen]	Semen	727	4.1
sin sam. m	Sin otrozi	Sclav. fin [filius]; Sclavon. otrozi [liberi]	Filius, liberi	720	4.3.1.2.1
skala sam. ž	Skala, pezhina	Sclav. skala, rupazha, pezhina [rupes]	Rupes	723	4.2.2.c
skaziti glag. dov.	Sgubiti, skafiti	Sclau. fgubiti, skafiti, fundati [perdo]	Perdere	726	4.2.2.c
skorja sam. ž	Skoria	Sclav. kolha [cutis]; Sclav. fkorja [cortex]	Cutis, cortex	721	4.3.1.1.1
slovo ¹ sam. s	Slova	Sclav. Croat. slova [litera]	Litera	724	4.1

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTH 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
slovo ² sam. s	Slova	Sclav. Croat. slova [litera]	Littera [v napačnem stolpcu]	728	4.1
smrad sam. m	Smrad	Sclav. fmrad [foetor]	Factor	728	4.1
smreka sam. ž	Smreka	Schlav. fmreka [abies]	Abies pinus	729	4.3.1.1.1
smrt sam. ž	<i>Smert</i>	Sclau. fmert [mors]	Mors	727	4.1
snubač sam. m	Snubazh	Sclav. fnubazh [procus]	Procus	721	4.1
snubača sam. ž	Snubazha	Sclau. fnubazh, Germ. Werber [procus]	Ambire [nem. Werben]	725	4.4
sodec sam. m	Sodez	Sclav. fodez [iudex]	Judex	729	4.1
soditi glag. nedov.	Soditi	Sclavon. foditi [iudico]	Abjudicare [nem. Ricten]	729	4.1
sonce ¹ sam. s	Ogein fonze	Sclav. ogein [ignis]; Sclau. fonze [sol]	Ignis, Sol. Deus phaenicum	722	4.3.2.2
sonce ² sam. s	Sonza	Sclau. fonze [sol]	Sol, Sanctus Dominus illuftris	723	4.3.2.1
srčen ¹ prid.	Serzhan	Sclav. ferzhan [audax]	Audax	729	4.1
srčen ² prid.	Serzhan	Sclav. junazhen mozhan, ferzhan [fortis]	Potens, fortis	729	4.3.1.1.2
srp sam. m	Serp	Sclav. ferp [falx]	Falx	728	4.1
starec sam. m	Stariz	Sclau. ftariz [senex]	Senex	720	4.1
stariši [starešina] sam. m	Farftarishi	Sclav. far starilhi [sacerdos]	Sacerdos Pater	727	4.3.1.1.1
sto štev.	Stuleta	Sclau. ftu leta [seculum]	Seculum	720	4.1
stonaviten [stanoviten] prid.	<i>Stenaviten</i>	Sclav. ftonaviten	Firmus	728	4.1
strašan prid.	Strashan	Sclav. ftralhan [terribilis]	Terribilis, nemini par	720	4.3.1.1.2
strela sam. ž	Strilla	Sclav. strella, Dalm. sztrila [sagitta]	Sagitta	725	4.1
strelec sam. m	Streliths	Sclav. ftreliz [sagittarius]	Potens fagittarius	720	4.3.2.1
studene ¹ sam. m	Studens	Sclau. ftudenz [puteus]	Puteus	721	4.1
studene ² sam. m	Studens	Sclau. ftudenz [puteus]	Profundus puteus	723	4.3.2.1
šahar sam. m	Spahar rasboinih, <i>voroj</i>	Sclav. fhahar, rafboinik [latro]	Latro	722	4.2.1
ščit sam. m	Szhit	Sclav. szhit [clypeus]	Clypeus	727	4.1
trg sam. m	Terg	Sclavon. terg [emporium]	Emporium	728	4.1

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca <i>Slavonica</i> (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca <i>Latina</i> (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
– [učiti* glag. nedov.]	Roniusfi	Lufāt. kon, Sclav. koin, Polon. konij, Dalm. kony [equus]; Sclavon. vzhenik [magister]; Sclavo. vuzhiti [doceo]	Equorum magifter [nem. Stalmeister]	726	4.3.3
ura sam. ž	Hudaura	Sclav. hudavra, hudu vreme [tempeftas]	Tempeftas	719	4.2.2.a
variti glag. nedov.	Variti, ureti	Sclav. variti, vreti [elixare (sic!)]	Eliquare, elixare	725	4.3.1.1.1
vas sam. ž	Vafs	Sclav. vafs [pagus]	Pagus	721	4.1
velik prid.	Velika morie	Sclav. veliku morie [oceanus]	Mare Oceanus	727	4.1
veren [zvest] prid.	Bug, ver- oblafta	Sclav. Bug [deus]; [fidus, vide fidelis]; Sclav. vern [fidelis]; Sclau. magozh, oblaftan [potens]	Deus fidus & potens	720	4.3.2.2
vi zaim.	Vj	Sclau. vi [vos]	Vos	726	4.1
visok¹ prid.	Viflock	[excelfus, vide altus]; Sclav. višok, Dalm. vizok, Pol. wiszoky, Bohem. wyfoki [altus]	Excelfus Dominus	723	4.3.2.1
visok² prid.	Vifšok	Sclav. višok [altus]	Altus	727	4.1
viuda [vevoda] sam. m.	Viuda	Sclav. viuda [princeps]	Princeps	728	4.1
voda sam. ž	Voda	Sclav. voda, Dalm. voda [aqua]	Aqua	729	4.1
vojskovati glag. nedov.	Voiskovati	Sclav. voiskovati [bellum gero]	Bellum gerere	722	4.1
vol sam. m	Vol	Sclav. vol, Dalm. vol [bos]	Bos	729	4.1
vrba sam. ž	Verha	Sclav. verbilhe, verba [salix]	Salix	724	4.2.2.b
vreti	Variti, ureti	Sclav. variti, vreti [elixare (sic!)]	Eliquare, elixare	725	4.3.1.1.1
vrh sam. m	Artizh, hrib verh	Sclav. artizh, goriza, hrib, hribez, verh [collis]	Collis	721	4.2.2.č
zapuščen del.	Sapulhen	Germ. verlaſſen, Sclav. fapulhen [defertus]	Divortium deferere [nem. Verlaſſen]	723	4.3.1.3
zelje sam. s	Sele	Sclavon. fele, Germ. Kraut [herba]	Virgultae herba [nem. Kraut]	729	4.3.1.1.1
zemlja¹ sam. ž	Semla	Sclav. femla [terra]	Terra	719	4.1
zemlja² sam. ž	Semla	Sclav. defhela, femla, zemlia, Croa. femla, ftrana [regio]	Regio	725	4.2.2.b

Posodobljena slovenska iztočnica	Prepis stolpca Slavonica (Rudbeck 1698)	Prepis Rudbeckovega vira iz MTh 1603	Prepis stolpca Latina (Rudbeck 1698)	Stran v Rudbeck 1698	Komentar v:
zgubiti glag. dov.	Sgubiti, skafiti	Sclau. [sgubiti, skafiti, fundati [perdo]]	Perdere	726	4.2.2.c
žena sam. ž	Shena	Sclau. Shena [mulier]	Mulier	726	4.1
žigant ¹ sam. m	Shigant	Sclav. fhigant [gigas]	Gigas	725	4.1
žigant ² sam. m	Shigante	Sclav. fhigant [gigas]	Gigantes	725	4.4
žigant ³ sam. m	Shigant	Sclav. fhigant [gigas]	Gigas latro	729	4.3.1.1.1
žito sam. s	Shitu	Sclavo. fhitu [frumentum]	Fruentum	728	4.1
živina sam. ž	Shivina	Sclav. fhivina [pecus]	Pecus	722	4.1
žlahta ¹ sam. ž	Slatha, pleme, rod, otrozi	Sclau. fhlahta, pleme, rod, otrozi [proles]	Familia, proles	720	4.3.1.1.1
žlahta ² sam. ž	Domazh flatha pleme	Sclav. domazh [domesticus]; [progenies, vide proles]; Sclav. fhlahta, pleme, rod, otrozi [proles]	Domesticae res, progenies [nem. Haufgenos geflekt]	724	4.3.2.2

4 ANALIZA SLOVENSКИH BESED V RUDBECKOVEM SLOVARČKU

4.1 Osnovni Rudbeckov postopek je bil, da je na podlagi latinskega prevoda »skitske oziroma švedske« iztočnice v MTh 1603 poiskal slovenski prevedek, označen kot *Sclav.*, *Sclau.*, *Sclavon.*, *Sclavo.*, *Scla.*, *Sclav.* Primer:

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fennonica
<i>Askur, Ask</i>	<i>Affur, Afcur</i>	Becher	Agan	Krater	Crater	Kuppa	Laticka

V tem primeru je pod latinsko iztočnico *crater* Rudbeck v MTh 1603 našel slovenski prevedek *Sclav. kuppa* in ga brez sprememb prepisal v svoj seznam. Ta primer je eden od mnogih, ki kaže, da bi bil MTh 1603 lahko tudi neposredni vir za nemški prevedek (MTh 1603 ima *German. ein groffer vnd weiter Becher/ ein Trinkfchal*), a ni povsod tako, zato sklepamo, da je imel (še) drug(e) vir(e). Podobno je z grškim prevedkom (MTh 1603 ima *Graec. κρατήρ*, Rudbeck ima *Krater*), ne pa tudi s hebrejskim (MTh 1603 ima *Hebr. aghaghán*, Rudbeck ima *Agan*).

Podobni primeri, ko je Rudbeck poiskal prek edinega latinskega prevedka edini slovenski prevedek, so poleg iztočnice *kupa* še naslednje iztočnice v zgornjem seznamu: *afinja*, *biti*¹, *bog*^{1,5}, *cel*, *dar*, *dekla*¹, *dežiti*, *dvojče*, *gora*^{1,4,5}, *gospod*^{1,2,5}, *hiša*^{1,2}, *hvaliti*, *izveličan*, *kdo*, *kolesa*^{1,2}, *konj*, *kralj*^{1,2}, *kup*², *leto*, *mesto*^{2,3,4}, *miroven*, *môči*, *moj*, *morje*², *mož*², *nadrja*, *oča*, *otok*², *ozek*, *peti*, *plot*³, *pravičen*, *puščava*, *resnica*, *seme*, *slovo*^{1,2}, *smrad*, *smrt*, *snubač*, *sodec*, *soditi*, *srčen*¹, *srp*,

starec, sto, stonaviten, strela, studenec¹, ščit, trg, vas, velik, vi, visok², viuda, voda, vojskovati, vol, zemlja¹, žena, žigant¹, žito, živina.

Pri latinskem prevedku *abjudicare* se je znašel v zadregi, saj iztočnice *abjudico* v MTh 1603 ni, zato je upošteval kot iztočnico sopomenko *iudico* (morda tudi prek nem. *Ricten*): *soditi*.

4.1.1 Upošteval je tudi kazalke, ki so ga od latinskega prevedka vodile do ustrezne iztočnice v MTh 1603.

Primer: Rudbeck ima za SS: *Skiaera* latinski prevedek L: *sculpere*. MTh 1603 ima kazalko *sculpo*, *vide* [‘gl.’], *scalpo*. Pri iztočnici *scalpo* ima MTh 1603 prevedek *Sclau. praskati*, kar je Rudbeck prepisal v svoj slovarček (gl. *praskati*).

Podobno z dodatno napako, ker je zamenjal stolpec in spregledal, da se v naslednjem stolpcu začne že nova iztočnica (*sapienter* namesto *sapiens*): *modro*.

4.2 Če je bilo za eno latinsko iztočnico v MTh 1603 slovenskih prevedkov več, je ravnal različno.

4.2.1 Prepisal je vse. Primer:

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fennonica
<i>Lae, Laebis, Laebaetum</i>	<i>Laeby, Lapethum</i>	Haven	Choph	Limaen	Portus	Kraj, breg	<i>Laaxi, Satama</i>

V tem primeru je pod latinsko iztočnico *portus* Rudbeck v MTh 1603 našel prevedka *Sclav. kraj, breg* in ju brez sprememb prepisal v svoj seznam. Hebrejski in grški prevedek se tu prekrivata z MTh 1603, nemški pa ne (v MTh 1603 je zapis *Meerhafen*). Pri latinski iztočnici *navale* se je znašel v zadregi, saj je pri Megiserju ni (tudi ni kazalke). Zato je sam poiskal sopomenko *portus* in ponovil navedeni primer.

Podobni primeri so poleg iztočnic *breg*^{1,2} in *kraj*^{1,2} še naslednje iztočnice v zgornjem seznamu: *ama, barka*^{1,2}, *dojka*¹, *eden, grlo, kurec*^{1,2}, *ladja*^{1,2,3}, *lav, lesem, letukaj, lev, mogoč, na, oblasten*³, *oroslav, razbojnik*¹, *rep*^{1,2}, *rinka, sem, šahar*.

Pri latinskih besedah, ki jih MTh 1603 ni vseboval, je Rudbeck sledil sopomenkam, ki jih je izpisal kje drugje (npr. L: *Priapus* je Rudbeck prevedel po latinski iztočnici *penis* po MTh 1603, ki jo je obravnaval na isti strani, prim. *rep*^{1,2} in *kurec*^{1,2}).

Za latinski prevedek *Latro* ni jasno, od kod je Rudbeck poleg Megiserjevega *Sclav. šahar, rašboinik* dobil še primer *voroj*, ki ga je tudi posebej označil kot »etimološko« sorodnega feničanskemu izrazu (gl. *šahar, razbojnik*¹).

Pri latinskem prevedku *hi* (gl. *letukaj*) je najverjetneje prišlo do dvojne napake. V latinščini je bil mišljen *hic* ‘ta’, v MTh 1603 pa je Rudbeck iskal pod *hic* ‘tukaj’ in nato še izpustil eno črko v prepisu (*Sclav. letukaj* > *Letkaj*).

4.2.2 Izmed več slovenskih prevedkov v MTh 1603 je Rudbeck izbral:

- (a) Prvega od dveh ali več: *biti*², *bramba**, *dolžan*, *grad*, *hud*, *izdati*, *krnica*, *luža*, *mec*^{1,2}, *prepeljati*, *reka*^{1,2,3}, *ura*.

Pri latinskem prevedku *vortex* (gl. iztočnico *krnica* v spodnjem seznamu) se je Rudbeck znašel v zadregi, saj iztočnice *vortex* v MTh 1603 ni. Obvod je verjetno naredil prek nemškega prevedka, saj nem. *Wirbel* lahko prevedemo z lat. *vorago*. V MTh 1603 pa ima iztočnica *vorago* prevedka *Sclau. karniza, tumf*.

- (b) Drugega od dveh/treh: *dojka*², *izbrati*, *lupiti*, *pokloniti*, *vrba*, *zemlja*².
 (c) Dva od treh ali več: *pečina*, *skala*, *skaziti*, *zgubiti*.
 (č) Tri od petih: *hrib*¹, *rtič*^{1,2}, *vrh*.

Zakaj je določene prevedke izpuščal? Dosledne metodologije ni moč razbrati. Kot kaže, se je izogibal tistim slovenskim primerom, ki so se mu zdeli preveč podobni primerom iz drugih jezikov, a to je delal nedosledno, po občutku (npr. pri L: *Arx* je od dveh prevedkov v MTh 1603 izbral prevedek *Sclav. grad*, ni pa izbral prevedka *Sclav. kajhtèl*, ker je podoben latinski besedi *castellum*). Morda je k izbiri ustreznice včasih pripomoglo, če se je pojavljala tudi v drugih slovanskih jezikih (npr. *zemlja*²). A vse to so samo predvidevanja.

Kazalke je upošteval na enak način, kot je opisan v 4.1.1. Primeri so *bramba**, *mec*^{1,2}.

4.2.3 Kombiniral je prevedke iz več slovanskih jezikov.

Latinska iztočnica *femoralia* ima v MTh 1603 kazalko na *subligaculum*. Tam je Rudbeck skombiniral slovenski in prvi hrvaški prevedek. Po MTh 1603: *Sclau. bregeshe, Croat. gazhe, fuitice* je tako dobil primera *bregeshe, gače* (gl. *bregeshe*).

Za latinsko iztočnico *servus* je Rudbeck skombiniral Megiserjev drugi slovenski in hrvaški prevedek. Po MTh 1603: *Sclav. flushabnik, hlapez, Croat. fluga* je tako dobil primera *hlapec, sluga* (gl. *hlapec*).

- 4.3 Drugače je ravnal, če je bilo že latinskih prevedkov izhodiščne (»skitsko-švedske«, feničanske) iztočnice več.

4.3.1 V latinskem stolpcu sta vsaj dve latinski sopomenki (ali dopolnjujoča se prevedka).

4.3.1.1 Izbral je eno od latinskih sopomenk in ravnal po enem od opisanih modelov.

Zakaj je v določenem primeru izbral določeno latinsko iztočnico, je nemogoče z gotovostjo določiti, razen kadar iztočnice v MTh 1603 ni, gl. npr. *kavklar*. Zanimivo je, da je pri živalih kar dvakrat ob moškem in ženskem latinskem poimenovanju izbral samo žensko varianto, npr. pri *kobila, kljusina* (*eqvus, equa*) ter

koza (*caper, capra*). Ponekod je enega od latinskih prevedkov že (večkrat) uporabil, zato je raje izbral drugega, npr. pri *kup*¹ je izmed latinskih prevedkov *cumulus* in *collis* v slovarčku večkrat uporabil *collis* in je verjetno zato v tem primeru izbral *cumulus* (in nato prek kazalke *acervus*). Ponekod se je morda odločil zaradi »eti-mološko« zanimivejšega primera, npr. *ropati* je povezal s SS: *Raufa, Rappa*.

- 4.3.1.1.1 Prepisal je edini prevedek/oba prevedka/vse prevedke izbrane latinske iztočnice. Primer:

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fennonica
<i>Skaern</i>	<i>Skern</i>	<i>Scheren</i>	Ghazaz	<i>Keiro, chaino</i>	Tondere, exfcindere	Briti	/

Med latinskima prevedkoma *tondere, excindere* je izbral kot latinsko iztočnico *tondo*. K temu je morda pripomoglo, da je imel latinski prevedek *excindo* v MTh 1603 kazalko na *excindo*, a glede na druge primere je to lahko samo ugibanje. Nato je prepisal edini slovenski prevedek iztočnice *tondo*: *Sclav. briti* (gl. *briti*).

Podobni primeri so poleg iztočnice *briti* še naslednje iztočnice v zgornjem seznamu: *blago* (za drugi latinski prevedek ni prevoda za *Sclav.* v MTh 1603), *cesta, dekla*², *far, gora*³, *gospod*³, *hiša*³, *hrib*², *jagnje, kamen, kavklar, kljusina, kobila, koza, kup*¹, *njiva, otrok*², *pleme*¹, *pleniti, plot*², *polje, prah, prebivatišče, pristava, rod, ropati, rtič*³, *skorja, smreka, stariši, variti, vreti, zelje, žigant*³, *žlahta*¹.

- 4.3.1.1.2 Prepisal je enega od prevedkov izbrane iztočnice. Primeri: *babina, močan, prekleti, razbojnik*², *rdeč, srčen*², *strašan*.

- 4.3.1.1.3 Prepisal je dva od prevedkov izbrane iztočnice. Primeri: *dvor*¹, *izerje, jezero, lopa*.

Pri primeru *jezeri* (*jezero*) ni jasno, ali gre za napako v prepisu ali pa nam ni uspelo odkriti vira. Mogoče bi bilo, da ne gre za slovensko besedo.

- 4.3.1.1.4 Skombiniral je prevedek iz slovenščine in enega od drugih slovanskih jezikov: *ljubiti*.

- 4.3.1.2 Upošteval je oba latinska prevedka.

- 4.3.1.2.1 Prepisal je slovenski prevedek obeh latinskih iztočnic

Primer: Na podlagi latinskih prevedkov *filius, liberi* je v MTh 1603 poiskal iztočnici *filius, liberi* in prepisal slovenska prevedka: *Sclav. fin* in *Sclavon. otrozi*.

Primeri: *gora*², *gradeč*^{*}, *otrok*¹, *sin*.

4.3.1.2.2 Kombiniral je slovenski prevedek s prevedkom iz drugega slovanskega jezika.

Primer: Na podlagi latinskih prevedkov *praeliari*, *pungere* in *punire* je dobil pod iztočnico *pungo* v MTh 1603 slovenski prevedek *Sclau. bofti*, pod iztočnico *certo* pa poljski prevedek *Pol. walcze* (gl. *bosti*).

4.3.1.3 Upošteval ni nobenega latinskega prevedka, ampak je iskal po drugih latinskih sopomenkah. Primer:

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fennonica
<i>Arf, Arp</i>	<i>Arba</i>	<i>Erbe</i>	Kenian	Kleronomia	Polšefio, fors	Deidina	Sandamaeck

Za slovenski prevedek *deidina* (gl. *dedina*) ni upošteval nobenega od latinskih prevedkov (*possesio*, *fors*). Za *possesio* v MTh 1603 ni prevoda za *Sclav.*, pod iztočnico *fors* pa ima MTh 1603 prevedek *frezha*. Kako je torej Rudbeck prišel do prevedka *deidina*? Morda prek grškega prevedka *kleronomia* in hkrati prek slovenske sopomenke *babina*, ki jo najdemo v nadaljevanju slovarčka. Iztočnica *haereditas* ima pri MTh 1603 namreč *Sclav. deidina*, *ozhanstvo*, *bavina*.

Podobno: *jokati* (iskal v MTh 1603 pod *ejulo* namesto pod *ejulatio*), *zapuščen* (iskal v MTh 1603 pod deležnikom *desertus*, ker ni bilo glagolnika *deserere*).

Primer *dvor*² (lat. *regia civitas*) je poseben, saj bi bil lahko povzet po »dalmatinščini« ali »hrvaščini« kot prevedek iztočnice *regia* v MTh 1603 (*Sclav. kralievi palazh*, *Dal. kralyew dvor*, *Croat. duor chraglfchi*), mnogo verjetneje pa je (namesto po prevedku *civitas*) prepisan iz prevedka latinske iztočnice *aula* v MTh 1603 (*Sclav. dvor*, *dvorifhe*, *lovpa*, *Germ. ein hof/ ein fahl*), ki jo je Rudbeck lahko dobil prek nemškega prevedka *fahl* oz. grškega *aulae*.

4.3.2 Posebno skupino predstavljajo primeri, ko je »skitsko-švedsko« oziroma feničansko iztočnico prevedel v latinščino opisno, z besedno zvezo (zlasti lastna poimenovanja je prevajal kar z razlago).

4.3.2.1 Prevedel je samo eno sestavino latinske besedne zveze. Primer:

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fennonica
<i>Idalund</i>	<i>Idalion</i>	/	Aefchal, ascherah	/	Idae [five] veneris ma- tris lucus	Log, gofd	Hoinen metzae, aei- tin jucto

Iz latinskega opisnega prevoda *Idae [five] veneris matris lucus* ('Ide ali gaj matere Venere') je Rudbeck izbral samo latinsko besedo *lucus* in prepisal prevedek te

iztočnice iz MTh 1603: *Sclav. log, gofd* (gl. *gozd, log*). Ta primer je zanimiv tudi, ker nima prevedka v nemščino in grščino, čeprav bi ju Rudbeck v MTh 1603 našel.

Več je primerov, kjer Rudbeck ni prevajal pridevnika (ali samostalnika v rodilniku), npr. *mož¹, plot¹, strelec*. Lahko pa je prevedel zgolj pridevnik: *raven* (*dura et plana terra*) – po lat. *planus*, verjetno glede na nemški prevedek *eben*.

V primeru *paša* je moral latinski dajalnik množine *pascuis* najprej postaviti v imenovalnik ednine *pascuus*.

Nadaljnji tovrstni primeri: *bog³, devica^{1,2}, dolina, gospod⁴, kurba, nesreča, okrogel, otok^{1,3}, sonce², studenec², visok¹*.

4.3.2.2 Prevedel je vse sestavine latinske besedne zveze. Primer:

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fenonica
<i>As-drut-bal</i>	<i>Afdrubal</i>	Gott treu und mechtig	Meleh adon gebir	Bafilevs piftos	Deus fidus et potens	Bug, ver- oblafta	Voimalinen Jumala

Imena Hazdrubal ni prevajal z imenom, ampak z opisnim prevodom pomena tega lastnega imena: *Deus fidus et potens* ‘zvest in zanesljiv bog’. V MTh 1603 je nato poiskal latinske iztočnice (*deus, fidus, potens*) in prepisal njihove slovenske prevedke (upošteval je tudi kazalko *fidus, vide fidelis*, pri zadnji iztočnici pa je prepisal samo drugi prevedek). MTh 1603 ima: *Sclav. Bug* [deus], *Sclav. vern* [fidelis], *Sclau. magozh, oblaftan* [potens]. Rudbeck je prepisal: *Bug, ver- oblafta* (*Bog⁴, oblasten², veren*). Primer:

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fenonica
<i>Maurentuna</i>	<i>Mariantuna</i>	Seeftat	Kir al-liamim	Thalaza-polis	Civitas maritima	<i>Morie-meftu</i>	<i>Maeri kaupungi</i>

Zanimiv je tudi primer iztočnice *Maurentuna*, ki je imela latinski prevedek *civitas maritima* (‘morsko mesto’). Rudbeck v MTh 1603 ni našel iztočnice *maritimus* (je pa našel *civitas*), zato je po vzoru nemške zloženke *Seeftat* poiskal še besedo *mare* (nem. *See*) in naredil slovensko zloženko sam! Iz *Sclav. morie* [mare] in *Sclav. meftu* [civitas] je dobil zloženko *Morie-meftu* in jo celo označil kot »etimološko« sorodno s SS in P (*mesto¹, morje¹*).

Podobni primeri: *domač, oblasten¹, ogenj, pleme², sonce¹, žlahta², [po napaki: bog²]*.

4.3.2.3 Kazalke v predhodnih primerih je upošteval na enak način, kot je opisan v 4.1.1. Primeri so: *domač, kup¹, modro, pleme², veren, žlahta²*.

4.3.3 Nerešen primer

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fennonica
<i>Maerbal, Marskalk</i>	<i>Maharbal</i>	Stalmeifter	Baal hafufim	Philippos	Equorum magifter	Roniusfi	Hippomies

Zapisa *Roniusfi* ne znamo razvozlati. Lahko bi šlo za napačen prepis besed *Kon* in *vuzhi* (kar bi ustrezalo prevajanju *equorum magister* po besedah, saj je konec besede Rudbeck pozabil prepisati tudi pri *bramba*). V MTh 1603 prevladujejo zapisi s *koin-*, a *-i-* bi lahko odpadel tudi po vzoru drugih jezikov. Lahko bi šlo tudi za zapis besed *konjski*, *konjuški*, a tudi za ti besedi ni v MTh 1603 iztočnic, ki bi bile lahko za Rudbecka ustrezna motivacija. Podobno ne najdemo logične rešitve v nobenem od predhodnih slovarjev.

4.4 Uporaba male slovnice štirih jezikov iz MD 1592?

Primeri *žigant*² in *snubača* sta razložljiva samo, če bi imel Rudbeck direktnega informatorja (kar je zelo malo verjetno) ali če bi uporabljal eno od razpoložljivih slovenskih slovnice (kar je nekoliko bolj verjetno, čeprav težko dokazljivo).

Scythica seu Sveonica	Punica	Germanica	Hebraea	Graeca	Latina	Slavonica	Fennonica
<i>Gilgia</i>	<i>Gilga</i>	Werben	Ahab	Metiaenai	Ambire	Snubazha	Cossia
<i>Högamen, Hojamen</i>	<i>Hajemen</i>	Rijfen	Emim	Gigantes	Gigantes	Shigante	Kallevan poikani

Oblik za ženski spol *Snubazha* (lat. *Ambire*) in za imenovalnik množine *Shigante* (lat. *Gigantes*), ki ju najdemo pri Rudbecku, namreč MTh 1603 nima pri nobenem od slovanskih jezikov. Ima pa MTh 1603 obliko za moški spol *Sclau. snubazh [procus]* in obliko za imenovalnik ednine *Sclav. shigant [gigas]*. Na podlagi teh oblik bi lahko Rudbeck z uporabo male slovnice v MD 1592 prišel do oblike *Shigante* po vzoru MD 1592 (Y1a–Y2a): *im. ed. ta Gofpud* > *im. mn. ti gospudie*, do oblike *Snubazha* pa po vzoru MD 1592 (Y1a–Y2a): *m. sp. ta Gofpud[-ø]*, ž. *sp. Ta Gofp[-]a*.

4.5 Napake pri prepisu ali stavi

Pot od zbiranja besed je pri Rudbecku potekala v več stopnjah (prim. npr. fotografijo v Bauhaus 2019: 47), ne Rudbeck ne stavec pa nista znala slovenščine. Zato so napake predvsem dokument tega, kaj se je s posamezno besedo iz neznanega jezika lahko dogajalo pri prepisovanju in stavi – nikakor pa ne gre za zapis iz drugega vira ali za zapis glasoslovne variante (npr. akanja). So pa na nekatere spremembe

vplivale tudi tedanje zapisovalne navade, kakor jih lahko opazujemo na primer za latinščino. Vse to dokazujejo tudi primeri, ko je bil večkrat prepisan isti Megiserjev slovarski zapis. Za spremembe $u > v$, $v > u$ ter $i > j$, $j > i$ je zaradi nestalnosti uporabe teh črk in enačenja njune zvočne vrednosti primerov več in jih ne navajamo. Evidentirali smo lahko naslednje tipe napak (najprej je navedena oblika iz MTh 1603, nato oblika iz Rudbecka, v oklepaju iztočnica iz gornjega seznama):

- **a > o:** *ladia* > *lodia* (*ladja*³; lahko gre za napako ali za vpliv Megiserjevega primera za češčino, MTh 1603: *Bohem. lodi, liff*);
- **e > a:** *fonze* > *Sonza* (*sonce*²);
- **e > i:** *strella* > *Strilla* (*strela*); napako bi morda lahko razložili tudi kot vpliv sledeče besede v MTh 1603: *Dalm. sztrila*);
- **e > o:** *pravizhen* > *pravizhon* (*pravičen*);
- **i > e:** *Krail* > *Krael* (*kralj*², pri prvi pojavitvi je prepis pravilen);
- **i > y:** *niva* > *nyva* (*njiva*);
- **i > u:** *pokloniti* > *Poklonuti* (*pokloniti*);
- **o > a:** *oblaftan* > *ablastan* (*oblasten*³);
- **o > e:** *stonaviten* > *stnaviten* (*stonaviten*);
- **u > o:** *Bug* > *Bog* (*bog*⁵, gre za napako, ne za pravilno obliko, saj so isti primeri drugod pri Rudbecku pravilno prepisani, v MTh 1603 pa oblike *Bog* ni);
- **u > a:** *veliku* > *Velika* (*velik*);
- **b > h:** *verba* > *Verha* (*vrba*);
- **h > k:** *hifha* > *Hiska* (*hiša*²);
- **h > G:** *hualiti* > *Gvaliti* (*hvaliti*);
- **k > h:** *rafboinik* > *rasboinih* (*razbojnik*¹);
- **k > ck:** *vijsok* > *Viflock* (*visok*¹);
- **k > ch:** *rafboinik* > *rasboinich* (*razbojnik*²);
- **m > mm:** *kamen* > *Kammen* (*kamen*; morda je zgolj naključje, a na tem mestu ima MD 1592: *Stain, lapis, kammen*);
- **n > m:** *ifvelizhan* > *Ifvelizham*; *dolfhan biti* > *Dolhambiti* (*dolžan, biti*²); *mozhan* > *Mozham* (*močan*);
- **en > ra:** *oblasten* > *oblafta* (*oblasten*²);
- **n > -:** *vern* > *ver-* (*veren*);
- **f > s** [prepisov *f* v veliki *S* tu ne upoštevamo, saj so bili edini možni]: *dehiti* > *Deshiti* (*dežiti*); *hifha* > *Hisha* (*hiša*^{1,3, podobno 2}); *pushava* > *pushafva* (*puščava*); *Mofsh* > *Mosh* (*mož*², pri prvi pojavitvi je prepis pravilen); *rafboinik* > *rasboinich* (*razbojnik*¹); *ifbrati* > *Isbrati* (*izbrati*); *oblaftan* > *ablastan* (*oblasten*³); *prebivatishzhe* > *prebivatishzhe* (*prebivatišče*); *rafboinik* > *rasboinich* (*razbojnik*²);
- **fh > h:** *dolfhan biti* > *Dolhambiti* (*dolžan, biti*²);
- **fh > Sp:** *shahar* > *Spahar* (*šahar*);
- **fh > f:** *fhlahta* > *fhahta* (*žlahta*²);

- **fh > S:** *fhlahta* > *Slatha* (žlahta¹);
- **f > ph** [verjetno prek prepisa: *f*]: *nefrezha* > *Nephrezha* (*nesreča*);
- **ff/fs > fl:** *koleffa* > *kolefla* (*kolesa*¹, pri drugi pojavitvi je prepis pravilen); *vifsof* > *Viflock* (*visok*¹);
- **v > r:** *lev* > *ler*;
- **zh > s:** *magozh* > *magos* (*mogoč*);
- **zh > fch:** *gradezh* > *Gradefch* (*gradeč**);
- **z > s:** *Dvoizheta* > *Dvoisheta* (*dvojče*); *studenz* > *Studens* (*studenec*^{1,2});
- **z > tz:** *kurz* > *kurtz* (*kurec*¹, pri drugi pojavitvi je prepis pravilen);
- **z > ths:** *streliz* > *Streliths* (*strelec*);
- **vrinjani f:** *pufhava* > *pushafva* (*puščava*);
- **združitev dveh besed v eno po pomoti:** *lav, lev* > *lauler* (*lav, lev*); *dolshan biti* > *Dolhambiti* (*dolžan, biti*²); *far starifhi* > *farstarishi* (*far, stariši*); *ftu leta* > *Stuleta* (*sto, leto*);
- **manjkajoča vmesna črka:** *letukai* > *Letkaj* (*letukaj*);
- **manjkajoča zadnja črka, napačno prepisana predzadnja:** *bramba* > *Bramt* (ne znamo razložiti, kako je prišlo do napake; v nekaj izvodih MTh 1603 je drugi *b* res nejasno odtisnjen, a napaka je tudi pri prepisu nemške besede: *Beskirm* namesto *Beschirmung*);
- **zamenjava vrstnega reda črk:** *fhlahta* > *Slatha* (žlahta¹).

5 SKLEP

Pomen Rudbeckovega slovarčka (1698: 719–729) ni v opisu *novega* besedja. Kot nam je pokazal natančen primerjalni pregled, gre namreč za izpiske iz Megiserjevega slovarja 1603. Slovarček je pomemben, ker nam kaže slovenščino kot jezik, ki ga je tuji avtor na podlagi Megiserjevih podatkov izbral kot vzorčnega za prikaz slovanske jezikovne skupine, in ker nam nazorno prikaže, kako je znani uporabnik praktično uporabljal Megiserjev večjezični slovar konec 17. stoletja. Vsekakor te zbirke slovenskih besed v prihodnjih pregledih slovenskega slovaropisja ne bo več mogoče spregledati.

VIRI IN LITERATURA

- Agrell 1955** = Jan Agrell, *Studier i den äldre språkjämförelsens allmänna och svenska historia fram till 1827*, Uppsala: Lundequistska bokhandeln, 1955.
- Ahačič 2014** = Kozma Ahačič, *The History of Linguistic Thought and Language Use in 16th Century Slovenia*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014.
- Ahačič 2022** = Kozma Ahačič, 1698, *Delo* 64.149 (2022), 7.
- AV 1607** = Gregorio Alasia da Sommaripa, *VOCABOLARIO Italiano, e Schiauo*, Udine, 1607.
- Bauhaus 2019** = Stefan Heinrich Bauhaus, *Olof Rudbeck der Jüngere und die Sprachen des Nordens: zwischen Gotizismus und Orthodoxie*, Berlin – Boston: De Gruyter, 2019, DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110628739>.

- BH 1584** = Adam Bohorič, *Arcticae horulae fuccifivae*, Wittenberg, 1584.
- Borst 1960** = Arno Borst, *Der Turmbau von Babel* III/1, Stuttgart: Anton Hiersemann, 1960.
- Burman 2017** = Annie Burman, Language Comparison before Comparative Linguistics: Theories of Language Change and Classification in Olof Rudbeck's *Atlantica*, v: *Apotheosis of the North: the Swedish Appropriation of Classical Antiquity around the Baltic Sea and Beyond (1650 to 1800)*, ur. Bernd Røling et al., Berlin – Boston: De Gruyter, 2017, 77–94, DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110524888-006>.
- Burman – Boyes 2021** = Annie Burman – Philip J. Boyes, When the Phoenicians were Swedish: Rudbeck's *Atlantica* and Phoenician Studies, *The Journal of the American Oriental Society* 141.4 (2021), 749–766, DOI: <https://doi.org/10.7817/jaos.141.4.2021.ar027>.
- DB 1578** = Jurij Dalmatin, *Biblie, tu ie, vsiga Svetiga pisma pervi deil*, Ljubljana, 1578.
- DB 1584** = Jurij Dalmatin, *Biblia*, Wittenberg, 1584.
- Hovdhagen 2001** = Even Hovdhagen, The study of early Germanic languages in Scandinavia: Ihre, Stiernhielm, v: *History of the Language Sciences / Geschichte der Sprachwissenschaften / Histoire des Sciences du Langage* 2, ur. Sylvain Auroux, New York: De Gruyter, 2001, 1124–1129.
- Hovdhagen idr. 2000** = Even Hovdhagen – Fred Karlsson – Carol Henriksen – Bengt Sigurd, *The History of Linguistics in the Nordic Countries*, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 2000.
- MD 1592** = Hieronymus Megiser, *Dictionarium quatuor linguarum*, Graz, 1592.
- Metcalf 1974** = George J. Metcalf, The Indo-European Hypothesis in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, v: *Studies in the History of Linguistics: Traditions and Paradigms*, ur. Dell H. Hymes, Bloomington: Indiana University Press, 1974, 233–257.
- MTh 1603** = Hieronymus Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.
- Rudbeck 1679** = Olavus Rudbeck, *Atlant Eller Manheim* [...] *Atlantica Sive Manheim* [...], Uppsala: Henricus Curio, 1679.
- Rudbeck 1689** = Olavus Rudbeck, *Atlant Eller Manheim. Andra deel* [...] *Atlantica Sive Manheim Pars Secunda* [...], Uppsala: Henricus Curio, 1689.
- Rudbeck 1698** = Olavus Rudbeck, *Atlant Eller Manheim Triie Del* [...] *Atlantica Sive Manheim Pars tertia* [...], Uppsala: Typis et impensis Auctoris, 1698.
- Rudbeck 1702** = Olavus Rudbeck, *Atlant Eller Manheim Fjerde Del* [...] *Atlantica Sive Manheim Pars Quarta* [...], Uppsala: Typis et impensis Auctoris, 1702.
- Rudbeck 1947** = Olof Rudbeck (st.), *Olaus Rudbecks Atlantica: svenska originaltexten* 3, ur. Axel Nelson, Uppsala – Stockholm: Almqvist & Wiksells, 1947.
- Stabej 1977** = Jože Stabej, *Thesaurus polyglottus: Hieronymus Megiser: iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal in uredil Jože Stabéj*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977.

SUMMARY

Slovenian Translations in Olof Rudbeck the Elder's Multilingual Comparative Glossary (1698): New Information for the History of Slovenian Lexicography and for the Analysis of Dictionary Use in the Seventeenth Century

Book three of Olof Rudbeck the Elder's (1630–1702) *Atlantica* from 1698 contains a multilingual comparative glossary with 228 Slovenian words in the *Slavonica* column, as well as eight Polish, six Croatian, and four Czech words. Considering the small number of printed dictionaries containing Slovenian in the sixteenth and seventeenth centuries, this is an important collection. The source for it was Hieronymus Megiser's multilingual dictionary *Thesaurus polyglottus* from 1603.

The significance of Rudbeck's glossary does not lie in the description of new Slovenian vocabulary. The dictionary is important because it shows Slovenian as a language that a foreign author chose as an example to present the Slavic language group and be-

cause it vividly illustrates how a well-known user made practical use of Megiser's multi-lingual dictionary.

This article analyzes each Slovenian word from the *Slavonica* column and places it in an alphabetical list showing Rudbeck's spelling of each word; the corresponding example from Megiser's dictionary; the Latin translation by Rudbeck, which he used at the same time for looking up headwords in Megiser's dictionary; and the procedure by which Rudbeck arrived at a particular Slovenian word with the help of Megiser's dictionary.

Rudbeck's basic procedure was to use the Latin translation of a "Scythian or Swedish" headword to look for a Slovenian translation marked as *Slav.*, *Sclau.*, *Sclavon.*, *Slavo.*, *Scla.*, or *Schlav.* in Megiser's dictionary. He also took into account cross-references, which led him from the Latin translation to the corresponding headword in Megiser's dictionary.

If there were several Slovenian translations for one Latin headword in Megiser's dictionary, he (1) copied everything, (2) selected only individual ones (whereby he did not have a specific methodology, but he avoided similarities with examples from other languages), or (3) combined Megiser's translations from multiple Slavic languages.

If there were several Latin translations of the initial ("Scythian-Swedish" or Phoenician) headword, he (1) chose one of the Latin synonyms and followed one of the models mentioned above, (2) used multiple Latin translations and followed one of the models above, or (3) did not use any of the Latin translations, but looked for other Latin synonyms.

A special group includes cases in which he translated the "Scythian-Swedish" or Phoenician headword into Latin descriptively, using a phrase (especially proper nouns were translated with an explanation). In such cases, he (1) translated only one component of the Latin phrase, or (2) translated all the components of the Latin phrase. The second procedure is particularly interesting, in which he was faced with the challenge of how to translate a phrase without knowing the linguistic rules of Slovenian. Two examples (*snubača* 'suitor' and *žigant*² 'giant') even point to the possibility that Rudbeck would have been acquainted with Megiser's concise grammar of four languages in his *Dictionarium quatuor linguarum* (1592), based on which he could have used the appropriate endings. However, this possibility is difficult to prove due to the many copying errors.

The last part of the article therefore also provides a detailed list of all errors that occurred in the copying and typesetting of Slovenian words in Rudbeck's list.

ANDREJA ŽELE

SLOVENSKI PREDLOŽNI GLAGOLI Z VIDIKA
LEKSICALIZACIJE

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.02](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.02)

Prispevek obravnava možne statusse obglagolskega prostega morfema, ki v skladenjski vlogi predloga uvaja vezavnost. Ta vezavnost omogoča najmanj vzpostavitev vezavne družljivosti, večinsko pa izraža tudi pomensko prehodnost vsakokratne zveze glagola s predložnim prostim morfemom v povedku. S prehodnostjo in vezavnostjo pa so vzpostavljeni osnovni pogoji in posledično merila, ki zvežam glagola z vezavnim prostim morfemom omogočajo leksikalizacijo v prostomorfemski oz. predložni glagolski leksem. **Ključne besede:** glagol, predlog, prosti morfem, vezavnost, prehodnost, leksikalizacija

Lexicalization of Slovenian Prepositional Verbs

This article analyses prepositional free morphemes occurring with verbs in Slovenian. Combinations of verbs and prepositions as free morphemes enhance the bare verb's syntactic combinatorial possibilities and usually also make possible semantic transfers within the predicators where they occur. Transitivity and valency are the necessary conditions for, and therefore criteria of, lexicalization of a transitive verb plus free morpheme combination into a free morphemic (or prepositional) verbal lexeme.

Keywords: verb, preposition, free morpheme, valency, transitivity, lexicalization

1 Uvod

Vloga predlogov kot okoliščinskih besedic ostaja izhodiščno vezana na glagolsko dejanje, proces ali stanje in stopnja pomenske povezave predloga z glagolom v predložni glagol¹ je odvisna od vsakokratne povedkove rabe. Največkrat se z vidika predlogov postavljajo vprašanja: (1) zakaj lahko zveza glagolskega primitiva in predloga dá polnopomenski glagol, torej zakaj se splošni pomen glago-

Andreja Žele ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ andreja.zele@ff.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0002-6477-2590>

- 1 S »predložnimi glagoli« so označeni glagoli, ki imajo za prosti vezavnostni morfem predlog. V obravnavo bodo zajete leksikalizirane in neleksikalizirane glagolske zveze s prostim morfemom, ki ima dvojno vlogo, slovarsko in skladenjsko, tj. prislovno in predložno. Predložni prosti glagolski morfem opredeljujemo z vidika: **pomena** (= hierarhično prislovno razmerje, okoliščine oz. prislovi s primarno prostorskostjo, iz katere se izpeljujejo vsa druga razmerja do pomenske izpraznjenosti v zgolj splošnorazmerijski predložni pomen; kot predložni predmeti ali prislovna določila v stavčni povedi) nasproti **izrazu** (= predlog kot označevalec vezave – označuje vezavno vezljivost, šele drugotno vezavno družljivost).

la in splošna okoliščina predloga lahko leksikalizirata v pomensko specializiran/konkretiziran polnovredni prostomorfemski glagol, npr. *biti za*, *iti za* ipd. In obratno: (2) zakaj lahko dodajanje predloga prvotno specializirani glagol pomensko posploši in s tem povzroči leksikalizacijo v splošnopomenski prostomorfemski glagolski leksem, npr. *pristopiti k* ‘začeti kaj, lotiti se česa’ ipd., ter (3) kateri so odločilni dejavniki za leksikalizacijo glagola s predlogom; ali je predložna leksikalizacija glagola povezana s tem, da predlog izgublja prostorski pomen in z njim izražanje konkretnih prostorskih razmerij ter z dekonkretizacijo pomena prehaja v izražanje abstraktnejših (neprostorskih) lastnostnih razmerij, npr. *vreči se po* (kom) ‘biti/postati kdo/kaj’ (lastnost), *vreči se na* (kaj) ‘začeti kaj’ (intenzivnost dejanja) ipd.

Z glagolsko leksikalizacijo oz. poglagolitvijo postaja predlog prilagodljivo podoben predponskemu obrazilu oz. predponi, kar kot pomenske vzporednice nakazujejo glagolske sestavljenke tipa *govoriti čez – ogovarjati*, *govoriti za – zagovarjati* ipd.² Leksikalizirani in s tem poglagoljeni predlog prevzema tudi pomenskosestavinske vrednosti glagolskih morfemov. V vsakem primeru pa lahko predlog kot prislovni morfem glagola okoliščinsko spreminja pomen glagola: glede na izhodiščni pomen ga lahko pomensko ponatanči oz. specificira, npr. *čakati z/s* ‘odlašati’, *čakati na* ‘upati’, ali pa pomensko posploši, npr. *spopasti se z/s* ‘začeti’, *posloviti se od* ‘končati’ ipd.³ Torej lahko dodana predložna usmeritev ali umestitev glagol pomensko konkretizira ali dekonkretizira, odvisno od njegovega izhodiščnega pomena.

Sicer pa leksikalizacija glagola s predlogom omogoča večinsko nezaznamovano pomensko rabo tipa *biti za*, *biti pri*, *imeti za*, *delati na*, *pristopiti k* ipd., medtem ko leksikalizacija glagola z zaimki ali drugimi polnopomenskimi besedami kot *imeti jo/ga*, *imeti se*, *imeti srečo*, *imeti krompir*, *lomiti ga* ipd. dopušča veliko več pomensko zaznamovane rabe.

2 S tem da je predponska raba potrjena kot starejša: pri nas A. Bajec (1959: 9) povzema, da je preverbialna raba starejša od prepozicionalne. Razvojno gledano naj bi se predponsko obrazilo ločilo od glagola in se skladijenjskopomensko združilo s samostalnikom ter se hkrati kot prosti predložni morfem ponovilo še ob glagolu. V tem skladijenjsko-pomenskem razvoju je prvotni pomen predponskega obrazila pogosto oslabil in se je posledično bolje ohranil v predložni rabi, zato ga je bilo lažje razbrati iz predložne rabe (Bajec 1959: 9).

3 Komentar A. Vidovič Muha (2009: 255): »Če bi se [...] odločili govoriti o (leksikaliziranih in neleksikaliziranih) zvezah glagola s prostim (glagolskim) morfemom, bi bila to samodejna pot do dvopomenskosti oz. dvofunkcijskosti izrazno istega morfema – prislovne (slovarske) in predložne (skladijenjske).«

2 PREDLOG IN NJEGOVI SKLADENJSKI OZ. SLOVNIČNI POMENI

Splošni pomen predloga si torej lahko razlagamo kot neki relativni/razmerijski prislovni (prvotno prostorski) pomen, ki ga upravlja konkretna skladenjska raba (slovnica), zato ga splošno opredeljujemo tudi kot slovnični pomen.⁴

Predlog je torej prvenstveno prislovni morfem glagola. Kot prislovni morfem je razmerijsko in lastnostno usmerjan od glagola oz. povedka, hkrati pa prislovno usmerja samostalnik (Nikitina 1979: 116). Funkcijska razlaga predlogov povsem naravno vključuje tudi Bajčevo (1959) pomenskorazvojno os pri predlogih v smiselni razvojni smeri **prostor** → **čas** → **vzrok/način**; ta pomenskorazvojna os predložnih razmerij je potrjena tudi v češčini, slovaščini, ruščini.⁵ Predlog kot prosti prislovni morfem glagola (v smislu zunanjih okoliščin ali notranjih vršilskih okoliščin) namreč obstoječemu glagolskemu pomenu doda sestavini 'razmerja' in 'vrednotenja'.

Prislovnost predloga oz. stopnja njegove avtohtone prislovnosti (prvenstveno prostorske in potem še časovne) se najbolj jasno izraža ob glagolu *biti*, ki premore najširši pomenski obseg. V teh rabah se izkaže, da predlogi z vzpostavljanjem različnih okoliščinskih razmerij odkrivajo statične in dinamične možnosti glagolov; predložni vnos okoliščin dodaja ali pa zgolj potrjuje statičnost ali dinamičnost glagolskih pomenov.

Možno je, da lahko s pomočjo glagolsko-predložne leksikalizacije npr. glagol *biti* v *biti* z/s izraža tako statični kot dinamični pomen 'soobstajati', 'podpirati' in 'družiti se z'.

Ob glagolskih primitivih, ki dopuščajo najširšo skladenjskopomensko uporabo, se lahko izrazijo vse možne pomenskoskladenjske vloge predložnih morfemov: kot vezavnodružljiv je predlog pomenski del predložnega prislovnega določila, npr. *Delajo za hišo*, *Delajo za tri dni*, *Delajo za dva*, kot vezavnovezljiv pa je del glagola, npr. *Delajo za jed*, *Delajo za sovražnika*, *Delajo za prenehanje sporov* ipd.

Na splošno pa lahko ločujemo zveze s prostorskim predložnim morfemom *nakladati* (*na*) *tovornjak*, *igrati* (*na*) *kitaro* od zvez z nevezljivimi neprostorskimi okoliščinami *nakladati na novo*, *igrati na novo*, ki izražajo način in lastnost dejanja, delovanja ipd.

4 V razlagalnem slovarju so predlogi lahko predstavljeni kot glagolski globinski prislovi oz. prislovni morfemi glagola ali prosti glagolski morfemi zlasti (a) z dodanimi pomenskimi pojasnili, ki pri prostomorfemskih glagolih in pridevniki opozarjajo na različne stopnje možne leksikalizacije, in (b) z dodanimi slovničnimi/skladenjskimi pojasnili, ki opozarjajo na možna skladenjska razmerja (zlasti vezavnovezljivo in vezavnodružljivo). Predložni prosti glagolski morfem je v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* izražen s slovničnimi kvalifikatorskimi pojasnili: »s predložnim povedkovim določilom«, »s predložno zvezo«, »s predlogom«, »v zvezi z/s«. Prim v Fran/SSKJ².

5 Za predloge ostaja izhodiščni prostorski pomen, ker prostor ponuja najbolj jasna pomenska razmerja, in s temi (prostorskimi) razmerji se da najlažje opisati tudi druge pomene oz. razmerja v drugih pomenih (Nikitina 1979: 118).

2.1 Predlog kot morfem vezavnosti in prehodnosti

S predlogom se vzpostavlja nova ali zgolj dodaja še nova slovnična prehodnost glagola v povedku, npr. *spreminjati se v*, *prijeti za*, *nagovarjati k*, in ta vodi v še večjo konkretizacijo vezave ter s tem v še bolj konkretno povedkovo rabo. Obveznovezavni predložnomorfemski glagoli so tisti, katerih korenske besede se ne uporabljajo brez prostega morfema, npr. *temeljiti na*, *ukvarjati se z/s*.

Z leksikalizacijo glagola in predloga se prostopredložni glagol pomensko osamostvoji v samostojno leksemsko enoto. In če konkretni skladenjski (povedkov) pomen dopušča tako prostorski kot neprostorski pomen obglagolskega predloga, leksikalizacija oz. poglagolitev predloga ukinja njegovo konkretno prostorskost s tem, da ga pomensko posploši v usmerjanje in faznost: prostorska prehodnost s predložno rabljenim glagolom v povedku se leksikalizira v predložni glagolski leksem s časovno usmeritvijo, npr. *pristopiti k znancu/napravi* → *pristopiti k delu* 'začeti delo'.

2.2 Leksikalizacija in gramatikalizacija znotraj predložnomorfemskih glagolov

Pojav prostomorfemskosti je tako lahko enkrat opisan v smeri leksikalizacije⁶ glagola, ko se glagol z dodajanjem prostega morfema pomensko dopolnjuje oz. spreminja v nov pomen ali leksem, drugič pa v smeri gramatikalizacije⁷ prostega glagolskega morfema, ko se predlog ali zaimsek v vlogi prostega morfema postopno pomensko prazni oz. deleksikalizira, npr. *imeti se za*, *imeti za novo*, *imeti za norca* v pomenu 'obravnavati kot' ipd. V glagolskih zvezah se leksikalizacija in gramatikalizacija procesno dopolnjujeta med leksemom in prostim morfemom, npr. *biti pri* 'sodelovati', *prehajati v* 'postajati' ipd. (Žele 2019).

2.2.1 Predložni prosti glagolski morfem⁸ (z vektorsko vrednostjo kot stalnico) z usmeritvijo navzven pomensko poudarja prostor in razvrstitev v prostoru ter s tem

6 Leksikalizacija je proces, v katerem skladenjska enota oz. prosta besedna zveza postane nov samostojni pomen (t. i. popolna leksikalizacija pomena), leksem oz. slovarska enota; v bistvu leksikalizacija z dodajanjem pomenskih sestavin (tj. prek opomenjanja/semizacije pomenske lastnosti v pomensko sestavino) pomensko specificira/konkretizira obstoječi izraz, da lahko postane nova slovarska enota. V našem primeru govorimo zlasti o leksikalizaciji glagolskih pomenov in leksemov, sledijo lahko še leksikalizacije pridevnikov in prislovnih predložnih imenskih zvez.

7 Gramatikalizacija pa je smislu razpomenjanja in hkratne dekonkretizacije pomena iz leksikalnega v slovničnega tipična za predloge in povratnoosebne zaimke v vlogah prostih morfemov. Iz ang. strokovne literature poznamo gramatikalizacijo kot jezikovni proces, v katerem določen samostojni leksikalni izraz izgublja svoj predmetni pomen in se vedno bolj rabi kot slovnični element, pri čemer se ločujeta a) slovnični kontinuum: leksikalna beseda → slovnična beseda → naslonka → morfem, b) pomenski kontinuum: polni pomen → delno izpraznjen pomen → izpraznjen pomen (Ilc 2014; Hopper – Traugott 1993: 4). Ilc (2014: 312) ga sloveni kot »proces obraziljenja«, katerega rezultat je poposko obrazilo tipa *temeljiti na*, *ukvarjati se z/s* ipd.

8 Sintagma »predložni prosti glagolski morfem« označuje prosti morfem glagola v predložni (skladdenjski) vlogi, Predlog je tu uporabljen v vlogi izraza za slovnični pomen, ki izraža 'odvisno neenakovredno razmerje'. V zvezi z označevanjem prostomorfemske rabe so v *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992) opredeljene jezikoslovne zveze: »predložni glagol« = gla-

navadno uvaja še nov skladenjski pomen, npr. *mahati jo z/s* ‘iti s kom/čim’ nasproti *mahati jo* ‘hitro iti’ in *mahati z/s* ‘pretiti’ ipd. Usmeritev nakazuje tudi teličnost glagolskega dejanja pri *hoditi za*, *oblikovati se v*, *rasti v*, *staviti na*, *streči po*, *tarnati nad/čez*, *tekati za* ipd.

Povezanost predloga s funkcijskoizrazno ravnino izraža že samo poimenovanje za to besedo, ki znotraj predložne zveze izraža razmerja: to je vezavna ali prisojevalna vezljivost ali vezavna družljivost, npr. *iti na predstavo* ‘obiskati’ (vezljivo) : *naiti na znanca* ‘srečati’ (vezljivo) : *iti na slepo* (družljivo).

Prosti glagolski morfem, izražen s predlogom ali – širše rečeno – s predložnim izrazom, prvenstveno vzpostavlja vezavo,⁹ in glede na glagolsko izhodišče predvsem vezavno vezljivost, npr. *delati na načrtu* ‘ukvarjati se z načrtom’, drugotno pa tudi vezavno ali primično družljivost, npr. *delati na polju*: vezavnodružljivo v pomenu ‘obdelovati (kaj) na polju’ ali primičnodružljivo v pomenu ‘kopati njivo na polju’. Primična družljivost je lahko posledica družljivosti med povedki ter označuje družljivost med povedkom in zgolj primaknjenim predložnim prostim glagolskim morfemom drugega povedka, ki pa ni izražen: *delati + (biti) na polju*. Zgledi medpropozicijskega združevanja dveh povedkov v predložne zveze so npr. *hoditi zunaj brez kape* ← ‘hoditi zunaj + biti brez kape’, *Smejati se v dlani* ← ‘smejati se + potiskati obraz v dlani’; medpropozicijskost najpogosteje uvajajo prislovna določila načina.

3 PREDLOGI IN PREDPONSKA OBRAZILA

Soodvisnost med predlogi kot predložnimi morfemi pri glagolih in glagolskimi predponsko-priponskimi obrazilnimi morfemi se odraža v razporeditvi vidskosti, faznosti in prislovnosti med glagolske obrazilne in predložne morfeme, tako da so vidskost,¹⁰ faznost in usmerjenost v predponsko-priponskem obrazilnem delu, predložni morfem glagola pa izraža prislovna razmerja.¹¹ Predlogi v vlogi

gol, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *misliti na*; »predložni pridevnik« = pridevnik, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *nor na*; »predložni samostalnik« = samostalnik, ki ima za prosti morfem vezave predlog, npr. *misel na*, *sanje o* ipd.

9 Po *Enciklopediji slovenskega jezika* (Toporišič 1992: 351) tudi **vezavni morfem**, ki »določa sklonsko vezavno moč ustrezne besede« in je »večinoma notranji, tj. površinsko brezglasoven (*gledati predstavo*)«; za predložni vezavni morfem, ki je položajno poponski, so navedeni zgledi *govoriti o*, *ukvarjati se z*. Funkcijsko so predlogi v slovanskem jezikoslovju pogosto označeni kot sklonski morfemi; kot **prosti sklonski morfemi** zagotovo izražajo slovnični (razmerijski) pomen, z oznako **predložni izrazi** (zlasti v hrvaškem, srbskem in češkem jezikoslovju) pa bi bil lahko bolj poudarjen njihov prislovni pomen.

10 Z vidika očitne težnje vseh glagolov po vidski parnosti ali vsaj po vidskem nasprotju predpone oz. predponška obrazila kot pomenonosne in besedotvorne prvine uvajajo vidska nasprotja; in zaradi nezmožnosti nekaterih glagolov, kot *igrati*, *piti*, *peti*, *pisati*, *brati* ipd., tvoriti sinonimni vidski par, kot spremstveno sestavino vključujejo še dovršnost (Isačenko 1960: 140, 166, 173, 175).

11 Med drugimi P. Piper (2001) tudi s povzemanjem tujih in domačih relevantnih ugotovitev opo-

predložnih prostih morfemov namreč omogočajo bolj prost in s tem tudi večji izbor in širšo možnost večje ali manjše prostorske konkretizacije, kar dokazujejo zgledi kot *zadelati za*, *zataktniti se za*, *zavzeti se za*, *zaprostiti za*; *pristaviti se pri*, *priprositi pri*, *priljubiti se pri*, *pristati pri*; *vključiti v*, *vriniti v*, *vpoklicati v*, *odnesti od/iz/na/v*, *odtegniti od*, *odpoklicati od/iz* ipd.

V nasprotju s predložnomorfemsko (prislovno) razmernostjo pa predponskoobrazilna usmerjevalna vrednost sproži oz. omogoča zlasti spremembo vidskosti in faznosti,¹² npr. *zahoditi – zahajati*, *zagovoriti – zagovarjati*; *nagovoriti – nagovarjati*, kar ima včasih za posledico celo naknadno spremembo pomena, npr. *obhoditi – obhajati*.

Dodana modifikacijska vrednost pa pri glagolih ne more biti deljeno morfemsko uravnotežena med predponskim obrazilom in predložnim morfemom, temveč se težišče modifikacije določenega glagolskega pomena vedno prevesi bodisi na predponskoobrazilno stran bodisi na stran leksikaliziranega predložnega morfema, kar še dodatno potrjujejo primeri kot *dati čez – predati*, *vzeti čez – prevzeti*, *govoriti čez – ogovarjati*, *govoriti za – zagovarjati*, *priti do – pridobiti*, tudi s pomenskim razhajanjem, npr. *hoditi ob – obhajati*, *padati na – napadati* ipd.

3.1 Vrste predponskoobrazilnih in predponsko-priponskih glagolov

Za boljšo predstavo o morfemskih zmožnostih in pomenskem vrednotenju glagolskih tvorjenk je dobro povzeti, kako se v slovenščini s skladenjskopomenskega in skladenjskobesedotvornega vidika predponsk(oobraziln)e tvorjenke lahko delijo na besedotvorne podvrste oz. pomensko- in skladenjskopodstavno utemeljene različice:¹³

- (a) glagolske sestavljenke kot predponskoobrazilne modifikacijske tvorjenke s predponskim obrazilom (s pretvorbno vrednostjo prislova v skladenjski in pomenski podstavi, tudi faznost je časovnoprislovna), npr. *prebosti*, *predelati*, *preplačati*, *pocingljati*, *obzidavati*, *razdati*, *priklicati*, *doklicati*, *steči*, *umiriti*, *zajokati*;

zarja na človeško jeziko(slo)vno koncepcijo v prvi vrsti prostora ter na posledično oblikovanje in izražanje (z besedo kot prostorsko metaforo) t. i. jezikovne slike konkretne in abstraktne prostorske oz. jezikovne prostorske, tj. na prehajanje od konkretne horizontalnosti do abstraktne vertikalnosti v smislu prostorskost – pripadnost – lastnost, npr. *stati pred njim*, *priti pred njim*, *biti po uspehu pred njim*, *odskočiti od tal*, *odskočiti od včera*, *odskočiti od veselja*, kar kaže tudi na visoko izomorfemskost različnih prostorskih izrazov kot t. i. prostorskih metafor, in v njih opozarja še na posledično izofunkcionalnost prostorskih pomenskih kategorij s časovnimi, vidskimi, lastnostnimi, svojilnimi idr. kategorijami. Pri nas o tem največ A. Bajec (1959: 9), A. Vidovič Muha (1993: 164ss.) in M. Merše (1995).

12 Izhodiščni prostorski pomen predponkega obrazila vsekakor vpliva na vrsto faznosti oz. na odločitev, ali prevlada začetnost ali končnost, npr. *vžgati*, *prižgati*, *zapeti* nasproti *izdelati*, *razsoditi*, *zadaviti*.

13 V smer natančnejše opredelitve besedotvornih vrst v slovenščini kaže že članek J. Toporišiča Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini (Toporišič 1973); isti avtor svoje ugotovitve še dopolnjuje v kasnejših razpravah (Toporišič 1996; 2000); problemsko pa J. Toporišiča dopolnjuje A. Vidovič Muha (1988; 1993) z razpravama, ki sta upoštevana v tej delitvi.

- (b) glagolske izpredložne (predponskoobrazilne) tvorjenke, ki so tudi (vsaj drugotno) modifikacijske (predponsko obrazilo je samo enakoizrazno s skladenjsko- in pomenskopodstavnimi predložnimi morfemi v predložnem glagolu),¹⁴ npr. *izvleči, nadgraditi, podmazati, pobarvati, odpoklicati* ipd. Ravno pri izpredložnih tvorjenkah se lahko potrjuje trditev (prim. Bajec 1959: 9), da se iz iste starejše oz. prvotnejše »preverbialne rabe« razvijejo predponsko obrazilo (z usmerjenostjo glagolskega dejanja) in predložni morfemi (s prvotno prostorskim/časovnim razmerjem glagolskega dejanja);
- (c) izpredložnozvezne izpeljanke (z dovršnim predložnim glagolskim primitivom v skladenjski podstavi npr. ‘dati v roke / v knjigo / v račun’, ‘narediti do konca’, ‘izraziti v besedi / v pesmi’), v predponsko-priponskem obrazilu je vključena faznost, zaradi pretvorbe predloga iz skladenjske podstave v predpono pa se prislovna (prostorsko-časovna) vrednost v smislu prislovne usmerjenosti in razmernosti porazdeli med predponsko-priponskim obrazilom in predložnim morfemom, npr. *vročiti, vknjižiti, vračunati, dokončati, ubesediti, upesniti, predpasati, podceniti, pokrpati, popackati, razdeliti, obdavčiti, nadzidati; ukalupiti se v povprečje, včlaniti se v skupino sedmih, vprogramirati makroukaze v notranji makrorom, vtiriti koga v dejavnost;*
- (c.) izpeljanke s potencialno čistovidsko predpono (kot pretvorbo skladenjsko-podstavnega ‘narediti novo’, ‘postati molčeč’ ipd.), npr. *obnoviti, obmolkniti, osamiti, osvežiti, poveličati, zaceliti, zakrpati, začrtati*. Tovrstne izpeljanke so še najbolj čistovidske.¹⁵ Z vidskega vidika in v okviru izpeljank tipa c_1 je npr. *obeliti, očistiti* ← ‘narediti belo, čisto’ bolj čistovidsko kot npr. *počistiti* ← ‘narediti čisto po (čem), *pobeliti* ← ‘narediti belo po (čem)’ ipd. O stopnji čistovidskosti odloča tudi pomenje določenega glagola v konkretnem jeziku; čistovidskost tudi ne bi smela spremeniti glagolske predložne rabe.

14 A. Bajec (1959: 9) povzema, da je preverbialna raba starejša od prepozicionalne, vendar tudi, da ko se je prvotni pomen v predponah oz. predponskih obrazilih postopoma izgubljal, ga je bilo lažje razbrati iz predložne rabe.

15 A. V. Isačenko (1960: 155, 159) govori o večji ali manjši stopnji pomenske izpraznjenosti oz. abstraktnosti predpon oz. predponskih obrazil v slovanskih jezikih. O čistovidskosti oz. o perfektivizaciji s prefiksi *o-*, *po-*, *na-*, *iz-*, *z-/s-* pri Slovencih piše F. Ramovš (1952: 126), A. Bajec (1959: 21) pa o »goli perfektivizaciji« in o »obledelem prvotnem pomenu«. O tem tudi F. Jakopin (1966: 177, 179): »Toda vsa osnovna glagolska dejanja niso takšna, da bi prišla do izraza krajevno determinirajoča vloga preverbov, ko se je včasih adverbialna vsebina prefiksov na ta način približala ničli [...] ‘navidezno čisto aspektno razmerje’, npr. *boljšati – izboljšati*, in navsezadnje možnost sinonimije, npr. *boljšati – izboljševati*«. Na možnost čistovidske oz. samovidske pomensko-skladenjske uporabe predponskih obrazil je opozorjeno npr. v češčini (MČ 2: 182) s predponskimi obrazili *o-*, *vy-*, *na-*, *za-*, *z-*, *ze-*, *u-*, *po-* (*omlâdnout, vyléčit, napsat, zalátat, zhroit se, zešedivéd, uvarít, pozlatít*); v ruščini (Vinogradov 1947: 515, 533–536) so tovrstna predponska obrazila predvsem *o-/ob-*, *po-*, *s-*, *na-*, *vz-*, *u-*, vidski pari pa npr. *krasnet’ – pokrasnet’, delat’ – sdelat’, pisat’ – napisat’, krast’ – ukrast’, budít’ – razbudít’* ipd.

Pri obravnavi razmerja med predpenskimi obrazili in predlogi ni zanemarljiv podatek, da so najpogostejše predpone oz. predpenska obrazila *po-*, *pre-*, *za-*, *z-*, *raz-*, *o-*, *u-/v-*, *do-*, *pri*-¹⁶ in najpogosteje uporabljeni predlogi *za*, *z*, *o*, *v*, *pri*, *na*.

- 3.2 Z enakozvočnostjo predpenskimi obrazili in predložnimi morfemov se izpostavlja tudi vezavna vezljivost glagolskih sestavljenk v zgledeh kot *naleteti na*, *nameriti na*, *vklepati v*.

4 PREDLOŽNI GLAGOLSKI PRIMITIVI (*BITI*, *DELATI*, *IMETI*, *ITI*)

Kot je bilo omenjeno zgoraj, se ob glagolskih primitivih, ki dopuščajo najširšo skladenjskopomensko uporabo, lahko izrazijo vse možne pomenskoskladenjske vloge predložnih morfemov.¹⁷ Najširšo vezljivostno uporabo različnih leksikaliziranih predložnih glagolskih morfemov (G) ali neleksikaliziranih izglagolskih udeleženskih predložnih morfemov (U) pa omogoča glagol *biti*, ki v širokopomenskosti obsega skladenjske pomene stanja, procesa in dogajanja: *biti v pomoč/korist* (G), *biti v lasti/vodstvu* (U); *biti na obisku/stažu* (G), *biti na mestu/vrsti* (U); *biti za rabo* (G), *biti za hišo* (U); *biti ob premoženje* (G), *biti ob njem* (U); *biti pri projektu* (G), *biti pri roki* (U).

Ko imamo ob *biti* dva ali več predložnih morfemov zapovrstjo, je obglagolski praviloma leksikalizirani glagolski morfem, naslednji pa udeleženski izglagolski predložni morfem, npr. *biti za v smeti* – *nameniti v smeti* / *biti namenjen v smeti* (podobno še v pravih frazah, npr. *biti za pod zob* ‘biti užitno’, *biti za v kot* / *biti za med staro šaro* ‘biti obnemogel/star’).

Ob glagolu *delati* se najpogosteje razvrščajo predložni morfemi *na*, *z/s*, *v*, *za*, *po*, zato lahko tudi najbolj spreminjajo oz. izpopolnjujejo glagolski primitiv. Manj pogosto se uporabljajo še drugi predložni glagolski morfemi – glede na pogostnost si sledijo *iz*, *pri*, *do*, *od*, *brez*, *pred*, *ob*, *čez*, *proti*, *pod*, *nad*, *med*, *zoper*, *kljub*.

Samo slovnično pretvorbena vrednost v skladenjskih podstavah imajo predložne zveze kot *delati na fuš* > *fušati*, *delati s plugom* > *plužiti*, *delati v besedi* > *besediti*/ubesedovati*, *delati po kalupu* > *kalupiti*. Glagolsko nepolnopomensko

16 Pri naštevanju prislovnih vrednosti najpogosteje uporabljenih predpon oz. predpenskimi obrazili so upoštewane razprave, naštete kronološko: A. Bajca (1959), M. Hajnšek Holz (1978), J. Toporišiča (*2000) in A. Vidovič Muhe (1993). Primerjalno-kontrastivno so kot najpogostejše izkazane in upoštewane tudi iste predpone in predpenska obrazila v sodobnem ruskem jeziku, le v drugačni pogostnostni razvrstitvi (Isačenko 1960: 149).

17 Pogostnost uporabe glagolskih primitivov izoblikuje smiselne vzročno-posledične povezave *delati* – *narediti*, *dati* – *dobiti* – *imeti*, *postati* – *biti*. Z njimi je v okviru besedotvorja zaobsežena tudi pomensko- in skladenjskopodstavna (neudeleženska) vezljivost. Družljivost pa je (poleg glagola *biti*) upoštevana še s parom *iti* – *priiti*, ki po pogostnosti sledi zgornjim faznim parom v okviru primarnih glagolov.

rabo z leksikaliziranim predložnim morfemom izražajo zveze: *delati na načrtu/krepitvi*, *delati z lopato*, *delati v dobrobit/spomin*, *delati za partizane/mir*, *delati po predlogi/skicah/umu*, *narediti iz fanta pevca*, *delati pri slovarju*, *delati pred njimi*, *delati proti interesom*, *delati nad načrti*. Polnopomenska raba glagolov pa lahko uvaja neleksikalizirane (udeleženske) vezljive (V) in nevezljive (NV) predložne morfeme predložnih zvez: *delati na polju/kliniki* (V), *delati na up/zoper* (NV), *delati z njo/igralci* (V: *ona/igralci* imajo udeležensko vlogo prejemnika dejanja), *delati z veseljem/umom* (NV), *delati v kmetijstvu/komisiji* (V), *delati v jezi/ritmu* (NV), *delati za zaprtimi vrati* (V), *delati za dva* (NV), *delati po hišah* (V), *delati po preudarku* (NV), *delati iz lesa* (V), *delati iz rok v usta* (NV), *delati pri Presečniku* (V), *delati pri luči* (NV), *delati do mraka* (NV), *delati od jutra* (NV), *delati brez oddiha* (NV), *delati nad vasjo* (NV).

Ob *dati* je v primerjavi z *delati*, tudi zaradi močne pomenske sestavine ‘usmerjenosti dejanja’, razvrstitev predložnih morfemov precej zožena – glede na pogostnost uporabe *v*, *na*, *za*, *do*. Najpogosteje uporabljeni predložni morfem *v* ima npr. te možnosti: kot leksikalizirani je uporabljan v zvezah *dati v časopis* : *dati v šolo/rejo* : *dati v mlin* : *dati v dar* (v prvih treh zgledih se predložna zveza *dati v* lahko zamenja z *objaviti v*, *vpisati/poslati v*, *peljati v*, zadnja zveza pa je lahko skladijskopodstavno pretvorljiva v *darovati*). Neleksikalizirani predložni morfemi z ohranjeno prostorsko vrednostjo so v zvezah *dati v žep/koš*. Posebnosti so zveze *dati* z izpredložno tvorjenimi prislovi kot *dati vbogajme*, *dati narazen*, ki glagolskim predložnim morfemom ukinjajo vezavnost, ne pa obvezne vezljivosti.

Kot pri *dati* je tudi pri *dobiti* močna pomenska sestavina ‘smernost’, ki se izraža z izbiro najpogosteje uporabljenih predložnih morfemov *v*, *na*, *po* in *za*. Leksikalizirani so v zgledih *dobiti z velemojstrom*, *dobiti za šest* ipd. Neleksikalizirani vezavnovezljivi predložni morfem je v *dobiti v jadra*, proti vezavnodružljivemu v *dobiti po pošti/na upanje*.

Ob glagolu *imeti* ostaja obseg predložnih morfemov isti, le da je njihova razvrstitev glede na pogostnost drugačna, in sicer *za*, *v*, *na*, *z/s*, *pred*, *pri*. Leksikalizirani predložni morfemi so v *imeti (koga) za sleparja/poštenega*, *imeti (kaj) proti komu*, *imeti (kaj) pri tem*, *imeti čez trgovino* ipd.; neleksikalizirani predložni morfemi s prostorsko vrednostjo pa v *imeti (posest) na ravnini*, *imeti (blago) v kleti / pri sosedu* ipd.

Z vidika predložnega prostega glagolskega morfema so posebnost glagoli premikanja, npr. *iti*, ki lahko v svojo vezljivost vključujejo izhodišče in cilj: *iti iz*, *iti k*. Predložni morfem lahko ‘smernost’ opredeli še natančneje, npr. *iti iz* (= iziti) in v nadaljevanju *iziti pri/na* ipd.

4.1 Glagolski primitivi med predponskoobrazilnostjo in predložnomorfemskostjo

Po eni strani je z vidika leksikalizacije pričakovana pomenska nadvlada predponskega obrazila nad predložnim morfemom, po drugi pa se zlasti pri glagolskih primitivih potrjuje njuna vzajemna dopolnilna vloga: kadar namreč primitiv pridobi predponsko obrazilo, se v nadaljevanju ne more leksikalizirati še s predlogom kot predložnim prostim glagolskim morfemom.

Pri nadpomenskih glagolskih sestavljenkah s skladenjskopodstavnimi *biti*, *delati*, *dati*, *iti*¹⁸ se v primerjavi z nepredponskoobrazilnimi glagolskimi primitivi zaradi splošnopomenskosti primitivov še jasneje in natančneje izraža pomenska vrednost predponskih obrazil¹⁹ – razmerje med njihovo slovničnokategorialno vidsko vlogo in pomenskomodifikacijsko besedotvorno vlogo (pri uporabi se znotraj pomenov iste sestavljenke ustvarijo tudi različna pomenskohierarhična razmerja med faznostjo, prislovnostjo ali lastnostjo določenega predponskega obrazila). S predponskimi obrazili kot besedotvornimi modifikatorji glagolskih pomenov so pri glagolskih sestavljenkah²⁰ s skladenjskopodstavnimi *biti*, *delati*, *dati* in *iti* izražene vse dodatne pomenske lastnosti oz. razločevalne pomenske sestavine, ki lahko odkrivajo vse možne vrste glagolskih dejanj.

Glagolska sestavljenka je prehodna, ko je ‘faznosti’ dodana še ena izmed drugih dveh naštetih razločevalnopomenskih sestavin. Jasneje je izraženo tudi pomensko razmerje med predponskim obrazilom in predložnim glagolskim morfemom in posledično se izbirno zoži uporaba predložnih glagolskih morfemov, in v nadaljevanju tudi možna uporaba udeležencev.

Pri *prebiti* npr. prevlada prostorsko-časovna pomenska sestavina: *Vsak večer je prebil na sestankih/pri prijatelju, Večino življenja je prebil v revščini/v strahu, Ne more prebiti brez nje: preživeti/prebedeti/prečepeti* ipd.

Pri pomenih v okviru posamezne sestavljenke s skladenjskopodstavnim *delati* so osnovne pomenske vrednosti predponskih obrazil, ki določajo vrsto glagolskega dejanja, ‘faznost’ (začetnost/trenutnost/končnost), ‘rezultativnost’ (enkratna/večkratna) in ‘lastnost/mera’ (stopenjskost/količinskost). Pomenska vrednost predponskega obrazila vpliva tudi na udeležensko vlogo vezljivo-stnega določila. Tako je npr. pri sestavljenkah s skladenjskopodstavnim *delati* pri

18 Glagolske (nadpomenske) sestavljenke s skladenjskopodstavnimi (predložnomorfemskimi) *delati*, *dati*, *biti* in *iti* so glede na pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost vzorčne izhodiščne nadpomenke za vse druge glagolske sestavljenke, ki jih uvrščam v pomensko višje specializirane glagole.

19 Vloga predponskih obrazil je slovničnokategorialna oz. vidska in besedotvorna, zato vključuje tudi poimenovanje vrst glagolskega dejanja; treba je še poudariti, da je pri sestavi, ko imamo opraviti s predponskimi obrazili, njihova vloga vedno besedotvorna, vidska pa, kot je znano, samo v primerih razvrstitve na nedovršniško glagolsko podstavo (Vidovič Muha 1993: 162).

20 Pri tej vzorčni obravnavi sestavljenk so bile pri določanju predponskoobrazilnih vrednosti upoštevane tudi pomenske vrednosti predponskih obrazil po A. Bajcu (1959) in po M. Merše (1995: 286–317).

dodelati ‘rezultativnost’ izražena v *dodelati obleko/sliko* in ‘lastnost’ v *dodelati okrasje / dodelati tkanino*; pri *izdelati* je ‘lastnost’ izražena v *izdelati članek/stališča/tehniko* in ‘rezultativnost’ v *izdelati film/čevlje*; pri *nadelati* sta ‘mera’ in ‘lastnost’ izraženi v *Stare planinske poti so nadelali*; pri *predelati* so ‘rezultativnost’, ‘lastnost’ in ‘mera’ izražene v *predelati pohištvo/obleke/vsebino*; pri *vdelati* in *zadelati* je prvotna ‘prostorskost’ in drugotna ‘lastnost’, zato je večja možnost rabe s predložnim morfemom, npr. *vdelati diamant v prstan*, *Hipoteze se ne dajo vdelati v dosedanjo teorijo*, *zadelati špranje v okviru s kitom* ipd.

Če je pri *delati* prevladujoča splošnopomenska sestavina ‘časovnost’, je pri *dati* to ‘prostorskost’, in sicer ‘usmerjena prostorskost’, ki večinoma ne potrebuje dodatne predložnomorfemske uporabe. Krajevnost oz. prostorskost je označena z ‘usmerjenostjo’ dejanja, ki jo s hkratno ‘rezultativnostjo’ izraža *izdati* v pomenih ‘napraviti, da gre kaj od kod’ – ‘dati kaj ven’: *izdati blago iz skladišča*, *izdati zdravila na recept* ipd.; pri *oddati* je pomen ‘napraviti, da kaj preide drugam’: *oddati del od/iz/z/s česa*, *oddati blago stranki/v prodajo/na licitacijo* ipd.

Glagolske sestavljenke s skladijskopodstavnim *iti* ohranjajo krajevnost oz. smernost predponskih obrazil, ki mora biti potrjena še z neleksikaliziranim predložnim morfemom, npr. *priti k hiši/v hišo*. Predponska obrazila imajo prostorskousmerjevalno vrednost z obveznim ‘izhodiščem’ v *iziti*, *oditi*, *uiti*, *vziti* ali ‘ciljem’ v *doiti*, *priti*, *zaiti*. Kot razločevalne pomenske sestavine glagolov premikanja lahko označujemo tudi elementarne okoliščine kot ‘zemlja’, ‘voda’ in ‘zrak’ v *izleteti*, *izpluti*, *izplavati*, *izplaziti se*, *izteči* z nadpomenko *iziti*.

Predponska obrazila v primerjavi s predložnimi prostimi glagolskimi morfemi lahko povečujejo prehodnost dejanja v povedku, ne napovedujejo pa večje oz. širše vezljivosti (prim. Vidovič Muha 2009: 56–57); povečana prehodnost v povedku je opazna npr. pri *delati*, ki iz svoje pogojne prehodnosti lahko z dodajanjem predponskih obrazil vzpostavi prehodnost pri *nadelati*, *obdelati*, *pridelati*, *zadelati*. Večanje oz. širjenje vezavnosti oz. vezljivosti pa ostaja v domeni predložnega prostega glagolskega morfema.

5 PREDLOŽNI PROSTI GLAGOLSKI MORFEMI ŠE Z VIDIKA NEPOLNOPOMENSKE IN POLNOPOMENSKE RABE GLAGOLOV

- 5.1 Pri (ne)polnopomenskih primarnih glagolih je najbolj jasno razločevanje med leksikaliziranimi predložnimi prostimi glagolskimi morfemi in neleksikaliziranimi predložnimi prostimi glagolskimi morfemi, ki prvenstveno uvajajo nove udeleženske vloge. Leksikalizacija predložnega morfema je pri nepolnopomenskih rabah kot *biti ob hišo* v pomenu ‘izgubiti hišo’, *imeti ga za pametnega* v pomenu ‘ceniti ga kot pametnega’, *dati na njegovo besedo* v pomenu ‘upoštevati njegovo besedo’, *delati na tej temi* v pomenu ‘obravnavati to temo’, *klobuk dobiti za suknjič*

v pomenu 'klobuk zamenjati s suknjičem'. Neleksikalizirana uporaba predložnega morfema je pri polnopomenskih rabah kot *biti ob hiši* v pomenu 'nahajati se ob hiši', *imeti za pametne* v pomenu 'hraniti za pametne', *dati na mizo* v pomenu 'položiti na mizo', *delati na polju* v pomenu npr. 'orati na polju', *dobiti za nesramnost* v pomenu 'ozmerjati/pretepeti za nesramnost'.

5.2 Nekateri predložnomorfemski glagolski primitivi so pomenskoskladenjsko zamenljivi z drugimi predložnomorfemskimi glagolskimi primitivi, npr. *biti brez – ne imeti: Ščasoma so bili brez vsega – Ščasoma niso imeli več nič; biti od – imeti: Ta hiša je od sestre – To hišo ima sestra; biti za – delati kot: V kraju je za poštarja – V kraju dela kot poštar.*

5.3 Leksikalizacija polnopomenskih neprimarnih glagolov s predložnimi prostimi morfemi lahko prvotne specializirane pomene teh glagolov posploši. Takšne predložnoglagoleske leksikalizirane zveze hkrati s posplošitvijo prvotnega specializiranega pomena glagola postanejo prehodne in zaradi tega pridobijo še funkcij-skozvrstno, socialnozvrstno ali čustvenostno oznako (po SSKJ): *leviti se v* (ekspr.) 'postajati', *oblikovati se v* 'postajati', *obstajati iz* 'imeti', *predelati v* 'spremeniti', *zaplesti se v* (ekspr.) 'začeti' ipd.²¹

Predložne glagolske morfeme prehodnosti imajo zveze: *koketirati s/z, leviti se v, oblikovati se v, obstajati iz, ozirati se na, preiti v, prekaljevati se v, prihajati do, razrasti se v, shajati brez, sloneti na, spravljeni se nad, spremeniti se v, spustiti se v, stati pred, vleči se na, vzdržati brez, zaplavati v, zaplesti se v*; pri drugih glagolih pa predložni glagolski morfemi samo pomensko- in strukturnoskladenjsko spreminjajo vezljivost glagolov, npr. *prerasti v, prestopiti na, prignati do, prijeti za, pripraviti ob, šteti za, trpeti za, valiti na, veljati za, vleči na.*

6 LEKSICALIZIRANE GLAGOLSKE ZVEZE S PREDLOŽNIMI PROSTIMI GLAGOLSKIMI MORFEMI

V nadaljevanju se omejujem na opis značilnosti oz. razločevalnih lastnosti leksikaliziranih glagolskih zvez. Pri leksikaliziranih glagolskih zvezah:

(1) Predložni prosti glagolski morfem uvaja desno vezljivost:

• Ob prvotno neprehodnih glagolih kot *iti do, dozoreti za, viseti med, spuščati se v* ipd. Pri primitivih kot *biti ob, delati na* ipd.

21 S slovarsko čustvenostno oznako »ekspr.(esivno)« so označeni tudi istokorenski glagoli z različnimi predložnimi morfemi, ki v okviru pomenskih polj teh glagolov lahko poudarijo in izrazijo različne pomenske sestavine – pri a) *vreči se v/na* 'namenskost' ali 'intenzivnost' dejanja, pri b) *vstati od/proti* 'prenehanje dejanja' ali 'nasprotovanje', pri c) *zagoreti za* 'vznemirjenje' ali 'prizadevnost', pri č) *zakopati se v* 'intenzivna dejavnost', pri d) *tiščati v/na* 'vsiljivost', pri e) *živeti za* 'tvorna/netvorna razmerja' ali 'pridobivanje' ali 'porabljanje'.

- Ob glagolih premikanja ohranjajo samo usmerjevalne pomene, ki predložnemu glagolskemu leksemu dajejo drugotne prenesene pomene a) faznosti/omejevanja dejanja/lastnosti/stanja (*prehajati k*, *prevesiti se v/prehajati v*, *oddaljiti se od*, *planiti po* ipd.) in b) posploševanja/naklonskosti delovanja (*spravljati se nad*, *dregati v* ipd.).
 - Pri glagolih z besedico *se*, ki ima najpogosteje vlogo slovničnega morfema, je primerov z zaimenskim *se* zelo malo; pri njih pomenska vloga *se* označuje predvsem samodejnost, splošnost in procesualnost in s prehodom v slovnično vlogo označuje tožilniško vezavo, ki ostaja v okviru istega udeleženca. Šele dodani predložni prosti morfem potem pomensko usmerja dejanje/dogajanje na druge udeležence, npr. *spopasti se z/s* (nav. ekspr.) ‘začeti reševati, opravljati kaj težavnega, neprijetnega’, *posloviti se od* (ekspr.) ‘nehati uporabljati, uživati’; *sončiti se v* ‘biti v veliki meri deležen naklonjenosti nekoga’.
- (2) Prvotno prehodnim glagolom lahko spremeni pomen in s tem tudi desno vezljivost, npr. *vleči na*, *gledati po*, *gnati v*.
- Določeni glagolski pomeni v okviru svojega vezljivostnega polja omogočajo le omejeno zamenljivost predložnih morfemov, npr. *gledati na otroke* : *gledati za otroke*; *iti na/nad*; *spati pri (z/s)*; *vpiti na otroka/nad otrokom*.
- (3) Frazološke glagolske predložne zveze mimo slovničnofunkcijskih in izraznih (sklonskih) lastnosti posebej izpostavljajo zlasti pomenske lastnosti izbranih udeležencev, npr. *zagreti se za stvar*, *vstati proti sovražniku*. Izbrani udeleženci so lahko a) pojmovni samostalniki: *viseti med dobrim in slabim*; b) pridevniške besede – barvni pridevniki: *vleči na rdeče*, in števnik: *zaleči za dva*; c) samostalniki s kategorijo človeško⁺: *lepiti se na koga*.
- (4) Lahko razširjajo desno vezljivost glagolskih sestavljenk:
- Z enakoizraznimi predložnimi glagolskimi morfemi, npr. *oddaljiti se od*, *zaleči za*, *iztrgati (se) iz*, *vdajati se v*; včasih predponsko obrazilo ohrani samo še fazni pomen, npr. *gledati po* : *pogledati po* (proti npr. *vprašati po* : *povprašati po*).
 - Prislovnost predponskega obrazila je poudarjena še s predložnim morfemom, npr. *prilepiti k/na*, *nagibati se k*, *prebiti se do*, *predelati v*.
 - Predponsko obrazilo ohrani predvsem faznost, upravljalno-prislovni pomen pa se prenese na predložni morfem, npr. *zariti se v*, *zavozlati se v*, *pomuditi se z/s*, *zamuditi se z/s*, *potlačiti v*.

Z leksikalizacijo oz. poglagoljenjem predložnega prostega morfema in glagola ta predložni glagolski morfem s prvotnim posplošenim prostorskim pomenom namesto prostorskega razmerja lahko izraža tudi časovno razmerje in se s časovnostjo še tesneje poveže z glagolom; s tem se lastnostno približuje tudi vlogi predponskega obrazila, npr. *pristopiti k* ‘začeti’, *prehajati v* ‘postajati’, *spreminjati se*

v, vleči na (rdeče) ‘postajati’, narediti za (koga) ‘ustreči komu’, imeti za ‘obravnavati kot’, biti za, potegovati se za ‘hoteti, želeti’. Kot je razvidno iz zgljedov, se s poglagoljenjem predložnega prostega morfema glagolske predložne zveze s glagolskim primitivom *biti*, *imeti*, *narediti* pomensko specializirajo in obratno, pomensko specializirani glagoli kot *pristopiti*, *spreminjati se*, *vleči* ipd. se lahko posplošujejo zlasti v smeri poudarjene časovne oz. fazne vrednosti.

7 ZA SKLEP

Vloga predlogov kot okoliščinskih besednic ostaja izhodiščno vezana na glagolsko dejanje, proces ali stanje in stopnja pomenske povezave z glagolom je odvisna od vsakokratne povedkove rabe. Vezavnost predložnega prostega glagolskega morfema omogoča najmanj vzpostavitev vezavne družljivosti, večinsko pa izraža tudi pomensko prehodnost zveze glagola s predložnim prostim morfemom v povedku; prehodnost uvaja in omogoča predložni prosti morfem s prislovnim pomenom.

V vsakem primeru pa lahko predlog kot prislovni morfem glagola okoliščinsko spreminja pomen glagola: glede na izhodiščni pomen ga lahko pomensko ponatanči oz. specificira, npr. *čakati z/s* ‘odlašati’, *čakati na* ‘upati’, ali pa pomensko posploši, npr. *spopasti se z/s* ‘začeti’, *posloviti se od* ‘končati’. Pri leksikalizaciji predložnega glagola gre za to, da se pomen glagola dopolnjuje s prostorsko umestitvijo in usmeritvijo, izraženo s predložnim prostim morfemom, in ta se pomensko prilagaja/spreminja glede na pomen glagola. Torej z glagolsko leksikalizacijo oz. poglagolitvijo predložni prosti morfem izgublja prvotni prostorski pomen ter se s časovnim pomenom še tesneje povezuje z glagolom in približuje vlogi predpanskega obrazila, kar nakazujejo vzporednice tipa *govoriti čez – ogovarjati*, *govoriti za – zagovarjati* ipd. Razporeditev slovnično-pomenskih vrednosti, kot so vidkost, faznost in usmerjenost v predpansko-priponski obrazilni del, medtem ko predložni morfem glagola lahko izraža različna prislovna razmerja, kaže na dejstvo, da se z istim predpanskim obrazilom lahko povezuje več različnih predlogov z bolj konkretnimi prostorskimi vrednostmi, npr. *odnesti od/iz/na/v*, *pristati pri/v/na*.

Na eni strani imamo pomensko prevlado predpanskega obrazila nad predložnim prostim morfemom, po drugi strani pa se njuna vzajemna dopolnilna vloga jasno potrjuje še zlasti pri glagolskih primitivih: kadar namreč primitiv pridobi predpansko obrazilo, se v nadaljevanju ne more leksikalizirati še s predlogom kot predložnim prostim glagolskim morfemom, npr. *delati na izboljšanju cest* nasproti *nadelati ceste*, *nadelati se na cestah*, *biti na dieti*, *prebiti precej časa na sestankih*. Leksikalizacija glagola in predložnega prostega morfema (z izhodiščno prostorskostjo) konkretnemu glagolu v povedku odpira vezavnost in prehodnost;

povečana prehodnost glagolskega pomena v povedku povečuje tudi besedilno aktualnost. Uvajanje predpanskega obrazila pa gre bolj v smer pomenskega poudarjanja časovnosti oz. faznosti.

VIRI IN LITERATURA

- Bajec 1959** = Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika IV: predlogi in predpone*, Ljubljana: SAZU, 1959.
- Hajnsšek Holz 1978** = Milena Hajnsšek Holz, O pomenih slovenskih predpon, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 14, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnost, 1978, 33–58.
- Hopper – Traugott 1993** = Paul J. Hopper – Elizabeth C. Traugott, *Grammaticalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Ilc 2014** = Gašper Ilc, Gramatikalizacija prostorskih členic v angleščini in slovenščini, v: *Prostor v jeziku in jezik v prostoru / Space in language and language in space*, ur. Ada Vidovič Muha – Andreja Žele = *Slavistična revija* 62.3 (2014), 309–319.
- Isačenko 1960** = Aleksander Vasiljevič Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavljenii s slovackim II: morfologija*, Bratislava: Izdatel'stvo Slovackoj akademii nauk, 1960. [Александр Василевич Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. II: морфология*, Братислава: Издательство Словацкой академии наук, 1960.]
- Jakopin 1966** = Franc Jakopin, K tipologiji slovenskega in ruskega glagola, *Jezik in slovstvo* 11.6 (1966), 176–182.
- MČ 2** = Jan Petr – Miroslav Komárek – Jan Kořenský idr., *Mluvnice češtiny: tvarosloví*, Praha: Academia, 1986.
- Merše 1995** = Majda Merše, *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*, Ljubljana: SAZU, 1995.
- Nikitina 1979** = Serafima Evgen'evna Nikitina, O semantičeskem var'irovanii ruskih predlogov – predmet zadači i sposob opisovanija, *Semantičeskoe i formal'noe var'irovanie*, ur. V. N. Jarceva, Moskva: Nauka, 1979. [Никитина Серафима Евгеньевна, О семантическом варьировании русских предлогов – предмет задачи и способ описования, *Семантическое и формальное варьирование*, ред. В. Н. Ярцева, Москва: Наука, 1979.]
- Piper 2001** = Predrag Piper, *Jezik i prostor*, Beograd: Biblioteka XX vek, ²2001.
- Ramovš 1952** = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, ur. B. Pogorelec – P. Merku – M. Sovre, Ljubljana: DZS, 1952.
- SSKJ³** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si.
- Toporišič 1973** = Jože Toporišič, Sestavljenke in izpeljanke iz predložne/proklitične podstave v knjižni slovenščini, *Slavistična revija* 21.1 (1973), 105–112.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 1996** = Jože Toporišič, Glagolske »sestavljene« iz zveze glagol + predložna zveza, *Razprave razreda za filološke in literarne vede* 15 (1996), 109–123.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000.
- Vidovič Muha 1988** = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zložen*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- Vidovič Muha 1993** = Ada Vidovič Muha, Glagolske sestavljenke – njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom), *Slavistična revija* 41.1 (1993), 161–192.

Vidovič Muha 2009 = Ada Vidovič Muha, Skladenjska interpretacija glagolskih predposnskih obrazil – vprašanje propozicije, *Slavistična revija* 57.3 (2009), 251–261.

Vinogradov 1947 = Viktor Vladimirovič Vinogradov, *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*, Moskva – Leningrad, 1947.

[Виктор Владимирович Виноградов, *Русский язык (грамматическое учение о слове)*, Москва – Ленинград, 1947.]

Žele 2019 = Andreja Žele, *Prostomorfemskost v slovenščini*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (Lingua Slovenica 15).

SUMMARY

Lexicalization of Slovenian Prepositional Verbs

The basic role of prepositions is to specify constellations in an event described by the verb. However, the processes and states a preposition describes and the level of its semantic interconnectedness with the verb is different for every predicator. Combinations of verbs and prepositions as free morphemes enhance the bare verb's syntactic combinatorial possibilities and usually also make possible semantic transfers within the predicators where they occur. In other words, transitivity both makes possible and determines a preposition's role as a free morpheme with an adverbial meaning.

Any preposition functioning as an adverbial morpheme in a prepositional verb may alter the verb's circumstantial connotations. It may narrow down (or specify) its denotative meaning, as in *čakati z/s* (literally, 'wait with') 'procrastinate, delay' or *čakati na* (literally, 'wait on') 'hope, anticipate'; or expand and generalize it, as in *spopasti se z/s* (literally, 'engage with') 'begin' or *posloviti se od* (literally, 'take leave from') 'finish'. A prepositional verb is lexicalized when the verb's meaning is amended with some spatial or temporal input by a prepositional free morpheme, which is in turn selected and modified by the meaning of the verb. That is, in the process of verbal lexicalization, the prepositional free morpheme loses its denotative spatial meaning while increasing in its temporal input, becomes more closely associated with the verb, and starts resembling a prefix, which is demonstrated by pairs such as *govoriti čez* (literally, 'speak over') = *ogovarjati*, both 'badmouth', *govoriti za* (literally, 'speak for') = *zagovarjati*, both 'advocate for, defend', and so on. Syntactic-semantic values such as aspect and phaseness in combination with general positional and directional values tend to be expressed in verbal prefixes, whereas prepositional morphemes in verbs may express a multitude of adverbial meanings (i.e., spatial, temporal, causal, etc.). This is demonstrated by the fact that verbs with the same prefix may take on various prepositional morphemes with more definite spatial values, as in *odnesti od/iz/na/v* 'carry from/out of/onto/into' or *pristati pri/v/na* 'land at/in/on'.

Although the meaning of the prefix usually overrules that of the prepositional free morpheme, their inputs may also work in conjunction, which is especially evident in verbal primitives: when a primitive is prefixed, it may not lexicalize together with a prepositional free morpheme; compare *delati na izboljšanju cest* 'work on improving the roads' versus *nadelati ceste* 'build up the roads', *nadelati se na cestah* 'work hard on the roads', *biti na dieti* 'be on a diet', *prebiti precej časa na sestankih* 'spend a lot of time in meetings'. The lexicalization of a verb and an originally spatial prepositional free morpheme increases the valency and transitivity of the predicator containing the original verb. This increase in transitivity in turn increases the text's actuality. On the other hand, introducing a prefix emphasizes the temporal or phasic meaning of the text.

ROBERT GROŠELJ

BOLGARSKI PREDPRIHODNJIK IN NJEGOVE SLOVENSKE USTREZNICE: KONTRASTIVNO-PREVODNI VIDIK

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.03](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.03)

V prispevku so določene in analizirane slovenske jezikovnosistemske (kontrastivne) in prevodne ustreznice bolgarskega predprihodnjika, ki v prvi vrsti označuje preddobno dejanje v prihodnosti; analiza temelji na zgledih iz bolgarskih slovničnih del ter sedmih bolgarskih književnih del in njihovih slovenskih prevodov. Bolgarskemu predprihodnjiku v slovenščini kontrastivno ustreza prihodnjik z izrazom preddobnosti; slovenske prevodne ustreznice bolgarskega predprihodnjika pa vključujejo prihodnjik, ki označuje prihodnost, in pogojnik z naklonsko vsebino (eventualnost); v dveh prevodnih primerih preddobnost označuje časovni izraz.

Ključne besede: bolgarski predprihodnjik, slovenske ustreznice, kontrastivno-prevodna analiza, časovnost, dobnost

The Bulgarian Future Perfect and Its Slovenian Equivalents: A Contrastive Translation Perspective

This article identifies and analyses Slovenian linguistic-systemic (contrastive) and translation equivalents of the Bulgarian future perfect. The analysis is based on examples from Bulgarian grammatical works and seven Bulgarian literary works with their Slovenian translations. The contrastive equivalent of the Bulgarian future perfect in Slovenian is the future form of the verb accompanied by an expression of anteriority; Slovenian translation equivalents of the Bulgarian future perfect, on the other hand, include the future (which signals the future) and the conditional mood with modal content (eventuality). In two translated examples, anteriority is indicated by a temporal expression.

Keywords: Bulgarian future perfect tense, Slovenian equivalents, contrastive-translation analysis, temporality, relative temporality

1 Uvod

Slovenščina in bolgarščina predstavljata skrajni točki južnoslovanskega kontinuuma, hkrati pa sta sorazmerno najbolj različna južnoslovanska jezika (Valčanova 2002: 389). To se kaže tudi v razlikah med glagolskima sistemoma: že če upoštevamo zgolj glagolske čase v povednem naklonu, pozna slovenščina štiri čase,

Robert Grošelj ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ robert.groselj@ff.uni-lj.si ■

 <https://orcid.org/0000-0002-4105-2013>

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0215 (Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

medtem ko jih bolgarščina pozna devet (gl. Toporišič 2000: 388; Herrity 2000: 160–161; Scatton 1993: 210–212; Stefanova 2007: 200–204);¹ če pa upoštevamo še naklone, bi bile razlike še večje, in sicer predvsem po zaslugi t. i. *renarativa* (*indirektnega načina* ali *pripovednega naklona*) v bolgarščini, ki ga v slovenščini ni.

Slovenski in bolgarski glagolski časi so bili do sedaj le redko predmet kontrastivno-prevodnih študij: npr. Dejanova (1970) analizira sestavljene pretekle čase v bolgarščini, srbohrvaščini in slovenščini, Grošelj (2021) se ukvarja z bolgarskim preteklim prihodnjikom v slovenskih prevodih, Kucarov (1978) in Malakov (2020) pa se ukvarjata z izražanjem renarativnosti v bolgarščini in slovenščini. Ker pa gre – na osnovi razlik – za problemsko zanimivo področje, se razprava posveča delni kontrastivno-prevodni raziskavi sistemov glagolskih časov v teh dveh jezikih. Konkretnije, namen analize je raziskati, katera slovenska jezikovna sredstva ustrezajo bolgarskemu predprihodnjiku oz. katera slovenska jezikovna sredstva se lahko uporabljajo za izražanje časovnih, dobnostnih, naklonskih ipd. razmerij (gl. Miklič 2001), ki jih označuje bolgarski predprihodnjik. Analiza vključuje tako kontrastivni kot prevodni vidik – upoštevane so torej tako potencialne slovenske jezikovnosistemske ustreznice, vzpostavljene na osnovi kontrastivne analize (imenujem jih kontrastivne ustreznice), kot dejanske prevodne ustreznice bolgarskega predprihodnjika. Pričujoča analiza bo osvetlila nov segment razmerja med bogarščino in slovenščino (v prvi vrsti med njunimi glagolskimi oblikami) ter dopolnila kontrastivno-prevodne študije bolgarščine in slovenščine.

2 GRADIVO IN METODA

Analiza slovenskih ustreznic bolgarskega predprihodnjika temelji na zgledih iz bolgarskih slovničnih del (Stojanov idr. 1983; Kucarov 1999; Antova idr. 2002; Nicolova 2017), ki so bili upoštevani v kontrastivnem delu študije, ter zgledih iz sodobnejših bolgarskih književnih del in njihovih slovenskih prevodov, na katerih je slonela analiza dejanskih prevodnih ustreznic (za prevodno analizo bolgarskega predprihodnjika je bilo pregledanih sedem bolgarskih književnih del, izdanih med 1951 in 2009; gl. vire).²

- 1 Bolgarski glagolski časi v povednem naklonu vključujejo (v oklepajih so transliterirana latinška poimenovanja po Stojanov idr. 1983) sedanjik (*prezent*), nezaključeni preteklik (*imperfekt*), zaključeni preteklik (*aorist*), nedoločeni preteklik (*perfekt*), predpreteklik (*pluskvamperfekt*), prihodnjik (*futurum*), predprihodnjik (*futurum ekzaktum*), pretekli prihodnjik (*futurum preteriti*), pretekli predprihodnjik (*futurum ekzaktum preteriti*) (Stojanov idr. 1983: 289; Scatton 1993: 210–212). Slovenskih glagolskih časov v povednem naklonu je manj: sedanjik, prihodnjik, preteklik in (redko rabljeni) predpreteklik (Toporišič 1992: 15; Herrity 2000: 160–161).
- 2 Izbor književnih del za prevodno analizo je bil pragmatične narave – med dostopnimi prevodi iz bolgarščine v slovenščino prevladujejo knjižni, ki hkrati ponujajo širok spekter oblik sporočanja (opisovanje, pripovedovanje, razlaganje, dvogovor itn.) in položajev, v katerih bi se lahko predprihodnjik pojavil; poleg tega mi druge gradivske možnosti, ki bi vključevale prevode iz

Študijo, ki sodi med kontrastivno-prevodne jezikovne raziskave, sestavlja več faz. Najprej so bile na osnovi opisov v slovnčnih delih predstavljene oblike in funkcije bolgarskega predprihodnjika. Temu je sledil pregled sorodnih glagolskih oblik v nekaterih slovanskih, germanskih in romanskih jezikih ter njihovih slovenskih ustreznih, kot so navedene v slovnčni literaturi. Nato so bili iz bolgarskih slovnčnih in književnih del ročno izpisani vsi zgledi z bolgarskim predprihodnjikom, čemur je sledila določitev njihovih slovenskih kontrastivnih (na podlagi mojih jezikovnosistemsko čim bližjih prevodnih ustreznih bolgarskih zgledov; gl. popolnoma verodostojen prevod v Newmark 2000 oz. »literal translation« v Chesterman 1997) in obstoječih prevodnih ustreznih.³ V nadaljevanju so bile bolgarske glagolske oblike in njihove slovenske ustreznice interpretirane z vidika časovnosti, dobnosti, naklonskosti ter drugih jezikovnosistemskih in besedilnih kategorij (za opredelitev različnih kategorij, ki vplivajo na učasovljanje zunajjezikovnih situacij, gl. npr. Miklič 1994; 2001). Pri tem je bilo primerjalno upoštevano tudi razmerje med »predprihodnjiškimi« oblikami v nekaterih drugih jezikih in njihovimi slovenskimi ustreznimi.

3 BOLGARSKI PREDPRIHODNJIK: OBLIKE IN FUNKCIJE

Bolgarski **predprihodnjik** (bolg. *бъдеще предварително време*) se tvori s prihodnjikom pomožnikov *съм* (pogosteje) oz. *бъда* 'biti' in preteklim zaključenim tvornim (aoristnim) deležnikom polnopomenskega glagola, tipa *ще съм носил* oz. *ще бъда носил*. Nikalna oblika se tvori z zanikano prihodnjiško obliko glagola *има* (tj. *няма*) 'imeti', *съм* oz. *бъда* 'biti' in deležnikom polnopomenskega glagola, tipa *няма да съм носил*, *няма да бъда носил*, *не ще съм носил* oz. *не ще бъда носил* (najpogostejša je oblika z *няма*, sledijo oblike s *съм*, medtem ko so tiste z *бъда* redke; Stojanov idr. 1983: 348; Nicolova 2017: 447). V preglednicah 1 in 2 so predstavljene oblike z glagolom *нося* 'nositi'.

Preglednica 1: Trdilne oblike predprihodnjika – glagol *нося* 'nositi'

1. ed. аз <i>ще съм</i> (<i>бъда</i>) <i>носил</i> , -а, -о	1. mn. ние <i>ще сме</i> (<i>бъдем</i>) <i>носили</i>
2. ed. ти <i>ще си</i> (<i>бъдеш</i>) <i>носил</i> , -а, -о	2. mn. вие <i>ще сте</i> (<i>бъдете</i>) <i>носили</i>
3. ed. той, тя, то <i>ще е</i> (<i>бъде</i>) <i>носил</i> , -а, -о	3. mn. те <i>ще са</i> (<i>въдат</i>) <i>носили</i>

bolgarščine v slovenščino, niso bile dostopne. Bolj zanesljive rezultate bi seveda omogočilo upoštevanje tudi drugih besedilnih zvrsti.

- 3 Pri zgledih je najprej ležeče naveden izhodiščni bolgarski zgled, ki mu sledi bodisi moja kontrastivna ustreznica (med narekovaji pokončno) bodisi obstoječa prevodna ustreznica (za enačanjem ležeče). Krepko ležeče je označena bolgarska predprihodnjiška oblika, z enojno črto njena slovenska ustreznica, krepko pokončno pa časovni izraz, ki predstavlja časovno točko, pred katero se je zgodilo dejanje, ki ga ubeseduje predprihodnjik oz. njegova ustreznica.

Preglednica 2: Nikalne oblike predprihodnjika – glagol *нося* ‘nositi’

1. ed. аз няма да съм (бъда) носил, -а, -о	1. мн. ние няма да сме (бъдем) носили
2. ed. ти няма да си (бъдеш) носил, -а, -о	2. мн. вие няма да сте (бъдете) носили
3. ed. той, тя, то няма да е (бъде) носил, -а, -о	3. мн. те няма да са (въдат) носили
1. ed. аз не ще съм (бъда) носил, -а, -о	1. мн. ние не ще сме (бъдем) носили
2. ed. ти не ще си (бъдеш) носил, -а, -о	2. мн. вие не ще сте (бъдете) носили
3. ed. той, тя, то не ще е (бъде) носил, -а, -о	3. мн. те не ще са (въдат) носили

Predprihodnjik se v prvi vrsti uporablja za izražanje dejanja, ki se je zgodilo pred določenim referenčnim intervalom (npr. trenutkom) v prihodnosti (1–2) (Stojanov idr. 1983: 348; Antova idr. 2002: 144; Nicolova 2017: 449), redko pa se uporablja za izražanje predhodnih dejanj v prihodnjiškem pripovedovanju (tj. s prihodnjiki; brez zgleda); lahko se pojavi tudi v izoliranih izjavah (Nicolova 2017: 449).⁴

Za predprihodnjik je tipično, da je v ospredju rezultat dejanja, ne pa samo dejanje oz. dogajanje (gl. tudi bolg. poimenovanje *бъдеще резултативно време* ‘prihodnji rezultativni čas’; Stefanova 2007: 202). Zato je značilno, da imajo predprihodnjiške oblike predvsem dovršni glagoli, čeprav se lahko pojavljajo tudi predprihodnjiki nedovršnih glagolov (3) (Stojanov idr. 1983: 349; Nicolova 2017: 449).

- [1] *И вратата, която той ще отвори, ще се е затръщила зад гърба ми* ‘In vrata, ki jih bo on odprl, se bodo (pred tem) zaloputnila za mojim hrbtom’ (Nicolova 2017: 449).
- [2] **В началото на юли Боян ще се е установил в Пловдив** ‘**Na začetku julija se bo Bojan (že) ustalil v Plovdivu**’ (Nicolova 2017: 449).
- [3] **До утре той ще се е срещнал и разговарял с Петров** ‘**Do jutri se bo on srečal in govoril s Petrovom**’ (Nicolova 2017: 450).

Predprihodnjik se lahko pojavlja tudi v glavnih stavkih pogojnih zgradb in v drugih zloženih povedih, ki izražajo možno dejanje (4) (Nicolova 2017: 450).

- [4] *Ако се прибера рано, до вечерта ще съм се приготвил* ‘Če bom prišel domov zgodaj, se bom do večera (že) pripravil’ (Nicolova 2017: 450).

4 »PREDPRIHODNIJKI« – KONTRASTIVNO-PREVODNI POGLED K DRUGIM JEZIKOM

Kontrastivno-prevodni pogled na predprihodnjiške glagolske oblike v nekaterih slovanskih, romanskih in germanskih jezikih se omejuje na tiste osnovne glagolske oblike, katerih primarna funkcija (ali ena od glavnih funkcij) je označevanje preddobnosti v časovni sferi prihodnosti (oz. v zadobnosti glede na sedanost).⁵

4 Po E. Antovi idr. (2002: 144) sta angleški ustreznici predprihodnjika *future perfect tense* in *future perfect continuous*.

5 Obravnava vseh glagolskih oblik (in upoštevanje še drugih jezikov), ki lahko v določenih skladenjskih zgradbah označujejo ta časovni odnos, bi preseгла okvire te razprave.

Med **slovanskimi** jeziki poznajo glagolski čas za označevanje preddobnosti v prihodnosti **osrednjejužnoslovanski** jeziki – gre za t. i. *futur drugi* ‘drugi prihodnjik’ ali *futur egzaktni* ‘eksaktni prihodnjik’ (tvorjen z dovršnim sedanjikom glagola *biti*, tipa *budem*, *budeš* itn., in preteklim tvornim deležnikom), ki pa se uporablja tudi za izražanje istodobnosti v prihodnosti (Jahić idr. 2000: 281; Klajn 2005: 120, 124; Silić – Pranjković 2005: 92, 194; Čirgić idr. 2010: 127, 176–177; Stanojčić – Popović 2014: 401).⁶ J. Pogačnik in M. Moguš (1965: 147–151) kot slovenske ustreznice navajata prihodnjiške oblike (5–6), istodobnostnemu drugemu prihodnjiku pa v njunih slovenskih prevedkih ustrežata prihodnjik ali predložna zveza z glagolnikom (7–8).

- [5] *Ako budeš učio, počí ćeš na ljetovanje = Če se boš učil, boš šel na letovanje* (Pogačnik – Moguš 1965: 147).
 [6] *Kako budeš gradío, onako ćeš imati = Kakor si boš zgradil, takšno boš imel* (Pogačnik – Moguš 1965: 148).
 [7] *Pazit ćemo na djecu dok se budu igrala = Pazili bomo na otroke, dokler bodo pri igri* (Pogačnik – Moguš 1965: 148).
 [8] *Itako, dok budem mislila, gledat ću polja i livade = In tako, med premišljevanjem, bom gledala polja in travnike* (Pogačnik – Moguš 1965: 151).

V **germanskih jeziki** se v **angleščini** z vrednostjo predprihodnjika uporablja *indefinite (simple) future perfect tense*, pri čemer je lahko referenčna točka za preddobnost izražena besednozvezno ali stavčno (9–10).⁷ Preddobno dejanje v prihodnosti se lahko razteza tudi po referenčni točki (11), kar je značilno za *progressive (continuous) future perfect* (12) (Komac 2004: 50–51; Blaganje – Konte 2010: 288–290). Oba časa sta značilna predvsem za formalno in knjižno angleščino, sicer pa ju v glavnih stavkih zamenjuje *future*, v odvisnih *present* ali *present perfect* (Blaganje – Konte 2010: 288–291). V slovenščini naj bi tema časoma ustrezal prihodnjik dovršnih glagolov običajno skupaj s členkom *že* (13) (Blaganje – Konte 2010: 291), čeprav bi bilo ustrežneje govoriti o prihodnjiku s členkom *že* (npr. 11–12) (Komac 2004: 50–51).⁸

- 6 Ž. Stanojčić in L. Popović (2014: 401–402) za srbski *futur drugi* omenjata še možnost izražanja: (1) pogoja v prihodnosti: *У њој ће бити и за нас двоје живота, ако ти будеш хтjела* ‘V njej bo tudi za naju življenje, če boš ti hotela’; (2) možnosti: *Да не буду куда отишли од куће?* ‘Da ne bodo odšli kam od doma?’; (3) izvršenih dejanj v preteklosti: *Тада буде Јаков позван у Београд* ‘Takrat je bil Jakob poklican v Beograd’. Dž. Jahić idr. (2000: 281) in I. Klajn (2005: 124) za *futur drugi* omenjajo tudi možnost izražanja zadobnosti v prihodnosti, npr. *Javit ću vam se prije nego što budem krenuo dalje* ‘Javit se vam bom, preden bom krenil naprej’.
- 7 Referenčna točka pa ni obvezno izražena: *I shall have finished my novel if I have time* ‘Dokončal bom roman, če bom imel čas’ (Blaganje – Konte 2010: 289).
- 8 Pri *indefinite future perfect* bi bila slovenska ustreznica *prihodnjik dovršnih glagolov*, pri *progressive future perfect* pa *prihodnjik nedovršnih glagolov*.

- [9] *I shall have written the letter by two o'clock* 'Pismo bom napisal do dveh' (Blaganje – Konte 2010: 289).
- [10] *We shall have cleaned your dress if you come at seven o'clock* 'Očistili bomo vašo obleko, če pridete ob sedmih' (Blaganje – Konte 2010: 289).
- [11] *By 1st August we shall have been at the seaside for a fortnight* 'Prvega avgusta bomo na obali (že) 14 dni' (Blaganje – Konte 2010: 289).
- [12] *Mother will have been washing up the dishes for some time when you wake up* = *Mati bo že nekaj časa pomivala posodo, ko se boš zbudil* (Komac 2004: 51).
- [13] *The snow will have stopped by then* = *Dotlej bo že prenehalo snežiti* (Blaganje – Konte 2010: 291).

V **nemščini** preddobnost v prihodnosti označuje *Perfekt* 'sestavljene preteklik' (14) (Muster 2018: 133).⁹ A. Gruntar Jermol (2011: 68) izpostavlja obvezno prisotnost časovnih določil tipa *morgen* 'jutri', *bald* 'kmalu', *bis Sonntag* 'do nedelje' ipd., ki izražajo časovni trenutek, do katerega bo prihodnje dejanje zaključeno (15). V obeh navedenih zgledih je slovenska ustreznica prihodnjik.

- [14] *Wenn er den Wagen gewaschen hat, wird er in der Stadt fahren* = *Ko bo avto opral, se bo peljal v mesto* (Muster 2018: 133).
- [15] *Bis zum nächsten Jahr hat sie ihre Dissertation abgeschlossen* 'Do naslednjega leta bo zaključila svojo disertacijo' (Gruntar Jermol 2011: 68).

V **romanskih jezikih** ima **italijanščina** za izražanje preddobnih dejanj v prihodnosti na razpolago *futuro composto* 'zloženi prihodnjik' (Miklič 2000a: 106),¹⁰ ki mu v slovenščini ustreza prihodnjik (16–18) (gl. Miklič 2000b: 222).

- [16] *Uscirai solo dopo che avrai finito il compito* 'Šel boš ven, šele ko boš končal nalogo' (Miklič 2000a: 106).
- [17] *Quando avrai letto il giornale dallo a Tonio* = *Ko boš prebrala časopis, ga daj Tonetu* (Miklič 2000b: 222).
- [18] *In un ora avranno finito* = *V eni uri bodo gotovi* (Miklič 2000b: 222).

V **francoščini** preddobno in dovršeno dejanje glede na prihodnje dejanje ali prihodnjo časovno točko signalizira *futur antérieur* 'zloženi prihodnjik' (Jereb 2009: 132; Schlamberger Brezar – Mezeg 2010: 183);¹¹ v vseh tovrstnih primerih E. Jereb (2009: 132) kot slovensko ustreznico navaja prihodnjik (19–20).

- 9 Nemški *Perfekt* v zvezi s sedanjostjo izraža seveda tudi preddobnost: *Wenn du das Buch gelesen hast, kannst du es mir zurückgeben* = *Če si knjigo prebral, mi jo lahko vrneš* (Muster 2018: 133).
- 10 V italijanščini preddobnost v prihodnosti označuje tudi *passato prossimo* 'sestavljene preteklik': *Mi porterai il giornale quando hai finito (avrà finito) di leggerlo* 'Časopis mi boš prinesel, ko ga boš nehal brati' (Miklič 2000a: 99). Italijanski *futuro composto* se uporablja še za izražanje verjetnih dejanj v preteklosti (tudi kot preddobnost glede na sedanjost): *Dov'è Mario? – Non lo so. Se ne sarà andato a casa* 'Kje je Mario? – Ne vem. Verjetno je šel domov' (Miklič 2000a: 106); *Il signor marito zio sarà rimasto a dormire a Palermo [...] = Gospod soprog stric je verjetno ostal in prespal v Palermu [...]* (Dacia Maraini; Ožbot 2009: 40–41).
- 11 Francoski *futur antérieur* se lahko uporablja še za izražanje: (1) domneve: *Encore une coupure de courant. Il y aura eu un orage quelque part* = *Že spet je zmanjkalo toka. Najbrž je bila kje nevihta*; (2) ogorčenosti: *On aura tout vu* = *To je pa višek! Kaj takšnega pa še ne!* (Jereb 2009: 133).

- [19] *Quand tu auras payé, nous partirons* = *Odšli bomo, ko boš plačal* (Jereb 2009: 132).
 [20] *Nous aurons passé le bac avant le 30 juin* = *Maturo bomo opravili pred 30. junijem* (Jereb 2009: 132).

Podobno tudi v **španščini** preddobnost glede na dejanje, ki je glede na trenutek sporočanja zadobno, označuje *futuro perfecto* 'zloženi prihodnjik';¹² njegova slovenska ustreznica naj bi bil prihodnjik s členkom *že* (21) (Markič – Pihler 2008: 113).

- [21] *Cuando volvamos ya habrá pasado todo* = *Ko se vrnemo, bo že vse minilo* (Markič – Pihler 2008: 113).

5 SLOVENSKE USTREZNICE BOLGARSKEGA PREDPRIHODNJIKA

V prvem delu so obravnavane kontrastivne ustreznice bolgarskega predprihodnjika na osnovi zgledov iz slovničnih del, temu pa v drugem delu sledi še analiza bolgarskih predprihodnjikov in njihovih slovenskih prevodnih ustreznice, ki se pojavljajo v pregledanih književnih delih.

5.1 Slovenske kontrastivno-prevodne ustreznice bolgarskega predprihodnjika

Bolgarski predprihodnjik se lahko pojavlja tako v enostavnih kot v večstavčnih povedih. V **enostavnih povedih** lahko preddobnost v prihodnosti označuje sam predprihodnjik (22), večinoma pa jo dodatno nakazuje izraz časovne referenčne točke, pred katero se bo prihodnje dejanje zgodilo, npr. *вече 'že', до края на тази година* 'do konca tega leta', *дотогава* 'do takrat' (23–25); pri tem preddobnostna perspektiva včasih ni eksplicitno izražena, npr. *след една седмица* 'čez en teden', *в края на месеца* 'na koncu meseca' (26–27). V vseh primerih se kot slovenska ustreznica bolgarskega predprihodnjika kaže slovenski prihodnjik, ki označuje prihodnost (gl. Toporišič 2000: 398; Miklič 2000b: 221–222); preddobnostno perspektivo vnašajo časovni izrazi, kot so npr. členek *že*, prislova *prej*, *predhodno*, predložne zveze tipa *dotlej*, *do takrat*, *do konca leta* ipd., ki so lahko – kot je bilo nakazano – prisotni *že* v izhodiščnih zgledih.

- [22] *Ще бъдеш порасъл достатъчно* 'Dovolj boš že zrasel (do takrat)' (D. Popov; Kucarov 1999: 392).

12 Španski *futuro perfecto* lahko izraža še: (1) verjetnost, da se je nekaj zgodilo v času pred sedanjostjo, a v povezavi z njo (podoben je zloženi preteklik s prislovi *posiblemente*, *probablemente*, *aproximadamente*): *Habré leído esta novela unas cuatro o cinco veces* (*Probablemente he leído* [...]) = *Ta roman sem verjetno prebrala štirikrat ali petkrat*; (2) dopustnost – sporočevalec se ograjuje od pretekle vsebine, povezane s sedanjostjo (skupaj z izrazi *pero*, *sin embargo*, *no obstante* 'toda, vendar'): *Habrá sido un gran escritor pero la historia literaria no menciona su nombre* = *Morda je res bil velik pisatelj, vendar njegovega imena zgodovina književnosti ne omenja*; (3) presenečenje, ki ga spremlja distanciranje, v vprašalnih in vzkličnih povedih: *¡Habrás se visto cosa igual!* = *Kdo bi si mislil!* (Markič – Pihler 2008: 114).

- [23] *Тя вече ще е почувствала братската целувка – тогаз, в Пирина – по-иначе ‘Ona bo že občutila bratski poljub – takrat, в Pirinu – drugače’ (A. Strašimirov; Kucarov 1999: 392).*
- [24] *До края на тази година ще съм преподавал двадесет години в това училище ‘Do konca tega leta bom (že) dvajset let predaval na tej šoli’ (Antova idr. 2002: 144).*
- [25] *Дотогава ще съм се запознал с всички колеги от отдела ‘Do takrat se bom (že) spoznal z vsemi kolegi na oddelku’ (Antova idr. 2002: 144).*
- [26] *След една седмица ти ще си се подготвил добре за изпитите ‘Čez en teden se boš že dobro pripravlil na izpite’ (Antova idr. 2002: 144)*
- [27] *В края на месеца 10 000 служители в администрацията ще са преминали това обучение ‘Na koncu meseca bo 10.000 uslužbencev v upravi že šlo skozi to usposabljanje’ (Nicolova 2017: 449).*

Včasih je referenčna točka za preddobnost v prihodnosti tudi samostojna poved, na preddobnost pa dodatno kaže časovni izraz ob predprihodnjiku (28–29).

- [28] *Ще пристигнем късно. Децата ще са си легнали вече и сигурно ще са заспали ‘Prišli bomo pozno. Otroci bodo že šli spat in gotovo bodo že zaspali’ (pogovorno; Stojanov idr. 1983: 349).*
- [29] *Обади ми се към осем часа. Дотогава ще съм превела статията ти ‘Pokliči me okrog osmih. Do takrat bom prevedla tvoj članek’ (Antova idr. 2002: 144).*

Bolgarski predprihodnjik se pojavlja tudi v glavnih stavkih večstavčnih povedi, ki jih dopolnjujejo **časovni odvisniki**; predprihodnjik označuje preddobnost v prihodnosti, časovni odvisniki z vezniki *когато* in *като* ‘ko’, *цѝом* ‘takoj ko’, *преди да* ‘preden’ ipd. pa predstavljajo časovne referenčne točke za preddobnost (predvsem *преди да* eksplicitno kaže na to, da je dejanje v glavnem stavku preddobno tistemu v odvisniku; 30–33); preddobnost lahko poudarjajo tudi dodatni časovni izrazi, kot npr. *вече* ‘že’ (30). Slovenska ustreznica bolgarskega predprihodnjika bi bil tudi v teh primerih prihodnjik; preddobnost je lahko razvidna sobesedilno ali pa jo dodatno nakazuje časovni izraz, ki je včasih prisoten že v izhodiščnem zgledu. Bolgarski predprihodnjik se lahko nahaja tudi v **vsebinskem odvisniku**: predprihodnjik označuje preddobnost v prihodnosti, preddobnostno pa ga dodatno podpira zveza *до 5 часа* ‘do 5. ure’ (34). Slovenska ustreznica je prihodnjik, ki kaže na prihodnost (gl. tudi *jutri*), na preddobnost pa opozarja zveza *до 5. ure*.

V slovenščini postane dodatna eksplicitna oznaka preddobnosti, npr. v obliki členka *že* ipd., pomembna, ko preddobnost ni besedilno (npr. z *že* obstoječimi časovnimi izrazi) ali sobesedilno razvidna, jo pa želimo nakazati (gl. npr. 22, 26–27, 31–32).

- [30] *Неговите войски ще са отпочинали вече, когато ромеите ще пристигнат ... уморени ‘Njegove čete si bodo že odpočile, ko bodo Bizantinci prišli ... utrujeni’ (A. Guljaški; Kucarov 1999: 392).*
- [31] *Като пристигнем, той ще е заминал, да ..., заминал! ‘Ko bomo prišli, bo on že odšel, da ... odšel’ (P. Stărov; Stojanov idr. 1983: 349).*
- [32] *А цѝом пристигнем, дядо Кольо ще е наточил винцето, ще е нарязал мезето, ще е наклал огъня [...] ‘In ko pridemo, bo ded Koljo že natočil vince, bo narezal predjed, bo prižgal ogenj’ (D. Popov; Kucarov 1999: 392).*

- [33] *Ще си получила телеграмата ми и ще си ми отговорила* много преди това писмо да стигне до теб 'Prejela boš moj telegram in odgovorila boš nanj mnogo prej, preden bo to pismo prišlo do tebe' (Antova idr. 2002: 144).
- [34] *Обзалагам се, че утре до 5 часа той ще е ходил поне три пъти до пощата да пита дали има писмо за него* 'Stavim, da bo jutri do 5. ure vsaj (že) trikrat šel na pošto, da bi vprašal, ali imajo pismo zanj' (Stojanov idr. 1983: 349).

R. Nicolova (2017: 450) navaja tudi dva zgleda z bolgarskim predprihodnjikom za možno dejanje (s prihodnostno perspektivo; gl. 4, 35), ki mu v slovenščini verjetno prav tako ustreza prihodnjik (morda s členkom *že*); R. Nicolova pri obeh zgledih kot ustreznico navaja angleški *future perfect*, npr. *ще ме е убил той* za *he [not anyone else] will have killed me*.

- [35] *Нека ме вземе и убие – ще ме е убил той; нека ме остави християнски пленник – ще го е направил той* 'Naj me vzame in ubije – on me bo (že) ubil; naj me ima za krščanskega ujetnika – on bo to (že) naredil' (V. Mutafčieva; Nicolova 2017: 450).

5.2 Slovenske prevodne ustreznice bolgarskega predprihodnjika

V pregledanih bolgarskih književnih delih (gl. vire) se predprihodnjik pojavi samo trikrat, in sicer v romanih *Тютюн* (DD), *Мисия Лондон* (AP) in *Федерация на династонавтите* (HO) (36–38), kar bi lahko nakazovalo omejeno frekvenco tega časa v bolgarskem glagolskem sistemu. V vseh primerih se predprihodnjik nahaja v glavnem stavku, ki ga dvakrat dopolnjuje časovni (36–37), enkrat pa pogojni odvisnik (38).

V slovenskih prevodnih zgledih, ki ohranjajo osnovno skladiščno zgradbo, bolgarskemu predprihodnjiku ustrezajo tri različne prevodne možnosti: prihodnjik, pri čemer preddobnost ni posebej nakazana oz. je dvoumna (36); prihodnjik, ob katerem je dodatna oznaka preddobnosti (ki je v izvorniku ni) v obliki členka *že* (37); pogojnik, ki označuje možnost oz. eventualnost (gl. Toporišič 2000: 395; Miklič 2000b: 227–230; 2001: 315), prisotno že v izhodiščnem zgledu, obenem pa je ohranjena preddobnostna perspektiva, gl. prislov *tačas*, ki ustreza bolg. *през това време* (37).

- [36] *Стори му се, че никога вече нямаше да станат близки и че когато тя разбере истината, животът им ще бъде протекъл, а любовта – мъртва* (DD) = *Zazdelo se mu je, da se nikoli več ne bosta zblížala; ko bo spoznala resnico, se jima bo življenje izteklo in njuna ljubezen bo mrtva* (DD^S).
- [37] *Той сега още е замаян, не му е ясно за какво става дума, докато се осъзнае, ние ще сме си опекли работата* (AP) = *Zdaj je še zmeraj ves otoničen, ni mu jasno, kaj se dogaja, ko se bo zavedel, bomo mi že končali zadevo* (AP^S).
- [38] *Излиза така, че ако например той, Димчо, лети с ракета една година, на земята през това време ще са изтекли двацет, трийсет и дори сто години [...]* (HO) = *Se pravi, če bi na primer on, Dimčo, letel z raketo eno leto, bi na zemlji tačas minilo dvajset, trideset ali celo sto let* (HO^S).

6 RAZPRAVA IN SKLEP

Namen prispevka je bil določiti in analizirati slovenske kontrastivne in prevodne ustreznice bolgarskega predprihodnjika. Po predstavitvi oblik in funkcij bolgarskega predprihodnjika ter pregledu predprihodnjiških glagolskih oblik v nekaterih slovanskih, germanskih in romanskih jezikih ter njihovih slovenskih ustreznic je sledila analiza slovenskih kontrastivnih in dejanskih prevodnih ustreznic bolgarskih predprihodnjikov. Pri tem so bili upoštevani glagolske oblike, druga besedilna (leksikalna) sredstva za izražanje časovno-dobnostnih razmerij, skladske zgradbe in sobesedilni dejavniki. Analiza naj bi dopolnila kontrastivno-prevodne primerjave bolgarščine in slovenščine, v prvi vrsti zanimivega in kompleksnega področja glagolskih sistemov v obeh jezikih.

Bolgarski predprihodnjik se tvori s prihodnjikom pomožnikov *съм* (pogosteje) oz. *бъда* 'biti' in preteklim zaključenim tvornim (aoristnim) deležnikom polnopomenskega glagola; nikalna oblika se najpogosteje tvori z zanikano prihodnjiško obliko glagola *има* (tj. *няма*) 'imeti', redkeje s *съм* in *бъда* 'biti'. Predprihodnjik se uporablja predvsem za izražanje dejanja, ki se je zgodilo pred določenim referenčnim intervalom/trenutkom v prihodnosti.

Bolgarskemu predprihodnjiku so po možnosti izražanja preddobnosti v prihodnosti sorodni npr. osrednjejužnoslovanski *futur drugi* (*futur egzaktni*), angleški *future perfect*, nemški *Perfekt*, italijanski *futuro composto* (tudi *passato prossimo*), francoski *futur antérieur* in španski *futuro perfecto* (omenjene glagolske oblike imajo, seveda, tudi druge funkcije), pri katerih se v jezikoslovnih delih kot slovenska ustreznica navaja prihodnjik (ponekod skupaj s členkom *že*).

Kontrastivno (jezikovnosistemsko) bolgarskemu predprihodnjiku v slovenščini ustreza, in sicer tako v enostavnih kot v večstavčnih povedih, prihodnjik, ki označuje prihodnost (oz. zadobnost glede na sedanost). Preddobnost načeloma označujejo časovni izrazi, npr. členek *že*, prislova *prej*, *predhodno* ali prislovne predložne zveze tipa *do tedaj* ipd., ki so lahko prisotni *že* v izhodiščnih zgledih, čeprav je lahko dobnostno razmerje razvidno tudi sobesedilno. Tudi posameznim zgledom bolgarskega predprihodnjika z naklonskim pomenom (možno dejanje s prihodnostno perspektivo) bi ustrežal slovenski prihodnjik s členkom *že*.

Pregledana bolgarska književna dela vključujejo le tri primere predprihodnjika, kar kaže na omejeno frekvenco tega časa v bolgarskem glagolskem sistemu, hkrati pa zaradi tega ni mogoče posploševati ugotovitev v zvezi z njegovimi slovenskimi prevodnimi ustreznici. Ne glede na to pa lahko ugotovimo, da v slovenskih prevodih trem zgledom bolgarskega predprihodnjika ustrezajo tri različne prevodne rešitve: prihodnjik brez dodatnega signala preddobnosti, zaradi česar je zgled dobnostno dvoumen, prihodnjik s členkom *že* kot izrazom preddobnosti in

pogojnik, ki poudarja eventualnostno perspektivo (tipa *če bi se kaj zgodilo*), medtem ko časovni izraz *tačas* nakazuje preddobnost.

Kontrastivno-prevodna analiza bolgarskega predprihodnjika in njegovih slovenskih ustreznice je pokazala na eni strani najbližjo kontrastivno ustreznico, ki vključuje tako glagolsko obliko kot dodaten besedni/besedozvezni izraz preddobnosti, na drugi strani pa v konkretnih prevodnih zgledih odmike od nje – prevajalci so namreč izbrali tudi prevodne ustreznice, ki dobnostnega razmerja ne izražajo eksplicitno ali pa izpostavljajo eventualnostni (možnostni) vidik dejanja, ki je lahko vsebinsko prisoten že v izhodiščnem zgledu. Analiza je tako, upam, osvetlila še en segment razmerja med glagolskima sistemoma v bolgarščini in slovenščini ter nekoliko dopolnila obstoječe raziskave obeh jezikov. Na koncu naj opozorim še na dva vidika, ki bi omogočila nadgradnjo študije: večje število prevodnih zgledov (čeprav tudi njihova redkost prinaša relevantno ugotovitev o verjetni omejeni frekvenci predprihodnjika v bolgarskem glagolskem sistemu) in pogostejše navajanje širšega besedilnega okolja zgledov v jezikoslovni literaturi – to bi namreč omogočilo ustreznejšo interpretacijo časovno-dobnostnih in sorodnih razmerij.

VIRI

- AP** = Алек Попов, *Мисия Лондон*, Софija: Ciela, 2009.
[Alek Popov, *Misija London*, Sofija: Ciela, 2009.]
- AP^S** = Алек Попов, *Мисия Лондон*, prev. Eva Šprager, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.
- BD** = Блага Димитрова, *Пътуване към себе си*, Софija: Български писател, 1965, <https://chitanka.info>.
[Blaža Dimitrova, *Pätuvane kām sebe si*, Sofija: Bälgarski pisatel, 1965, <https://chitanka.info>.]
- DD** = Димитър Димов, *Тютюн*, Софija: Труд, 1951, <https://chitanka.info>.
[Dimitär Dimov, *Tjutjun*, Sofija: Trud, 1951, <https://chitanka.info>.]
- DD^S** = Dimitr Dimov, *Tobak*, prev. Katja Špur, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.
- GG** = Георги Господинов, *Естествен роман*, Софija: Корпорация Развитие, 1999, www.slovo.bg.
[Georgi Gospodinov, *Estestven roman*, Sofija: Korporacija Razvitie, 1999, www.slovo.bg.]
- HO** = Хаим Оливер, *Федерация на династронавтите*, Софija: Народна младеж, 1963, <https://chitanka.info>.
[Haim Oliver, *Federacija na dinastronavtite*, Sofija: Narodna mladež, 1963, <https://chitanka.info> (30. 9. 2022).]
- HO^S** = Haim Oliver, *Federacija dinastronavtov*, prev. Matej Rode, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965.
- IP** = Ивайло Петров, *Преди да се родя и след смъртта ми*, Софija: Издателство Захарий Стоянов, Университетско издателство Св. Климент Охридски, 2005, <https://chitanka.info>.
[Ivajlo Petrov, *Predi da se rodja i sled smärta mi*, Sofija: Izdatelstvo Zaharij Stojanov – Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, 2005, <https://chitanka.info>.]
- PV** = Павел Вежинов, *Ноцем с белите коне*, Пловдив: Христо Г. Данов, 1981, <https://chitanka.info>.
[Pavel Vežinov, *Noštem s belite kone*, Plovdiv: Hristo G. Danov, 1981, <https://chitanka.info>.]

LITERATURA

- Antova idr. 2002** = Evgenia Antova – Ekaterina Boytchinova – Poly Benatova, *Short grammar of Bulgarian for English speaking learners*, Sofia: »AVM Komers« ET – »ASPA« SD, 2002.
- Blaganje – Konte 2010** = Dana Blaganje – Ivan Konte, *Modern English grammar*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 2010.
- Chesterman 1997** = Andrew Chesterman, *Memes of translation*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 1997.
- Čirgić idr. 2010** = Adnan Čirgić – Ivo Pranjković – Josip Silić, *Gramatika crnogorskoga jezika*, Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke, 2010.
- Dejanova 1970** = Мария Деянова, *История на сложните минали времена в български, сърбохърватски и словенски език*, София: Издателство на Българската академия на науките, 1970.
[Marija Dejanova, *Istorija na složnite minali vremena v bālgarski, sārbohārvatski i slovanski ezik*, Sofija: Izdatelstvo na Bālgarskata akademija na naukite, 1970.]
- Grošelj 2021** = Robert Grošelj, Bulgarian past future in Slovene translations, v: *Contributions to the 23rd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav)*, ur. Katarzyna Bednarska, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2021, 117–122.
- Gruntar Jermol 2011** = Ada Gruntar Jermol, *Ausgewählte Kapitel der deutschen Morphologie mit kontrastivem Ansatz / Izbrana poglavja nemške morfologije s kontrastivnimi ponazoritvami*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Herrity 2000** = Peter Herrity, *Slovene: a Comprehensive Grammar*, London – New York: Routledge, 2000.
- Jahić idr. 2000** = Dževad Jahić – Senahid Halilović – Ismail Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica: Dom štampe, 2000.
- Jereb 2009** = Elza Jereb, *Francoska slovnica po naše*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2009.
- Klajn 2005** = Ivan Klajn, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- Komac 2004** = Polona Komac, *Angleška slovnica po naše*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2004.
- Kucarov 1978** = Иван Куцаров, Изразяване на преизказност в славянските езици чрез вмязане на модифициращи думи, изрази и изречения, *Годишник на Софийския университет. Факултет по славянски филологии* 69.3 (1978), 83–114.
[Ivan Kucarov, Izrazjavane na preizkaznost v slavjanskite ezici črez vmjazatane na modificirašti dumi, izrazi i izrečenija, *Godišnik na Sofijskija universitet. Fakultet po slavjanski filologii* 69.3 (1978), 83–114.]
- Kucarov 1999** = Иван Куцаров, Морфология, v: *Съвременен български език*, ред. Тодор Бояджиев, София: Издателска къща Петър Берон, 1999, 277–497.
[Ivan Kucarov, Morfologija, v: *Sāvremennen bālgarski ezik*, red. Todor Bojadžiev, Sofija: Izdatelska kāšta Petār Beron, 1999, 277–497.]
- Malakov 2020** = Милен Малаков, Изразяване на несвидетелско отношение към глаголното действие в българския и словенския език, v: *България – Северна Македония – Словения: литературният превод в приемащата култура и в образованието*, ред. Намита Субиото – Людмил Димитров, София: Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“, 2020, 254–261.
[Milen Malakov, Izrazjavane na nesvidetelsko otnošenie kām glagolno dejstvie v bālgarskija i slovenskija ezik, v: *Bālgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literaturnijat prevod v priemaštata kultura i obrazovanieto*, red. Namita Subiotto – Ljudmil Dimitrov, Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanie i nauka »Az-buki«, 2020, 254–261.]
- Markič – Pihler 2008** = Jasmina Markič – Barbara Pihler, *Španska slovnica po naše*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2008.
- Miklić 1994** = Tjaša Miklič, Besedilni mehanizmi učasovljanja zunajjezikovnih situacij, *Uporabno jezikoslovje* 2 (1994), 80–99.
- Miklić 2000a** = Tjaša Miklič, Skladnja: sintaksa glagola, v: *Italijanski jezik. Slovnične strukture, besedje, kontrastiranje*, ur. Metka Uršič, Ljubljana: Državni izpitni center, 2000, 91–115.

- Miklič 2000b** = Tjaša Miklič, Kontrastiranje: primerjanje rab slovenskih glagolskih oblik z italijanskimi, v: *Italijanski jezik. Slovnične strukture, besedje, kontrastiranje*, ur. Metka Uršič, Ljubljana: Državni izpitni center, 2000, 209–232.
- Miklič 2001** = Tjaša Miklič, Raba slovenskih glagolskih oblik v luči časovnosti, dobnosti, vidskosti in naklonskosti, v: *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*, ur. Irena Orel, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001, 301–318.
- Muster 2018** = Ana Marija Muster, *Nemška slovnica po naše*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018.
- Newmark 2000** = Peter Newmark, *Učbenik prevajanja*, prev. Mateja Gajgar, Ljubljana: Krtina, 2000.
- Nicolova 2017** = Ruselina Nicolova, *Bulgarian Grammar*, prev. Christo Stamenov, Berlin: Frank & Timme GmbH, 2017.
- Ožbot 2009** = Martina Ožbot, Nekaj kontrastivnih beležk o italijanščini in slovenščini in nekaj opažanj o jezikovni produkciji pri govoricah slovenščine v Italiji, *Jezik in slovstvo* 54.1 (2009), 25–47.
- Pogačnik – Moguš 1965** = Jože Pogačnik – Milan Moguš, *Učbenik srbohrvaškega jezika*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1965.
- Scatton 1993** = Ernest A. Scatton, Bulgarian, v: *The Slavonic Languages*, ur. Bernard Comrie – Greville Corbett, London – New York: Routledge, 1993, 188–248.
- Schlamberger Brezar – Mezeg 2010** = Mojca Schlamberger Brezar – Adriana Mezeg, *La morphosyntaxe et la sémantique du verbe français*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.
- Silić – Pranjković 2005** = Josip Silić – Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika (za gimnazije i visoka učilišta)*, Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Stanojčić – Popović 2014** = Живојин Станојчић – Љубомир Поповић, *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике, 2014.
[Živojin Stanojčić – Ljubomir Popović, *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2014.]
- Stefanova 2007** = Марияна Стефанова, *Съвременен български език. Фонетика и морфология*, Шумен: Университетско издателство Епископ Константин Преславски, 2007.
[Marijana Stefanova, *Săvremennen bălgarski ezik. Fonetika i morfologija*, Șumen: Universitet-sko izdatelstvo Episkop Konstantin Preslavski, 2007.]
- Stojanov idr. 1983** = Стоян Стоянов – Калина Иванова – Петър Пашов – Валентин Станков (ред.), *Граматика на съвременния български книжовен език II. Морфология*, София: Издателство на Българската академия на науките, 1983.
[Stojan Stojanov – Kalina Ivanova – Petăr Pašov – Valentin Stankov (red.), *Gramatika na săvremennija bălgarski knižoven ezik II. Morfologija*, Sofija: Izdatelstvo na Bălgarskata akademi-ja na naukite, 1983.]
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2000.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2000.
- Valčanova 2002** = Marinela Valčanova, Raziskave o slovenskem jeziku v bolgarski jezikoslovni tradiciji – zgodovina in perspektive, v: *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture*, ur. Aleksandra Derganc, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti FF, 2002 (Obdobja 18), 389–400.

SUMMARY

Bulgarian future perfect tense and its Slovene equivalents: a contrastive-translation perspective

This article determines and analyzes Slovenian contrastive and translation equivalents of the Bulgarian *бъдеще предварително време* 'future perfect'. The study starts by presenting the forms and functions of the Bulgarian future perfect, as well as similar verb forms in selected Slavic, Germanic, and Romance languages (including their Slovenian counterparts). The analysis of Slovenian equivalents of the Bulgarian future perfect is based on examples from Bulgarian grammatical works and seven Bulgarian literary works with their Slovenian translations.

The positive forms of the Bulgarian future perfect consist of the future form of the auxiliaries *съм* (more frequent) or *бъда* 'to be' and the aorist participle of the lexical verb; the negative forms consist of the negative future form of the verbs *има* (i.e., *няма*) 'to have' (the most frequent), *съм* and *бъда* 'to be' (less frequent), and the aorist participle of the lexical verb. The Bulgarian future perfect is mainly used to indicate actions occurring before a particular reference time interval or point in the future.

Verb forms comparable to the Bulgarian future perfect with regard to its main function (i.e., indication of anteriority in the future) include the Serbo-Croatian *futur drugi* (*futur egzaktni*), English *future perfect*, German *Perfekt*, Italian *futuro composto* (as well as *passato prossimo*), French *futur antérieur*, and Spanish *futuro perfecto* (these verb forms also have other functions); the verb form suggested as their Slovenian equivalent is the *prihodnjik* 'future', sometimes accompanied by the particle *že* 'already'.

The contrastive (linguistic-systemic) equivalent of the Bulgarian future perfect in Slovenian is the future, which indicates the future (or posteriority with respect to the present), with anteriority being signaled in general by temporal expressions; for example, the particle *že* 'already', the adverbs *prej* 'before' or *predhodno* 'beforehand', or adverbial prepositional phrases such as *do tedaj* 'up to that point' and similar, which can be already present in the source-text examples. Anteriority may also be contextually evident. Based on rare examples mentioned in the grammatical works analyzed, a Slovenian contrastive equivalent of the Bulgarian future perfect with modal content (evidentiality with a future orientation) could also be the future form with the particle *že*.

The Bulgarian literary works analyzed include only three examples of the future perfect, which could indicate the limited frequency of this form in Bulgarian verb system. In Slovenian translations, the Bulgarian future perfect is translated with three different solutions: the future without an additional signal of anteriority (causing an ambiguous relative temporal relation in the example), the future with the particle *že* as an expression of anteriority, and the *pogojnik* 'conditional mood', which emphasizes the eventuality of the action (or event), whereas the temporal expression *tačas* 'in the meantime' indicates anteriority.

METKA FURLAN

TERSKE IN DRUGE SLOVENSKE SEKUNDARNE OKSITONEZE

COBISS: 1.01

HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.04

V prispevku se poskuša pokazati, da v govorih terskega narečja posamezni nepričakovani oksitonirani primeri tipa *zi'ma* ap B in C v slovenščini niso osamljeni, ampak jih je mogoče prepoznati celo v drugih, od terskega narečja tudi arealno oddaljenih govorih, in da ne predstavljajo arhaizmov, ki bi kazali, da akcentski umik na prednaglasno dolžino **zimã* > **zĩmã* > **zi'ma* ne bi bil splošnoslovenski oziroma praslovenski, ampak da te oksitoneze odražajo jezikovno dogajanje iz časa po splošnoslovenskem akcentskem umiku na prednaglasno dolžino **zimã* > **zi'ma*, ki je zajelo precej širše slovensko jezikovno območje od terskega.

Ključne besede: oksitoneza, naglas, naglasni pomik, inovacija, arhaizem, tersko narečje, dialektologija, slovenščina

The Torre Valley Dialect and Slovenian Secondary Oxytones

This article shows that in local variants of the Torre Valley dialect unexpected examples of oxytones, especially of the type *zi'ma* AP b and c, are not isolated in Slovenian, but can be identified even in other local dialects that are areally distant from the Torre Valley dialect, and that they do not represent archaisms—which would indicate that retraction of the accent to a pretonic long vowel **zimã* > **zĩmã* > **zi'ma* is not a general Slovenian or proto-Slovenian feature—but that these oxytones reflect linguistic developments from the time after the general Slovenian accentual retraction to a pretonic long vowel **zimã* > **zi'ma*, which encompassed a much larger Slovenian language area than the Torre Valley.

Keywords: oxytonic stress, accent, accentual shift, innovation, archaism, Torre Valley dialect, dialectology, Slovenian

1 Uvod

Čprav je bilo gradivo, zbrano od Baudouina de Courtenayja,¹ deležno tudi že njegove interpretacije,² ki je bila kmalu ovržena,³ je sodobna slovenska dialektologija šele v tem stoletju v terskem narečju, enem od beneškoslovenskih narečij primor-

Metka Furlan ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■
metka.furlan@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0001-7531-6489>

Prva različica prispevka je bila predstavljena 22. 9. 2022 na 4. Slovenskem dialektološkem posvetu v Ljubljani. Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

- 1 Njegovo tersko gradivo je danes dostopno v Spinozzi Monai 2009.
- 2 Tj. da je terski sistem tudi v naglasnem oziru genetično bližji čakavskemu kot pa slovenskemu, češ da ima ohranjene prednaglasne dolžine (Lenček 1996 (= 1978): 199 z op. 2).
- 3 Pri tem je imel pomembno vlogo Vatroslav Oblak (Lenček (1996 (= 1978): 199 z op. 3), prim. tudi Ramovš 1935: XXIII).

ske narečne skupine, ponovno evidentirala in poskušala razložiti posamezne oksitonirane primere tipa *zi'ma*,⁴ ki so za dosedanje znanje in razumevanje izhodiščnega slovenskega sistema in njegovih nadaljnjih razvojov nepričakovani in zato nenavadni, saj se v primerih tipa *zima* < psl. **zimā* pričakuje splošnoslovenski, tj. že praslovenski akcentski umik na prednaglasno dolžino: psl. **zimā* > **zīmā* > psln. **zi:ma* (Ramovš 1950: 18).⁵ Pri reševanju nastanka terskih oksitoniranih odrazov tega tipa sta bili postavljeni dve diametralno nasprotni hipotezi. Medtem ko Matej Šekli (2006: 168s., 173, op. 18)⁶ in Janoš Ježovnik (2020: 665ss.; 2022: 377ss.) razlagata, da so ti pomiki verjetno nastali interno slovensko iz pričakovanih splošnoslovenskih baritoniranih oblik tipa *zima* in naj bi torej odražali interno slovensko narečno inovacijo kot posledico analogij, Mate Kapović (2015: 84) v njih vidi prvotno praslovansko akcentsko mesto in zato arhaizme, češ da v terskem narečju do akcentskega umika na prednaglasno dolžino enako kot na primer v čakavščini (prim. hrv. čak. *zīmā*) nikoli ne bi prišlo.⁷ Ta razlaga ima pomembno posledico, ker posega v splošno sprejeto stanje slovenskega izhodiščnega sistema naglasnih mest, saj implicira, da naj bi v slovenščini akcentski umik na prednaglasno dolžino tipa *zima* ne bil splošnoslovenski oziroma praslovenski, ker naj bi bilo tersko narečje (oziroma terski prasistem) iz tega razvoja izvzeto.

Ob obeh navedenih sodobnih hipotezah pa je ostalo prezrto ali pa brez komentarja le navedeno,⁸ da je že Ramovš za tersko narečje ugotavljal, da odstopa od prvotnega slovenskega akcentskega tipa $\acute{\sim}$ in $\acute{\sim}\sim$, ki da je v terskem narečju izkazan kot $\acute{\sim}\grave{\sim}$, $\acute{\sim}\sim\grave{\sim}$ ali $\acute{\sim}\sim\grave{\sim}$, kar je ponazoril s primeri *pētāk*, *martvēmū*, *diēļōuca*, *ciēstō*, *tu-χliēvē*, *plēšemō*, *tiēdān*, *vikīdātj*, *mliēkō* (Ramovš 1935: 53).⁹ Iz Ramovševe dikcije je razvidno, da v terskih odstopanjih ni prepoznal arhaizmov, ampak inovacije:¹⁰

pētāk : *pētāk* < psl. **peṭākъ* ap B : sodobno ter. *pe'tak* (Porčinj), *pe'tek* (Prosnid), toda v govorih krajev Breginj, Čanebola, Mažerole, Plestišča, Ter, Tipana, Viškorša in Zavarh baritonirano (Ježovnik 2022),¹¹

- 4 Tu ne izpostavljam vprašanj, ki jih hkrati odpira sporadično potrjeno tersko gradivo tipa *vi'datō* < psl. **uidēti*, ki spada v slovenski narečni naglasni tip *bābica* > *babica*, prim. v Porčinju *ju'žēna*, v Prosnidu *ju'žēna* (primera citirana po Ježovnik 2022: 376) < psln. **iūžina* < psl. **iūžina*.
- 5 Ramovš (1950: 20) ugotavlja, da se je ta umik realiziral »nekako v 12. stoletju«. Po pomiku tipa psl. **ōko* > psln. **okō* je to drugi naglasni premik, ki se je izvršil v praslovenskem obdobju.
- 6 Tudi kasneje Šekli (2018: 314) za govore terskih krajev Subid, Porčinj in Prosnid govori o naglasnem pomiku s prvega mladoakutiranega zloga dvozložnic na naslednji zlog, pri čemer je prednaglasna dolžina ohranjena.
- 7 Njegova razlaga je torej podobna že v 19. stoletju ovrženi Baudouina de Courtenayja.
- 8 Tako le Ježovnik (2022: 34).
- 9 Prim. Ramovšovo razlago znakov: »*á* pomeni rastoči dolgi poudarek, *à* pomeni rastoči kratki poudarek, *ā* pomeni padajoči kratki poudarek« (Ramovš 1935: IX).
- 10 Prim. še »poudarek [...] na nekdanji predtonični dolžini (tip *zvēzda* < *zvēzdā*) je lasten vsem slovenskim dialektom, pač pa je na zapadu v mlajši dobi prešel v *zviedzā*« (Ramovš 1935: XXIII).
- 11 Če je citirano tersko gradivo le povzeto iz abecedno razvrščenega seznama terske leksike na

cięstō : *cęsto* < psl. **cęstō* ap A : sodobno ter. Asg *cięstō* ob Nsg *cięta* (Prosnid), toda v Breginju, Čaneboli in Viškorši baritonirano (Ježovnik 2022),
tu-χlięvĕ : *hlĕv* (SSKJ), *hlĕv*, dol. *hlĕv* (Pleteršnik) < psl. **hlĕv* ap B : sodobno tersko *xlięy*, Gsg *xlięua* (Porčinj), *xlięy*, Gsg *hlięua* (Prosnid), toda v Čaneboli *xlięy*, Gsg *xlięua*, Lsg *xlięve* in v drugih terskih govornih krajih Breginj, Mažerole, Plestišča, Ter, Tipana, Viškorša in Zavarh so stranskosklonske oblike baritonirane (Ježovnik 2022),
mliękō : *mlĕko* < psl. **melkō* ap B : sodobno ter. *mlięko* (Porčinj, Prosnid), toda v drugih govornih krajih Breginj, Čanebola, Mažerole, Plestišča, Ter, Tipana, Viškorša in Zavarh baritonirano (Ježovnik 2022).

Ob tem ni nepomembno, da na sekundarno oksitonezo ne kaže le gradivo ap B in C, ampak tudi A, kot se lahko vidi iz terskega primera *cesta*.¹²

Ker nepričakovane oksitoneze niso le terske, ampak jih sporadično izkazujejo tudi drugi slovenski primeri, ki so jih sporočili že Matija Valjavec, Maks Pleteršnik in Anton Breznik,¹³ najdemo pa jih tudi v narečnem gradivu, ki je bilo evidentirano kasneje, šele v sodobnem času, in je od terskega narečja arealno tudi precej oddaljeno, bom v prispevku poskušala pokazati, da so te terske in druge slovenske oksitoneze sekundarne in odražajo ostanke jezikovnega dogajanja po splošnoslovenskem akcentskem umiku **zīmā* > **zi'ma*, ko je gradivo z akutiranim korenskim dolgim vokalom ohranilo (in tudi pridobilo) tonični višek na izglasnem zlogu.

2 SODOBNE RAZLAGE NASTANKA TERSKIH SEKUNDARNIH OKSITONEZ

Šekli je svojo razlago o sekundarnem nastanku oksitonez v terskih primerih tipa *zi'ma* < psl. **zimā* ob oceni, da je pojav težko razložljiv tudi z zgodovinskojezično-slovnega vidika, predstavil takole:

V terskem narečju je prišlo do umika naglasa s slovenskega kratkega končnega zloga na prednaglasno dolžino, pri čemer je tonični višek ostal na končnem zlogu (**zīmā* > **zimā*). To stanje se je dosledno ohranilo v dvozlžnicah. Stanje z akutskim naglasom na dolgim predzadnjem zlogu in toničnim viškom na ponaglasnem zlogu izkazujejo tudi druga tonemska narečja, ki niso izvedla naglasnega umika s slovenskega kratkega odprtega končnega zloga na prednaglasno kračino, tj. naglasni umik tipa **ženā* > **žena*, **kozā* > **kōza* (nadiško in obsoško narečje). Kasneje pa je v terskem narečju prišlo do pomika naglasa s slovenskega akutiranega zloga – ne povsem jasno ali kratkega ali že podaljšanega – v prvem zlogu trizložnic, ki je znan tudi v vzhodnih koroških narečjih (psl. **južina* > *južna*). Slednji pomik naglasa z rastočega zloga na naslednji zlog pa je povzročil, da so tudi dvozlžnice s toničnim viškom na drugem zlogu svoj naglas začele pomikati na zlog s toničnim viškom. (Šekli 2006: 168, 173, op. 18)

Njegova razlaga torej temelji na ohranjenem toničnem višku na končnem zlogu po umiku naglasa na prednaglasno dolžino, tj. **zimā*, in analoškem pomiku naglasa

straneh 463–584 v Ježovnikovi monografiji iz leta 2022, paginacija zanj ni navedena.

12 Ta samostalniki se v večini slovanskih odrazov kaže kot ap A (Derksen 2008: 76).

13 Na Breznikovo rokopisno gradivo, ki ga pod signaturo Ms 1959 hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, me je opozoril sodelavec Miha Sušnik, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

na končni zlog, ki naj bi ga sprožil pomik naglasa v trizložnicah tipa **júžina* > tersko *južəna*. Je pa zanimivo, da je kasneje Šekli svojo razlago, morda pod vplivom Kapovičevega (2015: 84) pogleda o arhaizmih, relativiziral, ko je zapisal: »Naglas tipa *zīmā* v delu terskega narečja (psl. **zimā* (c) ‘zima’ > tersko sln. *zīmā* : psl. **nīva* (a) ‘njiva’ > tersko sln. *njiva*) je teoretično mogoče interpretirati kot inovacijo (Šekli 2006c: 168–169, 173) ali arhaizem (Kapović 2015: 84)« (Šekli 2018: 314, op. 390).

Podobno se tudi Ježovnik ni opredelil med možnostima, ali so terske oksitoneze tipa *zi'ma* inovacije ali arhaizmi; v korist hipotezi, da »je v govorih Porčinja in Prosnida prišlo najprej do umika na prednaglasni dolgi zložnik in zatem do naknadnega pomika tako nastalega naglasa«, bi »govorila sekundarna metatonija v množinskih oblikah samostalnikov *o*-sklanjatve sr. sp. psl. naglasnega tipa *b* po analogiji na samostalnike iste sklanjatve psl. naglasnega tipa *a*« (Ježovnik 2022: 378), ko je bil opozorjen, da terskim primerljive oksitoneze potrjuje tudi netersko Valjavčevo, Pleteršnikovo in Breznikovo gradivo, pa kot možnost nastanka sekundarnih oksitonez navaja analogijo »na samostalnike *a*-sklanjatve psl. naglasnega tipa *c* s kratkim samoglasnikom v korenu, ki so končniški naglas ohranili:

tož. ed. **nogô*, im. mn. **nogê*, or. mn. **nogâmi* ... : im. ed. **nogâ*
tož. ed. **rokô*, im. mn. **rokê*, or. mn. **rokâmi* ... : X
X = im. ed. **rokâ* (Ježovnik 2022: 378, 381).

Analiza uporabe diakritičnih znamenj v Alasijevem italijansko-slovenskem slovarju iz leta 1607 – to v pretežni meri odraža stanje oblikovanja kraškega narečja na območju Devina z okolico, ki je zato še vsebovalo posamezne beneškoslovenske poteze – je pokazala, da je uporaba krativca kot znaka za naglasno mesto v izglasnem zlogu v sicer redkih primerih nepričakovana, zato sem sklepala, da so prav ti redki primeri morda povezani s še ne zadovoljivo pojasnjenimi naglasnimi pomiki v terskih govorih (Furlan 2022: 71),¹⁴ in že tedaj nakazala, da so verjetno interno slovenske inovacije.

2.1 Jakob Rigler o slovenskem narečnem **gubā* in **treskā*

V svojem opusu se Jakob Rigler terskim nepričakovanim oksitonezam ni posvečal, čeprav se je z vprašanjem nepričakovane oksitoniranosti srečal ob analizi južno-notranjskega gradiva pri besedah *guba* in *treska* s kasnejšim akcentskim umikom od tipa *zima* < psl. **zimā*, prim. v Sušaku *u dvěi γðbe* ‘v dve gubi’,¹⁵ v Zabičah *udvěi γðbi* ‘isto’, v Dolnjih Vremah *tǎrska*, v Sušaku *trěska* (Rigler 1963: 78, 148,

¹⁴ V prispevku sem prepoznala tri primere, in sicer *ogliè* ‘olje’, roditeljik *tertè* ‘trta’ in tožilnik *mirò* ‘mira’.

¹⁵ Tj. ‘sključeno’.

86 z op. 4). Njegova oznaka, da sta primera ohranila oksitonezo še po akcentskem umiku v tipu *zima* (Rigler 2001 (= 1968): 131) oziroma da je prvotna oksitoneza ohranjena enako kot v dolenskem ribniškem *tərskā/tərška* (Rigler 2001 (= 1963): 89s.; 2001 (= 1986):¹⁶ 174), je podobna Kapovičevemu pogledu na terske nepričakovane oksitoneze, pomembna razlika med avtorjema pa je, da Kapović pri terskih oksitonezah pri oceni o arhaizmih uporablja arealni vidik, ko ocenjuje, da terski sistem ni bil podvržen splošnoslovenskemu akcentskemu umiku tipa *zima* < psl. **zimā*. Nasprotno pa je Rigler dva osamljena notranjska primera ob dolenskem verjetno imel za t. i. sporadični jezikovni odmik od systemskega razvoja,¹⁷ saj v svojem opusu nikjer ni zanikal ali podvomil, da akcentski umik tipa *zima* < psl. **zimā* ne bi bil splošnoslovenski.

3 MED ARHAIZMOM IN INOVACIJO

Tersko gradivo tipa *zi'ma* spada med klasične primere, ki ponazarjajo težavnost problema pri ločevanju med arhaizmom in inovacijo, saj na eni strani na površinskem nivoju in ob eksterni komparativni evidenci dopušča oznako o ohranjeni oksitonezi, na drugi pa ob preverjanju vsega slovenskega sistema, katerega sestavni del je terski podsistem, dopušča možnost nastanka iz že večinsko slovenskega odraza tipa *zima* < psl. **zimā*. Ob takih na površinskem nivoju glede razmerja arhaično : inovativno večinterpretativnih primerih pa velja vključiti še merilo, da se neka prvina ali pojavnost sme proglasiti za arhaizem šele, ko so izključene vse možnosti za razlago o inovaciji, in ne obratno. To namreč v primerjalnem jezikoslovju ustreza metodološkemu načelu postopnosti, da se neki jezikovni pojav skuša razložiti najprej z interno in šele nato z eksterno rekonstrukcijo oziroma evidenco.

Ker vso slovenščino in tudi terske govore obvladujejo redukcije, je nenavadno, da bi bil tip *zi'ma*, če bi predstavljal arhaizem in odražal še staro praslovensko naglasno mesto, pred tem pojavom imun. V istih terskih govorih s potrjenim gradivom tipa *zi'ma* so namreč potrjene redukcije, npr. v primerih prednaglasnega *i*, kot so *visok*, *širok*, *sirota*, *živina*, npr. v Prosnidu *vs'sok*, *šs'rok*, *serù:ota*, *žvi:na* (Ježovnik 2022). Tudi zaradi tega je bolj verjetno, da tersko gradivo tipa *zi'ma* odraža interno slovensko inovacijo in ne morda arhaizma z ohranjenim praslovenskim naglasnim mestom.

¹⁶ Gre za posthumno izdajo rokopisa, pripravljenega že leta 1952 (Rigler 1986: 15).

¹⁷ Podobno kot se na južnoslovenskem območju v izoliranih besedah najde izostanek metateze likvid, npr. stesl. *al'kati* ob *lakati*, oboje iz psl. **olkati*. Toda v Kropi potrjena primera *uo'da* in *go'ra* (Škofic 2019: 111) < **uodā*, **gorā*, prim. še Breznikovo (1982: 381) po Prešernu navedeno *vodā*, sta ob systemskih kroparskih odrazih tipa *žé:na*, *kó:za* (Škofic 2019: 58) < psl. **ženā*, **kozā* verjetno importa iz govorov koroškega rožanskega narečja brez naglasnega umika tipa *vóda* < **uodā*, enako kot je kroparski uvularni *ɾ* import z istega narečnega območja (Škofic 2019: 52, op. 44).

4 V TERSKIH GOVORIH OKSITONEZE TIPA ZI'MA NIKJER NISO SISTEMSKE

Ko je Šekli (2006: 168, 173, op. 18) prvič izpostavil problem nenavadnih oksitonez, je govoril na splošno o takih oksitonezah v terskem narečju, kasneje pa je izpostavil, da so potrjene le v delu terskega narečja, v govorih krajev Subid, Porčinj in Prosnid (Šekli 2018: 314). Enako tudi Ježovnik (2022: 378) izpostavlja, da je pojav sekundarnih oksitonez potrjen v govorih krajev Porčinj, Prosnid in Subid.

Pregled terskih dvozložnic ap B ali C s staro korensko dolžino, opravljen na podlagi Ježovnikovega Indeksa zabeleženih narečnih oblik (2022), pokaže, da so v govorih navedenih krajev sekundarne oksitoneze res najbolj frekventne in zgoščene, a se sporadično pojavljajo tudi v drugih govorih terskega narečja, baritoneza pa je pri tem gradivu potrjena tudi na območju zgoščenih nepričakovanih oksitonez. Oksitoneza v samostalniki *zima* (ap C) je sicer res potrjena le v Porčinju in Prosnidu,¹⁸ toda *zvezda* (ap B) je ob Prosnidu oksitonirana tudi v Breginju, v Porčinju, kjer je baritonirana, pa ne; samostalnika *peta* in *luna* sta oksitonirana le v Prosnidu, v Porčinju je *peta* baritonirana, samostalniki *luna* pa v tem govoru ni bil evidentiran; *roka* je ob Prosnidu oksitonirana tudi v Breginju in Plestiščih, v Porčinju je baritonirana. Ženska oblika ednine pridevnika *črn* je ob Porčinju in Prosnidu kot oksitonirana potrjena tudi v Breginju, Čaneboli in Plestiščih, pa tudi v nadiškem narečju *čarná*, *čarnã*, zato za ta nadiški tip, ki vključuje vsaj tudi pridevnika *γardã* in *tardã*, ni verjetna Šeklijeva (2008b: 29) razlaga nadiških primerov, ki jih je, ne vključujoč tersko gradivo, pojasnjeval s skrajšanjem prednaglasnega zlogotvornega *r < psl. *br/br. Ista slovnična oblika pridevnika *bel* je kot oksitonirana potrjena le v Porčinju in Prosnidu.¹⁹

Stanje, ko so sekundarno oksitonirani primeri potrjeni tudi v drugih terskih govorih, in sicer krajev Breginj, Čanebola in Plestišče, in ko je baritoneza potrjena tudi v govoru Porčinja (*zvezda*, *peta*, *roka*), v katerem so oksitoneze koncentrirane, nakazuje, da pojav ne more biti opredeljen kot sistemski, kot bi lahko implicirala Kapovičeva razlaga o arhaizmih, ki terski sistem glede tega ločuje od ostalega slovenskega. Hkrati pa potrjenost oksitonez tudi v drugih terskih govorih in celo v ambivalentnem primeru, kot je *srna*,²⁰ ki je oksitoniran v Čaneboli in Plestiščih,

18 Baudouin de Courtenay je npr. v Brezju, it. Montemaggiore, ob baritonirani obliki *zima* zabeležil tudi oksitonirano *zímá* in tudi dvonaglasno *zímá* (Spinozzi Monai 2009: 195, 202), oksitonirano *zímã* tudi v Plestišču (Spinozzi Monai 2009: 493).

19 Ocena o oksitoniranosti oz. baritoniranosti je narejena na podlagi terskega gradiva, ki ga je zbral in predstavil Ježovnik (2022: 463ss.).

20 Oznaka izpostavlja, da se v komparativnem oziru ta slovanski samostalniki ne kaže le kot ap A, ampak tudi kot ne-ap A, oziroma ap A+C, ker ima znake ap A in ap C, prim. pkm. *sina* z Gsg *srné*, Asg *srnou* (Novak 1999) < *sǫrna, Asg *sǫrnǫ. V istem narečnem viru se podobno (ne pa enako) kažejo še *bãba* z Gsg -e/-é, *cěsta* z Gsg -e/-é, *slãma* z Gsg -e/-é, *gũba* 'guba, grba', *f tri gũbé potěgnjeni*, toda *griva* z Gsg -e, *rěpa* z Gsg -e (Novak 1999). S slovenskega zornega kota je ne glede na to pkm. alternacijo terska oksitoneza samostalnikov *srna* in *cesta* nepričakovana.

kaže na možnost njihovega nekdanj širšega areala. Ker so sekundarne oksitoneze potrjene tudi zunaj terskega območja in celo na terskemu nestičnih območjih, je možno, da tersko z drugim slovenskim gradivom odseva neko starejše jezikovno dogajanje, ki se je izvršilo po akcentskem umiku *zīmā > *zi:ma in je zajelo precej širše slovensko jezikovno območje od terskega.²¹

5 DRUGO SLOVENSKO NEPRIČAKOVANO OKSITONIRANO GRADIVO, PRIMERLJIVO S TERSKIM

5.1 Valjavčevo gradivo

Čeprav je bil Matija Valjavec (1831–1897), rojen v Srednji Beli pri Preddvoru, ki danes spada v občino Kranj, po rodu Gorenjec, se slovenskega gradiva, ki ga nava-ja v delu *Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku* iz leta 1878, ne sme enačiti le z narečnim območjem njegovega rojstnega kraja, saj se je pri zbiranju gradiva opiral tudi na tedanje tiskane vire, sam pa ga arealno označuje kot kranjskega, tj. da se pojavlja na območju nekdanje avstrijske dežele Kranjske, ki je v grobem obsegala današnje slovenske pokrajine Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko ter dele Krasa in Istre.

Valjavčevo oksitonirano gradivo je v nadaljevanju navedeno tako, da najprej izpostavljam pretežno dvozložnice, nato pa skupaj izpeljanke na *-ica*. Če so bili v drugih virih najdeni primerljivi primeri iz Pleteršnikovega slovarja, Breznikovega rokopisnega gradiva iz okolice Bovca (Kamno in Libušnje) ali iz katerih drugih virov, so Valjavčevemu dodani.

KUNA (psl. **kunǎ* s **kunīca*, prim. hrv., srb. *kúna*, hrv. čak. *kūnǎ*, r. *kuná*, a tudi *kúna*):

Ob *kúna* se v »kranjščini«²² pojavlja *kunǎ*, kar je treba izgovoriti *kʏnǎ* in *knǎ* (Valjavec 1878: 13); *kna* 'Mustella martes, keniza, kojna, kojnana' (Freyer 1842: 3 z oznako *wind.*, tj. koroško); ob *kúna* Pleteršnik po Valjavcu navaja »tudi: *kunǎ*«; v terskem narečju je Ježovnik (2022) v Mažerolah zabeležil le *kú:na*, Baudouin de Courtenay pa v istem kraju *kūná* 'martora = kuna zlatica' (Spinuzzi Monai 2009: 350).

Možen vznik za alternacije tipa **sǫrna*, Asg **sǫrno* Kapović (2015: 179 brez navedbe omenjenega slovenskega narečnega gradiva) vidi v delovanju/nedelovanju Hirtovega zakona.

21 Prav zato ne more priti v poštev niti razlaga o morebitnih importih s čakavskega območja, tj. čakavizmih v terskem narečju, čeprav je bil eden izmed piscev Černejškega rokopisa (1497–1508) notar z otoka Krka. V zvezi s tem in drugimi navideznimi skupnimi potezami med slovenskimi zahodnimi narečnimi sistemi in čakavskim sistemom je pisal Rado Lenček (1996 (= 1978)).

GUBA (psl. ?):²²

»Po oslabi *u* na poluglasno ide ovamo i *gubà* plicatura« (Valjavec 1878: 22), *gubà* (Valjavec 1878: 121); ob *gúba* Pleteršnik po Valjavcu navaja »tudi: *gubà*«; *'sedu, 'geba, 'seknu* (Mostec – Toporišič 1981: 154 s pojasnilom, da je bil premik (tj. na korenski samoglasnik, op. avtorice) izvršen pozneje); Rigler brez navedbe natančnejše lokacije navaja besedo *gubà* za notranjsko narečje in o njej pravi le, da je ohranila oksitonezo še po akcentskem umiku v tipu *zíma* (Rigler 2001 (= 1968): 131); verjetno gre za južnotranjsko besedo, saj avtor za Sušak navaja *u dvēj γðbe* 'v dve gubi' (Rigler 1963: 78), za Zabiče pa *udvēj γðbi* 'isto' (Rigler 1963: 148) z umaknjnim naglasom na nadkračino.

IGRA (psl. **igrǎ*):

»" na zadnjaj slovcu u kranjštini ima *igrà, jbrǎ* ludus« (Valjavec 1878: 36), »*igrà*, sing. acc. *igrð, igrô*« (Valjavec 1878: 121); Pleteršnik ob *igra* navaja tudi *igrà* z Gsg -è, a vira ne navaja.

IGLA (psl. **igǎlǎ*):

»" na zadnjaj slovcu imajo *iglǎ, jbgǎlǎ* acus (Valjavec 1878: 39), »*iglǎ* (čitaj *jbgwa*), kop. 245: *iglǎ*« (Valjavec 1878: 121); Pleteršnik ob *igla* navaja tudi *iglǎ* z Gsg -è, a vira ne navaja; ter. *iyxlǎ* (Breginj), *iy'la* (Mažerole), *jγ'la* (Prosnid), toda *í:la* oziroma *í:γla* (Čanebola, Plestišča, Porčinj, Ter, Viškorša, Zavarh – Ježovnik 2022).

DRUŽBA (psl. **družbǎ*):

»" na zadnjaj slovcu mogu imati u kranjštini *družbǎ* i *službǎ*« (Valjavec 1878: 70), »*družbǎ*, sing. inst. *družbó*« (Valjavec 1878: 121); ob *drůzba* Pleteršnik po Valjavcu navaja »tudi: *družbǎ*« z arealno oznako Kranjska; nad. *daržbǎ* (Jevšček – Šekli 2008b: 26); gor. *da:ř'ba*, Asg *da:ř'bo*, Gsg *da:ř'be*, toda *slù:žba/slù:žba* (Kropa – Škofic 2019: 56, 78, 71, 111).

SLUŽBA (psl. **službǎ*):

»" na zadnjaj slovcu mogu imati u kranjštini *družbǎ* i *službǎ*« (Valjavec 1878: 70), »*službǎ* (čitaj *šbžbǎ*), sing. acc. *službð, službó*« (Valjavec 1878: 122); ob *slůžba* Pleteršnik po Valjavcu in Škrabčevih Cvetje z vertov sv. Frančiška navaja »tudi: *službǎ*«.

²² Brez zanesljivega slovanskega komparativnega gradiva prvotne ap ni mogoče podati. Ne glede na to, ali gre za psl. **gubǎ* ali **gúba*, je slovenska oksitoneza nepričakovana, prim. pkm. *gùba* 'guba, grba', *ftri gùbé potégnjeni* (Novak 1996), ki z Nsg kaže na ap A, s (*tri*) *gùbé*, kar ustreza knjižnemu *gubé* v stilistični rabi (SSKJ), pa na ap C, prim. tudi Asg *v'eno gubó* (Kastelec-Vorenc) in pkm. *gùba* z Gsg *gi'be*: (Bajzek Lukač 2009).

MAMKA:

»" na zadnjaj slovci imaju barem u gorenštini: *mamkà* : *máma* müterchen« (Valjavec 1878: 89); ob *māmka* Pleteršnik po Valjavcu navaja »tudi: *mamkà*«.

POSTRVA (jslov. **pǒstrǔvǔ/pǒstrǔvǔ*):

»" na zadnjaj slovci imaju barem u gorenštini [...] *postrvkà* : *postrvâ* forelchen« (Valjavec 1878: 89); Pleteršnik po Valjavcu navaja »tudi: *postrvâ*« z arealno oznako Kranjska in »tudi: *postrvkâ*«; nad. *postrovâ* 'trotâ' in *postròva* 'isto' (Rigoni-Salvino 1999 s.v. *trotâ*), *postrovâ*, g *postrovè* (Špehonja 2012c s.v. *trotâ*), *postro'va* (Marsin/Mersino – SLA).

VRSTA (psl. **vǔrstâ/vǔrsta*, prim. hrv., srb. *vǔsta*, hrv. čak. *vrstâ*, Gsg -*ě* (Vrgada – Jurišić 1973), r. *verstâ*, Asg -*ú*, toda hrv. čak. *vǔsta* (Orbanići – Kalsbeek 1998), sln. pkm. *vǔsta* (Novak 1996)):

»*vrstâ*, sing. acc. *vrstô* i *vrstô*« (Valjavec 1878: 124); ob *vǔsta* Pleteršnik po Valjavcu navaja »tudi: *vrstâ*« z arealno oznako Gorenjska; *vǔrstâ* (okolica Kobarida – Breznikovo rkp. gradivo).

ROKA (psl. **rǔkâ* ap C):

»*ròka* i *rokâ*« (Valjavec 1878: 131); Pleteršnik oksitonirane variante ne navaja, ampak le *ròka* z varianto *ròka*; *rokâ* (okolica Kobarida – Breznikovo rkp. gradivo).

PLENA (psl. ?):²³

»*plenâ*, obiènjije *plenica*, kop. 246:24 *pelnica* und *pelnâ* winde (die Stücken Leinwand, worein die Kinder gehüllt werden nicht die Binde, Fatsche, povoj)« (Valjavec 1878: 122); Pleteršnik tega oksitoniranega primera ne navaja.

-ICĀ:

»" na zadnjaj slovci u kranjštini mogu imati deminutiva od feminina na *â*: *iglicâ* (izgovaraj *jǔgucâ*) : *iglà*, *igrìcâ* : *igrâ*, *meglicâ* (izgovaraj *mǔgucâ*) : *meglâ*, *postrvicâ* (izgovaraj *postǔrucâ*) : *postrvâ* ili *postrǔv* forellchen; *stezìcâ* : *stezâ*; kadšto *gubìcâ* (izgovaraj *gǔfcâ*) : *gubâ* fältchen« (Valjavec 1878: 115); Pleteršnik ob *iglicâ*

23 Ta Valjavčev primer je brez dodatnih slovenskih potrditev o oksitoniranosti. Pri njem ni jasno, ali bi bilo treba izhajati iz psln. **plēnâ* < psl. **pelnâ*, prim. r. *pelenâ*, ali morda sinkopirane variante psln. **plenâ*, prim. hrv. *pelēna*. V Goriških brdih je Erjavec (1880: 170) zabeležil *plēna* ob *plenica* 'die Windel', kar je kot *plēna* sporočeno v Pleteršnikovem slovarju z dodatnim virom iz Trubarja, ki se verjetno nanaša na pasus *Kir Maria Boga rody, Alle luia O Maria vpreproste pleine pouye, Alle luia O Maria* iz njegovega dela *Catehismvs sdeveima islagama* (1575). Za zadnji podatek se zahvaljujem sodelavki Alenki Jelovšek.

24 Okrajšava *kop.* se nanaša na Kopitarjevo *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark*, ki je leta 1808 izšla v Ljubljani.

in *iglica* po Valjavcu navaja »tudi: *iglicà*« z arealno oznako Gorenjska; Pleteršnik ob *igrice* navaja tudi *igricà*, a vira ne omenja; Pleteršnik ob *məglica* navaja »tudi: *məglicà*« z arealno oznako Kranjska; Pleteršnik ob *postřvica* po Valjavcu navaja »tudi: *postrvica*« in ne **postrvicà*, kot bi se pri ustreznem navajanju pričakovalo; Pleteršnik ob *stazica* po Valjavcu navaja »tudi: *stazicà*«; Pleteršnik ob *gubica* in dol. *gubica* po Valjavcu navaja »tudi: *gubicà*«.

5.2 Pleteršnikovo gradivo

Čeprav je v Pleteršnikovem slovarju navedeno oksitonirano gradivo večinoma povzeto po Valjavčevem viru, se v njem najde tudi tako, ki ga Valjavec ne omenja.

TRESKA (psl. **trěškā*, Asg **trěškò* ap B: hrv. *trijéska*, čak. *trĩškā* (Brač – Šimunović 2006), *trĩškā*, Gsg *-ě* (Vrgada – Jurišić 1973), kajk. *trěska* (Lipljin 2002), r. *treská*):

Pleteršnik v svojem slovarju ob oksitonirani iztočnici *trěškà* po Škrabčevih Cvetje z vertov sv. Frančiška navaja *trěska*, kot jugovzhodnoštajersko varianto pa *trěska*, ki ustreza knjižni *trěska*, Gsg *trěske* (SSKJ); Pleteršnikovi varianti *trěškà* ustrezajo knjižna *treskà*, Gsg *treskě* (SSKJ), Breznikov primer iz okolice Kobarida *třrškò* Nsg in nad. *traskā*, Asg *traskô* (Jevšček – Šekli 2008b: 30, 33), *tras'ka* (Livek – Šekli 2008a: 25); oksitonirana je tudi reducirana Pleteršnikova varianta *trškà* 'treska', ki je enaka knjižni *trškà*, G *-ě*, kar je ob *trřska* označeno s »stilstično« (SSKJ); Rigler za južnonotranske govore navaja za Dolnje Vreme *třrska*, za Sušak *trěska* z umaknjanim naglasom na nadkračino po redukciji iz **triskā* (Rigler 1963: 24 z op. 3, 86 z op. 4) in v tem primeru govori o ohranjeni oksitonezi, ki navaja dolenjsko ribniško *třrškā* ob *třřska* (Rigler 2001: 89s., 174).

5.3 Breznikovo gradivo

ZIMA (ap C):

za okolico Bovca Breznik navaja tudi oksitoniran primer *zimà*, ki je v terskem narečju po Ježovnikovem gradivu potrjen v govorih krajev Porčinj in Prosnid, medtem ko je v govorih krajev Breginj, Mažerole, Plestišča, Ter, Tipana, Viškorša in Zavarh potrjena le baritonirana oblika (Ježovnik 2022). Pred tem je oksitonirano obliko *zĩmá* v Brezju/Montemaggiore evidential že Baudouin de Courtenay (Spinozzi Monai 2009: 195, 202).

5.4 Alasijevo gradivo

V slovarskem delu in priloženih besedilih je Alasia da Sommaripa po italijanskem ortografskem vzorcu včasih in nesistemsko uporabil krativec kot oznako za naglasno mesto izglasnega ali edinega besednega zloga. Večina tako označenih

primerov je neproblematična, ker je enako naglasno mesto zanesljivo mogoče potrditi z drugim slovenskim gradivom,²⁵ oksitonezo beneškoslovenskega tipa ponazarjajo zapisi *firocò*, *Sirocò* in *viffocò* v verzih *Ona nam fueti firocò*, // *Sirocò*, *inu viffocò*,^{26, 27} enako tudi zapis samostalnika *gora* ap C v rodilniku ednine **gòrę* > sln. *gorę* v zapisu besedne zveze *črne góre* kot *chiernè gorè*, kjer pa pridevnik *črn* ap B kaže na enako oksitonezo kot nad. *čarnà* in ter. tip *čar'na* (Breginj, Čanebola, Porčinj – Ježovnik 2022). Upravičenost oksitoneze v zapisu *fueti* [sve'ti] je glede na slovensko in drugo slovansko gradivo glagola **suētīti suētišb* = sln. *svētiti -im*, hrv. *svijētiti svijētīm* (Juranič 1986), r. *svetītib svētišb* itd. res težja, a se enaka prezentova oblika k hrv. *svijētiti* glasi tudi *svijētīm* (ARj) < **suētīšb* in enako dvojnost kot hrv. primer potrjuje tudi ter. *sviētē* : *svētī* (Spinozzi Monai 2009: 169), zato je možno, da je Alasia v zapisu *fueti* z diakritičnim znakom izpostavil prav to redko oksitonirano glagolsko obliko, ki je bila zabeležena le v terskem nrečju.²⁸ Samostalnik *sīn* je z diakritiko označen v verzu *Ker sī nam dala finà toiga*, na enak oksitonirani tožilnik ednine **sīnā* pa opozarja pisec nadiške slovnice Nino Špehonja, ko navaja, da se enako kot *mèd* z Gsg *medà*, *medù* sklanja tudi *sin* (Špehonja 2012a: 47).²⁹

Glede oksitoniranosti izstopajo Alasijeви primeri *ogliè* 'olje' kot slovenski pomenski ustreznik v slovarskem delu k it. *oglio*, rodilnik *tertè* h knjiž. *trta* v besedni zvezi *glaua od tertè* kot slovenski pomenski ustreznik it. predloge *pampano*, knjiž. *pampino*, tj. 'trtni list', in tožilnik *mirò* v pomenu 'dišeča smola nekaterih tropskih dreves' v verzu *Veroc, mirò, chifto slatò* 'kadilo, miro in čisto zlato'. V primerjavi z drugim gradivom bi jih težko označili za napake. Če pa niso napake, jih je kot oksitonirane smiselno vključiti v aktualno tersko problematiko, saj lahko enako kot primeri *firocò*, *viffocò*, *chiernè* in *fueti* odražajo jezikovna dejstva na skrajnem zahodnem območju.

25 Ti primeri so *blagù* 'blago', *Bogà* 'Boga', *bozi* 'božji', *Bugù* 'Bogu', *cerzà* 'srca', *cefsàr* 'cesar', *chiuè* 'čuje', *diuèr* 'možev brat', *dnò* 'dno', *domù* 'domov', *dreuò* 'drevo', *imè* 'ime', *iunàc* 'junak', *lazà* 'laž', *lezè* 'leže', *lobòt* 'labod', *medèn* 'meden', *mefsà* 'mesa', *nhàc* 'nag', *nù* 'no', *pacù* 'pekel', *farzà* 'srca', *ferezàc* 'škržat', *fcuzà* 'pripada', *fenò* 'seno', *tù* 'tu', *vrè* 'že', *vjsè* 'vse', *vurè* 'že', *zatò* 'zato', *slatò* 'zlato', *zuiuàc* 'žvag = kresilna goba'.

26 Prim. knjiž. *širòk*, f *širòka*, n *širòko* in *visòk*, f *visòka*, n *visòko* (ap B) in nad. *šaròk/šeròk*, f *sarokà* (Špehonja 2012b), *šaròk*, f *šarokà*, n *šarokò* (Rigoni-Salvino 1999), *vesòk* 'visok', f *vesokà* s prislovom *vesokò* (Špehonja 2012b) in ter. *šo'rok*, f *šoro'ka*, n *šoro'ko*, *və'sok*, f *vəso'ka*, n *vəso'ko* (Porčinj – Ježovnik 2022).

27 Ker Alasia krativec uporablja tako rekoč pri vseh besednih vrstah, ni verjetno, da bi bili ti prislovi s krativcem označeni po vzoru latinske pisave končnih *e* in *o* v prislovihih, kot se po poročanju Ahačiča (2022: 88) občasno najde pri Krelju.

28 Zapis glagolske oblike *derzi* [dr'zi] se v diakritiki ujema z naglasnim mestom glagola *držàti -im* = nad. *daržat daržin darži* (Špehonja 2012c s.v. *tenere*), ter. *držī* 'držim' (Spinozzi Monai 2009: 361).

29 Prim. bolj podrobno Furlan 2022: 73s.

Vse tri dvozložnice so bile v slovenščino nedvomno izposojene kot baritonirane. Medtem ko je oksitoniranost pri *trta* in *mira* verjetno posledica istega jezikovnega dejstva, je primer *olje* morda drugačen, ker z enakim korenskim vokalom kot *vólja* lahko kaže na enak prehod v ap C kot pkm. *vòla* z Gsg *volé*, Isg z *volóuf*, kar se posredno odraža tudi v pridevniku *voljân* (Pleteršnik). Na skrajno zahodnem območju in tudi drugod na Slovenskem akcentska varianta **oljê*, ki se je priključila tipu *poljê*, *morjê*, sicer ni bila evidentirana. Ni jasno, ali bi za naglasno enak samostalnik kot Alasijevo *ogliè* lahko prepoznali Kastelec-Vorenčev zapis *grampa od oliá* 'oljna usedlina' < Gsg **oljâ*.

TRTA:

Alasijev rodilnik *tertè* v besedni zvezi *glaua od tertè* v pomenu 'trtni list' predstavlja isti leksem kot njegovo *terta* v pomenu 'vinska trta' in samo glede naglasnega mesta ne ustreza sln. knjiž. *tr̄ta* f 'vinska trta; prožna šiba' (SSKJ), ter. *tárta* f 'šiba za privezovanje, npr. sena', Asg *tártu*, Npl *tártə*, Apl *tárte* (Spinozzi Monai 2009: 383, 445), *tárta* 'tanjša šiba za privezovanje trte' (Breginj, Čanebola itd. – Ježovnik 2022), hrv. *tr̄ta* (Jurančič 1986), čak. *tě̀rta* 'piece of cloth or iron-wire used to fix something', Isg *tě̀rtu* (Houtzagers 1985), ki kažejo na izhodno jslov. **tr̄rta* iz zgodnje rom. **tōrta* kot odraza substantiviziranega lat. ptc pret pas *tor-ta* k *torquere* 'viti, sukati'.³⁰ Tudi ta leksem je bil ob vstopu v slovenski sistem baritoniran in se je nadalje razvijal kot samostalniki psl. ap A. Oksitoneza je pri tem samostalniku kot *tə̀rtà* potrjena le v dolenjskem govoru kraja Gorenji Vrh pri Dobrniču (SLA).

MIRA:

Najmlajša od treh izposojenk *mira* je bila v slovenščino nedvomno izposojena kot baritoniran samostalnik, Alasijev oksitoniran tožilnik je zato interno slovenskega nastanka. Izposojenka je baritonirana tudi v hrv. *m̄ira* ob *m̄irha* (Jurančič 1986), *m̄irha/m̄ira* (Antić 1991), ki bi lahko nakazovala, da se je sln. *m̄ira* (SSKJ), *m̄ira* (Pleteršnik), *m̄ira* (Murko 1833 s.v. *Myrrhe*) vključilo med samostalnike s prvotnim staroakutiranim korenskim vokalom.³¹ Takega namreč posredno potrjuje le stpkm. *m̄irha* (Novak 2006).³²

30 Glede slovenskega in hrvaškega narečnega gradiva bolj podrobno Furlan v Bezljaj ESSJ: IV, 238.

31 Čeprav bi bilo pri tej mladi izposojenki možno pomisliti, da se je ob prevzemu v slovenščino vključila med samostalnike psl. ap C, kar bi dalo oksitoniran Asg **mir̄ō*, taka možnost ni verjetna, ker se tako ne obnašajo druge mlade dvozložne izposojenke s korensko dolgim samoglasnikom oziroma v tem oziru ni znana nobena druga izposojenka v slovenščini.

32 Gradivo je bilo v tem slovarju naglasno označeno posredno z upoštevanjem Pleteršnikovega slovarja, *Slovarja beltinskega prekmurskega govora in Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskega slovarja* (Novak 2006: VII).

5.5 Toponim *Slátna/Slatnà, -e/-è, v Slátni/Slatni*

Edini meni znani oksitonirani primer iz toponomastike je ime naselja v občini Radovljica, ki je naglasno variantno sporočen kot *Slátna/Slatnà, -e/-è, v Slátni/Slatni* (SKI). Toponim je izvorno verjetno hidronim iz samostalnika *slatina* (S. Torkar, ustno), ki s cirkumfleksom na prvem zlogu *slátina* (SSKJ; Pleteršnik) tipa *pôlje* dopušča izvajanje iz **soltinã*, Asg **sôltinø*.

5.6 SRNA

Samostalnik *srna* je glede prvotne ap ambivalenten, saj kaže na ap A (prim. pkm. *sřna*, r. *sérna*, br. *sárna*) in tudi na ne-ap A (prim. pkm. Asg *srnou*, hrv., srb. *sřna*, hrv. v Grobniku blizu Reke *sřnã/srnã* (Lukežić – Zubčić 2007), blg. *sřrnã*), v obeh primerih pa je v slovenščini oksitoneza nepričakovana. Oksitoneza ni potrjena le v terski Čaneboli in Plešiščih (Ježovnik 2022)³³ ter Robidišču *sěrnã* (SLA), ampak tudi v nad. *sernã* ‘capriolo’, *srnã* (Rigoni-Salvino 1999), *se(a)rnã* ‘capriolo femina’ (Špehonja 2012c). Toda od terskega in nadiškega narečja precej oddaljeno dolenjsko narečje sporadično v nekaterih govorih oksitonezo prav tako potrjuje:

sěrnã in *sěrna* (Begunje pri Cerknici – SLA)
sěrnã, Asg *sěrn'ø* (Stari trg pri Ložu – SLA)
sěrnã in *sárna* (Vrhnika pri Ložu – SLA)
sěrnã in *sěrnã* (Sveti Gregor – SLA)
sěrnã (Gorenji Vrh pri Dobrniču – SLA)
sěrnã (Brezovica – SLA)
sěrnã (Prhajevo – SLA)

5.7 Areal sekundarnih oksitonez

Če se pri zbrnem oksitoniranem gradivu za sedaj osredotočim le na areal njihovih potrditev, je mogoče ugotoviti, da nepričakovane oksitoneze nikakor niso le terske, ampak so potrjene tudi v bližnjih in tudi bolj oddaljenih narečjih oziroma območjih. Znanе so namreč v bližnjem nadiškem in obsoškem narečju (Breznikovo gradivo), v Devinu z okolico (Alasijeva primera), pa tudi v bolj oddaljenih območjih, in sicer na Gorenjskem, Koroškem s kor. *kna* ‘kuna’ (Freyerjev podatek), na Štajerskem z *geba* ‘guba’ v kozjansko-bizeljskem narečju (Toporišičev podatek), na Notranjskem (Riglerjevo gradivo) in na Dolenjskem (Riglerjevo gradivo; gradivo za *srna* po SLA). Nestičnost na površinskem nivoju enakih jezikovnih pojavnosti bi lahko nakazovala, da so posamezni primeri nastajali paralelno, a je prav zaradi enake pojavnosti na površinskem nivoju precej bolj verjetno, da so posledica istega jezikovnega impulza in zato arhaični ostanki, ki odražajo jezikovno dogajanje iz časa, ko se je splošnoslovenski oziroma praslovenski akcentski umik **zīmã* > **zi:ma* že izvršil.

33 Potrjuje jo tudi Baudouinovo gradivo: *sěrnã/sěrnã* ‘capriolo’ (Spinozzi Monai 2009: 93, 224). V Breginju je ta samostalnik baritoniran (Ježovnik 2022: 555 po gradivu za SLA).

5.8 Oksitonirani primeri iz slovanskih trizložnic s sredinskim polglasnikom *družba, služba, sukno, igla* in verjetno tudi *igra* ne spadajo med gradivo s sekundarno oksitonezo tipa *zi'ma*

Valjavčevi oksitonirani primeri *služba, družba, igla* in tudi Toporišičevo '*seknu* (Mostec)³⁴ so bivše trizložnice s sredinskim polglasnikom z Nsg **službbā*, **družbbā*, **igbǫlǎ* in **suknō*, v katerih je prišlo do krajšanja samoglasnika v prvem zlogu, prim. hrv. *služba, družba, igla*. Izhodiščne, praslovenske oblike teh samostalnikov so zato imele v vzglasnem zlogu kratek vokal **slūžbǫ*, **drūžbǫ*, **iglǎ* in **sūknō* ter jih akcentski umik **zimǎ* > **zīmǎ* > *zima* tudi ni mogel zajeti, zato so po njegovi realizaciji ostajale oksitonirane in so take ostale, če kasneje v narečnem mikrosistemu ni prišlo do naglasnega umika na nadkračino, prim. gor. *məg'la* in *da:rž'ba*, Asg *da:rž'bo*, Gsg *da:rž'be* (Kropa – Škofic 2019: 58, 56), nad. *dəržbǫ* (Jevšček – Šekli 2008b: 26). Postale pa so baritonirane, če je do njega prišlo, prim. štaj. *těmna* (Mostec – SLA)³⁵ in '*seknu* (Mostec).

V Pleteršnikovem slovarju so navedene tudi akcentsko baritonirane oblike s cirkumfleksom *drūžba* in *slūžba*, kar je bilo sprejeto tudi v SSKJ in se potrjuje tudi v gor. *slù:žba/šlù:žba* (Kropa – Škofic 2019: 71, 111) in pkm. *slūžba* (Novak 1996). Ob ap B teh samostalnikov bi bilo zato verjetno treba predpostaviti tudi ap C, v kateri je prišlo do analoškega cirkumfleksa tipa *pōlje*: **službbā*, Asg **slūžbbō* > sln. **slūžbǫ*, Asg **službō* >> **slūžbō* >> *slūžba*.

Enako se obnaša tudi samostalnik *igra*, ki se navadno izvaja iz psl. **igrǫ*. Toda gradivo, kot je hrv. *igra*, čak. *igrǎ*, nakazuje, da imamo po vsej verjetnosti tudi tu opraviti z bivšo trizložnico **igbǫrǎ*.

Ker je v terskem narečju ob oksitonirani varianti *iyxlǎ* (Breginj), *iy'la* (Mažerole), *jəy'la* (Prosnid) < psln. **iglǎ* < psl. **igbǫlǎ* potrjena tudi baritonirana *i:la* oziroma *i:yla* (Čanebola, Plestišča, Porčinj, Ter, Viškorša, Zavarh – Ježovnik 2022), je slednje naglasno mesto v Nsg f lahko analoško po naglasnem mestu v Asg f samostalnika ap C **igbǫlǎ*, Asg f **igbǫlō* > psln. **iglǎ*, Asg **iglō*,³⁶ ki je bil podvržen terciarnemu naglasnemu umiku (cirkumfleksa): psln. **iglō* > **iglo* >> Nsg f **igla*. V terskih govorih krajev s potrjeno baritonirano varianto je namreč terciarni naglasni umik (cirkumfleksa) potrjen, npr. psl. **sěno* > psln. **sěno* > *sǎ:no* (Čanebola), *sié:no* (Plešišča), *sé:no* (Porčinj), *šięno* (Ter), *sé:no* (Viškorša), *sięno* (Zavarh – vse Ježovnik 2022).

34 Prim. ter. *sōknō* (Viškorša – Spinozzi Monai 2009: 442) s pričakovano ohranjeno oksitonezo.

35 Toda *žēna* (Mostec – SLA).

36 Prim. hrv. čak. *iglǎ* s tožilnikom *iglu* (Vrgada – Jurišić 1973) < psl. **igbǫlō*.

5.9 Kranjsko *postrvã* (Valjavec) in nadiško *postrovã* ne spadata med sekundarno oksitonirano gradivo tipa *zi'ma*

Kot sem pokazala (Furlan 2021: 29s.), je za slovenščino pri besedi za postrv iz psl. abstraktnega samostalnika **p̥stry*, Gsg **p̥str̥yē* 'pisanost' treba predpostaviti dve akcentski izhodišči ženskega spola **p̥str̥yub* in **p̥str̥yub̄*, kar je po naslonitvi na predpono *po-* dalo sln. **postřv* in **postřv̄*. Valjavčeva »kranjska« varianta *postrvã* se je kot nov ajevski samostalni v akcentskem oziru uravnala po vzorcu ap B: **postřu* → **postřvã*. Če je do nastanka ajevskega samostalnika prišlo že v času aktivnega akcentskega umika *zima* < psl. **zimã*, do akcentskega umika ni prišlo, ker je bil zlogotvorni **ř* iz **r̥b* kratek in ne dolg. Danes ni jezikovnega podatka, ki bi pokazal, kje na Kranjskem ali ožje na Gorenjskem naj bi bila ta varianta potrjena. Opisno se lahko le opredeli, da izvira iz mikrosistema brez akcentskega umika na nadkračino. Hkrati tudi ni verjetno, da bi bila varianta *postrvã* neposredno povezana z nadiško *postrovã* 'postrv', v kateri je zaporedje *-ov-* lahko nastalo že v predhodniku ajevskega samostalnika *postrv* po razvoju **-řu* > **-r̥u* > **-rou* tipa *črv* → dial. *črou*. Ker je v nadiškem narečju ob *postrovã* potrjena tudi varianta *postròva*, se je fonetična varianta **post'rou* ob prestrukturiranju v ajevsko deklinacijo lahko sekundarno vključila v akcentsko paradigmo tipa nad. *kosã*, kar je dalo *postrovã*.

6 NASTANEK SEKUNDARNIH OKSITONEZ TIPA *ZI'MA*

Ker gradivo kaže, da je sekundarna oksitoneza bolj sporadično kot primere ap B in C, a vendar, zajela tudi samostalnike tipa ap A (*cesta*, *trta*), naj predstavim vzorec njihovih nastankov. Pri njem uporabljam vzorec toničnega viška na končnem zlogu, ki ga je pri svojem poskusu razlage apliciral Šekli (2006: 173, op. 18), in analogijo oziroma boljše vpliv samostalnikov ajevske sklanjatve s kratkim korenskim vokalom, ki jo je, tj. analogijo, pri svojem poskusu razlage uporabil Ježovnik (2022: 381), čeprav pri naglasnem pomiku tipa *zi'ma* verjetno sploh ni bila odločilna, ampak je lahko bila le dodatna spodbuda. K taki oceni namreč napeljuje nastanek narečnih oksitoniranih dvozložnic iz trizložnic **jũžina* in **klãdiũo* prek sln. **jũžinã* in **klãdiũõ*, kjer delovanja analogije Ježovnikovega tipa ni mogoče aplicirati. K taki oceni pa navaja tudi Baudouinovo pojasnilo, da sta v terskem razmerju *tri ciẽstœ* = *ciestœ* obe varianti glede jakosti naglasa enaki (Spinozzi Monai 2009: 245).

Ko je v 12. stoletju v slovenščini prišlo do umika naglasa s končnega zloga na prednaglasno dolžino in je tonični višek ostal na končnem zlogu (npr. psl. **zimã* > psln. **zĩmã* > **zi:mã*; psl. **p̥řt̥k̄b̄* > psln. **p̥řt̄k̄* > **p̄ř:t̄k̄*; psl. **ũinõ* > psln. **ũĩnõ* > **uí:nõ* itd.), so tedaj glede toničnega viška na končnem zlogu ostale osamljene

dvozložnice ap A,³⁷ saj so ga imele tudi dvozložnice s staro korensko kračino (psl. *ženǎ > psln. *ženǎ). To je verjetno povzročilo, da so enak tonični višek na končnem zlogu začele pridobivati tudi dvozložnice ap A,³⁸ povod za delovanje te analogije pa je bila intonacijsko enaka dolžina korenskega vokala:

*bá:ba : *zí:mǎ/*zǔé:zdǎ : *ženǎ >> *bá:bǎ

Še v prejšnjem stoletju stanje tipa *bá:bǎ ni bilo potrjeno le na zahodnem območju v ziljskem in rožanskem narečju,³⁹ v kranjskogorskem podnarečju (SLA), obsoški Drežnici, npr. *bábǎ, slámǎ, žábǎ, ríbǎ, mámǎ, skútǎ, žítǎ*, Gsg *krúxǎ* itd. (SLA), Trenti, Čiginju in Zatoľminu (SLA), nadiškem Livku (SLA), ampak tudi v posameznih govorih arealno oddaljene dolenjske narečne skupine, in sicer krajev Stari trg pri Ložu, Studenec (Ljubljana) in Janče (SLA).⁴⁰

Upoštevajoč sodobno slovensko narečno stanje, sta se v nadaljnjem sistemskem razvoju v primerih tipa *bá:bǎ in *zí:mǎ naglas in tonični višek sistemsko ustalila na korenski dolžini, kar je kasneje dalo *bába, zíma, péta* itd.; vpliv oksitonez v tožilnikih tipa *zimǎ, *nogǎ in *ženǎ,⁴¹ ne pa naglasni pomik tipa *bábica > babíca*,⁴² je verjetno le dodatno spodbudil, da se je naglas ponekod in sporadično, torej nesistemsko, pomaknil na tonični višek in ob sistemsko pričakovanih baritoniranih so v istih sistemih nastajale tudi oksitonirane variante:

37 Tudi pri novoakutiranih primerih tipa *súša.

38 Iz delovanja te analogije je bilo izvzeto SV območje, kjer je stari akut ostal nepodaljšán.

39 Ramovš ta ziljski pojav pojasnjuje takole: »Akcentnski tip ˘˘ je v srednjem razvojnem štadiju, kajti poudarjena sta obadva zloga (prim. Grafenauer Arch. f. slav. Phil. 27, 221 in Oblak. ibid. 18, 25i); prvi zlog je jačji, nosi intenzitetni višek, drugi je višji, nosi melodični višek (tonični): *bábǎ, súšǎ, huácčǎ, vérǎ*; če gre za trozložnico s poudarkom na začetnem zlogu, potem je postranski poudarek na zadnjem zlogu: *žinjradǎ, vévarcǎ, skákǎtǎ, jǎzdatǎ*« (Ramovš 1935: 8), rožanskega pa takole: »Akcentnski tip ˘˘ [iz ˘˘; dodala M. Furlan] je rožanskemu narečju znan; tonična višina raste na prvotno poudarjenem zlogu polagoma in doseže visoko stopnjo, poudarek pa je že na sledečem zlogu, je pa zelo šibek; v zapadnem predelu in ob Vrbskem jezzeru je dolžina prvotno akcentuiranega zloga še ohranjena [...], drugod pa je že skrajšana; tako skrajšani vokal more doživeti enakšno redukcijo ali izpremembo kakor prvotno kratki vokal« (Rigler 1935: 14).

40 Podatek temelji na gradivu, ki je bilo za projekt SLA zbrano za vprašanje številka 870, ki sprašuje o akcentuaciji v besedah *baba, suša, skakati, rezati* in *kisla/kisela* (Benedik 1999: 86). Za govor kraja Stari trg pri Ložu je odgovor podan opisno: »Tonična višina se rahlo čuti na drugem zlogu, akcent pa je na starem mestu«, za govor kraja Studenec so podani primeri *bábǎ, súšǎ, skákǎtǎ, réizǎt, kislǎ*, za govor kraja Janče pa *bábǎ, súšǎ, skákǎtǎ, réizǎt, kíswǎ*.

41 Podoben vpliv pri nastanku terskih nepričakovanih oksitoniranih dvozložnic je predpostavil že Ježovnik, ki pa terskega gradiva psln. ap A ne vključuje: »Do končniškega naglasa v imenvalniških oblikah bi tako lahko prišlo po analogiji na samostalnike *a*-sklanjatve psln. naglasnega tipa *c* s kratkim samoglasnikom v korenu, ki so končniški naglas ohranili.« (Ježovnik 2022: 381)

42 Ta pomik kot vzrok za terske pomike tipa *zíma* predpostavlja Šekli (2006: 173, op. 18).

<i>*bá:bä</i> > <i>*bá:ba</i>	→ <i>*ba'ba</i>
<i>*zí:mä</i> > <i>*zí:ma</i>	→ <i>*zi'ma</i>
<i>*pé:täk</i> > <i>*pé:tək</i>	→ <i>*pe'tək</i>

Čeprav ostaja dejanski vzrok za pomik naglasa s slovenske akutirane dolžine na izglasni tonični višek nejasen, na tako jezikovno dejstvo kaže samo gradivo, zlasti pa nastanek oksitoniranih dvozložnic tipa *južnà* iz **ǰǔžina*.

Tako nastale oksitoneze so se v sistemih z realiziranim naglasnim umikom tipa **ženà* > **žèna* > **žéna* ali kasneje po naglasnem umiku na nadkračino tipa *məg'la* > *'mægla* glede na stanje (kvaliteta + kvantiteta) korenskega vokala v neakcentuirani poziciji odpravljale.

6.1 *ròka* : *róka/ro'ka*, *gréda* : *gréda*, *péta* : *péta/pe'ta*

Korenski vokal v knjižnem in narečnem odrazu *róka* in narečno prav tako potrjenem *ròka* < psl. **rokǎ* ap C, prim. pkm. *róuka* (Novak 1996), se v slovenskem jezikoslovju navadno razlaga po analogiji z *nóga* < psl. **nogǎ* ap C (Rigler 1963: 41). Drugače pa je k vprašanju pristopil Kapović (2015: 416ss.), ki je sklepal, da ne le odraz *róka*, ampak tudi *gréda*, *péta* namesto pričakovanih odrazov **ròka*, **grédà*, **pétà* kažejo na isto skrajšanje prednaglasne dolžine, ki naj bi bilo posledica analogije po starih sln. Asg *rokô*, *gredô*, *petô*. Razlaga bi se lahko kazala kot sprejemljiva, če v slovenščini ne bi obstajali tipološko primerljivi sekundarno oksitonirani primeri tipa *zi'ma*.

Ob terskem tipu *ro'ka* (Breginj, Plestišča, Prosnid – Ježovnik 2022) in pogostejšem tipu *ròka* (Čanebola, Porčinj, Ter, Tipana, Viškorša, Zavarh – Ježovnik 2022) oksitonezo pri tem samostalniku potrjuje tudi drugo slovensko gradivo: Valjavčev primer z območja Kranjske *rokà* ob naglasno umaknjeni varianti na korenski kratek vokal *ròka* (Valjavec 1878: 131) in Breznikovo rokopisno sporočeno kobariško *rokà*. Ker podobno nepričakovano kvaliteto korenskega vokala kot *róka* kažeta tudi knjiž. *gréda* < psl. **grédǎ* in *péta*⁴³ < psl. **petǎ*, kar se za prvi primer v terskem narečju potrjuje le kot sistemsko pričakovan baritoniran odraz z ohranjenim znakom o korenski dolžini *rǎ:da* (Čanebola), za drugega pa ob edinem oksitoniranem primeru *pe'ta* (Prosnid – Ježovnik 2022) pretežno sistemsko pričakovan odraz tipa *péta* (Breginj, Čanebola, Mažerole, Plestišča, Porčinj, Ter, Viškorša, Zavarh – Ježovnik 2022), bi bilo tudi v teh treh primerih s sodobnim kratkim korenskim vokalom treba prepoznati sekundarno oksitonirane variante **ròkǎ*, **grédǎ*, **petǎ*, ki so v narečnih sistemih z neumaknjenim tipom **ženà*

43 Vse tri primere z nepričakovano kvaliteto korenskega vokala izpostavlja že Kapović (2015: 427).

ostali oksitonirani, v tistih z umikom *žèna > *žèna pa se je naglas umaknil na kasneje skrajšan samoglasnik, kar je dalo *róka*, *gréda*, *péta* in zabilisalo podatek, da so prvotno imeli korensko dolžino.

6.2 Tonični višek v trizložnicah tipa *južina* in *kladivo* ter nastanek oksitoniranih dvozložnic tipa *južnà*

Ramovš je za ziljsko narečje ugotavljal: »če gre za trozložnico s poudarkom na začetnem zlogu, potem je postranski poudarek na zadnjem zlogu: *žijgradà*, *vévarcà*, *skákatè*, *jèzdatè*« (Ramovš 1935: 8), *žábicà* (Brdo – SLA), *žábcà* (Rateče – SLA). Pogoju za tako realizacijo je akutirana dolžina vzglasnega zloga trizložnice, kar se potrjuje tudi npr. v rožanskem govoru kraja Breznica: *rázatè*, *žéhnanà* *uodà*, *céxmojstèr* : *qráyuà*, *huáyuà*, *šiyò* (SLA). Takemu pogoju ustrezata tudi samostalnika *južina* < psl. **jūžina* in *kladivo* < psl. **klādiyo*.

Medtem ko se v ziljskem govoru Blač samostalnik kaže kot *jūžnà* (SLA) z reduciranim sredinskim samoglasnikom, je v ziljskih Kostanjah že dvozložnica *úžnà*, enako v obsoški Drežnici *júžnà* (SLA) in dolenjskih Jančah *júžnà* (SLA). Toda ta trizložnica se v dolenjskem govoru kraja Gorenji Vrh pri Dobrniču kaže kot oksitonirana dvozložnica *južnà* (SLA).⁴⁴ Enak končni rezultat pa je potrjen tudi v rožanskih Čahorčah *užnà* in Svečah *užnà* (SLA),⁴⁵ le da ima ta koroški refleks psl. **jūžina* na mestu vzglasnega *j*- sekundarni vzglasni *v*-, ki je potrjen že v 18. stoletju v Gutsmanovem slovažu: *vushina* 'Mittagmahl'. Arealno oddaljena primera v koroški in dolenjski narečni skupini torej kažeta, da se iz trizložnice z akutiranim vzglasnim zlogom in stranskim naglasom = toničnim viškom na izglasnem zlogu lahko razvije dvozložnica, ki je oksitonirana. Oksitoneza je v teh primerih lahko posledica istega impulza kot v tipu *zi'ma*, tj. da se je naglas pomaknil na tonični višek izglasnega zloga.

Čeprav je Šekli, verjetno sledeč Riglerju (2001 (= 1977): 309), menil, da so oksitonirane besede tipa **babca* posledica narečnega naglasnega pomika tipa *bábica* > *babica*, kadar je še pred pomikom prišlo do redukcije sredinskega samoglasnika, kar naj bi povzročilo, da se je naglas pomaknil na končni zlog (Šekli 2018: 314), se razlaga ne zdi verjetna, ker se oksitonirane variante tipa **babca* pojavljajo tudi zunaj območij s tem pomikom, kot kaže navedeni dolenjski primer *južnà* < psl. **jūžina*.⁴⁶ Koroška refleksa *babca* (Breznica – SLA), *bapca* (Sveče – SLA), toda še trizložno, a že oksitonirano *babca* (Čahorče – SLA) < psl. **bábica*

44 V istem govoru se z enako oksitonirano dvozložnico kot *južnà* kažeta še *rutcà/rucà* 'robec' (SLA) < sln. *rútica* in *jetkà* 'jetika' (SLA) < sln. *jétika*.

45 Enak rožanski leksem kot *vžnà* 'južina, obed' navaja tudi Kattinig (2017), prim. še rožansko oksitonirano *četnà* 'veriga' in *čəmnà* 'kumina' (Kattinig 2017) za izhodiščno sln. **kétina* in **kúmina*.

46 V istem govoru je brez naglasnega pomika tipa *bábica* > *babica* npr. *jáguqda*, *vidət* ob *pálca* (vse SLA).

sta kot oksitonirani dvozložnici (in oksitonirana trizložnica) bolj verjetno nastali iz trizložnice z glavnim in stranskim poudarkom **bábicà*.

Enako kot psl. **ĩžžina* se tudi psl. trizložnica **kláđiyo* kot oksitonirana dvozložnica potrjuje v ter. *kla'do*, Gsg *kladù*: (Prosnid), medtem ko je v govorih drugih krajev, tj. Breginja in Plestišč, baritonirana *klá:đyo* (Ježovnik 2022). Zunaj terskega sistema je oksitoneza potrjena v rožanskih govorih krajev Breznica *qlad̥yò* (SLA) in Sveče *qlad̥yò* z Npl *qlad̥iyo*⁴⁷ (SLA),⁴⁸ zato je mogoče sklepati, da je vzorec nastanka pri obeh bivših trizložnicah **ĩžžina* in **kláđiyo* enak in posledica pomika naglasa na izglasni tonični višek.

Ježovnik je sicer nastanek oksitoneze v prosnidskem *kla'do*, Gsg *kladù*: enako kot Šekli pri tipu **babca* (gl. zgoraj) pripisoval redukciji ob delovanju naglasnega pomika tipa *bábica* > *babica* (Ježovnik 2022: 310), a kot je bilo izpostavljeno na primeru *južina*, se taka oksitonirana dvozložnica pojavlja tudi zunaj območja, kjer je ta naglasni pomik potrjen. Čeprav ostaja izglasni vokalizem v *kla'do*, Gsg *kladù*: nejasen (Ježovnik 2022 l. c.) in bi ga bilo vsaj delno možno razložiti z vplivom terskega sinonima, potrjenega v Mažerolah kot *mlà:t* < psl. **mólts*⁴⁹ z Gsg *mlatù*:, je iz areala (tersko, koroško, dolenjsko) oksitoniranih dvozložnic iz psl. trizložnic **ĩžžina* in **kláđiyo* razvidno, da se naglasno mesto sporadično ni pomaknilo na tonični višek izglasnega zloga le pri dvozložnicah, ampak tudi pri trizložnicah s korenskim staroakutiranim vokalizmom. Primera **ĩžžina* in **kláđiyo* tudi kažeta, da so na nastanek sekundarnih oksitonez tipa *zi'ma* oksitoneze v tožilnikih tipa **zim̥*, **noḡ* in **žen̥* lahko le dodatno vplivale, pri delovanju pojavu pa niso bile odločilne.

6.3 Oksitoneza v tpn *Slatnà*

Enako kot oksitonirane dvozložnice iz **ĩžžina* in **kláđiyo* je tudi oksitonezo v tpn *Slatnà* z varianto *Slátna* = **Slátna* možno razložiti s pomikom naglasa na izglasni tonični višek prvotne trizložnice. Potem ko je v psln. imenovalniku **slatīnà* prišlo do naglasnega umika na dolžino, tonični višek pa je ostal na izglasnem zlogu **slatī:nà*, se je kasneje na izglasni zlog pomaknil tudi naglas: **slatī:nà* → **slatinà*, po redukciji **slatnà* = tpn *Slatnà*.

6.4 Oksitoneze tipa *-icà* in *mamkà*

Pri tvorjenkah na *-icà* bi bila oksitoniranost lahko mehanično povzeta po oksitoniranih besedotvornih predlogah oziroma imajo naglasno krivuljo lahko prevzeto

47 Toda Npl *qlad̥iyo* z realizirano maskulinizacijo nevtar, prim. v istem govoru *ti ũl̥či m̥stə so dāl̥č* (SLA), in morda z izvedenim naglasnim pomikom tipa *bábica* > *babica*, prim. v Svečah *haŭēřca* 'veverica' (SLA) ← **gēřverica* z disimilacijo *g : ũ ← ũ : ũ* < psl. **ũřverica*.

48 Enak rožanski refleks kot *qvadvò* 'veliko kladivo' navaja tudi Kattinig (2017).

49 Prim. enako r. *mólot* 'veliko kladivo'.

po motivirajočih samostalnikih, kot je zapisal Ježovnik (2022: 381). Vendar imajo izpeljanke na *-ica* iz ajevskih predlog ap B in C po pričakovanem modelu naglas na ijevskem samoglasniku in zato temeljijo na starem izglasju **-íca* (Dybo 1981: 173), npr. **íbgǔlǎ* → **íbgǔlǐca*, prim. hrv. *iglica*, čak. *iglīca*; **íbgǔrǎ* → **íbgǔrǐca*; **mǔglǎ* → **mǔglǐca*, prim. hrv. *mǎglica*; **stbzǎ* → **stbzǐca*, prim. hrv. *stázica*.

Slovenski oksitonirani primeri na *-ica*, ki jih je v pretežni meri za območje nekdanje Kranjske navedel Valjavec (1878), niso enaki primeru v tpn *Slatná*, ampak bi jih bilo treba priključiti med gradivo s sekundarno, analoško pridobljenim toničnim viškom v izglasju tipa **bá:ba* >> **bá:bǎ*, ki s primeri, kot je *trta* in verjetno tudi *cesta* in *srna*, kažejo, da pomik, ki je povzročil nastanek sekundarnih oksitonez, potem ko se je naglas pomaknil na izglasni tonični višek, ni zajel le gradiva ap B in C, ampak tudi A.

psl. <i>*bába</i>	> psln. <i>*bǎba</i>	> psln. dial.	<i>*bá:ba</i>	→ <i>*bá:bǎ</i>
psl. <i>*-íca</i>	> psln. <i>*-ǐca</i>	> psln. dial.	<i>*-í:ca</i>	→ <i>*-í:cǎ</i>

Pomik naglasa na tonični višek izglasnega zloga se je torej izvršil tudi pri samostalniškem tipu **-í:cǎ* < psl. **-íca*.

Ker je Valjavčev primer *postrvicǎ* v izgovarjavi *postbrucǎ* ob pri njem navedeni podstavni besedi *postrvǎ* tudi zaradi vzglasja *po-* mlajšega, nedvomno interno slovenskega nastanka, je *postrvicǎ* iz *postrvǎ* lahko nastalo po analogiji z vsaj nekoliko starejšimi primeri, kot so Valjavčevi *iglicǎ*, v izgovarjavi *jǔgucǎ*, *igricǎ*, *mǔglicǎ*, v izgovarjavi *mǔgucǎ*, *stezicǎ* : *stezǎ* in *gubicǎ*, v izgovarjavi *gǔfcǎ*.

Glede oksitoneze osamljen je Valjavčev primer z gorenjskega območja *mamkǎ* = *mamkǎ* (Pleteršnik), ki je izpeljanka na *-ka* iz *máma* 'mati' < psl. **máma*. Glede na besedotvorno predlogo ap A bi enako kot primeri izpeljank na *-icǎ* << psl. **-íca* lahko potrjeval, da je vzorec nastajanja sekundarnih oksitonez po delovanju akcentnega umika *zima* < psl. **zimǎ* zajel tudi primere ap A, potem ko so po analogiji pridobili tonični višek na izglasnem zlogu: **mǎmǔka* > psln. **mǎmka* > **má:mka*⁵⁰ >> **má:mkǎ* > *mamkǎ*. Ta primer pa je lahko vplival na nastanek oziroma ohranitev oksitoneze v gorenjskem primeru *očkǎ*, ki ga navaja Valjavec (1878: 89).

6.5 Gradivo ap A in terski nedoločniki *f'ti*, *p'ti*, *bj'tj* 'esse' < psl. **bǔti*

Pri obravnavi nepričakovanih terskih oksitonez tipa *zi'ma* se sicer ugotavlja, da so potrjene le pri gradivu ap B in C (Šekli 2006: 168–169, 173; Ježovnik 2022: 376), ne pa tudi ap A. Pomik naglasa s prvotne staroakutirane dolžine se torej ne bi potrjeval (npr. psl. **níva* 'njiva' > ter. *ní:ua*), čeprav so sekundarno, analoško

⁵⁰ Brez razvoja v novi cirkumfleks.

uveden tonski višek na izglasnem zlogu imeli tudi tovrstni primeri, npr. zilj. *ɣniũä*, *bitè* ‘biti’ (Brdo pri Šmohorju – SLA). Večinska odsotnost oksitonez pri terskih primerih ap A namreč lahko pomeni le, da pomik naglasa na tonični višek v teh primerih ni bil enako močen kot pri drugih ap B in C, ker so ga lahko ovirale oblike Isg z novim cirkumfleksom korenskega vokala, ki tonskega viška na izglasnem zlogu niso imele.

V zvezi s tem je poveden terski primer nedoločnika *biti* ap A, ki se v govoru Čanebole glasi *f̥ti*, Plestišč *p̥ti* in Tera *b̥t̥i* (Ježovnik 2022). Ta v slovenščini osamljeni oksitonirani nedoločnik kot odraz psl. **b̥yti* je namreč lahko rezultat pomika naglasa na izglasni tonični višek **bí:t̥i* → **bit̥i*, ki so ga dodatno lahko spodbudile oksitonirane sedanjiške oblike. Nedoločnik je sicer potrjen zunaj območja zgoščenih oksitonez v Porčinju, Prosnidu in Subidu, a imata govora Čanebole in Plestišč prav tako potrjeno sekundarno oksitonezo pri pridevniški obliki *črna*.

Praslovanski samostalnik **cěsta* se v slovanskih odrazih večinsko potrjuje kot ap A (Derksen 2008: 76), medtem ko ga Ramovš (1935: 53) za tersko narečje sporoča kot *ciěst̥o*, kar je verjetno Asg **cěst̥o* s sekundarnim toničnim viškom na izglasju. Danes se oksitoneza potrjuje le v govoru Prosnida z Nsg *ciěs'ta* in Asg *ciěst̥o*, ki z izglasjem kaže na razvoj iz izhodišča **cěst̥o* s prosnidskim refleksom sekundarno naglašenega izglasnega nazalnega samoglasnika po naglasnem pomiku tipa psl. **ōko* > sln. *okō*. Baudouinovo tersko gradivo je bilo za ta samostalnik v Plestiščih sporočeno kot *ciěstà*, na *ciěst̥b̥*, *tù nat ciěst̥ō*, *tri ciěst̥æ* = *ciest̥æ* (tu z Baudouinovim pojasnilom, da sta obe naglasni varianti glede jakosti naglasa enaki), tudi le kot oksitonirano *ciestà*, v Tipani pa sporočeno kot *ciěsta* = *ciestà* = *ciestà* (Spinozzi Monai 2009: 245, 301). To nakazuje, da so v času Baudouinovega zbiranja gradiva v govoru kraja Plestišča ob baritoniranih variantah in baritoniranih variantah s toničnim viškom na izglasnem zlogu soobstajale tudi oksitonirane, v govoru kraja Tipana pa ob baritoniranih tudi oksitonirane. Iz teh Baudouinovih zapisov ni mogoče enoznačno prepoznati zapisa, ki bi popolnoma ustrezal sodobni prosnidski obliki *ciěst̥o*. Posredno pa se enak tožilnik lahko prepozna šele v pkm. *cěsta* z variantnima Gsg *-e* in *-é* (Novak 1999). Zadnja varianta enako kot pkm. *s̥rna* z Gsg *s̥rné*, Asg *s̥rnóu* (Novak 1999) lahko kaže na obstoj Asg **cěst̥o* ob Nsg **cěsta*. Ker se samostalnik **cěsta* v slovenščini kaže kot »nečista« ap A, je iz terskih oksitoniranih imenovalnikov jasno razvidno, da so v naglasnem oziru nastali iz prvotnih baritoniranih predlog ap A **cěsta* = pkm. *cěsta*, knjiž. *cěsta*.

Enako je ob komparativni evidenci slovenskega in drugega slovanskega gradiva možno ugotavljati pri samostalniku *srna*.

Sklepu, ki izpostavlja, da sekundarni oksitonezi ni bilo podvrženo gradivo ap A, torej nasprotuje tersko gradivo za *cesta*, *srna*, *biti*, zunaj območja terskih govorov pa Alasijevo *tr̥tè* in dolensko *t̥art̥à* (Gorenji Vrh pri Dobrniču – SLA), Valjavčevo »kranjsko« oksitonirano gradivo na *-icà* < psl. **-īca* in *mamkà*.

6.6 Terski nereducirani/reducirani primeri s sekundarno oksitonezo tipa *zi'ma*

Ker je začetek nastajanja sekundarno oksitoniranih primerov tipa *zi'ma* treba umestiti v čas po splošnoslovenskem akcentskem umiku **zīmā > *zi'ma*, je razumljivo, da je bil korenski vokal takih oksitonez kasneje podvržen redukciji, ki jo gradivo zunaj terskega območja (in z edinim obsoškim Breznikovim primerom *zimà*) dobro potrjuje. Glede pričakovanih redukcij pa je stanje v terskem narečju različno, saj se nenaglašeni korenski vokali glede kvalitete kažejo kot nepremenjeni (npr. *zi'ma*, *mlię'ko*, *zvięz'da*, *cięs'ta*) ali pa spremenjeni, tj. reducirani (npr. *zbaž'da*, *f'ti*, *p'ti*, *b'i'tj*). Zato je možno, da so tisti s kvalitetno spremenjenim, tj. reduciranim korenskim vokalom starejši, drugi pa mlajši. To pa lahko pomeni, da so bili iz prvotno reduciranih posodobljeni na podlagi soobstoja večinskih terskih baritoniranih variant kot odrazov sistemsko pričakovanih slovenskih razvojev, npr.

psln. **zīmā > *zimā > zima*
 → **zimā > *zōmā*, pod vplivom soobstoja refleksa *zima*
 nastane **zimā* = tersko *zi'ma*

7 ZA ZAKLJUČEK

V prispevku sem skušala pokazati naslednje:

- (a) terske nepričakovane oksitoneze tipa *zi'ma* so v terskem sistemu sicer najbolj frekventno zastopane, a v slovenščini niso osamljene, ker jih potrjuje tudi drugo arealno bolj oddaljeno gradivo iz vseh slovenskih narečnih skupin razen panonske;
- (b) nepričakovane sekundarne oksitoneze so inovacije, ki so nastajale po splošnoslovenskem umiku naglasa s končnega zloga na prednaglasno dolžino in po tem, ko je tonični višek ostal na končnem zlogu in ga je po analogiji pridobilo tudi gradivo ap A; naglas se je ponekod in sporadično, torej nesistemsko, pomaknil na tonični višek in ob sistemsko pričakovanih baritoniranih variantah tipa *zima* so v istih sistemih nastajale in soobstajale tudi oksitonirane variante tipa *zi'ma*;
- (c) oksitonirane dvozložnice so lahko nastale tudi iz trizložnic **jūžina* in **klādiuo* prek sln. **jūžinā* in **klādiuō*; prav to gradivo kaže, da vpliv oksitonez v tožilnikih tipa **zimō*, **nogō* in **ženō* pri naglasnem pomiku tipa *zi'ma* verjetno ni bil odločilen dejavnik, ampak lahko le dodatna spodbuda;
- (d) inovacija je zajela gradivo vseh treh akcentskih paradigem, čeprav je pri zastopnikih ap A sicer sporadična, a arealno širša od terskega sistema, prim. *trta*.

KRAJŠAVE

ap = akcentska paradigma, naglasni vzorec; **Apl** = akuzativ plurala, tožilnik množine; **Asg** = akuzativ singularja, tožilnik ednine; **blg.** = bolgarski; **br.** = beloruski; **čak.** = čakavski; **dial.** = dialektični, narečni; **dol.** = dolenski; **f** = feminin, ženski spol; **gor.** = gorenjski; **Gsg** = genitiv singularja, rodilnik ednine; **hrv.** = hrvaški; **Isg** = instrumental singularja, orodnik ednine; **it.** = italijanski; **jslov.** = južnoslovanski; **kajk.** = kajkavski; **knjiž.** = knjižni; **kor.** = koroški; **lat.** = latinski; **Lsg** = lokativ singularja, mestnik ednine; **n** = nevter, srednji spol; **nad.** = nadiški; **Npl** = nominativ plurala, imenovalnik množine; **Nsg** = nominativ singularja, imenovalnik ednine; **pkm.** = prekmurski; **psl.** = praslovanski; **ptc pret pas** = particip preterita pasiva, trpni deležnik preteklika; **r.** = ruski; **rom.** = romanski; **srb.** = srbski; **stcsl.** = starocerkvenoslovanski; **stpkm.** = staroprekmurski; **štaj.** = štajerski; **ter.** = terski; **zilj.** = ziljski

SIMBOLI

> = po regularnem sistemskem fonetičnem razvoju prešlo v; < = po regularnem sistemskem fonetičnem razvoju nastalo iz; >> = po analogiji razvito v; << = po analogiji razvito iz; → = po jezikovnem razvoju prešlo v; ← = po jezikovnem razvoju nastalo iz

VIRI IN LITERATURA

- Ahačič 2022** = Kozma Ahačič, Adam Bohorič, Jurij Dalmatin, Sebastijan Krelj in bohoričica, v: *Novi pogledi na Adama Bohoriča*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2022 (Razprave razreda za filološke in literarne vede 26), 83–110.
- Antić 1991** = Vladimir Antić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber, 1991.
- ARj** = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–23, Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- Bajzek Lukač 2009** = Marija Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika: A–L*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009.
- Benedik 1999** = Francka Benedik, *Vodnik po zbirki narečnega gradiva za Slovenski lingvistični atlas (SLA)*, Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1999.
- Bezljaj ESSJ** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* I (1976), *Etimološki slovar slovenskega jezika* II (1982), *Etimološki slovar slovenskega jezika* III (1995), dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, *Etimološki slovar slovenskega jezika* IV (2005), avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, uredila Marko Snoj – Metka Furlan, *Etimološki slovar slovenskega jezika* V = *Kazala* (2007), izdelala Marko Snoj – Simona Klemenčič, Ljubljana: Mladinska knjiga, Založba ZRC, 1976–2007.
- Breznik 1982** = Anton Breznik, *Jezikoslovne razprave*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Derksen 2008** = Rick Derksen, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden – Boston: Brill, 2008.
- Dybo 1981** = Vladimir A. Dybo, *Slavjanskaja akcentologija: opyt rekonstrukcii sistemy akcentnyh paradigm v praslavjanskom*, Moskva: Nauka, 1981.
- Erjavec 1880** = Fran Erjavec, Iz pótne torbe, *Letopis Matice slovenske za leto 1880*, 156–223.
- Freyer 1842** = Heinrich Freyer, *Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische. Nach Cuvier's System geordnet, mit Abbildungs-Citaten und Angabe des Vorkommens*, Laibach: Gedruckt in der Eger'schen Gubernial-Buchdruckerei, 1842.
- Furlan 2021** = Metka Furlan, Novi etimološki slovar slovenskega jezika kot rastoči spletni slovar 2017–: dodatek 2021 (sinonimi za postrv in brancina), *Jezikoslovni zapiski* 27.2 (2021), 23–47.
- Furlan 2022** = Metka Furlan, Ta svetla zvezda ta je zašla (Alasia da Sommaripa), v: *Kontaktna dialektologija na območju med Alpami in Jadranom: v spomin akademiku Goranu Filipiju*, ur. Suzana Todorović – Barbara Baloh, Koper: Libris, 2022, 61–78.

- Gutsman 1789** = Oswald Gutsman, *Deutsch=windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*, Klagenfurt 1789. [Obrnjeno izdajo slovarja je izdelal Ludwig Karničar in je leta 1999 v Gradcu izšla kot 3. zvezek serije Slonenistische Forschungsberichte.]
- Houtzagers 1985** = H. Peter Houtzagers, *The Čakavian dialect of Orlec on the island of Cres*, Amsterdam: Rodopi, 1985 (Studies in Slavic and General Linguistics 5).
- Ježovnik 2020** = Janoš Ježovnik, A further look at the progressive acute-accent shift in the Tersko dialect of Slovene, v: *Vacamsi misra krnavamahai: proceedings of the International Conference of the Society for Indo-European Studies and IWoBA XII, Ljubljana 4-7 June 2019, celebrating one hundred years of Indo-European comparative linguistics at the University of Ljubljana = Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft und des IWoBA XII vom 4. bis 7. Juni 2019 in Ljubljana aus Anlass der Hundertjahrfeier der dortigen Indogermanistik*, ur. Luka Repanšek – Harald Bichlmeier – Velizar Sadovski, Hamburg: Baar, 2020 (Studien zur historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft 17), 665–677.
- Ježovnik 2022** = Janoš Ježovnik, *Glasovne in naglasne značilnosti terskega narečja*, Ljubljana: Založba ZRC, 2022.
- Jurančič 1986** = Janko Jurančič, *Srbskohrvatsko-slovenski slovar: tretja, znatno razširjena izdaja*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.
- Jurišić 1973** = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade 2: rječnik*, Zagreb: JAZU, 1973.
- Kalsbeek 1998** = Janneke Kalsbeek, *The Čakavian Dialect of Orbaniči near Žminj in Istria*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1998 (Studies in Slavic and General Linguistics 25).
- Kapović 2015** = Mate Kapović, *Povijest hrvatske akcentuacije: fonetika*, Zagreb: Matica Hrvatska, 2015.
- Kastelec-Vorenc** = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar, po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997.
- Kattinig 2017** = *Marnvam po domače: živi narečni besednjak slovenskega govora v zgornjem Rožu od Huma pri Rožeku do Mute pri Svečah*, ur. Franc Kattinig, pd. Prosenov Francej, Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva družba, 2017.
- Lenček 1999** = Rado L. Lenček, Čakavizmi v zahodnih slovenskih narečjih, v: Rado L. Lenček, *Izbrane razprave in eseji*, ur. Marta Pirnat-Greenberg, Ljubljana: Slovenska matica, 1996, 199–211.
- Lipljin 2002** = Tomislav Lipljin, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin: Garestin, 2002.
- Lukežič – Zubčić 2007** = Iva Lukežič – Sanja Zubčić, *Grobnički govor XX. stoljeća*, Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, 2007.
- Murko 1833** = Anton Johann Murko, *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch: Deutsch-Slowenischer Theil*, Grätz: Verlag der Franz Ferstl'schen Buchhandlung, 1833.
- Novak 1996** = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, ur. Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba, ²1996 (¹1985).
- Novak 2006** = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Pleteršnik** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895*, elektronski vir, ur. Metka Furlan – Helena Dobrovoljc – Helena Jazbec, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Amebis, 2006.
- Ramovš 1935** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- Ramovš 1950** = Fran Ramovš, Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov, *Slavistična revija* 3 (1950), 16–23.
- Rigler 1963** = Jakob Rigler, *Južnonotranjski govori. Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963.
- Rigler 1986** = Jakob Rigler, *Razprave o slovenskem jeziku*, ur. Franc Jakopin, Ljubljana: Slovenska matica, 1986.
- Rigler 2001** = Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1: jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.

- Rigoni-Salvino 1999** = Simona Rigoni, Stefania Salvino, *Vocabolario italiano – natisoniano*, San Leonardo: Editore Comitato Pro Clastra O.N.L.U.S., 1999.
- SKI** = *Slovenska krajevna imena*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.
- SLA** = *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas* [hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani].
- Spinozzi Monai 2009** = Liliana Spinozzi Monai, *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*, Udine: Consorzio Universitario del Friuli, 2009.
- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970–1991.
- Šekli 2006** = Matej Šekli, Tersko narečje v kraju Subid, v: *Terska dolina/Alta Val Torre/Val de Tor: terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*, ur. Milena Kožuh, Celje: Celjska Mohorjeva družba – Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2006, 161–173.
- Šekli 2008a** = Matej Šekli, *Zemljepisna in osebnostna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008 (Linguistica et philologica 22).
- Šekli 2008b** = Matej Šekli, Naglasni sestav govora Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine v luči relativne kronologije slovenskih naglasnih pojavov, v: *Škrabčeva misel VI*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 19–36.
- Šekli 2018** = Matej Šekli, *Tipologija lingvogenez slovenskih jezikov*, Ljubljana: Založba ZRC, 2018.
- Šimunović 2006** = Petar Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar: Brevijar, 2006.
- Škofic 2019** = Jožica Škofic, *Krajevni govor Kroke*, Ljubljana: ZRC SAZU, 2019.
- Špehonja 2012a** = Nino Špehonja, *Nediška Gramatika*, [s. l.: s. n.], 2012.
- Špehonja 2012b** = Nino Špehonja, *Besednjak Nediško-Taljansko*, Cormons: Poligrafiche San Marco, 2012.
- Špehonja 2012c** = Nino Špehonja, *Vocabolario Italiano-Nediško*, Cormons: Poligrafiche San Marco, 2012.
- Toporišič 1981** = Jože Toporišič, Mostec (OLA 17), v: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981, 147–163.
- Valjavec 1878** = Matija Valjavec, *Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku: naglas u ženskih riečih na a*, Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1878.

SUMMARY

The Torre Valley Dialect and Slovenian Secondary Oxytones

This article shows that:

- (a) Unexpected Torre Valley dialect oxytones of the type *zi'ma* are the most frequently represented in that dialect system, but they are not isolated in Slovenian because they are also attested in other areally more distant material from all Slovenian dialect groups except Pannonian;
- (b) Unexpected secondary oxytones are innovations that arose after the general Slovenian accentual shift from the final syllable to a pretonic long vowel and after the tonic peak remained on the final syllable and, by analogy, AP material also acquired it; in some places the accent shifted sporadically (i.e., non-systemically), to the tonic pitch, and, alongside the systemically expected baritone variants of the *zima* type, oxytoned variants of the *zi'ma* type were also created in the same systems;
- (c) Oxytonic disyllabic words could also have arisen from the trisyllabic words **jūžina* and **klādiuo* via Sln. **jūžinā* and **klādiuō*; this very material shows that the influence of oxytonic stress in accusatives of the type **zimō*, **nogō*, and **ženō* was probably not a decisive factor in the accent shift of the *zi'ma* type, but could only be a contributing factor;
- (d) The innovation encompassed material in all three accent paradigms, although it is sporadic in the case of lexemes in AP a, but it is areally wider than the Torre Valley system; compare Sln. *trta*.

SUZANA TODOROVIĆ

RABA LEKSIKALNIH ROMANIZMOV V SLOVENSKIH NAREČNIH GOVORIH SLOVENSKE ISTRE: PRIMER DVO- IN ENOJEZIČNIH VASI BERTOKI, POMJAN IN ŠARED

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.05](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.05)

V raziskavi, ki se opira na terensko dialektološko gradivo, smo želeli ugotoviti, v kolikšni meri so stičnost, bližina ali oddaljenost slovanskega in romanskega jezikovnega območja vplivale na rabo romanizmov v izbranih slovenskih istrskih govorih. V kraju Bertoki, kjer živijo narečno italijansko in slovensko govoreči domačini, se namreč istrskoslovensko in istrskobeneško govorno območje prepletata, Šared predstavlja (na Izolskem) mejnik med romanskim in slovanskim jezikovnim svetom – severno od kraja obstaja le istrskobeneško narečje, vzhodno in jugozahodno pretežno le šavrinski in rižanski govori, Pomjan pa se nahaja v osrčju šavrinskega sveta in je znatno oddaljen od romanskega jezikovnega okolja. **Ključne besede:** slovenska Istra, narečna dvojezičnost in enojezičnost, romanizmi

The Use of Romance Lexemes in Slovenian Dialects of Slovenian Istria: the Case of Bilingual and Monolingual Villages Bertoki, Pomjan, and Šared

This research, based on dialect material collected in the field, examines the extent to which contact, proximity, or distance between the Slavic and Romance linguistic areas influences the use of Romance lexemes in selected dialects of Slovenian Istria. In the village of Bertoki, where Italian and Slovenian speakers live, the Istrian Slovenian and Istrian Venetian linguistic areas meet. Šared (near the town of Izola) represents a boundary between the Romance and Slavic linguistic worlds: to the north of the village there is only the Istrian Venetian dialect, and to the east and southwest only the Šavrini and Rižana subdialects. Pomjan is located in the heart of the Šavrini Hills and is quite far from the Romance linguistic world.

Keywords: Slovenian Istria, dialect bilingualism, dialect monolingualism, Romance lexemes

1 Uvod

V slovenskem delu Istre obstajata dve narečji – slovensko istrsko narečje, ki ga delimo na šavrinsko in rižansko podnarečje (meja med njima poteka po črti Berto-

Suzana Todorović # Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta / Università del Litorale, Facoltà di studi educativi, Koper/Capodistria # suzana.todorovic@upr.si # <https://orcid.org/0009-0009-5048-8933>

Prva različica prispevka je bila predstavljena 22. 9. 2022 na 4. Slovenskem dialektološkem posvetu v Ljubljani.

ki–Marezige–Zazid),¹ in istrskobeneško narečje.² Istrani slovanskih korenin vsaj od 7. stoletja dalje v zaledju mest Koper, Izola in Piran gojijo svoje narečje, drugo – romanskega izvora – pa so v Istro prinesli Benečani po 10. stoletju. Pred njihovim prihodom je tu živeče romansko prebivalstvo govorilo istriotsko narečje, ki se je razvilo iz lokalne latinščine, prinesene v Istro v času romanizacije, ki se je začela leta 178–177 pr. n. št.

Med omenjenima narečjema je vseskozi prihajalo do interferenc, a si kljub temu nikoli nista bili sociolingvistično enakovredni. Istrobeneščina je bila do konca druge svetovne vojne glavni jezik komunikacije vseh Istranov. Neromanski govorniki so se v komunikaciji vedno prilagajali romansko govorečim meščanom, saj so bila mesta glavni trg za prodajo kmečkih pridelkov in drugih dobrin. Raziskave (npr. Todorović 2016) kažejo, da je v istrobeneškem narečju neznatno število slovenizmov, obratno pa je besedišče slovenskih istrskih govorov prepojeno s številnimi romanskimi izposojenkami, med katerimi prevladujejo istrskobeneške (gl. Giljanović 2011).

2 PREDHODNE RAZISKAVE O RABI ROMANIZMOV V DVO- IN ENOJEZIČNIH VASEH SLOVENSKE ISTRE

V dialektoloških raziskavah, ki smo jih opravili v več istrskih krajih (gl. Todorović 2015a; 2015b; 2017; 2018; 2021 idr.), smo opazili, da je v nekaterih istrskih vaseh raba romanizmov bodisi pogostejša bodisi je tam zaznati rabo izposojenk, ki jih v nekaterih drugih krajih ne poznajo oziroma ne uporabljajo. V pričujočem prispevku smo zato želeli osvetliti rabo romanizmov oz. njihovo odsotnost v vaseh, ki so si geografsko blizu.

Pri raziskavi izhajamo iz dejstva, da v slovenskem delu Istre obstajajo narečno enojezični kraji, kot so Krkavče, Boršt, Dekani, Plavje, Koštabona, Sveti Peter, Padna, Rižana, Osp, Tinjan (slovensko istrsko narečje), Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Strunjan (istrskobeneško narečje) idr., in narečno dvojezični kraji – Hrvatini, Kampel, Bertoki, Dragonja, Cerej in Premančan, v katerih domačini ohranjajo obe narečji. V narečno dvojezičnih krajih, kjer je bila interakcija med narodoma in narečjema intenzivnejša, način življenja in kulturni vzorci pa zelo podobni, je bilo tam živečim romanskim prebivalcem slovensko narečje bližje kot tistim iz mest, a kljub temu njihova dvojezičnost ni bila nikoli tako močno izražena kot pri slovenskih sovaščanih (Todorović 2019: 21).

¹ Gl. Todorović 2015a: 53.

² Gl. Todorović 2016; IsJAsIS 1, 2 in 3.

2.1 Raba romanizmov v Dragonji in v drugih vaseh Piranskega

V dvojezičnem kraju Dragonja (po letu 1900 so nenaseljeni kraj poselili prebivalci iz Svetega Petra in beneško govoreči Istrani iz različnih krajev Istre) smo se spraševali (Todorović 2015a: 165–170), ali je neposredni stik govorcev dveh različnih narečij (istrskobeneškega in istrskoslovenskega) vplival na besedišče šavrinskega »šupetrskega« govora. Izbrano narečno izrazje, ki ga uporabljajo v Dragonji, smo primerjali s tistim, ki ga uporabljajo v treh sosednjih vaseh: Svetem Petru, Novi vasi nad Dragonjo in Padni. Analiza zbranega gradiva je pokazala, da prebivalci Dragonje uporabljajo romanske izposojenke, ki jih poznajo in uporabljajo tudi v ostalih treh šavrinskih vaseh piranskega podeželja, poleg takšnih romanizmov pa še izraze, ki jih uporabljajo samo dragonjski narečni govorniki, in tiste, ki so sicer prisotni tudi v Novi vasi nad Dragonjo, Padni in Svetem Petru, a jih v omenjenih vaseh izgovarjajo z večjimi fonetičnimi prilagoditvami kot v vasi Dragonja, kjer je njihova fonetična podoba bližje tisti, ki jo imajo besede v narečju ali jeziku, iz katerega so prevzete. V nadaljevanju navajamo nekaj primerov romanizmov, ki jih najdemo samo v Dragonji, medtem ko v Novi vasi nad Dragonjo in Padni zanje govorniki uporabljajo domače besede.

Za pojem 'soparica' smo v Dragonji zapisali *'sofiyo*, v Svetem Petru *so'para*, v Novi vasi nad Dragonjo *so'pārca*, v Padni *so'para*; prim. istr. ben. *'sofeyo* 'soparica' (IsJAsIS 1: 42). Za izraz 'cesta' smo v Dragonji zapisali *štrade'reja*, v Svetem Petru *štadā'reja*, v Novi vasi nad Dragonjo *štida'reja* in *'pot*, v Padni *γ'layna 'pot* in *štadā'reja*; prim. istr. ben. *štrada'reja* 'cesta' (IsJAsIS 1: 113). Za pojem 'sapica' smo v Dragonji zapisali *'bava*, v Svetem Petru *'sapca*, v Novi vasi nad Dragonjo *'sapa* in *'sapca*, v Padni *'vetrič*; prim. istr. ben. *'bava* 'vetrič' (IsJAsIS 1: 56). Za izraz 'klepetati' smo v Dragonji zapisali *'čäkulät*, v Svetem Petru *k'lepetät*, v Novi vasi nad Dragonjo *k'lápätät*, v Padni *k'lepetät*; prim. istr. ben. *čako'lar* 'klepetati, govoriti' (IsJAsIS 1: 172). Za pojem 'guba' smo v Dragonji zapisali *'ruya*, v Svetem Petru *s'kärčena 'kuža*, v Novi vasi nad Dragonjo *s'kärčena 'kuža*, v Padni *s'kärpana 'kuža*; prim. istr. ben. *'ruya* 'guba' (IsJAsIS 1: 430).

2.2 Raba romanizmov na Škofijah in v Dekanih

V dialektološki raziskavi na Škofijah in v Dekanih (Todorović 2017) smo opazili, da je raba romanizmov v škofijskem narečnem govoru bolj pogosta kot v dekansem. To smo povezali s podatkom, da so bili Dekani kot samostojna občina v preteklosti v administrativnem pogledu samozadostni in posledično manj odvisni od Trsta in Kopra, kamor pa so vendarle hodili prodajat pridelke in delat, a pogosteje šele v petdesetih letih 20. stoletja, ko so Dekani izgubili status občine. Nasprotno so bili prebivalci Škofij veliko bolj odvisni od bližnjega Kopra in sosednjega Trsta, ki so ju nekateri vsakodnevno obiskovali in tam usvajali italijansko

beneško narečje. Tudi lega vasi je pripomogla k temu, da so se tu ustalile številne romanske besede in postale sestavni del vaškega govora.

Kontrastivna analiza škofijskega in dekanskega besedišča s področja *običaji in institucije* ter *poklici* (Todorović 2017: 202–204) je potrdila, da narečni govorniki s Škofij uporabljajo več romanskih izposojenk kot Dekančani. Za nekatere izposojenke z omenjenega semantičnega polja Dekančani uporabljajo domače besede (redko tudi romanske sopomenke), prebivalci Škofij pa ob romanski besedi redko uporabljajo tudi domače sopomenke. V nadaljevanju navajamo nekaj primerov.

Za pojem 'ulica' v Dekanah uporabljajo domačo besedo *'ulca*, na Škofijah pa romanski izraz *kontrada* in domačo besedo *'ulca*; prim. istr. ben. *kontrada* 'ulica' (IsJAsIS 1: 127). Za pojem 'mestno svetilo' smo v Dekanah zapisali domačo besedo *luč*, na Škofijah pa romanizem *lampada*; prim. knj. it. *lampada* 'svetilka'. Za pojem 'občina' smo od Dekančanov slišali domačo besedo *'opčina*, od prebivalcev Škofij pa romansko besedo *ka'mun*; prim. istr. ben. *ko'mun* 'občina' (IsJAsIS 1: 143). Za izraz 'poljedelec, kmet' v Dekanah uporabljajo domačo besedo *χmet*, na Škofijah pa romanizem *kampa'hol* in domačo besedo *χmet*; prim. istr. ben. *kampa'hol* 'kmet' (IsJAsIS 1: 284). Za pojem 'pismo' smo v Dekanah zabeležili domačo besedo *'pismuə*, na Škofijah pa romanski izraz *lietera*; prim. istr. ben. *'lietera* 'pismo' (IsJAsIS 1: 329).

3 METODOLOGIJA

Pri raziskavi smo izhajali iz domneve, da stičnost, bližina ali oddaljenost slovenskega in romanskega jezikovnega območja vplivajo na rabo romanizmov. V Bertokih se istrskoslovensko in istrskobeneško govorno območje stapljata, saj tu živijo narečno italijansko in slovensko govoreči domačini; Šared predstavlja (na Izolskem) mejnik med romanskim in slovanskim jezikovnim svetom – severno od kraja obstaja le istrskobeneško narečje, vzhodno in jugozahodno pa pretežno le šavrinski in rižanski govori; Pomjan se nahaja v osrčju šavrinskega sveta in je znatno oddaljen od romanskega jezikovnega okolja.

Narečni korpus je bil pridobljen leta 2020 (Todorović 2021) z lastnimi terenskimi raziskavami, pri katerih je sodelovalo petnajst informantov, ki že od rojstva živijo v rodnem kraju in se sporazumevajo v narečju. Pri raziskovanju smo se oprli na vprašalnico, ki vključuje 1525 pojmov, za namene pričujoče raziskave pa smo analizirali tri semantična polja – *običaji in institucije*; *življenje, poroka in družina*; ter *sadje in zelenjava*. V besedju iz omenjenih semantičnih polj smo iskali romanske izposojenke, ki se pojavljajo samo v narečno dvojezičnih Bertokih ali na Šaredu, ki predstavlja mejo med romanskim in slovanskim jezikovnim arealom, pri čemer izpostavljamo, da romanizme, ki smo jih evidentirali v vasi Pomjan, uporabljajo tudi v drugih istrskih krajih.

V vsakem razdelku smo za konkreten pojem izpostavili prevladujoči narečni leksem – domačega ali romanskega izvora – in leksem, ki smo ga zabeležili samo v Bertokih in/ali na Šaredu. Razširjenost prevladujočega narečnega leksema in njegovo morebitno prisotnost v govoru Bertokov in/ali Šareda smo preverjali s pomočjo dialektološkega korpusa, predstavljenega v knjigah *Narečna raznolikost v okolici Kopra: Dekani, Hrvatini, Škofije* (2017), *Raznovrstnost narečnih govorov na Koprskem: Bertoki, Puče, Sveti Anton* (2018) in *Istrskobeneški jezikovni atlas severozahodne Istre / Atlante linguistico istroveneto dell'Istria nordoccidentale* (IsJAsIS) 1–3 (2019; 2020; 2022). V tem gradivu so bili dragoceni zlasti podatki za govora krajev Škofije (kjer smo s preliminarno raziskavo prav tako ugotavljali pogosto rabo romanizmov) in Dragonja, ki je narečno dvojezični kraj. Razširjenost prevladujočih narečnih leksemov in obenem neobstojevidentiranih romanizmov iz Bertokov in/ali Šareda smo preverjali tudi v gradivu, zbranim v enojezičnih vaseh Puče in Sveti Anton, za kateri smo predvidevali, da je zastopanost romanizmov podobna kot na Pomjanu.

Prvi vir izposoje smo določili s pomočjo treh zvezkov *Istrskobeneškega jezikovnega atlasa severozahodne Istre / Atlante linguistico istroveneto dell'Istria nordoccidentale*, slovarja koprškega narečnega govora (*Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*) in slovarja tržaške italijanščine (*Grande dizionario del dialetto triestino*), ki jih v etimoloških prikazih navajamo kot IsJAsIS 1 in 2 in 3, Manzini – Rocchi in Doria.

4 RABA ROMANIZMOV V DVO- IN ENOJEZIČNIH VASEH SLOVENSKE ISTRE

4.1 Običaji in institucije

‘pot, steza’

V govorih slovenske Istre prevladujeta narečna leksema *s'taza* in *pot*, le v Bertokih smo zapisali *štra'diela*; npr. na Pomjanu in Šaredu *s'taza* (Todorović 2021: 97), v Dragonji *s'teza* in *poť* (IsJAsIS 1: 283), na Škofijah *'puot* in *s'teza* (Todorović 2017: 101), v Pučah *s'taza* in v Svetem Antonu *s'teza* (Todorović 2018: 110).

Bertoški izraz *štra'diela* je prevzet iz (bert.) istr. ben. *štra'dela* ‘potka’; prim. istr. ben. (Izola, Hrvatini) *štra'dela* (IsJAsIS 1: 283) in knj. it. *stradella* ‘potka’.

‘sprehod’

Za ta pojem govorci istrskega narečja uporabljajo večinoma samostalnik *š'paš* in glagol *'χodēt* ‘hoditi’, le v Bertokih smo poleg izraza *š'paš* zapisali tudi *paše'gata*; npr. na Pomjanu in Šaredu *š'páš* (Todorović 2021: 98), v Dragonji *'χodēt* (glagol) ‘hoditi’ (IsJAsIS 1: 290), na Škofijah *š'poš* (Todorović 2017: 101), v Pučah *'χodēt* in v Svetem Antonu *'χuádet* (Todorović 2018: 111).

Bertoški izraz *paše'gata* je najverjetneje prevzet iz nekega istrskobeneškega govora; prim. tudi knj. it. *passeggiata* 'sprehod', govorniki bertoške istrobeneščine za omenjeni pojem uporabljajo besedo *kami'nada* 'hoja, sprehod' (IsJAsIS 1: 290), v drugih istrskobeneških govorih poleg omenjenega prevladuje tudi narečni leksem *s'pašo*, ki ga je sprejela večina slovenskih istrskih govorov (IsJAsIS 1: 290).

'sprehajalna palica'

Za navedeno besedno zvezo šavrinski in rižanski govori poznajo večinoma izraz *'palca*, le na Šaredu in v Dragonji smo poleg njega zapisali tudi *baš'ton* (IsJAsIS 1: 299); npr. v Bertokih in na Pomjanu *'palca*, na Škofijah *'palčca*³ (Todorović 2017: 102), v Pučah *'pâlca*, v Svetem Antonu *'palca* (Todorović 2018: 112).

Leksem je prevzet iz istr. ben. *baš'ton* 'palica' (Izola, Bertoki) (IsJAsIS 1: 299); v drugih istr. ben. krajih prevladuje narečni leksem *bay'olina* (Manzini – Rocchi 10), ki ga beležimo v Kopru, Piranu, Hrvatinih, Strunjanu in Sečovljah (IsJAsIS 1: 299).

Izraz *baš'ton* govorniki italijanskega narečja uporabljajo tudi za druge vrste palic, npr. 'lesena palica za pranje perila; bergla' (IsJAsIS 1: 299), zanj pa v slovenskih istrskih govorih prevladuje narečni leksem *'palca*.

'kopališče, plaža'

V govorih slovenske Istre za omenjeni pojem govorniki uporabljajo (domače)⁴ glagolske in samostalniške besedne zveze ter glagole, le v Bertokih smo zapisali *'baño*; npr. na Pomjanu *plác za p'lavát* 'prostor za plavanje', na Šaredu *jet u 'murje* 'iti v morje' (Todorović 2021: 98), v Dragonji *se p'lavât⁵* 'plavati' (IsJAsIS 1: 300), na Škofijah *se yren 'kuopat* 'grem se kopat' (Todorović 2017: 102), v Pučah *p'lavát* in v Svetem Antonu *p'lavát* 'plavati' (Todorović 2018: 112).

Bertoški izraz *'baño* ustreza istr. ben. (Piran, Izola, Strunjan, Koper, Sečovlje) *'baño* 'kopališče; kopanje' (IsJAsIS 1: 300); prim. tudi knj. it. *fare il bagno* 'kopati se'.

'inšpektor na tržnici'

Za obravnavani pojem šavrinski in rižanski govori poznajo izraze *y'uardja ra'dičo⁶* ter *fi'nanca* in *finac'jer*, le v Bertokih smo zapisali *išpe'tor* (Todorović 2021: 99); npr. na Šaredu *y'uardja de ra'diči⁷* (Todorović 2021: 99), na Škofijah *y'uardja*

3 Manjšalnica.

4 Razen na Pomjanu, kjer je besedna zveza sestavljena iz germanizma in domačih besed.

5 Dobesedno: plavati se.

6 Dobesedno: čuvaj radiča.

7 Le na Šaredu beležimo izvorno romansko besedno zvezo s predlogom *de*.

*ra'dičo*⁸ (Todorović 2017: 103), v Dragonji *fi'nanca* (IsJAsIS 1: 305), v Pučah *financ'jer*⁹ in v Svetem Antonu *fa'nancár* (Todorović 2018: 110).

Bertoški izraz *išpe'tor* je prevzet iz istr. ben. *išpe'tor*, *špe'tor* 'inšpektor' (Piran, Buje), prim. knj. it. *ispettore* 'inšpektor'. V drugih istrskobeneških krajih, npr. v Strunjanu, Izoli, Bertokih in Sečovljah, prevladuje besedna zveza *γ'uardja de ra'diči*¹⁰ 'inšpektor na tržnici' (IsJAsIS 1: 305).

'prevarant'

V govornih slovenske Istre prevladuje narečni leksem *sle'par*, samo v Bertokih smo poleg izraza *sle'par* zapisali tudi *inbro'jon*; npr. na Pomjanu *slə'par* in *sla'par*, na Šaredu *slə'par* (Todorović 2021: 100), v Dragonji *slə'parət* (glagol) (IsJAsIS 1: 324), na Škofijah *sle'parc* (Todorović 2017: 104), v Pučah *slip'pār* in v Svetem Antonu *sle'par* (Todorović 2018: 114).

Bertoški izraz *inbro'jon* je prevzet iz (bert.) istr. ben. *inbro'jon* 'prevarant'; prim. knj. it. *imbroglione* 'slepar; goljuf'. Prim. v Koprju, Piranu, Strunjanu, Izoli in Hrvatinih *inbro'jon* (IsJAsIS 1: 324).

'čast'

Za obravnavani pojem šavrinski in rižanski govorniki poznajo izraza *'čast* in *o'nor*, le v Bertokih smo poleg besede *čast* zapisali tudi *riš'peto*; npr. na Pomjanu *čast* in *o'nor*, na Šaredu *o'nor* (Todorović 2021: 100), v Dragonji *o'nor* (IsJAsIS 1: 326), na Škofijah *'čast* in *o'nor* (Todorović 2017: 104), v Pučah *'čast* in *o'nor* in v Svetem Antonu *'čast* (Todorović 2018: 114).

Bertoški izraz *riš'peto* ustreza istr. ben. (Piran) *reš'peto* 'spoštovanje' in knj. it. *rispetto* 'spoštovanje'. V drugih istrskobeneških krajih (Bertoki, Koper, Piran, Strunjan, Izola, Hrvatini) uporabljajo izraz *o'nor* (IsJAsIS 1: 326).

'opravljati'

Za omenjeni glagol govorniki istrskega narečja uporabljajo večinoma glagolske besedne zveze, tvorjene z glagoloma *šrajat* 'govoriti' in *op'raulat* 'opravljati', le v Bertokih smo zapisali glagol *šparla'čərət*; npr. na Pomjanu *šrajät ud d'ruzeχ*, na Šaredu *š'rajät od d'ruveχ* 'govoriti o drugih' (Todorović 2021: 100), v Dragonji *š'rajät ud 'lækiχ du'faru* 'govoriti o tujih rečeh' (IsJAsIS 1: 328), na Škofijah *op'raula 'læsće də'fare* 'opravlja tuje stvari'¹¹ (Todorović 2017: 105), v Pučah

8 Iz istr. ben. *guardja* 'čuvaj' in *ra'dičo* 'radič' (IsJAsIS 1: 305).

9 Prim. istr. ben. *finansa* (Manzini – Rocchi 42), knj. it. *finanza* 'finančna policija' in knj. it. *finanziere* 'pripadnik finančne policije'.

10 Dobesedno: čuvaj radiča.

11 Dobesedno.

š'rajat od d'ryziy 'govoriti o drugih' in v Svetem Antonu *š'rajāt s'labo ud d'ruyex* 'govoriti grdo o drugih' (Todorović 2018: 114).

Glagol, zapisan v Bertokih, ustreza (bert.) istr. ben. *šparla'car* 'opravljati'; prim. v Kopru, Izoli, Piranu, Strunjanu in Sečovljah *šparla'sar* (IsJAsIS 1: 328).

'pohajkovelec'

V govorih slovenske Istre prevladujeta izraza *χudę 'tān 'eno 'lās* 'hodi sem in tam' in *k'lač* 'pohajkovelec', samo v Bertokih smo zapisali besedno zvezo *χuadę troz'jon* 'hodi naokoli'; npr. na Pomjanu *χudę 'tān 'eno lās* 'hodi sem in tam', na Šaredu *k'lač* (Todorović 2021: 100), v Dragonji *k'latāš* (IsJAsIS 1: 323), na Škofijah *k'loč* (Todorović 2017: 105), v Pučah *χodę 'tān 'eno 'lās* 'hodi sem in tam', v Svetem Antonu *k'latāš* in *k'lač* (Todorović 2018: 115).

Bertoška romanska hibridna besedna zveza je sestavljena iz domačega glagola *χuadę* in romanizma *troz'jon*, kar je izposojeno iz istr. ben. *an'dar a torzjo'ljon* 'pohajkovati' (Todorović 2017: 105). Prim. tudi prislov *a torfiolón* 'pohajkovaje, postopajoč' (Manzini – Rocchi 253).

'sosed'

Za obravnavani pojem smo v več istrskih krajih slišali narečna leksema *b'ližni* in *'sošet*, le v Bertokih in na Škofijah smo poleg izrazov *'suasę* (Todorović 2021: 101) in *b'ližnj* (Todorović 2017: 105) zapisali tudi romanizem *vi'zin*; npr. na Pomjanu *b'ližņę*, na Šaredu *'sošet* (Todorović 2021: 101), v Dragonji *'sošet* in *b'ližņa* (IsJAsIS 1: 337), v Pučah *b'ližņę*, v Svetem Antonu *so'siat*, *'suasę* in *b'ližņę* (Todorović 2018: 114).

Istrski izraz *b'ližni* je kalk po istr. ben. *vi'zin* 'sosed; bližen, sosedni' (IsJAsIS 1: 337), prim. knj. it *vicino* 'sosed; bližen, sosedni'.

Bertoški in škofijski izraz *vi'zin* ustrezata (bert.) istr. ben. *vi'zin* 'sosed'; prim. v Kopru, Piranu, Strunjanu, Izoli, Hrvatinih *vi'zin* in *vi'sin* (IsJAsIS 1: 327).

'duh'

V govorih slovenske Istre prevladuje narečni leksem *'dyχ*, le v Bertokih in na Šaredu smo zapisali *š'pirito*; npr. na Pomjanu *'dyχ* (Todorović 2021: 101), v Dragonji *'dyχ* (IsJAsIS 1: 342), na Škofijah *'dyχ* (Todorović 2017: 106), v Pučah *'dyχ* in v Svetem Antonu *'duχ* (Todorović 2018: 115).

Izraz *š'pirito*, zapisan le v Bertokih in na Šaredu, je prevzet iz istr. ben. *š'pirito* 'duh', ki ga beležimo v vseh istrskobeneških točkah slovenske Istre (IsJAsIS 1: 342).

'sveča pri procesiji'

V govorih slovenske Istre prevladuje narečni leksem *s'večā*, le v Bertokih smo zapisali *kan'diēla*; npr. na Pomjanu in Šaredu *s'večā* (Todorović 2021: 103), v Dra-

gonji *s'vęća* (IsJAsIS 1: 308), na Škofijah *s'vięća* (Todorović 2017: 108), v Pučah *s'vęća* in v Svetem Antonu *s'viāća* (Todorović 2018: 118).

Bertoški izraz *kan'dięla* je prevzet iz (bert.) istr. ben. *kan'dela* 'sveča' (tudi v Miljah, Hrvatinih idr.) (IsJAsIS 1: 380); prim. knj. it. *candela* 'sveča'.

'kuhar'

Za ta pojem smo v Bertokih zapisali *'čuxar*, na Pomjanu *'kyxar*, na Šaredu pa *'koyo* (Todorović 2021: 109); npr. v Pučah *'kyxar*, v Svetem Antonu *'čuxar* (Todorović 2018: 125), na Škofijah *'čuxar* (Todorović 2017: 114), v Dragonji *'kyxar* (IsJAsIS 1: 457).

Zapisano na Šaredu je prevzeto iz istr. ben. *'koyo* 'kuhar' (Koper, Izola, Piran, Milje, Hrvatini, Strunjan, Sečovlje, Bertoki, Buje) (IsJAsIS 1: 457).

4.2 Življenje, poroka in družina

'pestunja'

V govorih slovenske Istre smo za ta pojem večinoma dobili opisne odgovore, npr. *jā 'varvala ot'roke* 'čuvala je otroke', samo v Bertokih in Dragonji smo zabeležili romanizem *bambi'naja* (IsJAsIS 2: 342); npr. na Pomjanu *jā 'varvala ut'rokā*, na Šaredu *jā 'varvala vot'roke* (Todorović 2021: 156), na Škofijah *'varvat* (nedol.) *ot'ruoće* (Todorović 2017: 142), v Pučah *jā 'vārvala ot'rokā*, v Svetem Antonu *jā 'varvala* (Todorović 2018: 156).

Izraz, zapisan v Bertokih in Dragonji, je prevzet iz knj. it. *bambinaia* 'varuška'; prim. v Kopru in Bujah *'pešterna*, v Strunjanu in Sečovljah *'bala*, v Izoli *'tata* (IsJAsIS 2: 342).

'pobožati'

Za omenjeni glagol govorci istrskega narečja uporabljajo domača izraza *pu'bužāt* in *poγ'ladēt*, samo v Bertokih smo slišali romanizem *karec'jerət*; npr. na Pomjanu *pu'bužāt*, na Šaredu *poγ'ladēt* (Todorović 2021: 137), v Dragonji *poγ'ladēt* (IsJAsIS 2: 337), na Škofijah *po'buškat* (Todorović 2017: 143), v Pučah *po'bužat* in v Svetem Antonu *po'bužāt* (Todorović 2018: 158).

Bertoški izraz *karec'jerət* ustreza (bert.) istr. ben. *kare'car* 'pobožati', prim. tudi v Kopru, Izoli, Piranu, Strunjanu in Sečovljah *kare'sar* (IsJAsIS 2: 337).

'slinček'

V slovenskih istrskih govorih smo slišali predvsem narečna leksema *babar'jol*(čič) in *bavar'jol*(čič), le v Bertokih in Dragonji smo zapisali *bava'rin* oz. *beva'rin* (IsJAsIS 2: 342); npr. na Šaredu *bavar'jol*(čič), na Pomjanu *bārba'jolčič* (Todoro-

vič 2021: 137), na Škofijah *bavar'jol* (Todorović 2017: 144), v Pučah *bavar'jol* in *bavar'jölčič*, v Svetem Antonu *bävär'jol* (Todorović 2018: 115).

Izraza, zapisana v Bertokih in Dragonji, ustrežata istr. ben. (Piran, Milje, Hrvatini, Bertoki, Sečovlje, Buje) *bava'rin* 'slinček' – večina omenjenih istrobenških govorov pozna tudi besedo *bavar'jol* (Piran, Strunjan, Izola, Milje, Buje) (IsJAsIS 2: 342), ki je bila sprejeta v rižanske in šavrinske govore (z dodano manjšalno pripono *-čič*).

'otročka kapica'

Za omenjeno besedno zvezo govorci istrskega narečja uporabljajo narečni leksem *ba'retica*, razen v Bertokih, kjer uporabljajo izraz *š'kuffjeca*; npr. na Pomjanu *bə'rɛtca*, na Šaredu *ba'retica* (Todorović 2021: 137), v Dragonji *ba'rɛtca* (IsJAsIS 2: 343), na Škofijah *ba'riɛtca* (Todorović 2017: 144), v Pučah *bar'ɛtca* in v Svetem Antonu *ba'riatca* (Todorović 2018: 158).

Beseda *baretica* je hibridna beseda, sestavljena iz romanske (istrskobeneške) osnove in slovanske manjšalnice *-ica*.

Izraz *š'kuffjeca* (sestavljen iz romanske osnove in domače manjšalne pripone *-ica*) je prevzet iz (bert.) istr. ben. *škuffjeta* 'otročka kapica' – izraz *š'kuffja* in njegovo manjšalnico *škuffjeta* beležimo v vseh istrskobeneških točkah slovenske Istre (IsJAsIS 2: 343).

'knjiga'

V slovenskih istrskih govorih prevladuje narečni leksem *'bukua*, le na Šaredu in v Dragonji smo zapisali romanizem *'liber* oz. *'libər* (IsJAsIS 2: 352); npr. v Bertokih *'bukua*, na Pomjanu *'bykuca* (Todorović 2021: 138), na Škofijah *'bykuä* (Todorović 2017: 144), v Pučah *'bykvá* in v Svetem Antonu *'bukvá* (Todorović 2018: 159).

Bertoški in dragonjski izraz ustrežata istr. ben. in knjž. it. izrazu *'libro* 'knjiga' (Bertoki, Koper, Izola, Piran, Sečovlje, Hrvatini) (IsJAsIS 2: 352).

'fotoaparāt'

V govorih slovenske Istre prevladuje hibridna besedna zveza *'makina za s'likāt*, razen v Bertokih in na Škofijah, kjer smo zapisali besedno zvezo *'makina fotog'rafika*; npr. na Pomjanu *'makina za s'likāt*, na Šaredu *'makina za s'likāt* (Todorović 2021: 139), v Dragonji *'makina za s'likāt* (IsJAsIS 2: 370), v Pučah *'mākina za s'likat* in v Svetem Antonu *'makina za s'likāt* (Todorović 2018: 160).

Besedna zveza, zapisana v Bertokih in na Škofijah, ustreza istr. ben. *makina fotog'rafika* 'fotoaparāt' (Milje, Hrvatini, Bertoki, Buje) (IsJAsIS 2: 370), ki je narečni neologizem; prim. knj. it. *macchina fotografica* 'fotoaparāt'.

‘nevesta’

V več istrskih krajih smo slišali narečni leksem *no'vica*, le v Bertokih in na Škofijah smo poleg omenjenega zapisali še romanizem *š'poža*; npr. na Pomjanu *nu'vica*, na Šaredu *no'vica* (Todorović 2021: 141; 2017: 106), v Dragonji *no'vica* (IsJAsIS 2: 396), v Pučah *no'vica* in v Svetem Antonu *no'vica* (Todorović 2018: 162).

Izraza, zapisana v Bertokih in na Škofijah, ustrežata istr. ben. in knj. it. besedi *š'poža* ‘nevesta’ (Piran, Sečovlje, Buje), ki jo govorniki beneškega narečja uporabljajo ob besedi *no'viša* (IsJAsIS 2: 396).

‘nezakonski otrok’

Za ta pojem smo v več istrskih krajih slišali besedne zveze *brəz 'oća* ‘brez očeta’ ali *'nima 'oća* ‘nima očeta’, razen na Šaredu in v Dragonji (IsJAsIS 2: 405), kjer smo zapisali *baštardo*, npr. v Bertokih *'uətrək brəz 'uoćata*, na Pomjanu *'nima voća* (Todorović 2021: 142), v Pučah *'nima 'oća*, v Svetem Antonu *jə 'pəršo ta'ku*¹² (Todorović 2018: 163); na Škofijah *'uotrək de forə'vija* ‘zunajzakonski otrok’ (Todorović 2017: 106), kar je prevzeto in prilagojeno po istopomenskem istr. ben. *'fijo de forə'vija* ‘nezakonski otrok’ (IsJAsIS 2: 405).

Izraz *baštardo*, zapisan v Dragonji in na Šaredu, je prevzet iz istr. ben. *baštardo* ‘nezakonski otrok’ (Piran, Izola) (IsJAsIS 2: 405); prim. knj. it. *figlio bastardo* ‘nezakonski sin’.

‘ženskar’

V istrskih vaseh nismo zapisali domačih in romanskih izrazov, le v Bertokih in na Šaredu smo zabeležili romanizem *puta'ner* oz. *po'ta'ner*; npr. na Pomjanu *'babnək* (Todorović 2021: 163), v Pučah *'χudę z vác 'žánamę* ‘hodi z več ženskami’, v Svetem Antonu *'babnək* (Todorović 2018: 146), na Škofijah *koto'ler* in *'χuodj z 'žienskamj* (Todorović 2017: 148), v Dragonji *koto'ler* (IsJAsIS 2: 413).

V istrskobeneških govorih prevladujeta izraza *koto'ler* ‘ženskar’, izpeljan iz istr. ben. *'kotola* ‘krilo’ (Koper, Izola, Piran, Strunjan, Sečovlje, Milje), in *ba'ber* (Hrvatini, Bertoki), izpeljan iz domačega izraza *baba* ‘ženska’ (IsJAsIS 2: 343).

Zapisano v Bertokih in na Šaredu ustreza trž. it. *putanier* oz. *putagner* ‘vlačugar’ (Doria 499).

¹² Dobesedno: Prišel je tako.

4.3 Zelenjava

‘peteršilj’

V slovenskih istrskih govorih prevladuje narečni leksem *'pádársən*, le na Šaredu in v Dragonji (tudi *'pedersən*) smo zapisali *pre'semolo* oz. *pər'sšemolo*; npr. v Bertokih *p'redesən*, na Pomjanu *'pádársən* (Todorović 2021: 190), na Škofijah *'predəsən* (Todorović 2017: 195), v Pučah *'pádársən* in v Svetem Antonu *p'rádásən* (Todorović 2018: 218), prim. severnoitalijanski izraz *pedrosémbolo* (zabeleženo v Bergamu in Cremoni), ki ga navaja Meyer-Lübke (REW 6448). Zadnji vir navedenih oblik je lat. *petroselinum* iz gr. *petrosélīnon*, kar je zloženka iz gr. *pétros* ‘skala, kamen’ in *sélīnon* ‘zélēna’ (Snoj 2015).

Bertoški in dragonjski izraz ustrezata istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Hrvatini, Bertoki, Milje, Sečovlje, Strunjan, Buje) *pre'semolo* in *per'semolo* ‘peteršilj’ (IsJAsIS 2: 352), druge istrskoslovenske besede pa so starejši romanizmi.

‘kocen pri zelju’

Za omenjeni pojem smo v govorih slovenske Istre večinoma zapisali *'cekił* in *'kucel*, le v Bertokih smo zabeležili romanizem *št'ronko*; npr. na Pomjanu *'cakił*, na Šaredu *'kucel* (Todorović 2021: 191), na Škofijah *'kuəco* (Todorović 2017: 196), v Pučah *'cekał*, v Svetem Antonu *'keceł* in *'keco* (Todorović 2018: 219), v Dragonji *'cakäj* (IsJAsIS 3: 517).

Bertoški izraz *št'ronko* lahko primerjamo le z besedno zvezo *štron'kōn de ka'puco* ‘kocen pri zelju’ v Hrvatinih in Bertokih, prim. druge istrskobeneške izraze – v Kopru, Izoli, Piranu, Strunjanu, Sečovljah in Bujah *'toršo de ka'pušo* (IsJAsIS 2: 517).

‘paradižnik’

Za ta pojem smo v vseh raziskovalnih točkah slišali obliko *pomi'dor*, le v Bertokih, na Škofijah in v Dragonji smo zapisali *pomi'doro*, *pome'doro* in *pomo'doro* (Todorović 2021: 192; 2017: 197; IsJAsIS 3: 533); npr. na Pomjanu *pomi'dor*, na Šaredu *pomo'dor* (Todorović 2021: 192), v Pučah in Svetem Antonu *pomi'dor* (Todorović 2018: 220).

Zapisano v Bertokih in na Škofijah fonetično ustreza istr. ben. (Koper, Izola, Piran, Milje, Hrvatini, Strunjan, Sečovlje, Bertoki, Buje) *pomi'doro* ‘paradižnik’ (IsJAsIS 3: 533), dragonjski izraz pa je bližji knj. it. fonetični realizaciji – prim. knj. it. *pomo'doro* ‘paradižnik’.

‘bazilika’

V govorih slovenske Istre prevladuje narečni leksem *'bešilak*, le v Bertokih smo zapisali *ba'ziliko*; npr. na Pomjanu *'bāšelāk*, na Šaredu *'bāšelēk* (Todorović 2021:

192), v Dragonji *'bäšäjäk* (IsJAsIS 3: 535), na Škofijah *'bošalek* (Todorović 2017: 197), v Pučah *'bäšilak*, v Svetem Antonu *'bäšáneč* (Todorović 2018: 220).

Bertoški izraz je novejša izposojenka iz knj. it. *basilico* 'bazilika'. Istrsko-beneški govorniki uporabljajo izraza *ba'želejo* in *ba'želiyo* (IsJAsIS 3: 535). Zapisane istrskoslovenske različice lahko primerjamo s sln. *božiljek*, *božuljek*, sbh. *bosiljak*, čak. *baseljäk*, blg. *bosiljak* (ESSJ I: 14), kar izhaja iz it. *basilico* iz srlat. *basilicum* 'bazilika', dobesedno 'kraljevsko (zelišče)', kar je v srednjem spolu posamostaljeni prid. *basilicus* 'kraljevski', izposojen iz gr. *basilikós* 'kraljevski' (Snoj 2015).

'špargelj'

Za omenjeni pojem govorniki istrskega narečja uporabljajo večinoma samostalnik *š'parja*, le v Bertokih smo zapisali tudi *š'parež*; prim. na Pomjanu in Šaredu *š'parja* (Todorović 2021: 192), v Dragonji *š'parja* (IsJAsIS 3: 543), na Škofijah *š'paranga* (Todorović 2017: 198), v Pučah *š'pârya* in v Svetem Antonu *š'parja* (Todorović 2018: 221).

Bertoški izraz *š'parež* ustreza istr. ben. *š'parežo* 'špargelj' (IsJAsIS 3: 543). Zabeležene istrskoslovenske različice »enako kot že v 18. st. v Gutsmanovem slovarju sporočeno *š'parga* 'Spargel, Spargen' [š'parga] kažejo na izposojilo iz zgodnje novovisokonemškega in danes zastarelega *sparge* 'špargelj' (Striedter-Temps 1963: 223), iz katerega je bilo tvorjeno novovisokonemško *Spargel*« (Metka Furlan v pismu).

5 ZAKLJUČKI

Pri zasnovi raziskave smo izhajali iz teze, da stičnost, bližina ali oddaljenost slovenskega in romanskega jezikovnega območja v Istri vplivajo na rabo romanizmov. Da bi potrdili naše predvidevanje, smo analizirali rabo romanizmov v treh istrskih krajih: v Bertokih, na Šaredu in Pomjanu, ki so od romanskega govornega območja različno oddaljeni. V Bertokih namreč govorijo slovensko istrsko narečje in istrobeneščino, Šared predstavlja mejo med slovenskim in istrskobeneškim narečjem, Pomjan pa je enojezična vas, ki se nahaja v zaledju Kopra.

Rabo romanizmov in domačih izrazov v teh treh krajih smo preverili na terenu: na podlagi dialektološkega gradiva, ki je bilo zbrano v dvojezičnem kraju Dragonja in na Škofijah (kjer je predhodna preliminarna analiza pokazala večjo rabo romanizmov kot v Dekanih) ter v enojezičnih krajih Puče in Sveti Anton.

Analiza besedišča s področja običajev in institucij, življenja, poroke in družine ter zelenjave (skupno 265 pojmov) je pokazala, da v kraju Bertoki govorniki uporabljajo romanizme, ki ne sodijo v leksikalni fond večine istrskih krajev; ti izrazi

so npr. *štra'diela* 'pot, steza' (drugod *staza* in *pot*), *baš'ton* 'sprehajalna palica' (drugod *palca*), *baño* 'kopališče, plaža' (drugod *p'lavát*), *inbro'jon* 'prevarant' (drugod *sle'par*), *š'pírito* 'duh' (drugod *dyx*), *kan'diela* 'sveča pri procesiji' – drugod *s'veća*, *'kojo* 'kuhar' – drugod *'kyxár*, *bambi'naja* 'pestonja' – drugod *já* 'varvala oroke', *'liber* 'knjiga' – drugod *'bukua*, *baš'tardo* 'nezakonski otrok' – drugod *'uatrak*¹³ *brəz* 'uocata', *št'ronko* 'kocen pri zelju' – drugod *'cekil* in *'kucel*, *ba'ziliko* 'bazilika' – drugod *'bešilak*. V raziskavi smo zabeležili tudi glagol romanskega izvora *šparla'cerət* 'opravljati', ki ga domačini iz Bertokov uporabljajo za splošno uveljavljene besedne zveze *'šraját ud d'ruzex*, *'šraját ud 'læckix du'faru*, *op'raulat 'læsce dæfare* 'opravljati', ter *karec'jerət* 'pobožati', za katerega v drugih istrskih vaseh slišimo domače glagole *pu'bužát* in *poγ'ladet*.

Bertoško besedišče ima deset odstotkov več romanizmov kot ostali narečni govori, katerih izrazje smo analizirali. Nekatere romanizme uporabljajo tudi prebivalci Dragonje, Škofij in Šareda, npr. *'kojo* 'kuhar' (v vseh drugih raziskovalnih točkah *'cuçar* ali *'kyxər*), kar potrjuje naše predvidevanje, da na jezikovno interferenco vpliva bližina romanskega jezikovnega okolja.

Primerjava besedja je prav tako pokazala, da za nekatere pojme govorci iz vasi, ki niso v neposrednem stiku z romanskim jezikovnim območjem, sicer uporabljajo romanizme, a ti niso enaki tistim, ki smo jih slišali v Bertokih, npr. *išpe'tor* 'inšpektor na tržnici' – drugod *'yuardja de ra'diči*¹⁴ – ter *fi'nanca* in *finac'jer*, *riš'peto* 'časť' – drugod *o'nor*, *bava'rin* in *beva'rin* 'slinček' – drugod *babar'jol* (čič), *š'kuffęca* 'otročka kapica' – drugod *ba'retica*, *š'poža* 'nevesta' – drugod *no'vica*, *pre'šemolo* 'peteršilj' – drugod *'pádarsęn*, *pomi'doro*, *pome'doro* in *pomo'doro* 'paradižnik' – drugod *pomi'dor*.

Prikazali smo tudi dve hibridni romanski izposojenki, in sicer *'makina za s'likát* 'fotoaparát', za katero bertoški narečni govorci uporabljajo narečni neologizem *'makina fotog'rafika*, in besedno zvezo *'xuadę troz'jon* 'pohajkovelec' (domači glagol in prislov romanskega izvora) – v drugih istrskih vaseh pa zanj uporabljajo zveze kot npr. *'Xudę 'tán 'eno 'lās* 'Hodi sem in tam' ali samostalnik *k'lač* 'pohajkovelec'.

KRAJŠAVE

bert. = bertoško; **blg.** = bolgarsko; **čak.** = čakavsko; **gr.** = grško; **istr. ben.** = istrskobeneško; **knj. it.** = knjižno italijansko; **prid.** = pridevnik; **sbh.** = srbsko in hrvaško; **sln.** = slovensko; **srlat.** = srednjeveškolatinsko, **trž. it.** = tržaškoitalijansko

13 Otrok.

14 Dobesedno: čuvaj radiča.

VIRI IN LITERATURA

- Doria** = Mario Doria, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste: Il Meridiano, 1986.
- ESSJ I** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1: A–J*, Ljubljana: SAZU – Mladinska knjiga, 1977.
- Giljanović 2011** = Suzana Giljanović, *Leksikološko-etimološka analiza izbranih romanizmov v šavrinskih govorih*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2011.
- IsJAsIS 1** = Suzana Todorović, *Istrskobeneški jezikovni atlas severozahodne Istre 1: vremenske razmere, geomorfologija, običaji in institucije, telo in bolezni / Atlante linguistico istroveneto dell'Istria nordoccidentale 1: fenomeni atmosferici, configurazione del terreno, tradizioni ed istituzioni, corpo e malattie*, Koper: Italijanska unija – Libris – Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, 2019.
- IsJAsIS 2** = Suzana Todorović, *Istrskobeneški jezikovni atlas severozahodne Istre 2: števnik in opisni pridevniki, čas in koledar, življenje, poroka in družina, hiša in posestvo / Atlante linguistico istroveneto dell'Istria nordoccidentale 2: numerali e aggettivi qualificativi, scorrere del tempo e calendario, vita, matrimonio e famiglia, casa e podere*, Koper: Italijanska unija – Libris – Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, 2020.
- IsJAsIS 3** = Suzana Todorović, *Istrskobeneški jezikovni atlas severozahodne Istre 3: garderoba in dodatki, hrana in pijača, čustva in občutki, oljkarstvo in oljarstvo, perjad, zelenjava, sadje in sadno drevje, živali / Atlante linguistico istroveneto dell'Istria nordoccidentale 3: vestiario e accessori, cibi e bevande, sentimenti ed emozioni, olivicoltura e torchiatura, pollame, verdura, frutta e alberi da frutto, animali*, Koper: Italijanska unija – Libris – Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper, 2022.
- Manzini – Rocchi** = Giulio Manzini – Luciano Rocchi, *Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria*, Rovigno: Centro di ricerche storiche Rovigno, 1995.
- Snoj 2015** = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*, <https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar>.
- Todorović 2015a** = Suzana Todorović, *Slovensko istrsko izrazje v zaledju Kopra: Boršt, Krkavče, Tinjan*, Koper: Libris, 2015.
- Todorović 2015b** = Suzana Todorović, *Šavrinško in istrskobeneško besedje na Piranskem*, Koper: Libris, 2015.
- Todorović 2016** = Suzana Todorović, *Narečje v Kopru, Izoli in Piranu*, Koper: Libris, 2016.
- Todorović 2017** = Suzana Todorović, *Narečna raznolikost v okolici Kopra: Dekani, Hrvatini, Škofje*, Koper: Libris, 2017.
- Todorović 2018** = Suzana Todorović, *Raznovrstnost narečnih govorov na Koprskem: Bertoki, Puče, Sveti Anton*, Koper: Libris, 2018.
- Todorović 2019** = Suzana Todorović, *Istrobeneščina v krogu drugih jezikov in govorov v slovenskih obmorskih mestih*, Koper: Libris, 2019.
- Todorović 2021** = Suzana Todorović, *Življenje, narečje in hišna imena v treh istrskih krajih: Bertoki, Pomjan, Šared*, Koper: Libris, 2021.
- Todorović – Koštiál 2014** = Suzana Todorović – Rožana Koštiál, *Narečno besedje piranskega podeželja*, Koper: Univerzitetna založba Annales, 2014.

SUMMARY

The Use of Romance Lexemes in Slovenian Dialects of Slovenian Istria: the Case of Bilingual and Monolingual Villages Bertoki, Pomjan, and Šared

This study is based on the assumption that proximity or distance between the Slavic and Romance language areas influences the use of Romance lexemes. The analysis of vocabulary in the semantic areas of customs and institutions, life, marriage and family, and vegetables has shown that speakers, especially in Bertoki, use Romance lexemes that are not part of the vocabulary of most Istrian towns and villages. Some of the Romance lexemes are also used by the inhabitants of Dragonja, Škofije, and Šared, which confirms the assumption that linguistic interference is more intense due to proximity to the Romance-speaking area. The vocabulary of Bertoki contains 10% more Romance lexemes than the other dialects whose expressions were analyzed. Some Romance lexemes are also used by the inhabitants of Dragonja, Škofije, and Šared; for example, *'koyo* 'cook' (at all other study points *'cuχar* or *'kyχər*), which confirms the assumption that linguistic interference is influenced by proximity to the Romance language environment.

HERTA MAURER-LAUSEGGER

NARODNO BLAGO IZ ROŽA 1936/37: DIALEKTOLOŠKA IN ETNOLOŠKA ZAKLADNICA V ROŽANSKEM NAREČJU

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.06](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.06)

Prispevek prikazuje vsebino in jezikovne značilnosti *Narodnega blaga iz Roža* (ŠR 1936/37). Gre za narečno etnološko monografijo o življenju, delu in kulturi kmečkega stanu v medvojnem času. Vsebuje besedila iz ljudskega izročila, prikaz šeg in navad v življenjskem krogu ter noš, podroben opis kmečke domačije, izrazje za staro kmečko orodje, opis kmečkih in obrednih jedi ter dejavnosti skozi letne čase, narečni slovar idr. Primerjava besedilnih primerov iz monografije z njihovo transkripcijo v današnji podobi govora kaže precejšnje spremembe plajberškega govora v zadnjih nekaj manj kot sto letih. **Ključne besede:** etnološka monografija, Josip Šašel, snovna in nesnovna kulturna dediščina, rožansko narečje, lokalni govor, Slovenji Plajberk, jezikovne spremembe

Cultural Assets from the Rosental, 1936/37: A Dialectological and Ethnological Treasury in the Rosental Dialect

The article shows the content and linguistic features of the *Narodno blago iz Roža* (ŠR 1936/37) (Cultural Assets from the Rosental, ŠR 1936/37), a dialectological and ethnological monograph on the life, work and culture of the rural population in the interwar period. The publication contains texts from folk tradition, a description of customs and habits within the cycle of life and folk dress, a detailed description of a farmstead, the terminology of old farm tools, a description of rural and holiday dishes and activities throughout the seasons, a dialect dictionary etc. A comparison of textual examples from the monograph with their transcription in today's form of speech shows considerable changes in the local dialect of Windisch Bleiberg/Slovenji Plajberk in the period of the last little less than one hundred years.

Keywords: ethnological monograph, Josip Šašel, tangible and intangible cultural heritage, Rosental dialect, local dialect, Windisch Bleiberg/Slovenji Plajberk, language changes

Žəbrá:lə pa 'nəč jé:dlə? ... Drè:jčəq je tə pə:rəwəbrt v šú:wo šow.
Pri:de q dù:mə: »Má:ma wá:čən!« – 'No, 'qə:j pa ste da'walə w
šú:lə? – »Dbi:bartə smo žəbrá:lə, jé:dlə pa 'nəč!«¹

Herta Maurer-Lausegger # Universität Klagenfurt, Institut für Slawistik / Univerza v Celovcu,
Institut za slavistiko, Avstrija # herta.maurer-lausegger@aau.at

Prva različica prispevka je bila predstavljena 23. 9. 2022 na 4. Slovenskem dialektološkem posvetu v Ljubljani.

- 1 Transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 38. Poknjizeno: Žebrali pa nič jedli? – Drejček je šel prvokrat v šolo. Pride domov: »Mama, lačen!« – No, kaj pa ste delali v šoli? – »Dvakrat smo molili, jedli pa nič!«

1 ŽIVLJENJE IN DELO JOSIPA ŠAŠLA

Življenje, delo in pomen Josipa Šašla za kulturno zgodovino koroških Slovencev so prikazani v prispevkih zbornika *Spomini II: Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: zbornik s simpozija o Josipu Šašlu* (Šašel 2012). Naj na tem mestu navedemo le nekaj podatkov. Josip Šašel, rojen leta 1883 v Slovenjem Plajberku/Windisch Bleiberg, se je po zaključenem študiju prava v Pragi leta 1911 vrnil v Celovec. Tam je dobil mesto praktikanta pri deželnem sodišču, po opravljenem sodniškem izpitu leta 1914 pa sodniško službo. Kot pravnik je nato deloval v Velikovcu (1919–1920), na Prevaljah in v Mariboru (1920–1922), v Šmarju pri Jelšah (1922–1936) in v Ljubljani (1936–1946), nakar se je na lastno željo upokojil. Od 1. marca 1946 do smrti 24. aprila 1961 je prebival na Prevaljah v Mežiški dolini. Ob službenih obveznostih se je udeleževal kot narodopisec in kulturnoprosvetni delavec. Udeleževal se je kulturno-političnih gibanj na Koroškem (čitalnice, tabori), sodeloval pri ustanovitvi Sokolskega društva v Borovljah (1908), se udeleževal v Društvu slovenskih koroških učiteljev in visokošolcev Gorotan idr. Sodeloval je s Francetom Kotnikom, Vinkom Möderndorferjem in Luko Kramolcem (prim. Kroječ 2012: 81–92).

2 ZBIRANJE NARODNEGA BLAGA

Za zbiranje narodnega blaga – »pripovedk« – je Josipa Šašla navdušil učitelj slovenščine na celovski višji gimnaziji Štefan Podboj, ki mu je pomagal urejati narodopisno gradivo, ki so ga zbirali gimnazijci. Tako se je v spominu vse bolj vračal v svoja otroška leta (prim. Ložar-Podlogar 2012: 149; Šašel 1959: 211). Že kot gimnazijec je začel zapisovati pripovedi svoje matere, ki jih je kasneje priložnostno objavljal. Sprva je zapisoval v knjižni slovenščini, kar ga je včasih spravilo v zadrego, kako zapisati izrazito narečne besede in fraze. Zato je začel take besede in rečenice ter vse več drugega jezikovnega gradiva zapisovati v narečju (prim. Šašel 1959: 212). Ker ni bil dialektološko šolan, se je odločil za poenostavljeno transkripcijo: dolžine je označeval z ostrivcem, kračine pa s krativcem (prim. Šašel 1959: 214).²

Šašlov motiv za zapisovanje besedil v lastnem rožanskem narečju ni bil le dialektološki in narodopisni, temveč tudi jezikovnopolitične narave. V raznarodovalnem procesu Slovencev na Koroškem so nemški nacionalisti s propagando začeli »znanstveno« dokazovati, da [koroški, op. H. M.-L.] slovenski govor zaradi prepojenosti z nemškimi besedami ni več pravi slovenski in da spada že k nemškim narečjem (prim. Šašel 1959: 215). In dejansko so nezavedni in sovražno razpoloženi

2 Primer Šašlovega načina zapisovanja narečnega besedila v plajberškem govoru najdemo v prispevku Helene Ložar-Podlogar (2012: 156–160).

rojaki začeli »prav prisiljeno vpletati v vsakdanji govor čimveč nemških besed, katerim so seveda morali pritikati slovenske pripone in končnice« (Šašel 1959: 215). To se je po njegovem lahko dogajalo, ker sta šolska izobrazba in uradno občevarjanje omogočila dvojezičnost in razumevanje govornega nemškega jezika. Šašlova narečna besedila naj bi, kot je zapisal, jezikoslovcem nudila možnost presojanja, »koliko je propaganda z ‚vindišarskim‘ jezikom upravičena« (Šašel 1959: 215). V spremnem besedilu k *Spominom doktorja Josipa Šašla*, ki jih je z opombami opremil in za tisk pripravil Julij Felaher, urednik izpostavlja pomen Šašlovega dela: »Njegovi članki so iz socialno-političnega polja in iz politične zgodovine koroških Slovencev, iz koroškega imenoslovja in etnografije tako temeljiti in dokumentirani, da jih tudi naši nasprotniki na Koroškem ne morejo izpodbiti.«³

3 ŠAŠLOVO DIALEKTOLOŠKO-ETNOLOŠKO DELO

Življenjsko delo, ki ga je ustvaril Josip Šašel, je pomembno za etnologijo, kulturologijo, dialektologijo ter za politično, socialno in kulturno zgodovino koroških Slovencev. Njegov natisnjeni in deloma rokopisno ohranjeni opus vsebuje opise bivalne in snovne kulture kmečkega človeka, besedila v plajberškem govoru rožanskega narečja, slovar plajberškega govora, strokovno narečno izrazje, opis gorskega sveta, toponomastiko, besedila slovstvene folklore (slovenske povedke in pripovedke iz Roža, ljudske modrosti, ljudske pesmi, ljudske zagovore), opise rožanskih šeg in navad ter ljudskega zdravljenja, zgodovinske, politične in narodobudilne spise idr.⁴ Šašel je svoje prispevke objavljial v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, *Miru*, *Planinskem vestniku*, *Etnologu*, *Koledarju slovenske Koroške*, *Mladem rodu* idr. (prim. Samec 2012: 274–287).

Na dragocenost najboljšejšega Šašlovega dela *Narodno blago iz Roža* (ŠR 1936/37), ki ga je sam zbral in zapisal, za tisk pa ga je pripravil Fran Ramovš, leta 1938 opozarja France Kotnik v glasilu Koroškega zgodovinskega društva *Carinthia I*. Piše takole: »Zaželeno bi bilo, če bi bila vsaka publikacija, ki se nanaša na jezikovno mešano območje, prežeta s tako stvarnostjo in s takim odnosom. V tem primeru imamo opravka z res dobrim domoznanskim spisom, ki izhaja iz enega kraja in ki obravnava ljudsko izročilo doline. Etnolog in jezikoslovec, ki želi vzpostaviti medsebojni odnos med narodom, ne bo mogel mimo tega spisa (dokumenta).« (Kotnik 1938: 201)⁵ Po Moniki Kroprej spada to delo, poleg Möder-

3 Šašlovi Spomini so v nadaljevanjih objavljeni v *Koroškem koledarju* (1963–1967) (Šašel 1963–1967).

4 Prim. tudi Kroprej 2012: 92. Izčrpne podatke o Šašlu in njegovem delu vsebujeta zbornika Šašel 2007 in Šašel 2012.

5 Prevod iz nemščine H. M.-L. Original: »Es wäre wünschenswert, wenn jede Veröffentlichung, die das gemischtsprachige Gebiet betrifft, von dieser Sachlichkeit und Einstellung erfüllt wäre. Wir haben es gerade in diesem Falle mit einer wirklich guten heimatkundlichen Schrift

ndorferjeve krajevne monografije *Slovenska vas na Dolenjskem* (1938), »med prve slovenske etnološke monografije kakega kraja« (Kropej 2012: 94). Šašlovo pripovedniško izročilo je kulturni zaklad in prispevek »k utrjevanju slovenske jezikovne in kulturne samobitnosti na Koroškem« (Piko-Rustia 2012: 233).

Neprecenljive vrednosti je tudi Šašlov rokopisni *Rožanski narečni besednjak* (1957) plajberškega govora. Datiran je 25. avgusta 1957 na Prevaljah, obsega pa 157 oštevilčenih strani formata A4. V primerjavi s slovarjem, objavljenim v *Narodnem blagu iz Roža* (ŠR 1936/37), najdemo v njem dopolnitve, popravke in izboljšave (prim. Weiss 2012: 247). Vsebuje izrazje, ki je v jeziku starih Plajberžanov še danes dokaj dobro zasidrano, pa tudi mnogo besed, ki živijo le še v spominu najstarejših govorcev ali pa so sploh pozabljene. Pripravlja se znanstvena izdaja tega besednjaka po standardnih načelih sodobnega slovaropisja.⁶ Rokopisno ohranjena je tudi Šašlova zbirka ljudskih pesmi (36 poskočnic), ki se nahaja v Štrekljevi zapuščini v NUK-u v Ljubljani (prim. Kropej 2012: 84).

4 ŠAŠLOVO SODELOVANJE S FRANOM RAMOVŠEM

France Kotnik je leta 1932 Frana Ramovša opozoril na Šašlovo narečno gradivo, nakar je Ramovš 10. novembra 1932 Šašlu poslal naslednje sporočilo:

G. inšpektor Kotnik mi je prišel sporočiti, da imate dokaj zbranega dialektičnega gradiva za Slov. Plajberk na Koroškem. Mene bi zelo zanimalo to gradivo in bi ga rad pregledal; morda [...] bi se dalo gradivo transkribirati v običajno internacionalno fonetično obliko in priobčiti, za kar bi jaz rad poskrbel, če bom videl, da je to za slavistično znanost uspešno.⁷

Ob prejemu tega pisma je bil Šašel zelo počaščen. Ramovša je zanimal Šašlov način zapisovanja v narečju, kar razkriva njuna korespondenca (Ložar-Podlogar 2012: 161). Kot nešolani jezikoslovec je Šašel spoznal, da potrebuje strokovno oporo, saj je vedel, da je njegova transkripcija pomanjkljiva. Začela se je njegova večletna korespondenca z Ramovšem, s katerim sta se srečevala tudi osebno. Šašel je Ramovšu deloma ustno, deloma pa v pisni obliki pojasnjeval pojave rožanščine (prim. Šašel 1959: 214).

Ramovš je nameraval Šašlovo narečno *Narodno blago iz Roža* prenesti v mednarodno fonetično obliko, vendar ga je Šašel pregovoril, tako da se je v fonetičnem zapisu omejil le na kratek primer v uvodu. Narečni slovar, ki je v

zu tun, die von einem Orte ausgehend, das Volksgut des Tales behandelt. Der Volkskundler und Sprachforscher, der die Wechselbeziehungen beider Völker aufzeigen will, wird an dieser Schrift nicht vorbeigehen können.« (F. K. 1938: 201)

6 Več o pripravah za izdajo slovarja gl. Weiss 2012.

7 Pisma Frana Ramovša (od novembra 1932 do avgusta 1936), *Slovenski etnograf* 2 (1959), 215–221. Navedeno po Ložar-Podlogar 2012: 161.

monografiji objavljen na straneh 101–122, je Ramovš skupaj s Šašlom preuredil po fonetičnem zapisu (prim. Šašel 1959: 214). Šašel svoje narečne zapise iz časa med obema vojnama opredeljuje kot sliko rožanščine, kakršna se ni govorila »samo v Slovenjem Plajberku, temveč z lokalno barvo vokalov in naglaševanja tudi ob Dravi, na Gurah, ob Jezeru in na Celovškem polju.⁸ Kolikor so nemške izposojenke v tem govoru običajne, sem jih ohranil tudi v primerih, kjer bi jih mogel nadomestiti s slovenskimi (tudi običajnimi) izrazi.« (Šašel 1959: 215)⁹ Po izidu *Narodnega blaga iz Roža* se je Šašel po navodilih profesorja Ramovša spet posvetil narečnemu slovarju, kjer je pozornost usmerjal na nemške izposojenke in razširitev frazeologije. Narečni besednjak je dokončal leta 1957 in ga predložil Inštitutu za slovenski jezik (prim. Šašel 1959: 214).¹⁰

Osrednji razdelek tega prispevka bo posvečen podrobnejši predstavitvi Šašlove monografije *Narodno blago iz Roža*.

5 NARODNO BLAGO IZ ROŽA

Narodno blago iz Roža lahko opredelimo kot dialektološko-etnološko zakladnico slovenskega plajberškega govora. Monografija je izšla kot druga knjiga zbirke Arhiv za zgodovino in narodopisje v Mariboru (1936/37).¹¹ Šašlovo etnološko-dialektološko delo omogoča preučevanje diahronnega razvoja in spremembe narečja skozi desetletja. Vsebuje bogato besedišče iz nekdanjega izvirnega kmečkega okolja, upoštevana pa je tudi frazeologija.

5.1 Vsebina

Monografija *Narodno blago iz Roža* obsega 121 oštevilčenih strani in dodatno stran s popravki. Uvodni del (str. 1–4) vsebuje kratko predstavitev občine in fare Slovenji Plajberk, oris osnovnih značilnosti plajberškega govora, karto Spodnjega Roža z Rutami (str. 2) in primer Ramovševe fonetične transkripcije besedilnega odlomka, ki je nameščen ob Šašlovem izvirnem zapisu (str. 4). Nato sledijo naslednji štirje tematski sklopi, napisani v plajberškem govoru.¹²

8 Opis je posplošen, saj obstajajo tudi velike razlike v besedišču, ki jih najdemo po arealih oz. v posameznih govorih na teh območjih.

9 »V dokaz, da sem pri podajanju snovi in jezika ostal na trdnih domačih tleh, se sklicujem na recenzijo knjige ‚Narodno blago iz Roža‘ v glasilu Koroškega zgodovinskega društva Carinthia I, 1938, str. 200–201.« (Šašel 1959: 215)

10 Trenutno je v računalniški obdelavi na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani (prim. Weiss 2012).

11 Pred izidom knjige *Narodno blago iz Roža* so posamezne Šašlove objave izhajale kot priloga zvezkom *Časopisa za zgodovino in narodopisje*.

12 Celotno besedilo, razen glavnih naslovov poglavij, je zapisano v narečju. Naslove enot, ki se deloma razlikujejo od naslovov v besedilih, navajamo po vsebinskem kazalu publikacije (prim. ŠR 1936/37: 1). Navedeni naslovi naj bi omogočili vpogled v široki spekter obravnavanih tem.

Prvi razdelek z naslovom **1. Bajke, pripovedke, povesti, prerokovanja, smešnice, uganke, pregovori** (str. 4–42) vsebuje 71 oštevilčenih vsebinskih enot različnega obsega: 1. Gorni mož, 2. Žalik žene, 3. Divja jaga, 4. Pehtrna [pehtra baba], 5. Škrat, 6. Skuberl, 7. Torka, 8. Škopnjak, 9. Prerokovanja od vojske, 10. Kralj Matjaž, 11. Coprnije, 12. Šac [zaklad] cveti, 13. Modra Barbica, 14. Na onem svetu, 15. Revna duša v Pošeni [v Pošni = toponim, tj. v Polšini], 16. Revna duša v Ajdovskem gradu, 17. Zdane [izdane] duše, 18. Trota mora, 19. Prijazna in sporna [hudobna] deklica, 20. Deklica veka, 21. Otrok ob rojstvu prodan, 22. Zlati grad na glažovnati gori, 23. Skrb, 24. Zmerom narobe, 25. Trije bratje, 26. Božji stol [mavrica], 27. Babilonski turn [stolp], 28. Zakaj vse listje dol ne pade, 29. Žganje je hudič znašel [iznašel], 30. Kače, 31. Medved, 32. Podgane so hudičeva žival, 33. Munej je mleko sprosil, kužej pa kruh, 34. Podlatica, 35. Grili [črički], 36. Kukavica, 37. Bedrunc [bedrinec], 38. Deževnica, 39. Cajzeljc, 40. Petelin, 41. Trepetlika, 42. Rež [rž], 43. Breza, 44. Kako je blejsko [Blejsko] jezero nastalo, 45. Sveta peč, 46. Svečane [Sveče], 47. Stari Podljubelj, 48. Baba, 49. Hudičev most, 50. Ostrovca [Ostrovisa], 51. Mačenska planina, 52. V Rjavci [Rjavca = toponim, Rjavica], 53. Jezerce v Podnu, 54. Strugarji, 55. Šmolcpaver, 56. Za Kepo [Čepo], 57. Huda jama, 58. Železna Kapla, 59. Šac [zaklad] v Tolstem vrhu, 60. Kostena miza, 61. Kijec na čelo, 62. Ena godčeva, 63. Tkalec v peklju, 64. Rajni Bunder, 65. Rajni Pisel, 66. Lah [Vlah] pa Kranjec, 67. Prstena gospoda, 68. Na vozu pa koš na glavi, 69. Molili pa nič jedli, 70. Uganke, 71. Pregovori. – Iz naslovov je razvidno, da zapisi vključujejo tudi zgodbe o vaških posebnih in vrsto vsebin, ki so vezane na točno določena prizorišča v Slovenjem Plajberku, Podnu in okolici (gore, hribe, kraje). Uganke in pregovori so dragocen del plajberškega ustnega izročila, prve so bile tudi pomemben sestavni del ženitovanjskih običajev.

Drugi tematski sklop z naslovom **2. Šege in navade** (str. 42–65) prikazuje v sedmih tematskih enotah stare plajberške šege in navade: 1. Od otrok, 2. Botrina, 3. Ženitev, 4. Nošnje [noše; moška in ženska obleka], 5. Bolezni in zdravila, 6. Smrt, 7. Verovanje.

Naslov tretjega sklopa je **3. Domačija** (str. 66–99) in v njem so v desetih točkah predstavljena področja iz materialne in duhovne kulture: 1. Kmečka hiša, 2. Skedenj in hlev, 3. Voznina [voz, plug, sani], 4. Mlin, 5. Domača živina [domače živali], 6. Jedi [kmečka hrana, obredne jedi], 7. Delo na kmetih: pozimi, pomladi, poleti, jeseni, tritva [teritev], preja, tkalec. 8. Kako se kopa kuha. 9. Semenji [žeganje], 10. Božji denar.

Četrti razdelek publikacije tvori narečni **Slovar** (str. 100–121), ki vsebuje izrazje iz besedil, ki je v glasovnem in besednem pogledu pomembno za rožansko

— Lastna dopolnila oz. pojasnila dodajamo v oglatem oklepaju, danes nežive besede pa označujemo z zvezdico *.

narečje. V primerjavi z besedili, v katerih je označena le dolžina oz. kračina naglašanih samoglasnikov, je v slovarskem delu zapisana tudi rastoča in padajoča intonacija (prim. ŠR 1936/37: 101). Na zadnji, neoštevilčeni strani se nahajajo popravki.

5.2 Izbrani primeri iz Narodnega blaga iz Roža v faksimilu, v današnji obliki plajberškega govora in v poknjžženem zapisu

V uvodu *Narodnega blaga iz Roža* je navedeno, da je gradivo »zapisoval g. dr. Josip Šašel verno po govorici, običajni v Slovenjem Plajbergu. Zapisal je, kakor je slišal, čeprav je opazil, da je večkrat ista ali druga oseba v istem kraju isto besedo v kaki drugi zvezi drugače izgovorila ali naglasila.« (ŠR 1936/37: 1) V dvomljivih primerih je zapisovalec podatke preveril »pri svojih domačih, pri materi in sestrah«, da je »mogel najti točne podatke za pristnost in tudi za dvojnost izgovora«. Kot primer za dvojnice mdr. navaja besede *lasên* in *lesên* 'lesen' (danes se izgovarja: *lǎ'se:n* oz. *le'se:n*; zelo redko *la'se:n*), *šiša* in *hiša* 'hiša' (dvojnica *ší:ša* in *xí:ša* se uporablja tudi v današnjem govoru), *qlíše* in *qlíšče* 'klešče' (danes slišimo le *qlí.še*) (prim. ŠR 1936/37: 1). Plajberški govor ima monoftongični sistem samoglasnikov in je ikavski govor, v katerem se v dolgih zlogih za *ê* in *ě* govori *i*, za dolgo padajoči *ô* pa *u*. Govor ima poleg samoglasnikov *i*, *e*, *a*, *o*, *u* in *ə* še motna visoka in napeto tvorjena *î* in *ë* (ŠR 1936: 3).¹³ Značilno je tonemsko naglaševanje, ki pa v besedilih ni označeno, kar je utemeljeno takole: »Dolga poudarka sta ali rastoče ali padajoče usmerjena in odgovarjata vseskozi gorenjskemu *î* in *ê*; ker je ta razlika ista kot v gorenjskem in knjižnem govoru, zato je bilo možno, da je v tekstih označena le dolžina z ostrivcem *ˊ*.« (ŠR 1936/37: 3) Trditvi se ni mogoče docela pridružiti. V plajberškem govoru imajo npr. lahko tonemi na naglašanih nezadnjih zlogih pomenskorazločevalno funkcijo. Nadalje sta za govor značilna arhaična oksitoneza in lokalno besedje, ki se v knjižnem jeziku in v gorenjščini ne pojavljata.¹⁴

Naslednji izbrani besedilni primeri v faksimilu (ŠR 1936/37) in njihova transkripcija v današnji podobi plajberškega govora omogočajo sledenje spremembam, ki jih je govor doživel od časa njihovega zapisovanja med obema svetovnima vojnoma do današnjih dni.¹⁵ Že Šašel ugotavlja, da v plajberškem govoru obstaja dvojnost izgovora in naglasa tudi pri isti ali drugi osebi, kar deloma velja tudi za današnji govor. Za lažje razumevanje vsebin narečnima zapisoma dodajamo še prevod v standardizirano slovenščino.

13 Očitno sta »motna visoka in napeto tvorjena *î* in *ê*« prevzeta po Scheiniggovih zapisih.

14 Značilnosti plajberškega govora na tem mestu ne moremo obravnavati. Več o Slovenjem Plajberku in tamkajšnjem govoru v Maurer-Lausegger 1994 in 2003.

15 Soglasniška skupina *nj* se v plajberškem izgovarja nazalirano in je bližja soglasniku *j*. Zato je ne zapisujemo kot ŠR 1936/37 z znakom *ñ*. Izgovarjava *ñ* je značilna za sveški govor in se razlikuje od plajberške izgovarjave. Zato v transkripciji ohranjamo zapis *nj*. Več o govoru Sveč v Rožu Feinig 1985.

47. Stárə Pudləbəl. Pudləbəl je stáw čéjqudēj pracə viši blízə Qúrje Jáme, tám čēr je donəs an véləq pvás. Tí stárə Pudləbəlčənə so bli zvə prawzétnə pa táq ófartnə, da Bohá nčiso votlə vèč puznáta. Puhújšěne je bú táq vélqú, da sta se Žínjarca pa Hrlónəc začéva mənítə, qaqu bə to puqončáwa. Žínjarca je raqvá: Hrlónəc, puhréznə se tí“, Hrlónəc pa „jés qna séžam táq dálač, zasúj tí te rízdə!“ Pa rísen nastáne pu nočə putrás, an cíw rób Žínjarce se je wtfhow pa je cavó vés z vsémə lədmí puqopəw. Ríšu se je samú adən, qə je tēstə núč v Trňah vésəw.

Slika 1: *Narodno blago iz Roža*: 47. Stárə Pudləbəl (ŠR 1936/37: 32)

47. Stárə Pudləbəl (Pud'bəl). Pudləbəl je s'ta:w 'čejq'dej pra'ce wi:šə blí:zə Qù:rje já:me, 'tam čír je 'do:nə han wə:ləq p'wa:z. Tə stá:rə Pudləbəlčənə / Pudbəlčənə so b'li: z'wə prawzét'nə pa 'taq wə:fərt'nə, da Bohá: 'čiso wə't'lə 'weč puznátə. Puhú:jšinje je 'bu: 'taq wəl'qu:, da sta se Ží:nharca pa Hər'lə:wə začə:wa mí:ntə, qa'qu: bə to puqončá:wa. Ží:nharca je raq'wa: »Hər'lə:wə, puhré:znə se tí«, Hər'lə:wə pa: »Jes q'na sé:žam 'taq 'da:lč, za'su:j 'ti te hní:zdə!« Pa rí:sən nastá:ne punə'čə put'ras, han 'ci:w 'ro:b Ží:nharce se je wtə:rhu pa je ca'wo: 'we:s zə wsì:mə ləd'mi: puqə'pəw. Rí:šu se je sa'mu: ha'dən, qə je təs'to 'nu:č v Tə:rnjax wəs'wəw (transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 32).

Poknjženo: 47. *Stari Podljubelj* – Podljubelj je stal nekđaj precej višje blizu Kurje jame, tam, kjer je danes velik plaz. Stari Podljubeljčani so bili zelo prevzetni in tako ošabni, da Boga niso hoteli več poznati. Pohujšanje je bilo tako veliko, da sta se Žingarica in Grlovec začela meniti, kako bi to pokončala. Žingarica je rekla: »Grlovec, pogrezní se tí«, Grlovec pa: »Jaz ne sežem tako daleč, zasuj tí to gnezdo!« Pa res nastane ponoči potres, cel rob Žingarice se je odtrgal in je pokopal celo vas z vsemi ljudmi. Rešil se je samo eden, ki je tisto noč vasoval v Trnjah.

48. Bába. Tújčə jmenújějə Qošútəco za Bábo. Tó pa qní prəw Bába se práwə sadvə prútə Qošútə, sqódər Salánə na Brízje hódijə. Tám čríz je an Qràjnc Francóze v Séle prpələw; Salánə so jomə ríqələ, da je bábjaq, to je antqáj qə pa zdajəwc. Ut tahə je túdə sadvə jəmé Bába dúbəvə.

Slika 2: *Narodno blago iz Roža*: 48. Bába (ŠR 1936/37: 32)

48. **Baba.** Tú:jčə prà:wijə Qušú:tcə Bá:ba. 'To: pa q'ni: p'row. Bá:ba se prà:wə sad'wə prù:tə Qušú:tə, sqò:dər Salá:nə na Brrí:zje xó:dijə. 'Tam č'ri:z je han Q'ra:jnc Francó:ze w Sé:le pərpə'ləw; Salá:nə so jə'mə rí:qalə, da je bə:bjaq, to je hant'qaj qə pa zda'ja:wc. Ud 'ta: je tudə sad'wə jə'me: Bá:ba du'bi:w. (Transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 32.)

Poknjiženo: 48. *Baba* – Tujci imenujejo Košutico za Babo. To pa ni prav, Baba se pravi (= imenuje) sedlo proti Košuti, od koder Selani hodijo na Brezje. Tam čez je neki Kranjec v Sele pripeljal Francoze; Selani so mu rekli, da je babnjak, to je toliko kot pa izdajalec. Od tega je tudi sedlo dobilo ime Baba.

53. Jízarcè w Pódna. Pòdènsčə putòq zvíra w jízarcè put Pòdnarjam. Tu jízarcè nčéme dná, náhóva žíva séže prów na Bléjśqə jízare. Ut tá so se prepríčilə, qə so ambòt Pòdnarjə volə zbəzálə n se w jízarcè putúplə, náh jəhú pa so dówhə puznějə na Blèdə z jízara putéhnələ; na jžésə je bú Pòdnarjovə jmé.

Slika 3: *Narodno blago iz Roža: 53. Jízarcè w Pódna* (ŠR 1936/37: 33)

53. Jəzar'ce w Pò:dnə. Pò:dənsčə pu'toq / hrá:bən zwi:ra w jəzar'cə pud Pò:dnarjam. Te jəzar'ce čè:me d'na, n'ja: ži:wa sé:že p'row na Bléj:jsqə jiz:are. Ud 'ta: so se prapri:čalə, qə so ha'mərt Pò:dnarjuwə wə:'lə zbəzálə n se w jəzar'cə putú:plə, n'jəx jə'hu: pa so dó:whə puzdè:jšə na Blə'də z jiz:ara puteh'nələ; na jəžè:sə je biw Pò:dnarju j'me:. (Transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 33.)

Poknjiženo: 53. *Jezerce v Podnu* – Podenski potok izvira v jezercu pod Podnarjem. To jezerce nima dna, njegova žila sega prav na Blejsko jezero. O tem so se prepričali, ko so enkrat Podnarjevi volí zbeležali in se potopili v jezercu, njihov jarem pa so dolgo pozneje na Bledu potegnili iz jezera; na jarmu je bilo Podnarjevo ime.

58. Žalízna Qápva. Qə so Túrčə hodilə pu Qoróščam, so pər Bélé wdflə túdə prútə Qáplə, qə se donəs jménúje Žalézna. Qristjánə s tréh dežew, s qoróšče, štájrsče pa qránšče so se jəm prútə pustavələ, Qrajncə so dálə sú, Štájrcə vína, Qoróšcə pa so narédələ: vodó so zajézilə na Tábrə, qə je pa prhřmu Túrç, so jo spústələ, da je wsé Túrčə pupváqna. Tədèj je Túrç narédu žalézna písmə (to je, za třednə se je zaréqu), da w táh qrájah qna bó věč hodú. Ut tā se méstə jménúje Žalízna Qápva.

Slika 4: *Narodno blago iz Roža: 58. Žalízna Qápva* (ŠR 1936/37: 34)

58. Žəli:zna Qà:pwa. Qə so Tú:rčə xudí:lə pu Qorò:ščam, so pər Bè:lə wdè:rlə tù:də prù:tə Qà:plə, qə se 'do:ns prà:wə Žəli:zna. Qristjáne s 'tre:x dəžə:w, s qorò:šče, štà:jərsče pa qrá:jnšče so se 'jəm prù:tə pustaw'lə, Qrájncə so dà:lə 'su:, Štə:jərcə ví:na, Qorò:šcə pa so narè:dlə: wò'do: so zajì:zlə na Tá:brə, qə je pa pərhə:rmu 'Tu:rç, so jo spù:stlə, da je w'se Tú:rčə pupwaq'nəwə. Tə'dej je 'Tu:rç narè:du žəlél:zən pí:smə (to je, za tó:rdnə se je zaré:qu), da w 'tax qrà:jax qna 'bo: 'wəč xə'dow. Ud 'ta: ma mē:stə jə'me: Žli:zna Qà:pwa. (Transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 34.)

Poknjíženo: 58. *Železna Kapla*. Ko so Turki hodili po Koroškem, so pri Beli vdrli tudi proti Kapli, ki se danes imenuje Železna. Kristjani iz treh dežel, iz Koroške, Štajerske in Kranjske, so se jim zoperstavili, Kranjci so dali sol, Štajerci vina, Korošci pa so naredili: vodo so zajezili na Tabru, ko pa je prigrmel Turk, so je spustili, da je vse Turke poplaknilo. Tedaj je Turk naredil železno pismo (to je, trdno se je zarekel), da v teh krajih ne bo več hodil. Od tega se mesto imenuje Železna Kapla.

Podrobni opis domačije ni le čisti opis prostorov in predmetov. Vsebuje tudi bogat popis inventarja, ki je bil nekdaj del kmečkega vsakdana, pa tudi podatke o načinu življenja:

3. Domačija.

1. Pávrsqà hiša je zídana pa z lesénim címpram puqríta. Včasò so qòj laséne híše púvèlò, bájte pa qájze so še donàs qòj laséne. Vsáqa pávrsqà híša má w blížnèwò še anò mèhšò, mántle laséno híšòco, tò je páštòbo za áwcəharjè, sqəđèñ s hlívam, stəh pa qozù, túdə pu dbá qozvā.

Híša je pudòwylasta, na vsáči délní stránə so laséne dúrə; tí pridne dúrə (pər pótə) se zaqlipējə na qlúč pa ud znótrěj na zásəm, tí zádne dúrə (na dvoriše, na γorico) pa qòj ud znótrěj na zásəm. Pər ubújnəh dúrah se pride u vějžò, qə má pər tí pridnəh dúrah an voqnə zə žaléznim γátram. Ud vějžè na lívo se pride w šíšo (s té pa w šíšno qámro) n jěšpəč (tí čřna qəhiña), na právo strán, qə je mèhšə, pa w vèlb (vèlbəč, hrám) nə věžówno qámro, qə je donàs sqorə puwsód za svètvò qəhiño prprávlanā. Z vějžè pèlijə laséne štínje na vrh (put strého).

Slika 5: *Narodno blago iz Roža: 3. Domačija – začetek* (ŠR 1936/37: 66)

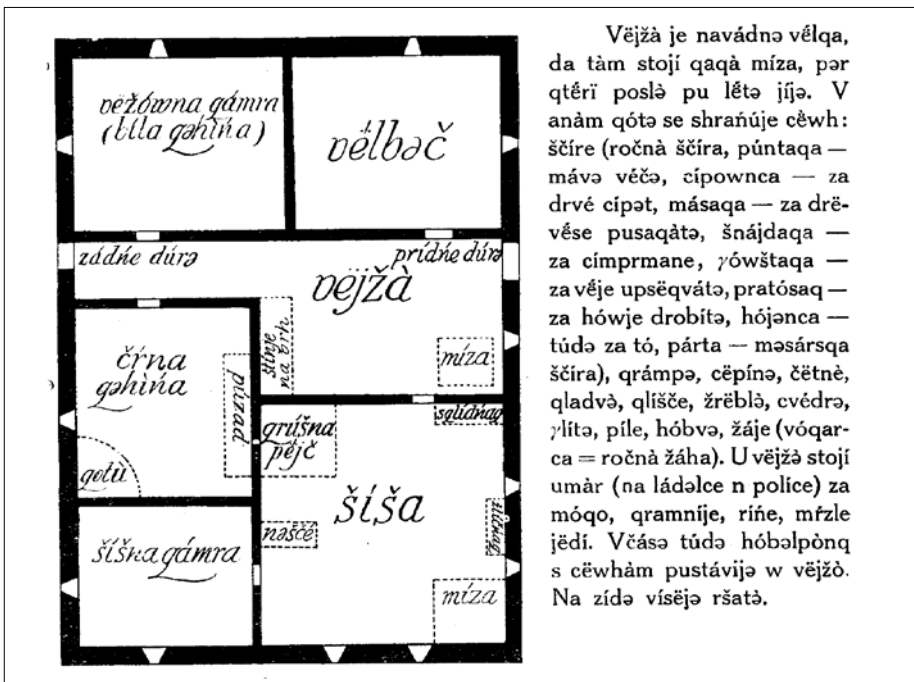
3. Domačija.

Pà:wərsqə xí:ša (ší:ša) je zí:dana pa z ləsè:nim cí:mpram puqrì:ta. Wčà:sə so 'qoj ləsè:ne xì:še pù:walə, bájte pa qà:jže so še 'do:ns 'qoj ləsè:ne. Wsà:qa pà:wərsqə hí:ša 'ma: w blí:žnəwə še hano mē:jnšə, má:ntle ləsè:no hí:šəco, to je pà:štòbo za hà:wəcarjə / hà:wəarjə, sqə'dəñj s xlí:wam, s'təx pa qə'zəw, tù:də pu d'ba: qozw'a.

Hí:ša je pudò:whlasta, na wsà:či tə dè:lə strá:nə so ləsè:ne dù:rə; tə prì:dnje dù:rə (pər pò:tə) se zaqlí:píjə na q'lu:č pa ud znó:tri na rí:həl, tə zà:dnje dù:rə (na dvorí:še, na hurí:co) pa 'qoj ud znó:tri na rí:həl. Pər wbù:jnəx dù:rəx se prì:de w wěj'žò, qə 'ma: pər tə prì:dnjəx dù:rəx han wəq'nə zə žəl'é:znim há:tram. Ud wěj'že na lí:wo se prì:de w ší:šo (s 'te: pa w ší:šno qà:mro) n jəš'pəč (tə čə:rna qəxi:nja), na prà:wo s't'ra:n, qə je mē:jnšə, pa w 'wə:lb (wə:lbəč, x'ram) nə wəž'wno qà:mro, qə je 'do:ns sqə'rə puw'so:d za swət'wo: qəxi:njo pərprà:wlanə. Z wěj'že pè:lijə ləsè:ne ští:nje na 'wə:rx (pud stré:xo). (Transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 66.)

Poknjiženo: 3. *Domačija*. Kmečka hiša je zidana in pokrita z lesenim ostrešjem (»cimprom«). Včasih so gradili samo lesene hiše, bajte in kajže so še danes samo lesene. Vsaka kmečka hiša ima v bližini še eno manjšo, navadno leseno hišico, to je »paštbo« za preužitkarje, skedenj s hlevom, stog [= dvojni kozolec] in kozolec, tudi po dva kozolca.

Hiša je podolgovata, na vsaki daljši strani so lesene duri; sprednje duri (ob poti) se zaklepajo na ključ, od znotraj pa na zapah, zadnje duri (na dvorišče, na gorico) pa samo od znotraj na zapah. Skozi oboje vrat se pride v vežo, ki ima pri sprednjih vratih okno z železno mrežo. Iz veže se na levo pride v hišo (iz te pa v hišno kamro) in ješpič [izbič] (črna kuhinja), na desno stran, ki je manjša, pa v shrambo (»velbič«, hram) in vežno kamro, ki je danes skoraj povsod preoblikovana v svetlo kuhinjo. Iz veže peljejo lesene stopnice na vrh (pod streho).

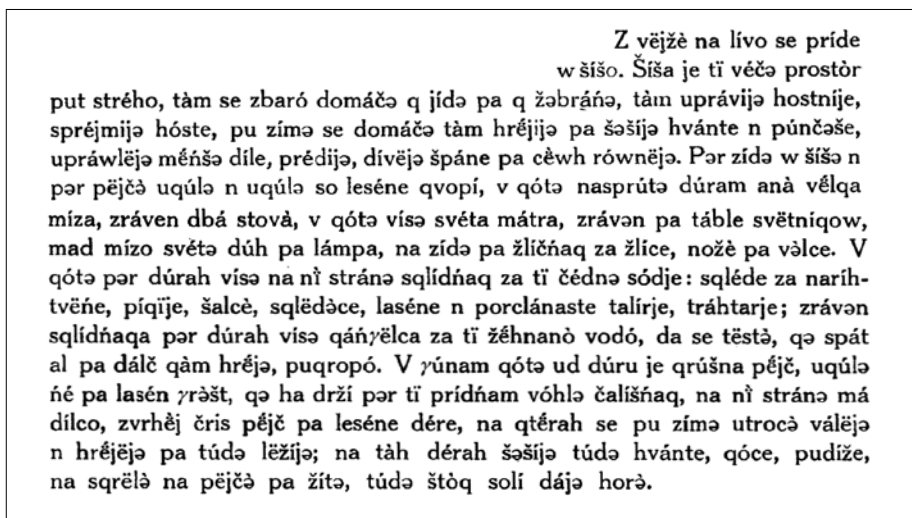

Slika 6: *Narodno blago iz Roža: 3. Domačija* – nadaljevanje; tloris kmečke hiše (ŠR 1936/37: 66)

Wej'žə je nawá:dnə wə:lqə, da 'tám stu'ji: qaqa mí:za, pər qtí:rə pəs'lə pulé:tə jí:jə. W ha'nam qó:tə se sxrá:nja 'cəwx: ščí:re (roč'na ščí:ra, *puntaqa – má:wə wè:čə, cí:pownca – za dr'we: cí:ptə, *másaqa – za drí:wje pusa'qatə, *šnájdaqa – za cí:mpřmane, *řówštaqa – za wè:je ubsəqwátə, prató:saq – za xò:wje / xò:je drubi:tə, hój:jəncə – tú:də za 'to:, pá:řta – mäsá:rsqa [flá:řsqarsqa] ščí:ra), qřá:mpə, cəpí:nə, čėř'ne, qlad'wə, qlí:še, řřėb'lə, cwė:drə, hlí:tə, pì:le, hój:bwə,

žà:je (wò:qarca = roč'na žà:ha). W wej'žə stu'ji: u'ma:r / qó:stən (na là:dəlce n pulí:ce) za mó:qo, qramni:je, ri:nje, mó:rzle jə'di:. Wčà:sə tù:də hó:bəl'ponk s cəw'xam pustà:wijə w wej'žo. Na zídə wí:sijə rəša'tə. (Transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 66.)

Poknjženo: Veža je navadno velika, da tam stoji kaka miza, pri kateri posli poleti jedo. V enem kotu se shranja orodje: sekire (ročna sekira, *puntaka – malo večja, cepovnica – za cepljenje drv, *másaka – za sekanje dreves, *šnájdaka – za tesarje, *γówštaqa – za obsekovanje vej, pretosek – za drobljenje hojevja [smreko-vih vej], »hojnica« – tudi za to, »parta« – mesarska sekira), krampi, cepini, verige, kladivo, kleščce, žebliji, svedri, dleta, pile, obliči, žage (lokarica = ročna žaga). V veži stoji omara (na predale in police) za moko, drobnarije [»kramnije«], pekače [»rinje«], mrzle jedi. Včasih postavijo v vežo tudi skobeljnik z orodjem. Na zidu visijo rešeta.

Slika 7: *Narodno blago iz Roža*: 3. Domačija – nadaljevanje (ŠR 1936/37: 66–67)

Z wej'že na lí:wo se prí:de w ší:šo. Ší:ša je tə wè:čə q'raj pud strè:xo, 'tam se zba'ro: domá:čə q jí:də pa q žəbrá:njə, 'tam wprà:wjə hostnì:je, spré:jmijə gó:ste, puzí:mə se domá:čə 'tam hré:jijə pa šəší:jə hwá:nte n pú:nčəse / pú:nče, wprá:wlijə mē:jnšə dí:le, pré:dijə, dí:wijə špà:ne pa 'cəwx ró:wijə. Pər zídə w ší:šə n pər pëjčə wqù:lə n wqù:lə so ləsè:ne qwə'pi:, w qó:tə nasprù:tə dù:ram hana wè:lqə mí:za, zrà:wən d'ba: stow'a, w qó:tə wí:sə swé:ta mà:tra / q'ri:ž, zrà:wən pa tá:ble swətní:qu, mad mí:zo swé:tə 'du:x pa là:mpa, na zídə pa žlí:čnəq za žli:ce, no'že pa wəl'ce. W qó:tə pər dù:rax wí:sə na 'ni strá:nə sqlí:dnəq za tə čè:dnə sò:dje: sqlé:de za narí:xtwinje, pí:qíje, šal'ce, sqled'ce, ləsè:ne n

porclà:naste tali:rje, trà:xtarje; zrà:wən sql:dnjaqa pər dù:rax wì:sə qà:jnhəlca za tə žė:hnanə wo'do:, da se tɛs'tə, qə s'pa:t al pa 'da:lč 'qam hrɛ:jə, puqrə'po:. W hù:nam qó:tə ud dù:ru je qrù:šna 'pejč, wqù:lə n'je: pa lə'se:n h'rəšt, qə ha dr'ži: pər tə prì:dnjam wò:hlə čəli:šnjaq, na 'ni strá:nə 'ma: di:lco, zwər'xɛj čriz 'pejč pa ləsè:ne dé:re, na qtì:rax se puzì:mə wtrə'cə wá:lijə n hrɛ:jijə pa tù:də ləží:jə; na 'tax dé:rax šəší:jə tù:də hwá:nte, qoc'ne, pudí:že, na *sqrɛ̀lə na pej'čə pa ži:tə, tù:də š'toq su'li: dá:jjə ho'rə. (Transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 66–67.)

Poknjženo: Iz veže na levo se pride v hišo. Hiša je največji prostor pod streho, tam se zberejo domači k jedi in k molitvi, tam opravijo pogostitve, sprejmejo goste, pozimi se tam domači grejejo in sušijo obleke in čevlje (gojzarje), opravljajo manjša dela, predejo, delajo trske in popravljajo orodje. Ob zidu v hiši in pri peči naokoli so lesene klopi, v kotu nasproti durim (vratom) velika miza, zraven dva stola, v kotu visi sveti križ [»sveta matra«], zraven pa table svetnikov, med mizo sveti duh in svetilka [»lampa«], na zidu pa žličnjak za žlice, nože in vilice. V kotu pri durih visi na eni strani sklednik za čisto posodo: sklede za pripravljanje jedi, lončki, šalice, skledice, leseni in porcelanasti krožniki, lijaki; zraven sklednika pri durih visi kanglica za žegnano vodo, da se tisti, ki spat ali pa kam daleč gredo, pokropijo. V drugem kotu od vrat je krušna peč, okoli nje pa leseno ogrodje, ki ga pri srednjem vogalu drži čelešnik, na eni strani ima deščico, zgoraj čez peč pa lesene »dere«, na katerih se pozimi otroci valjajo in grejejo pa tudi ležijo; na teh »derah« sušijo tudi obleko, odeje, podiže, na skrili na peči pa žito, tudi »štok« [leseno posodo] soli denejo gor.

Ub zidə pər pějčə

stojijə nəščė, notrè je vívəncə pa vopatíca, v ládəlcə spodə pa ríbižəl, mawcè; puqròw ud nəšėq hospodína ubr̀ne, qədər ha núca za válėňə. Na zidə pər nəščəh vísə vúra, put qvopmí pa je navádne qəq stóli pa zéc za sqórənce zəzúvat. Šíša má lasén pòt pa lasén čfn stròp, qtérə drží pu sridə an močən trám; pər stránə so w trám zabítə lesénə cvėčə, da držíjə police (dilce), na qtérəh se shrańújəjə méňšə rėči, pu zímə se túde mliqə sírət di horə. Na stròp pər pějčə so prbíte anə rántəce (váha), da se púnčəšə na nəh šəšijə. Na vsáči stránə míra sta navádne pu dbá vóqna, na nəh pa róže w písqrčah.

Zə šíše pėlijə anə níšce dúra w šíšno qámro, qə se v anəh qrajih túdə štədór práva. Tām je póstal (q véčomə dbí póstale) za hospodárja pa hospodíno pa qaqa zibu. Utrocə spijə pu létə navádne na vrhə z dėqlímə, pu zímə túdə w véžówní qámre pa na dérah. Pu dílcəh v póstələ je pudjána sváma, čris pa plívəncə, qə se vsáča pú léta napównə z novímə vovsénimə plévímə; čris plívəncə je puvóžana anə rjúha, na vrh pa se di qówtər z rjúho na špice, pər zwávžjə túdə pówštər.

Slika 8: *Narodno blago iz Roža: 3. Domačija – zaključek* (ŠR 1936/37: 67)

Ub zí:də pəR pej'čə stují:jə nəš'č'e:, not're je wí:wəncə pa wopat'ca, w lā:dəlca spo'də pa rí:bižəl, wmaw'ce; puq'rəw ud nəš'e:q huspuđí:nja wbó:rne, qə'dər ha nù:ca za wá:linje. Na zí:də pəR nəš'čax wí:sə wú:ra, pud qwəp'mi: pa je nawá:dnə qaq stò:li pa 'ze:c za sqó:rənce zəzú:watə / 'dow dí:watə. Ší:ša 'ma: lə'se:n 'pod pa lə'se:n 'čə:rn st'rop, qti:ra dər'ži: pu srí:də han mo'čən t'ra:m; pəR strá:nə so w t'ra:m zabi:tə ləsè:nə cwə'čə, da drží:jə pulí:ce (di:lce) na qti:rax se shranjù:jijə mēj'nšə rə'či:, puzí:mə se tù:də mlí:qə sí:rət 'di: hor'ə. Na str'op pəR pej'čə so pərbí:te hane rà:ntəce (wà:ha), da se pú:nčəšə / pú:nčə na n'jəx šəší:jə. Na wsà:či strá:nə mí:ra sta nawá:dnə pu d'ba: wó:qna, na n'jəx pa rò:že w pì:sqəřčax. (Transkripcija H. M.-L., prim. original, ŠR 1936/37: 67.)

Poknjiženo: Ob zidu pri peči stojijo nečke, notri je velnica in lopatica, v predalčku spodaj pa strgalnik, omelo; pokrov od nečk gospodinja obrne, kadar ga potrebuje za valjanje. Na zidu pri nečkih visi ura, pod klopmi pa je navadno kak stolček in zajec za sezuvanje škornjev. Hiša ima lesen pod in lesen črn strop, ki ga po sredini drži močan tram; ob strani so v tram zabiti leseni cveki, da držijo police, na katerih se shranjajo manjše reči, gor se postavi pozimi tudi mleko sirit. Na strop pri peči so pribiti drogi [»vaha«], da se na njih sušijo čevlji. Na vsaki strani zidu [»mira«] sta navadno po dve okni, na njih pa rože v piskričih.

5.3 Primerjalni prikaz narečnih sprememb od medvojnega časa do danes

V primerjavi z jezikom, zapisanim v *Narodnem blagu iz Roža* (ŠR 1936/37), kaže današnji plajberški govor nekaj izrazitih sprememb, ki so razvidne iz navedenih primerov v faksimilu (ŠR 1936/37) in iz transkripcije istega besedila v današnji podobi govora. Na tem mestu bo izpostavljenih nekaj pojavov, ki so komentirani z vidika današnjega plajberškega govora:

5.3.1 Vzglasni samoglasnik *a* ima v današnjem plajberškem govoru protetični *h*-:¹⁶ – *samú adə̀n* (ŠR 1936/37: 47) → *sa'mu: ha'dən*; – *to je antqáj* (ŠR 1936/37: 32) → *to je hant'qa:j*; – *V anəm qótə se shrańúje cěwx* (ŠR 1936/37: 66) → *W ha'nam qó:tə se shrá:nja 'cəwx*; – *tó je páštəbo za áwčəharjè* (ŠR 1936/37: 66) → *to je pà:štəbo za hà:wčəharje / hà:wcarje*.

5.3.2 Nekdanji plajberški refleks *a* v predakcentskih zlogih danes načeloma nadomešča polglasnik, redkeje je slišati tudi *e* oz. *a*: – *Žalízna Qápva* (ŠR 1936/37: 34) → *Žəlì:zna Qà:pwa*; – *Včásə so qòj laséne híše púvələ* (ŠR 1936/37: 66) → *Wčà:sə so 'qoj ləsè:ne xi:še pù:walə*; – *laséno híšəco* (ŠR 1936/37: 66) → *ləsè:mo xi:šəco / lesè:mo xi:šəco*; – *laséne dúrə* (ŠR 1936/37: 66) → *ləsè:me dú:rə / lesè:me dú:rə*; – *Šíša má lasén pòt pa lasén črn stròp* (ŠR 1936/37: 66) → *Ší:ša 'ma: ləs'e:n 'pod pa ləs'e:n 'čə:rn st'rop*.

¹⁶ Govor v Svečah v Rožu npr. pred vzglasnim *a*-jem nima protetičnega *h*-.

- 5.3.3 V današnjem plajberškem govoru prehaja predakcentski *o* v *u*: *stojíjə* (ŠR 1936/37: 67) → *stují:jə*. V originalu ŠR 1936/37 gre očitno za vpliv knjižnega jezika.
- 5.3.4 Namesto motno visokega *ë* oz. *ï* (ŠR 1936/37: 66) se danes govorijo *a*, *i* oz. polglasnik: – *pívělə* (ŠR 1936/37: 66) → *pù:walə*; – *so se prepríčilə* (ŠR 1936/37: 33) → *so se prapri:čalə*; – *se zaqlípějə na qlúč* (ŠR 1936/37: 66) → *se zaqlí:píjə na q'lu:č*; – *divějə špáne pa cě`wh równějə* (ŠR 1936/37: 66) → *dì:wijə špà:ne pa 'cəwx rō:wnijə*; – *cavó vés z vsěmə lədmí* (ŠR 1936/37: 32) → *ca'wo 'we:s zə wsi:mə ləd'mi:*; – *puhújšěne* (ŠR 1936/37: 32) → *puhù:jšinje*; – *qədər ha núca za válěňə* (ŠR 1936/37: 67) → *qə'dər ha nù:ca za wá:linje*; – *nčě me dná* (ŠR 1936/37: 33) → *čě:me d'na*; – *ud znótrěj* (ŠR 1936/37: 66) → *ud znó:tri*; – *na qtě`rah se shraínújējə* (ŠR 1936/37: 67) → *na qtì:rax se shranjù:jijə*; – *qaqə míza, pər qtě`ri* (ŠR 1936/37: 67) → *qaqa mí:za, pər qtì:rə*.
- 5.3.5 Za večzložne besede, ki vsebujejo zlog s polglasnikom oz. *e*-jevski glas, je danes (z izjemo najstarejših govorcev), predvsem v hitrem govoru, značilna redukcija nenaglašene polglasnika oz. celega zloga. Dvojnice se pojavljajo le še redko: – *Pudləbəl* (ŠR 1936/37: 32) → *Pud'bəl / Pudlə'bəl*; *Pudləbəlčənə* (ŠR 1936/37: 32) → *Pudbəl:čənə / Pudləbəl:čənə*; – *hwánte n púnčəše* (ŠR 1936/37: 66) → *hwá:nte n pú:nče*; – *čějqəděj* (ŠR 1936/37: 32) → *'čějq'dej*; – *so jo spústələ* (ŠR 1936/37: 34) → *so jo spù:stlə*. Tendenca k redukciji zloga se odraža tudi v primeru: *Pər ubújnəh dúrah* (ŠR 1936/37: 66) → *Pər wbù:jnəx dù:rax*.
- 5.3.6 V končniško naglašeni večzložni besedi *jízarcə* (ŠR 1936/37) se stranski akcent (očitno zaradi prehoda samoglasnika *i* v polglasnik) docela umakne: *Tu jízarcə* (ŠR 1936/37: 33) → *Te jəzar'ce* (maskulinizacija srednjega spola, gl. spodaj). Način izgovarjave *jízarcə* (po zapisu ŠR 1936/37) bi bil v današnjem govoru neobičajen.
- 5.3.7 Narečni zapis *vopatíca* (ŠR 1936/37) je za plajberški govor neobičajen, uporablja se oksitoneza: *vopatíca* (ŠR 1936/37: 66) → *wopat'ca / opat'ca*. Izraz za omelo *mawcə* (ŠR 1936/37: 67) bi se moral glasiti takole: → *wmaw'ce*.
- 5.3.8 Z akcentskim umikom z zadnjega kratko naglašene polglasnika na predakcentski zlog preide dvožložna beseda v današnjem govoru v dolgo naglašeno enožložnico: *donəs* (ŠR 1936/37: 32) → *'do:ns*.
- 5.3.9 V *Narodnem blagu iz Roža* je zapis korelacij po zvenečnosti upoštevan dosledno, kar je nedvomno vpliv jezikoslovno šolane roke. Korelacija po zvenečnosti se v govoru mnogokrat ne uresničuje, uporabljajo pa se dvojnice: – *ut tá* (ŠR 1936/37: 33) → *ud 'ta: / udə 'ta: / ut 'ta:*; – *put strého* (ŠR 1936/37: 66) → *pud strè:xo / put strè:xo*; – *put qvopmí:* (ŠR 1936/37: 66) → *pud qwop'mi: / put qwop'mi:*.

- 5.3.10 Za nikalnice je v današnjem plajberškem govoru značilna izguba vzglasnega *n*-pred soglasnikom *č* ali pa prihaja do zamenjave z *q*: *nčéme* (ŠR 1936/37: 33) → *čè:me*; *nčiso* (ŠR 1936/37: 32) → *'čiso*, *q'niso*.
- 5.3.11 Za današnji plajberški govor je značilna izguba srednjega spola, ki je v zadnjih desetletjih največkrat sovpadel z moško sklanjatvijo: – *Tu jízarcè* (ŠR 1936/37: 33) → *Te jəzar'ce*; – *je bú Pódnarjovə jmé*: (ŠR 1936/37: 33) → *je 'bi:w Pò:dnarju j'me*:. Izjeme so redke: *Puhújšěne je bú tàq vèlqú* (ŠR 1936/37: 32) → *Puhù:jšinje je 'bu: 'taq wəl'qu*.
- 5.3.12 Svojlilni zaimek *njegov* se danes uporablja v spremenjeni obliki: *ňahóva žíva* (ŠR 1936/37: 33) → *n'ja: ží:wa* oz. *jəhò:wa ží:wa*.
- 5.3.13 Prislov *puzně'jə* je v današnjem plajberškem govoru nadomeščen z ustreznikom *puzdé:jšə*: *dówhə puzně'jə* (ŠR 1936/37: 33) → *dò:whə puzdé:jšə*. Beseda *puzně'jə* (ŠR 1936/37) se je verjetno uporabljala kot dvojnica. Danes je ne bi prištevali k pristnemu plajberškemu izrazju.
- 5.3.14 Nekdanji izraz *mir* v pomenu 'zid' se v današnjem govoru ne uporablja: *Na vsáči stránə míra* (ŠR 1936/37: 67) → *Na wsà:či strá:nə zí:da*. Namesto izraza *vělb* oz. *vělbəč* se v današnjem plajberškem govoru uporablja ustreznik *x'ram*: *w vělb* (*vělbəč*, *hrəm*) (ŠR 1936/37: 66) → *w x'ram*. Izraz *prostòr* ni narečno plajberški (očitno se je uporabljal v ožjem Šašlovem krogu). Danes mu ustreza izraz *q'raj* – 'kraj': *tí věčə prostòr put strého* (ŠR 1936/37: 66) → *tə wè:čə q'raj pud strè:xo*. Izraza *dvoríše* in *yoríca* (ŠR 1936/37) v plajberškem govoru načeloma nista udomačena: (*na dvoríše*, *na yoríco*) (ŠR 1936/37: 66). Pojavljata se v nekaterih drugih koroških govorih.

6 ZAKLJUČEK

Dialektološko in etnološko edinstveno *Narodno blago iz Roža* v plajberškem govoru je pomembna sestavina južnokoroške jezikovne in kulturne zgodovine. Gre za obsežno, v medvojnem času na terenu zbrano dokumentacijo govora in kmečke kulture v Slovenjem Plajberku. Govor dialektološko pripada srednjerožanskemu narečju. Zapisovalec in zbiratelj gradiva je bil pravnik in nešolani dialektolog Josip Šašel iz Slovenjega Plajberka, za strokovno objavo monografije pa je v sodelovanju z njim poskrbel jezikoslovec Fran Ramovš. Šašel je k narečju pristopal tako, da je v svojem plajberškem rojstnem kraju podrobno zajel bogastvo snovne in nesnovne kulturne dediščine kmečkega človeka. V delu se zrcalijo prvine, ki so prehodile pot od preprostega govorca preko jezikoslovno nešolanega zapisovalca in pravnika Šašla pa vse do dialektološko izurjenega strokovnjaka in urednika Ramovša.

Delo omogoča preučevanje diahronnega razvoja plajberškega govora od preteklega stoletja do danes. Iz navedenih primerov je razvidno, da je plajberški govor skozi desetletja doživel spremembe, ki se odražajo na več jezikovnih ravlinah. Korelacija po zvenečnosti se v plajberškem govoru ne uresničuje dosledno: zveneči soglasniki se pred nezvenečimi izgovarjajo bodisi zveneče bodisi nezveneče: *ud ta'be / udā ta'be / ut ta'be*. Dialektološki zapis v *Narodnem blagu iz Roža* pa dosledno sledi pravilu korelacije po zvenečnosti, kar je nedvomno vpliv dialektološko šolane roke. Pri plajberških govorcih se je v zadnjih desetletjih uveljavila maskulinizacija samostalnikov srednjega spola (izjeme so redke). V primerjavi z zapisi v *Narodnem blagu iz Roža* v današnjem govoru izstopajo tudi spremembe v predakcentskem vokalizmu, dodani protetični *h-* pred vzglasnim samoglasnikom *a-*, zamenjava nekdanjega motno visokega *ě* oz. *i* s samoglasnikom *a*, *i* oz. polglasnikom, redukcija posameznih nenaglašanih samoglasnikov in oslabitev v polglasnik idr. Poimenovanje za posamezno orodje, ki se danes ne uporablja več, je deloma že pozabljeno, npr. izrazje za sekire: **puntaka*, **másaka*, **šnájdaka*, **yówštaqa*. V besedilih je mogoče najti posamične prvine (tudi besede), ki so posledica stika s slovenskim knjižnim jezikom oz. s slovenskim socialno-kulturnim zaledjem ali pa so prevzete iz drugih krajev. Takšni primeri bi npr. bili izraz *prostor*, ki mu v plajberškem govoru ustreza izraz *q'raj*, ter izraza *dvoriše* in *yorica*, ki sta prevzeta iz drugih koroških govorov.

Narodno blago iz Roža prinaša bogate vsebine iz ustnega izročila, polne ljudske modrosti, strokovno izrazje in podrobno poimenovanje nekdanjega predmetnega sveta v kmečkem okolju. Od časa zapisa teh besedil v medvojnem času do danes se je družbena in socialna podoba kraja in prebivalstva temeljito spremenila. Infrastruktura stare kmečke opreme je nadomeščena z novo, nekdanje orodje in predmeti so odslužili. Mnogo od tega, kar je stoletja živelo med domačimi prebivalci, je že izginilo iz spomina dvojezičnih govorcev. Izgublja se izvirna podoba domačega slovenskega govora, ki ga v Slovenjem Plajberku kmalu ne bo več.

LITERATURA

- F. K. 1938** = F.[ranz] K.[otnik], J. Šašel – F. Ramovš, *Narodno blago iz Roža* (Volksgut aus dem Rosental), *Carinthia I* 128 (1938), 200–201.
- Feinig 1985** = Tatjana Feinig, *Govor vasi Sveče v Rožu s težiščem na morfologiji*, Diplomarbeit, Universität Klagenfurt, 1985.
- Kropej 2012** = Monika Kropej, O življenju in delu Josipa Šašla, v: Josip Šašel, *Spomini II: Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: zbornik simpozija o Josipu Šašlu*, ur. Monika Kropej – Avguštin Malle – Martina Piko-Rustia, Celovec: Mohorjeva, 2012, 81–101.
- Ložar-Podlogar 2012** = Helena Ložar-Podlogar, Po sledih Šašlovega gradiva o šegah in navadah, v: Josip Šašel, *Spomini II: Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: zbornik simpozija o Josipu Šašlu*, ur. Monika Kropej – Avguštin Malle – Martina Piko-Rustia, Celovec: Mohorjeva, 2012, 149–184.

- Maurer-Lausegger 1994** = Herta Maurer-Lausegger, Zur soziolinguistischen Situation in der zweisprachigen Altgemeinde Windisch Bleiberg/Slovenji Plajberk in Kärnten, *Wiener Slawistischer Almanach* 33 (1994), 219–230.
- Maurer-Lausegger 2003** = Herta Maurer-Lausegger, Umiranje plajberškega govora, v: *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo, 2003 (Zora 25), 233–260.
- Piko-Rustia 2012** = Martina Piko-Rustia, Prispevek Josipa Šašla k raziskovanju pripovednega izročila na Koroškem, v: Josip Šašel, *Spomini II: Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: zbornik simpozija o Josipu Šašlu*, ur. Monika Kropelj – Avguštin Malle – Martina Piko-Rustia, Celovec: Mohorjeva, 2012, 223–233.
- Samec 2012** = Drago Samec, Na poti do bibliografije dr. Josipa Šašla, v: Josip Šašel, *Spomini II: Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: zbornik simpozija o Josipu Šašlu*, ur. Monika Kropelj – Avguštin Malle – Martina Piko-Rustia, Celovec: Mohorjeva, 2012, 269–287.
- Šašel 1959** = Josip Šašel, Kako so nastali zapiski za »Narodno blago iz Roža«, *Slovenski etnograf* 12 (1959), 212–221.
- Šašel 1963–1967** = Josip Šašel, Et meminisse juvabit ... = Da se ne bo pozabilo: pripravil in z opombami opremil Julij Felaher, *Koroški koledar* 1963, 43–53; 1965, 87–97; 1966, 106–113; 1967, 59–69.
- Šašel 2007** = Josip Šašel, *Spomini*, ur. Monika Kropelj – Avguštin Malle, Celovec: Slovenski narodopisni inštitut in društvo Urban Jarnik – Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut – Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU (izd.), Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba (zal.), 2007.
- Šašel 2012** = Josip Šašel, *Spomini II: Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: zbornik simpozija o Josipu Šašlu*, ur. Monika Kropelj – Avguštin Malle – Martina Piko-Rustia, Celovec: Mohorjeva, 2012.
- ŠR 1936/37** = Josip Šašel – Fran Ramovš, *Narodno blago iz Roža*, Maribor: Zgodovinsko društvo, 1936/37 (Arhiv za zgodovino in narodopisje 2).
- Weiss 2012** = Peter Weiss, Priprava rokopisa Rožanskega narečnega besednjaka Josipa Šašla, v: Josip Šašel, *Spomini II: Josip Šašel in njegov pomen za kulturno zgodovino koroških Slovencev: zbornik simpozija o Josipu Šašlu*, ur. Monika Kropelj – Avguštin Malle – Martina Piko-Rustia, Celovec: Mohorjeva, 2012, 247–253.

ZUSAMMENFASSUNG

»Narodno blago iz Roža« 1936/37: eine dialektologische und ethnologische Schatzkammer im Rosentaler Dialekt

Das dialektologisch und ethnologisch beispiellose Werk »Narodno blago iz Roža« stellt ein prägendes Element der Sprach- und Kulturgeschichte Kärntens dar. Die umfassende, in der Zwischenkriegszeit vom Windisch Bleiberger Juristen Josip Šašel vor Ort erhobene mundartliche Dokumentation, wurde in Kooperation mit dem slowenischen Sprachwissenschaftler Fran Ramovš redigiert und 1936/37 in Maribor veröffentlicht. Der eifrige Materialsammler war bestrebt, ein möglichst ganzheitliches Bild der materiellen und immateriellen Kultur des bäuerlichen Menschen in seinem Geburtsort zu zeichnen. Das Werk repräsentiert die autochthone slowenische Mundart von Windisch Bleiberg/Slovenji Plajberk. Es umfasst volkskulturelle Texte aus mündlicher Überlieferung, volkskundliche Beschreibungen der bäuerlichen Sach- und Arbeitswelt, Darstellungen von Sitten, Bräuchen, Phraseologie, Rätseln u. a. Im Werk finden sich Wesenszüge und Weisheiten des bäuerlichen Menschen, Spuren des dialektologisch ungeschulten Juristen und Feldforschers Josip Šašel sowie Fachwissen des Sprachwissenschaftlers und Redakteurs Fran Ramovš.

Die Monografie ermöglicht die diachrone Erforschung der slowenischen Windisch Bleiberger Mundart und deren Entwicklung innerhalb der Zeitspanne eines knappen Jahrhunderts. Aus den vergleichend dargestellten Textbeispielen (Faksimile des Originals, Transkription desselben Textes in heutiger Mundartform) geht hervor, dass die Mundart über die Jahrzehnte große Veränderungen erfuhr, die sich auf verschiedenen sprachlichen Ebenen manifestieren, z. B. Vokalwesele in vortonigen Silben; Einführung des prothetischen *h-* vor anlautendem Vokal *a*; Ersatz der vormaligen dumpfen hohen Vokale *ë* oder *ï* durch die Vokale *a*, *i* bzw. den *Schwa*-Laut; Ausfall akzentloser *Schwa*-Laute bzw. ganzer unbetonter Silben, die einen *Schwa*-Laut enthalten; Einfluss der slowenischen Schriftsprache. Ferner wird in der Mundart die Stimmhaftigkeits-/Stimmlosigkeitskorrelation nicht konsequent realisiert. Im Unterschied zur slowenischen Schriftsprache werden stimmhafte Konsonanten vor Obstruenten entweder stimmhaft oder stimmlos gesprochen: *ud ta'be*, *udə ta'be* bzw. *ut ta'be*. Diesbezüglich folgt die Wiedergabe der Mundarttexte in der Monografie »Narodno blago iz Roža«, wie in der slowenischen Schriftsprache, konsequent den phonetischen Korrelationsregeln, was den Einfluss der dialektologisch geschulten Hand widerspiegelt, z. B.: *Ut tá, put strého, put qvopmi*. In der Flexion setzte sich in den letzten Jahrzehnten die Maskulinisierung der Neutra durch (Ausnahmen sind immer seltener).

Das Werk »Narodno blago iz Roža« enthält volkstümlich überliefertes Kulturerbe, Volksweisheiten, fachsprachliches Vokabular und detaillierte Beschreibungen der einstigen bäuerlichen Themenwelt. Der gesellschaftliche und soziokulturelle Wandel brachte für die Mundart gravierende Folgen mit sich. Die Infrastruktur und das Inventar des Bauernhauses wurden durch Zeitgemäßes ersetzt, altes bäuerliches Arbeitsgerät und Inventar haben ausgedient, vom einstigen gesellschaftlichen Leben ist wenig übriggeblieben. Vieles davon, was seit Jahrhunderten das bäuerliche Leben prägte, geht im Gedächtnis der Zweisprachigen verloren. Die autochthone slowenische Mundart wird in absehbarer Zeit verschwunden sein.

MARUŠA ŽIBRED

SOGLASNIŠKI ODRAZI V NOVOMEŠKEM GOVORU IN OKOLICI

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.07](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.07)

Prispevek obravnava odraze soglasnikov in glasovnih skupin v novomeškem govoru, ki govor približujejo glasovnemu sestavu knjižnega jezika. Stanje je primerjano z odrazi v okoliških govorih, ki so del mreže točk za *Slovenski lingvistični atlas*, in s starejšim zapisom novomeškega govora.

Ključne besede: soglasniki, novomeški govor, vzhodnodolenjsko podnarečje, dialektologija

Consonant Reflexes in the Local Dialects of Novo Mesto and Surrounding Localities

The article discusses the reflexes of Common Slavic consonants and phoneme sequences in the local dialect of Novo Mesto, which are shifting the dialect in the direction of the spoken standard. It also provides a comparison between the local dialects of the surrounding localities, which are part of the network of research points for *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas), and an old transcription of the Novo Mesto dialect.

Key words: consonants, the local dialect of Novo Mesto, the Eastern Lower Carniola subdialect, dialectology

1 Uvod

Novo mesto leži na območju vzhodnodolenjskega podnarečja dolenskega narečja. Glasoslovje vaških govorov tega podnarečja je celovito obdelala Vera Smole,¹ Saša Poklač je v doktorski disertaciji opisala glasoslovje in frazeologijo dolenskih govorov med Krko in Gorjanci (Poklač 2011). Novomeški govor je leta 1959 po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*² zapisala Malči Goričar, sinhroni in diahroni opis glasoslovja pa je prineslo šele diplomsko delo Maruše Žibred leta 2020, leta 2021 dopolnjeno s prispevkom v okviru simpozija Pleteršnikovi dnevi (Smole – Žibred 2021). Obe deli se osredotočata na samoglasniški sestav, ki je v

Maruša Žibred ■ zibredm@gmail.com ■ <https://orcid.org/0009-0005-4085-0303>

Prva različica prispevka je bila pripravljena za nastop v študentski sekciji na 4. Slovenskem dialektološkem posvetu v Ljubljani.

1 Smole 1990: 257–273; 1998: 73–88; 1999: 451–463; 2003: 583–593; 2018: 51–63 idr.

2 V nadaljevanju: SLA.

vzhodnodolenjskem podnarečju bolj spremenljiv kot soglasniški. Namen pričujočega prispevka je ugotoviti, ali se v novomeškem govoru odrazi soglasnikov in glasovnih skupin približujejo knjižnemu pogovornemu jeziku. Na manjšem vzorcu govorcev treh različnih generacij iz Novega mesta je podana analiza odrazov nekaterih soglasniških skupin, izsledki pa so primerjani s stanjem v govorih okoliških krajev iz mreže raziskovalnih točk za SLA, tj. T269 Vavta vas, T271 Uršna sela, T272 Koroška vas, T274 Smolenja vas in T275 Gabrje, ter s starejšim zapisom novomeškega govora. Najprej je prikazana analiza odrazov soglasniških skupin *dl/tl* pri deležnikih na *-l* glagolov na *-θ-ti -em*, nato sekundarnih skupin *tl/dl*, sledijo odrazi skupin **črě-*, **žrě-* in *tj*, na koncu pa pregled odrazov palatalnih **ń* in **ĺ*.

2 NADNAREČNOST NOVOMEŠKEGA GOVORA

O socialnih zvrsteh slovenskega jezika je bilo že veliko napisanega.³ Osrednja socialnozvrstna pojma v slovenski strukturalni teoriji sta knjižni jezik, ki se deli na zborni in splošno- ali knjižnopogovorni jezik, ter neknižni jezik, to so narečja in pokrajinski pogovorni jeziki (Toporišič 2004: 14). Že v 16. stoletju je slovenski knjižni jezik najverjetneje nastal kot vmesna pot med posameznimi slovenskimi narečji (Šekli 2004: 46), saj je Trubar knjižni jezik oblikoval iz žive dolenske govorice z določenimi lastnostmi ljubljanskega govora, ki je bil takrat jezik izobražencev in cerkvenih dostojanstvenikov, ta dolensko-gorenjsko obarvana govorica pa je obstala še približno 200 let (Orel 2010: 407–408). Na meji med knjižnim in narečnim govorom je t. i. nadnarečna govorica oz. pokrajinski pogovorni jezik (Pulko – Zemljak Jontes 2009: 354), pri katerem so še zaznavni elementi posamezne narečne skupine ali enega narečja ter pogosto opravlja funkcijo knjižnega jezika (Toporišič 2004: 21). Po nadnarečni govorici so praviloma posegali izobraženci predvsem zaradi nesprijemljivosti rabe narečne zvrsti na Slovenskem, medtem ko je manj izobraženo prebivalstvo temu sledilo po najboljših močeh (Smole 2015: 21–22).

Nadnarečni govor se kot primarno sredstvo sporazumevanja uporablja v večjih krajevnih središčih, saj tja dnevno migrirajo številni ljudje iz različnih narečnih območij z raznimi poklici ter z raznolikim odnosom do jezika. Mestna govorica Novega mesta je v temeljih še vedno narečni krajevni govor, vendar se zaradi zunajjezikovnih dejavnikov vse bolj približuje knjižnemu pogovornemu jeziku (Žibred 2020: 26). Razumljivo je, da se nekateri govorci pri pogovoru z ljudmi iz drugih narečnih skupin odločijo za uporabo nadnarečnega jezika, saj tako

3 Npr. Škofic 1989/90: 52–57; Kenda-Jež 2004: 263–276; Makarova 2004: 287–296; Pogorelec 1977: 1009–1022; Smole 2004: 281–288; Šekli 2004: 41–58 idr.

sporazumevanje lažje steče, problem pa nastane takrat, ko se narečja zanemarjajo ali prepovedujejo v družinskem krogu. O taki izkušnji je med raziskavo govorilo precej informantov starejše in srednje generacije.⁴

Skoraj nemogoče je napovedati, v katero smer bo šel razvoj socialnih zvrsti katerega koli jezika, vendar so številne empirične raziskave v zadnjih desetih letih pokazale, da je napovedovanje izginjanja narečij pod vplivom knjižnega jezika oz. izgube vaškega načina življenja napačno in neutemeljeno (Kenda-Jež 2004: 264). Govorci starejše in srednje generacije se strinjajo, da mlajša generacija uporablja narečni jezikovni različek v bolj ali manj vseh govornih položajih (nekateri so ta opažanja pospremili z zaničevanjem). Dandanes se narečja spodbuja v šoli, so dostopnejša in v večji meri sprejeta kot nekoč, kljub temu pa se poudarja, v katerih okoliščinah je primerno uporabljati narečno ali knjižno zvrst (Jan 2009: 498).

3 METODOLOGIJA RAZISKAVE

3.1 Vprašalnik

Za potrebe te raziskave je bil izdelan vprašalnik po zgledu vprašalnice za SLA, sestavljen iz besedja, ki vsebuje obravnavane soglasnike in glasovne skupine. Vprašalnik obsega sedem sklopov, tj. po en sklop vprašanj za vsak obravnavani glas oz. glasovno skupino: v prvem sklopu se je ugotavljal odraz izhodiščnoslovenskih soglasniških skupin *dl/tl* v deležnikih na *-l* pri glagolih na *-θ-ti -em*, v drugem sklopu odraz sekundarnih skupin *tl/dl*, v tretjem so obravnavani odrazi soglasniških skupin *tn/dn*, v četrtem skupin **črě-/*žrě-* in v petem soglasniške skupine *tj*. V zadnjih dveh sklopih so obravnavani odrazi palatalnih **ń* in **ĭ*. Pri vsakem sklopu je gradivo za sedanji novomeški govor primerjano z glasovnim sestavom okoliških vasi iz mreže točk za SLA ter s starejšim zapisom novomeškega govora.

3.2 Informanti

36 informantov je razdeljenih v tri generacije, in sicer v starejšo (nad 60 let), srednjo (med 30 in 60 let) in mlajšo (do 30 let). V vsaki generaciji je dvanajst govorcev, rojenih Novomeščanov s stalnim prebivališčem v Novem mestu. Oznaka informantov je sestavljena iz številke (3, 2, 1 kot oznaka za generacijo) in velike črke (oznaka govorca).

⁴ Nekateri starejši govorci, zlasti iz kapiteljske fare, so povedali, da doma ni bilo sprejemljivo govoriti v narečju, ker so tak govor imeli za kmečkega in neumnega, njihove starše je skrbelo, da se bodo tako sporazumevali v šoli in službi. Nekaj govorcev srednje generacije je trdilo, da je bila raba narečja v šoli v obdobju socializma prepovedana in da so bili zanjo kaznovani, zato so govor v narečju opustili.

Pri starejši generaciji oznaki informanta sledi mala črka, ki označuje farno (danes župnija ali krajevna skupnost), v kateri so odraščali. Ta podatek je pomemben, ker so nekoč⁵ za prave Novomeščane veljali le tisti, ki so živeli v središču mesta (tj. v kapiteljski fari),⁶ druge so imeli za okoliške kmete. Pri raziskavi je sodelovalo pet informantov iz kapiteljske fare (danes Krajevna skupnost Center), to označuje črka **k**, pet iz šmihelske fare (danes Krajevna skupnost Šmihel), to označuje črka **š**, ena informantka iz bršljinke fare (danes Krajevna skupnost Bršljin), to označuje črka **b**, ter en informant iz grmske fare (danes Krajevna skupnost Kandija - Grm), kar označuje črka **g**. Glede na kraj bivanja so opazne razlike v govoru starejših informantov. Govor tistih iz kapiteljske fare vsebuje malo narečnih prvin, je nadnarečen, med drugim zaradi pospešenega priseljevanja v središče mesta. Posledica tega je izguba značilnih, zlasti glasoslovnih lastnosti vzhodnodolenjskega podnarečja,⁷ ki so še opazne pri govorcih šmihelske fare. Informanti starejše generacije so 3Ak (rojena 1942), 3Bk (rojena 1938), 3Ck (rojena 1958), 3Dk (rojena 1952), 3Ek (rojena 1956), 3Fš (rojena 1955), 3Gš (rojena 1944), 3Hš (rojena 1941), 3Iš (rojen 1939), 3Jš (rojen 1960), 3Kb (rojena 1938) in 3Lg (rojen 1950).

Pri informantih srednje generacije razlikovanje glede na območje bivanja ni več opazno, pojavijo pa se razlike glede na poklic. Tisti, ki se pri svojem delu srečujejo z različnimi govorcami ali zasedajo višje poklicne položaje oz. imajo končano višjo stopnjo izobrazbe, se izražajo manj narečno v primerjavi z informantami z nižjo ali srednjo stopnjo izobrazbe, ki so večino življenja prebili v domačem kraju in nimajo toliko stika z govorcami iz drugih narečnih skupin oz. na njihov govor ne vpliva kraj študija ali dela. V raziskavi je sodelovalo šest informantov z višjo stopnjo izobrazbe in šest informantov s srednjo/nižjo stopnjo izobrazbe, kar označujeta črki **v** (višja) in **s** (srednja) za oznako govorca. Informanti z višjo izobrazbo so 2Av (rojena 1969), 2Bv (rojena 1971), 2Cv (rojena 1967), 2Dv (rojena 1981), 2Ev (rojen 1967) in 2Fv (rojen 1964), informanti s srednjo izobrazbo pa 2Gs (rojena 1976), 2Hs (rojena 1975), 2Is (rojena 1968), 2Js (rojen 1978), 2Ks (rojen 1963) ter 2Ls (rojen 1968).

Pri mlajši generaciji je sodelovalo šest žensk in šest moških. Ženske informantke so 1A (rojena 1998), 1B (rojena 1999), 1C (rojena 1998), 1D (rojena 1995), 1E (rojena 1998) in 1F (rojena 1998), moški pa 1G (rojen 1998), 1H (rojen 1995), 1I (rojen 1998), 1J (rojen 1998), 1K (rojen 1998) ter 1L (rojen

5 Približno do začetka druge svetovne vojne, nato se je začelo množično priseljevanje (drugače govorečih) ljudi v Novo mesto (vir: informantka 3Ak).

6 Občina Novo mesto danes obsega 23 krajevnih skupnosti, mesto pa je današnji obseg dobilo leta 1979 (Štampohar 1990: 111).

7 Na primer postopna izguba nenapetih *j*: in *ʒ*:; dvoglasnikov, akanja idr. Več o tem v Žibred 2020 in Smole – Žibred 2021.

1997). Informanti 1D, 1H ter 1L so zaposleni, drugi so študenti. Večina je med raziskavo izpostavila, da se svojega govora ne sramuje in ga načeloma ne spreminja. Informanti 1E, 1F, 1K in 1L so povedali, da se pri študiju oz. delu trudijo govoriti knjižno pogovorno, vendar jim to spodleti, kadar se tempo govora pospeši oz. pri spontanem govoru.

4 PREDSTAVITEV GRADIVA

Gradivo je bilo zbrano v drugi polovici leta 2022 in je predstavljeno v zbirnih tabelah glede na obravnavani odraz ter generacijsko pripadnost govorcev. Govorci starejše generacije so razvrščeni glede na faro, srednja generacija po stopnji izobrazbe, mlajša po spolu. Ker je večina besedja v tem prispevku tudi del vprašalnice za SLA, je možna primerjava z gradivom za kraje T269 Vavta vas (Dular 1983), T271 Uršna sela (Jevnikar 1983), T272 Koroška vas (Poklač – Smole 2006), T274 Smolenja vas (Prešeren 1961), T275 Gabrje (Poklač – Smole 2011) ter T273 Novo mesto (Goričar 1959). Manjkajoči podatki so označeni s poševnico. Gradivo je prepisano v izvorni obliki, zato transkripcija ni enotna. Na koncu vseh tabel sledi komentar.

4.1 Soglasniški skupini *dl* in *tl* v deležnikih na *-l* pri glagolih na *-θ-ti -em* v novomeškem govoru

4.1.1 Starejša generacija

Odgovor	3Ak	3Bk	3Ck	3Dk	3Ek	3Fš
'pojesti'	<i>pojè:dla</i>	<i>pojè:dla</i>	<i>pojè:dla</i>	<i>pojè:dla</i>	<i>pujè:dla</i>	<i>pojè:dla</i>
'pasti'	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>
'zboosti'	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:la</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:la</i>
'ukrasti'	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:la</i>	<i>ukrà:dla</i>
'usesti se'	<i>usè:dla</i>	<i>usè:la</i>	<i>usè:la</i>	<i>usè:dla</i>	<i>usè:la</i>	<i>usè:la</i>
'plesti'	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>
'pomesti'	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:la</i>	<i>pomé:tla</i>

Odgovor	3Gš	3Hš	3Iš	3Jš	3Kb	3Lg
'pojesti'	<i>pujè:ila</i>	<i>pujè:ila</i>	<i>puju</i>	<i>pojè:du</i>	<i>pojè:dla</i>	<i>pojè:du</i>
'pasti'	<i>pà:la</i>	<i>pà:la</i>	<i>'poɥ</i>	<i>pà:du</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:du</i>
'zboosti'	<i>zbó:la</i>	<i>zbó:la</i>	<i>z'boɥ</i>	<i>zbó:du</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:du</i>
'ukrasti'	<i>ukrà:la</i>	<i>ukrà:la</i>	<i>uk'rou</i>	<i>ukrà:du</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:du</i>
'usesti se'	<i>usè:ila</i>	<i>usè:ila</i>	<i>u'sɥ</i>	<i>usè:du</i>	<i>usè:dla</i>	<i>usè:du</i>
'plesti'	<i>plé:la</i>	<i>plé:la</i>	<i>p'leɥ</i>	<i>plé:tu</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tu</i>
'pomesti'	<i>pumé:la</i>	<i>pumé:la</i>	<i>pu'meɥ</i>	<i>pomé:tu</i>	<i>pumé:tla</i>	<i>pomé:tu</i>

4.1.2 Srednja generacija

Odgovor	2Av	2Bv	2Cv	2Dv	2Ev	2Fv
'pojesti'	<i>pojè:dla</i>	<i>pojè:dla</i>	<i>pojè:dla</i>	<i>pujè:dla</i>	<i>pojè:du</i>	<i>pojè:du</i>
'pasti'	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:du</i>	<i>'poɥ</i>
'zboosti'	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:du</i>	<i>zbó:du</i>
'ukrasti'	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:du</i>	<i>ukr'oɥ</i>
'usesti se'	<i>usè:dla</i>	<i>usè:dla</i>	<i>usè:dla</i>	<i>usè:dla</i>	<i>usè:du</i>	<i>usè:du</i>
'plesti'	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tu</i>	<i>plé:tu</i>
'pomesti'	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tu</i>	<i>pomé:tu</i>

Odgovor	2Gs	2Hs	2Is	2Js	2Ks	2Ls
'pojesti'	<i>pojè:la</i>	<i>pojè:dla</i>	<i>pujè:la</i>	<i>pujè:du</i>	<i>pu'ju</i>	<i>pu'ju</i>
'pasti'	<i>pà:la</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:la</i>	<i>pà:du</i>	<i>'poɥ</i>	<i>'poɥ</i>
'zboosti'	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:la</i>	<i>zbó:la</i>	<i>zbó:du</i>	<i>z'boɥ</i>	<i>z'boɥ</i>
'ukrasti'	<i>ukrà:la</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:la</i>	<i>ukrà:du</i>	<i>uk'rou</i>	<i>uk'rou</i>
'usesti se'	<i>usè:la</i>	<i>usè:dla</i>	<i>usè:la</i>	<i>usè:du</i>	<i>u'su</i>	<i>u'su</i>
'plesti'	<i>plé:la</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tu</i>	<i>p'leɥ</i>	<i>p'leɥ</i>
'pomesti'	<i>pomé:la</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pumé:la</i>	<i>pomé:tu</i>	<i>po'meu</i>	<i>po'meu</i>

4.1.3 Mlajša generacija

Odgovor	1A	1B	1C	1D	1E	1F
'pojesti'	<i>pujè:la/ pojè:dla</i>	<i>pujè:la/ pojè:dla</i>	<i>pujè:la/ pojè:dla</i>	<i>pujè:la/ pojè:dla</i>	<i>pojè:dla</i>	<i>pojè:dla</i>
'pasti'	<i>pà:la/ pà:dla</i>	<i>pà:la/ pà:dla</i>	<i>pà:la/ pà:dla</i>	<i>pà:la/ pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>	<i>pà:dla</i>
'zboosti'	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>	<i>zbó:dla</i>
'ukrasti'	<i>ukrà:la/ ukrà:dla</i>	<i>ukrà:la/ ukrà:dla</i>	<i>ukrà:la/ ukrà:dla</i>	<i>ukrà:la/ ukrà:dla</i>	<i>ukrà:dla</i>	<i>ukrà:dla</i>
'usesti se'	<i>usè:la/ usè:dla</i>	<i>usè:la/ usè:dla</i>	<i>usè:la/ usè:dla</i>	<i>usè:la/ usè:dla</i>	<i>usè:dla</i>	<i>usè:dla</i>
'plesti'	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>	<i>plé:tla</i>
'pomesti'	<i>pomé:tla</i>	<i>pumé:tla</i>	<i>pumé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>	<i>pomé:tla</i>

Odgovor	1G	1H	1I	1J	1K	1L
'pojesti'	<i>pojè:du</i>	<i>pujè:du</i>	<i>pu'ju</i>	<i>pu'ju</i>	<i>pojè:du</i>	<i>pujè:du</i>
'pasti'	<i>pà:du</i>	<i>pà:du</i>	<i>pà:du</i>	<i>'poɥ</i>	<i>pà:du</i>	<i>pà:du</i>
'zboosti'	<i>zbó:du</i>	<i>zbó:du</i>	<i>zbó:du</i>	<i>zbó:du</i>	<i>zbó:du</i>	<i>zbó:du</i>
'ukrasti'	<i>uk'rou</i>	<i>ukrà:du</i>	<i>uk'rou</i>	<i>uk'rou</i>	<i>ukrà:du</i>	<i>ukrà:du</i>
'usesti se'	<i>usè:du</i>	<i>usè:du</i>	<i>usè:du</i>	<i>usè:du</i>	<i>usè:du</i>	<i>usè:du</i>
'plesti'	<i>plé:tu</i>	<i>plé:tu</i>	<i>plé:tu</i>	<i>p'leɥ</i>	<i>plé:tu</i>	<i>plé:tu</i>
'pomesti'	<i>pomé:tu</i>	<i>pomé:tu</i>	<i>pomé:tu</i>	<i>pu'meu</i>	<i>pomé:tu</i>	<i>pomé:tu</i>

4.1.4 Soglasniški skupini *dl* in *tl* v deležnikih na *-l* pri glagolih na *-θ-ti -em* v okoliških krajih

Vprašanje/ kraj	Vavta vas (1983)	Uršna sela (1983)	Koroška vas (2006)	Smolenja vas (1961)	Gabrje (2011)	Novo mesto (1959)
V784 'pasti'	<i>pòu, pà:la</i>	<i>pôu, pála</i>	/	<i>pâla</i>	/	<i>pâla</i>
V784 'bosti'	<i>bòu, bó:la</i>	<i>bôu, bóla</i>	/	<i>bôla</i>	/	<i>bôla</i>
V784 'jesti'	<i>jû, jê:ila</i>	<i>jû, jêila</i>	/	/	/	
V784 'plesti'	<i>plû/plêu, plê:ila</i>	<i>plêu, plâla</i>	/	<i>plêla</i>	/	<i>plêla</i>

4.1.5 Komentar

V vzhodnodolenjskem podnarečju so pogoste asimilirane oblike soglasniških skupin *dl/tl > l* v deležnikih na *-l* pri glagolih na *-θ-ti -em* (Smole 1998: 83, 87; 2018: 58).

Informantke iz kapiteljske fare večinoma uporabljajo oblike brez asimilacije *dl/tl > l*, razen 3Bk, 3Ck in 3Ek pri glagolih *usesti se* (*usê:la*), zadnji dve še pri glagolu *zbsti* (*zbó:la*), 3Ek pa še pri glagolih *ukrasti* (*ukrà:la*) in *pomesti* (*pomé:la*). Po drugi strani informanti iz šmihelske fare skoraj v celoti uporabljajo asimilirane oblike, izjemi sta 3Fš, pri katerem asimilacija ni zabeležena pri glagolih *pojesti*, *pasti*, *ukrasti*, *plesti* in *pomesti*, ter 3Jš, ki asimiliranih oblik ne uporablja v nobenem primeru. Razlog lahko leži v tem, da sta med informanti iz šmihelske fare najmlajša, zgodnje otroštvo pa sta preživela v kapiteljski fari. Prav tako 3Kb in 3Lg oblik z asimilacijo ne uporabljata pri nobenem deležniku.

Pri srednji generaciji informanti z višjo stopnjo izobrazbe oblik z asimilacijo večinoma ne uporabljajo, izjema je informant 2Fv, pri katerem sta pri glagolih *pasti* in *ukrasti* zabeleženi asimilirani obliki (*'pou* in *uk'rou*). Po drugi strani informanti z nižjo stopnjo izobrazbe večinoma uporabljajo oblike z asimilacijo. Informantka 2Is pri vseh deležnikih uporablja oblike brez *tl/dl*, izjemoma pri glagolu *plesti* (*plé:tla*),⁸ pri 2Gs je za glagol *zbsti* zabeležena oblika brez asimilacije, medtem ko je pri 2Hs to edini glagol z asimilacijo. Informanta 2Ks in 2Ls uporabljata asimilirane oblike pri vseh deležnikih, 2Js pa pri nobenem.

Pri mlajši generaciji informantke pogosteje uporabljajo oblike z asimilacijo, čeprav se pri 1A, 1B, 1C ter 1D pri glagolih *pojesti*, *pasti*, *ukrasti* in *usesti se* pojavljajo dvojnice tako z asimiliranimi oblikami kot tudi brez njih, pri glagolih *zbsti*, *plesti* in *pomesti* pa le oblike z *dl/tl*. Pri informantkah 1E in 1F so v vseh primerih zabeležene oblike brez asimilacije. Pri informantih se asimilirane oblike pojavljajo za polovico manj pogosto kot pri informantkah, najpogosteje pri informantu 1J (*pu'ju*, *'pou*, *uk'rou*, *p'leu*, *pu'meu*), na kar verjetno vpliva pogosto

⁸ Informantka je prvotno odgovorila z izrazom *štriká:la*, zato je kasneje najverjetneje uporabila obliko brez asimilacije.

preživljanje časa pri starih starših v bližnji vasi Stopiče. Oblike z *dl/tl* so v vseh primerih opazne pri informantih 1H, 1K in 1L.

Iz gradiva je razvidno, da v vseh okoliških govorih za skupini *dl/tl* v deležnikih na *-l* prevladuje izgovarjava *l*. Čeprav je za govora Smolenje vasi in Novega mesta zabeležena le oblika za ženski spol, je razvidno, da je bila asimilacija soglasniških skupin *dl/tl* v deležnikih na tem območju nekoč bolj razširjena. Za primerjavo bi bili povedni novejši podatki za govora Koroške vasi ter Gabrja, a tam gradivo manjka.

4.2 Sekundarni skupini *tl* in *dl* v novomeškem govoru

4.2.1 Starejša generacija

Odgovor	3Ak	3Bk	3Ck	3Dk	3Ek	3Fš
'tle (tukaj)'	tù:kej	t'le	tù:kej	tù:kej	t'le	t'le
'dleto'	dlé:to	dlé:to	dlé:tu	dlé:to	dlé:tu	dlé:tu

Odgovor	3Gš	3Hš	3Iš	3Jš	3Kb	3Lg
'tle (tukaj)'	k'le	t'le	k'le	k'le	k'le	tù:kej
'dleto'	dlé:tu	dlé:itu	dlé:itu	dlé:to	dlé:to	dlé:to

4.2.2 Srednja generacija

Odgovor	2Av	2Bv	2Cv	2Dv	2Ev	2Fv
'tle (tukaj)'	t'le	t'le	tù:kej	t'le	t'le	k'le
'dleto'	dlé:to	dlé:to	dlé:ta	dlé:tu	dlé:to	dlé:tu

Odgovor	2Gs	2Hs	2Is	2Js	2Ks	2Ls
'tle (tukaj)'	t'le	t'le	t'le	t'le	t'le	k'le
'dleto'	dlé:ta	dlé:tu	dlé:tu	dlé:to	dlé:tu	dlé:tu

4.2.3 Mlajša generacija

Odgovor	1A	1B	1C	1D	1E	1F
'tle (tukaj)'	k'le	t'le	k'le	k'le	t'le	t'le
'dleto'	dlé:to	/	dlé:tu	dlé:to	/	dlé:to

Odgovor	1G	1H	1I	1J	1K	1L
'tle (tukaj)'	'tuki	k'le	'tuki	t'le	k'le	k'le
'dleto'	/	/	dlé:tu	dlé:tu	dlé:to	/

4.2.4 Sekundarni skupini *tl* in *dl* v okoliških krajih

Vprašanje/ kraj	Vavta vas (1983)	Uršna sela (1983)	Koroška vas (2006)	Smolenja vas (1961)	Gabrje (2011)	Novo mesto (1959)
V589 'tle (tukaj)'	<i>tlè/tàle</i>	<i>tlě</i>	/	<i>tě, lát, tàle</i>	/	<i>túkaj, tlě</i>
V785 'dleto'	<i>dlé:itu</i>	<i>dlěitu</i>	/	<i>dlěitu</i>	<i>dlé:itu</i>	<i>dlěitu</i>

4.2.5 Komentar

V nekaterih govorih se sekundarni soglasniški skupini *tl/dl* v vzglasju lahko izgovarjata kot *kl/gl* (Orožen 1990: 348). V besedi *tle* oblike s *tl > kl* največkrat uporabljajo informanti starejše generacije 3Gš, 3Iš, 3Jš in 3Kb. V srednji generaciji je izgovarjava *kl* zabeležena le pri 2Fv in 2Ls. Največkrat je omenjena oblika opazna pri mlajših informantih 1A, 1C, 1D, 1H, 1K in 1L (*k'le*). Nekaj informantov iz vseh generacij namesto *t'le* oz. *k'le* uporabi izraz *'tuki* (1G ter 1I) oz. *tù:kej* (2Cv, 3Ak, 3Ck, 3Dk in 3Lg).

Nihče od informantov v besedi *dleto* ne izgovarja *dl* kot *gl*, izraza ni poznalo pet informantov iz mlajše generacije (1B, 1E, 1G, 1H in 1L).

Gradivo je pokazalo, da nobeden izmed govorov okolice Novega mesta sekundarnih skupin *tl/dl* ni poenostavil v *kn/gn*. Zanimiv je primer *tle*, saj ga nihče od govorcev iz starejših zapisov ni izgovoril kot *k-*, medtem ko je dvanajst informantov v raziskavi za ta prispevek uporabilo obliko *k'le*. Zapis iz Novega mesta (1959) ima poleg izraza *tlě* zabeležen še izraz *túkaj*, enako ga je uporabilo tudi nekaj informantov v raziskavi za ta prispevek (*tù:kej* oz. *'tuki*). Zapis za Koroško vas ne vsebuje podatka za besedo *dleto*, zapis Gabrja pa za besedo *tle*, a je kljub temu razvidno, da se danes sekundarni soglasniški skupini *tl/dl* ne razlikujeta veliko od starejših zapisov, kvečjemu je opazno prilikovanje, ki je večkrat zabeleženo pri mlajših informantih kot pri govorcih srednje generacije.

4.3 Skupini *tn* in *dn* v novomeškem govoru

4.3.1 Starejša generacija

Odgovor	3Ak	3Bk	3Ck	3Dk	3Ek	3Fš
'tnalo'	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo, 'čok</i>	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lu, 'čok</i>
'denar'	<i>denà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>dnà:r</i>

Odgovor	3Gš	3Hš	3Iš	3Jš	3Kb	3Lg
'tnalo'	<i>tná:lu</i>	<i>kná:lu</i>	<i>tná:lu</i>	<i>tná:lu</i>	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo</i>
'denar'	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>dnà:r</i>

4.3.2 Srednja generacija

Odgovor	2Av	2Bv	2Cv	2Dv	2Ev	2Fv
‘tnalo’	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lu</i>
‘denar’	<i>denà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>dnà:r</i>

Odgovor	2Gs	2Hs	2Is	2Js	2Ks	2Ls
‘tnalo’	<i>tná:lu</i>	/	<i>tná:lo</i>	<i>kná:lu</i>	<i>tná:lu</i>	<i>tná:lu</i>
‘denar’	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>

4.3.3 Mlajša generacija

Odgovor	1A	1B	1C	1D	1E	1F
‘tnalo’	/	<i>tná:lu</i>	<i>tná:lu</i>	/	<i>tná:lo</i>	<i>tná:lo</i>
‘denar’	<i>dnà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>denà:r</i>

Odgovor	1G	1H	1I	1J	1K	1L
‘tnalo’	<i>tná:lo</i>	/	<i>ká:lənc</i>	<i>tná:lu</i>	/	/
‘denar’	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>dnà:r</i>	<i>denà:r</i>	<i>denà:r</i>

4.3.4 Skupini *tn* in *dn* v okoliških krajih

Vprašanje/ kraj	Vavta vas (1983)	Uršna sela (1983)	Koroška vas (2006)	Smolenja vas (1961)	Gabrje (2011)	Novo mesto (1959)
V170 ‘tnalo’	<i>kná:lu</i>	<i>knálu</i> ⁹	<i>kná:lu</i>	<i>knálu</i>	<i>kná:lu</i> ¹⁰	<i>tnálu, knálu</i>

4.3.5 Komentar

V novomeškem govoru pri soglasniških skupinah *tn/dn* v vzglasju glede na zbrano gradivo skoraj ni oblik s prehodom v *kn/gn*. Izjemi sta 3Hš in 2Js, ki namesto oblike *tnalo* uporabljata obliko *kná:lu*. Pet informantov mlajše generacije besede *tnalo* ni poznalo, informant 1I je uporabil izraz *ká:lənc* = kalanec (izpeljan iz glagola *kalati* ‘cepiti drva’).

Noben informant za skupino *dn* v besedi *dnà:r* ‘denar’ ne uporablja oblike *gn*, po drugi strani pa veliko informantov uporablja izgovorno različico *denà:r*, tj. v starejši generaciji 3Ak, 3Ck, 3Dk, 3Ek, 3Jš in 3Kb, v srednji generaciji vsi informanti z višjo izobrazbo (razen 2Fv) in 2Js s srednjo, v mlajši pa 1B, 1F, 1K in 1L. Omenjeni informanti so bili vprašani tudi po rodilniku ednine in pri vseh je bila zabeležena oblika *dená:rja*.

9 Izraz *knálu* pomeni ‘prostor, kjer se sekajo drva’, izraz *štəmpəl* pa ‘kos lesa, na katerem sekajo drva’ (Jevnikar 1983).

10 Izraz *kná:lu* pomeni ‘dvorišče oz. prostor okrog hiše’, kosu lesa za sekanje drv pa pravijo *pà:ž* (Poklač 2011).

Soglasniška skupina *tn* se v besedi *tnalo* v vseh starejših zapisih okoliških govorov Novega mesta prilikuje v *kn*, za govor Novega mesta pa sta že leta 1959 zapisani dvojnici tako s *tn* kot s *kn*. Za Novo mesto je pripisan še mestnik ednine na *tnál*, torej le s *tn-*. Le dva informanta v raziskavi za ta prispevek uporabljata obliko s *kn-*. Verjetno je, da danes na izgovorjavo *tn* v besedi *tnalo* v novomeškem govoru vpliva knjižna izreka.

4.4 Skupini *črě-, *žrě- v novomeškem govoru

4.4.1 Starejša generacija

Odgovor	3Ak	3Bk	3Ck	3Dk	3Ek	3Fš
'žebelj'	žé:bəu	žə'bəl	žé:bəu	žé:bəu	žəbu	žé:bu
'češnja'	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šnja	čĕ:šnja	čĕ:šna	čĕ:šna
'črevo'	črevò:	črevò:	črevò:	črevò:	črĕ:va	črevò:

Odgovor	3Gš	3Hš	3Iš	3Jš	3Kb	3Lg
'žebelj'	žəbu	cvè:k	žé:bu	žé:bu	žə'bəl	žə'bəl
'češnja'	črĕ:šja	črĕ:šna	črĕ:šna	čĕ:šnja	čĕ:šnja	čĕ:šnja
'črevo'	črĕ:va	črevĕ:sje	črevù:	črĕ:va	črevò:	črĕ:vo

4.4.2 Srednja generacija

Odgovor	2Av	2Bv	2Cv	2Dv	2Ev	2Fv
'žebelj'	žé:bu	žé:bu	žé:bəl	žé:bu	žé:bəl	cvè:k
'češnja'	čĕ:šnja	čĕ:šnja	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna
'črevo'	črevò:	črevò:	črevò:	črevò:	črevò:	črevò:

Odgovor	2Gs	2Hs	2Is	2Js	2Ks	2Ls
'žebelj'	žé:bu	žé:bu	žəbu	žé:bu	žəbu	žé:bu
'češnja'	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šnja	čĕ:šna	čĕ:šna
'črevo'	črevò:	črevĕ:sje	črevò:	črevò:	črevò:	črevò:

4.4.3 Mlajša generacija

Odgovor	1A	1B	1C	1D	1E	1F
'žebelj'	žé:bu	žé:bu	žé:bu	žé:bu	žəbu	žé:bu
'češnja'	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna
'črevo'	črevù:	črevò:	črevù:	črevù:	črevò:	črevò:

Odgovor	1G	1H	1I	1J	1K	1L
'žebelj'	žé:bu	žé:bu	žé:bu	žé:bu	žé:bu	žé:bu
'češnja'	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šna	čĕ:šnja	čĕ:šna
'črevo'	črĕ:vu	črevò:	črevò:	črĕ:vu	črĕ:va	črevò:

4.4.4 Skupini *črě-*, *žrě-* v okoliških krajih

Vprašanje/ kraj	Vavta vas (1983)	Uršna sela (1983)	Koroška vas (2006)	Smolenja vas (1961)	Gabrje (2011)	Novo mesto (1959)
V769 'žebelj'	<i>cvèk</i>	<i>cvèk</i>	/	<i>žəbəl</i>	/	<i>žəbəl, cvèk</i>
V769 'češnja'	<i>črè:išja,</i> <i>črè:išja</i>	<i>črèišna</i>	/	<i>črèišja</i>	/	<i>čèišna</i>
V051.B 'črevo'	<i>črevù:/</i> <i>čərvù:</i>	<i>črevù</i>	<i>črəvù:</i>	<i>črèjva</i>	<i>črèjvù:</i>	<i>črèjva</i>

4.4.5 Komentar

Soglasniški skupini **črě-* in **žrě-* sta v vzhodnodolenjskem podnarečju nedosledno ohranjeni (Smole 2003: 585; 1998: 86; 2018: 58).

Iz rezultatov je razvidno, da so informanti z vidika prisotnosti *-r-* bolj ali manj v vseh besedah podali odgovor, enak knjižnemu jeziku. Izjema je beseda *češnja*, kjer je pri 3Gš, 3Hš ter 3Iš zabeležen odgovor z ohranjeno skupino **črě-* (*črè:šja*, *črè:šna*).

Izgovarjava skupin **črě-*/*žrě-*, kot je dokumentirana v starejših zapisih po vprašalnici za SLA, se od današnje izgovarjave, kot je bila zabeležena v sedanji raziskavi, ne razlikuje dosti, ujema pa se s stanjem v sodobnem knjižnem jeziku. Zopet je izjema beseda *češnja*, pri kateri je razvidno, da *-r-* v sklopu **črě-* v novomeškem govoru ni bil zapisan že leta 1959, prav tako v tej raziskavi razen treh govorcev iz šmihelske fare nihče drug v besedi *češnja* ni ohranil skupine **črě-*. Manjkajo podatki za govora Koroške vasi in Gabrja. Za besedo *žebelj* je bil bolj razširjen izraz *cvek*.

4.5 Skupina *tj* v novomeškem govoru

4.5.1 Starejša generacija

Odgovor	3Ak	3Bk	3Ck	3Dk	3Ek	3Fš
'tja'	<i>tja</i>	<i>tja</i>	<i>tja</i>	<i>tja</i>	<i>təm</i>	<i>'ke</i>

Odgovor	3Gš	3Hš	3Iš	3Jš	3Kb	3Lg
'tja'	<i>'ke</i>	<i>'ke</i>	<i>'ke</i>	<i>tja</i>	<i>tja</i>	<i>tja</i>

4.5.2 Srednja generacija

Odgovor	2Av	2Bv	2Cv	2Dv	2Ev	2Fv
'tja'	<i>tja</i>	<i>təm</i>	<i>tja</i>	<i>'ke</i>	<i>tja</i>	<i>'ke</i>

Odgovor	2Gs	2Hs	2Is	2Js	2Ks	2Ls
'tja'	<i>təm</i>	<i>tja</i>	<i>'ke</i>	<i>'ke</i>	<i>'ke</i>	<i>'ke</i>

4.5.3 Mlajša generacija

Odgovor	1A	1B	1C	1D	1E	1F
'tja'	<i>tʃa</i>	<i>'ke</i>	<i>'ke</i>	<i>'ke</i>	<i>tʃa</i>	<i>tʃa</i>

Odgovor	1G	1H	1I	1J	1K	1L
'tja'	<i>'təm</i>	<i>'ke</i>	<i>tʃa</i>	<i>'ke</i>	<i>tʃa</i>	<i>tʃa</i>

4.5.4 Skupina *tj* v okoliških krajih

Vprašanje/ kraj	Vavta vas (1983)	Uršna sela (1983)	Koroška vas (2006)	Smolenja vas (1961)	Gabrje (2011)	Novo mesto (1959)
V788 'tja'	<i>kiɛ</i>	<i>kɛ, kɛʎe</i>	/	<i>kɛ</i>	/	<i>kɛ</i>

4.5.5 Komentar

Skupina *tj* se v vzhodnodolenjskem podnarečju v vzglasju lahko izgovarja kot *k*-, ko ni analogično vzdrževana (Smole 1998: 84). Vsi starejši informanti iz šmihelske fare (razen 3Jš), 2Dv, 2Fv in 2Is, 2Js, 2Ks, 2Ls iz srednje generacije ter 1B, 1C, 1D, 1H in 1J iz mlajše uporabljajo obliko s poenostavitvijo v *k* (*'ke*). Pri informantih 3Ak, 3Bk, 3Ck, 3Dk, 3Jš, 3Kb in 3Lg iz starejše generacije, 2Av, 2Cv, 2Ev in 2Hs iz srednje ter 1A, 1E, 1F, 1I, 1K in 1L iz mlajše generacije je zabeležena oblika s *tj* (*tʃa*). Informanti 3Ek, 2Bv, 2Gs in 1G so namesto direktivnega pomena uporabili lokativni pomen (*'təm*). Poenostavitev skupine *tj* je večkrat zabeležena pri informantih iz srednje generacije kot pri informantih iz mlajše, kar bi lahko kazalo,¹¹ da se v novomeškem govoru oblika s *k*- izgublja.

Čeprav podatka za Koroško vas in Gabrje manjkata, je razvidno, da pri informantih iz starejših zapisov okoliških govorov prevladuje izgovor *tj*- kot *k*-, medtem ko se pri informantih v raziskavi za ta prispevek ta pojav postopoma izgublja, saj je bil manjkrat zabeležen pri mlajši kot pri srednji generaciji.

4.6 Palatalni **n̥* v novomeškem govoru

4.6.1 Starejša generacija

Odgovor	3Ak	3Bk	3Ck	3Dk	3Ek	3Fš
'ogenj'	<i>ó:gən</i>	<i>ó:gən</i>	<i>ó:gən</i>	<i>ó:gən</i>	<i>ó:gən</i>	<i>ó:gən</i>
'konj'	<i>kò:n</i>	<i>kò:n</i>	<i>kò:n</i>	<i>kò:n</i>	<i>kò:j</i>	<i>kò:n</i>
'njiva'	<i>nji:va</i>	<i>nji:va</i>	<i>ní:va</i>	<i>ní:va</i>	<i>ní:va</i>	<i>ní:va</i>
'kamenje'	<i>kà:mənje</i>	<i>kamɛ:nje</i>	<i>kamɛ:nje</i>	<i>kamɛ:nje</i>	<i>kà:mje</i>	<i>kà:mje</i>
'luknja'	<i>lù:kna</i>	<i>lù:kna</i>	<i>lù:knja</i>	<i>lù:knja</i>	<i>lù:kna</i>	<i>lù:kna</i>

¹¹ Vzorec informantov je majhen.

Odgovor	3Gš	3Hš	3Iš	3Jš	3Kb	3Lg
‘ogenj’	ó:gi	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən
‘konj’	kò:jn	kò:jn	kò:jn	kò:n	kò:n	kò:jn
‘njiva’	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va
‘kamenje’	kà:mje	kà:mje	kà:mje	ká:mənje	kà:mje	ká:mənje
‘luknja’	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:kna

4.6.2 Srednja generacija

Odgovor	2Av	2Bv	2Cv	2Dv	2Ev	2Fv
‘ogenj’	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən
‘konj’	kò:n	kò:n	kò:n	kò:n	kò:jn	kò:jn
‘njiva’	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va
‘kamenje’	kamenjà:k	kamə:nje	kamə:nje	kamə:nje	ká:menje	kà:mje
‘luknja’	lù:kna	lù:knja	lù:knja	lù:knica	lù:knja	lù:kna

Odgovor	2Gs	2Hs	2Is	2Js	2Ks	2Ls
‘ogenj’	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən
‘konj’	kò:j	kò:n	kò:n	kò:jn	kò:jn	kò:jn
‘njiva’	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va
‘kamenje’	kamə:nje	ká:mənje	ká:mni	ká:mənje	ká:mni	ká:mni
‘luknja’	lù:kna	lù:kəncə	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:kna

4.6.3 Mlajša generacija

Odgovor	1A	1B	1C	1D	1E	1F
‘ogenj’	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən
‘konj’	kò:n	kò:n	kò:n	kò:jn	kò:n	kò:n
‘njiva’	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va
‘kamenje’	kamə:nje	ká:mənje	ká:mni	ká:mni	ká:mni	ká:mni
‘luknja’	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:kna

Odgovor	1G	1H	1I	1J	1K	1L
‘ogenj’	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən	ó:gən
‘konj’	kò:n	kò:n	kò:n	kò:jn	kò:n	kò:jn
‘njiva’	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va	ní:va
‘kamenje’	ká:mni	ká:mni	ká:mni	ká:mni	ká:mənje	ká:mni
‘luknja’	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:kna	lù:knja	lù:kna

4.6.4 Palatalni **n̂* v okoliških krajih

Vprašanje/ kraj	Vavta vas (1983)	Uršna sela (1983)	Koroška vas (2006)	Smolenja vas (1961)	Gabrje (2011)	Novo mesto (1959)
V772 'ogenj'	ó:gi	ógə̃n	/	ági	/	ógə̃n
V327 'konj'	kòj	kòj̃n, Red kòj̃a	/	kuđj̃	/	kòj̃n
V772 'njiva'	ji:va/i:va	níva	i:va, ji:va, ní:va	ji:va, i:va	/	níwa, níva
V772 'kamenje'	kà:mje	kámje	/	kámije	/	kámne
V772 'luknja'	lù:kja	lúkna	/	lúkja	/	lúkna

4.6.5 Komentar

Palatalni **n̂* je v vzhodnodolenjskih vaških govorih pred samoglasniki in pred pavzo izgubil nazalnost (**n̂* > *j*), pred soglasniško skupino pa palatalnost (**n̂* > *n*). V novomeškem govoru je **n̂* v vseh položajih po večini izgubil palatalnost, pod vplivom knjižnega jezika pa se zanj pojavljata tudi *n̂/nj*, ki ne povzročata preglasa (Smole – Žibred 2021: 126).

V besedi *ogenj* za izglasni **n̂* vsi informanti uporabljajo obliko brez palatalnosti (ó:gə̃n), razen 3GŠ, kjer pride do zlitja v -i iz zveze ə + j (< **n̂*) v izglasju (ó:gi). V besedi *konj* je pri vseh treh generacijah za **n̂* večinoma zabeležena oblika brez palatalnosti (kò:n), pojavlja se še oblika kò:j̃n, največkrat pri srednji generaciji (2Ev, 2Fv, 2Js, 2Ks, 2Ls), sledi starejša generacija (3Gš, 3Hš, 3Iš, 3Lg), najmanjkrat pa je ta oblika uporabljena v mlajši generaciji (1D, 1J, 1L). Oblika z izgubo nazalnosti (kò:j) je opazna pri 2Gs in 3Ek.

Za vzglasni **n̂* v besedi *njiva* vsi informanti uporabljajo obliko brez palatalnosti (ní:va).

V izgovoru besede *kamenje* je zabeleženih več variant, saj se nekateri informanti izraza niso spomnili ali pa so namesto skupinskega samostalnika uporabili množinsko obliko samostalnika *kamen* (ká:mni). Pri informantih starejše generacije sta zabeleženi dve obliki, in sicer oblika z *nj* (kà:mə̃nje/kamè:nje) pri 3Ak, 3Bk, 3Ck, 3Dk, 3Jš in 3Lg ter oblika z onemitvijo *e* in izgubo nazalnosti (kà:mje) pri 3Ek, 3Fš, 3Gš, 3Hš, 3Iš ter 3Kb. V srednji generaciji je najpogostejše skupno poimenovanje (kamè:njelká:menje), razen pri 2Is, 2Ks in 2Ls, pri katerih se pojavi oblika ká:mni, 2Av je verjetno po zareku uporabila izraz *kamenjà:k*, le pri 2Fv je opazna oblika, kjer je *e* onemel in **n̂* izgubil nazalnost (kà:mje). Pri vseh informantih mlajše generacije prevladuje uporaba množinske oblike samostalnika *kamen*, razen pri 1A (kamè:nje), 1B in 1K (kà:mə̃nje).

V besedi *luknja* je za palatalni **n̂* v položaju med soglasnikom in samoglasnikom pri vseh informantih iz starejše generacije, razen pri 3Ck in 3Dk (lù:knja), zabeležena oblika z izgubo palatalnosti (lù:kna). Pri 2Bv, 2Cv in 2Ev so opazne oblike z *nj* (lù:knja), pri ostalih iz srednje generacije pa oblike brez palatalnosti

(lù:kna). Pri mlajši generaciji prav tako prevladuje oblika brez palatalnosti (lù:kna), izjema je 1K (lù:knja).

V okoliških govorih je refleks *ń bolj varianten. V besedi *ogenj* se je v govorih Vavte in Smolenje vasi po izgubi nazalnosti *j* (< *ń) za *a* zлил v *-i* (ó:gi in ági), v govorih Novega mesta in Uršnih sel pa je prišlo do izgube palatalnosti (ógan in ógən). V besedi *konj* je *ń v govorih Vavte vasi in Smolenje vasi izgubil nazalnost (kôj in kuđi), v govorih Novega mesta in Uršnih sel je razpadel na jezični in nazalni del (kôjn in kôjn), v Uršnih selah je zabeležena še oblika za roditeljsko ednine, in sicer brez nazalnega dela (kôja). Govora Koroške vasi in Gabrja podatkov za besedi *ogenj* in *konj* nimata. Pri informantih v raziskavi za ta prispevek *ń manj variira, oblika z zlitjem v *-i* iz zveze *a + j* (< *ń) v izglasju je opazna le pri eni informantki, za besedo *konj* pa je najpogosteje zabeležen refleks *ń brez palatalnosti (kò:n).

Za vzglasni *ń v besedi *njiva* je v okoliških govorih zabeleženih več odrazov, in sicer oblike z izgubo nazalnosti v govorih Vavte vasi, Smolenje vasi in Koroške vasi (jì:va/ì:va, jìwa, jìva ter ì:va in jì:va), pri slednji še oblika brez palatalnosti (nì:va), do ugotovitve je prišlo v govorih Uršnih sel in Novega mesta (nìva oz. nìwa), kot tudi pri informantih iz raziskave za ta prispevek. Govor Gabrja odgovora za besedo *njiva* nima.

Palatalni *ń v besedi *kamenje* je pri večini okoliških govorov po onemitvi *e* izgubil nazalni del (kà:mje, kânje in kâmije), taka oblika je bila zabeležena tudi pri nekaterih starejših informantih ter pri enem informantu srednje generacije iz raziskave za ta prispevek, le v zapisu govora Novega mesta iz leta 1959 je zabeležena oblika *kâmne*. Govora Koroške vasi in Gabrja izraza za *kamenje* nimata zabeleženega.

V besedi *luknja* je v govorih Vavte vasi in Smolenje vasi *ń izgubil nazalni del (lù:kja in lùkja), kar ni bilo zabeleženo pri nobenem informantu iz raziskave za ta prispevek. Za govora Uršnih sel in Novega mesta je zapisan izraz z izgubo palatalnosti (lùkna) kot pri večini informantov iz raziskave za ta prispevek. Pri nobenem govoru ni zabeležena oblika z *nj*. Manjkajo podatki za kraja Koroška vas in Gabrje.

4.7 Palatalni *ń v novomeškem govoru

4.7.1 Starejša generacija

Odgovor	3Ak	3Bk	3Ck	3Dk	3Ek	3Fš
'ljubezen'	ljubè:zən	ljubè:zən	ljubè:zən	ljubè:zən	ljubè:zən	lubè:zən
'zemlja'	zé:m̩la	zé:m̩lja	zé:m̩la	zé:m̩la	zé:m̩la	zé:m̩la
'kaplja'	ká:p̩lja	ká:p̩lja	ká:p̩lja	ká:p̩lja	ká:p̩lja	ká:p̩lja
'postelja'	pó:st̩la	pó:st̩la	pó:st̩lja	pó:st̩lja	pó:st̩la	pó:st̩la

Odgovor	3Gš	3Hš	3Iš	3Jš	3Kb	3Lg
‘ljubezen’	<i>lubè:zən</i>	<i>lubè:zən</i>	<i>lubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>
‘zemlja’	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>
‘kaplja’	<i>ká:pla</i>	<i>ká:p̩lca</i>	<i>ká:pla</i>	<i>ká:p̩lca</i>	<i>ká:p̩lica</i>	<i>ká:plja</i>
‘postelja’	<i>pó:stla</i>	<i>pó:jstla</i>	<i>pó:jstla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stelja</i>	<i>pó:stla</i>

4.7.2 Srednja generacija

Odgovor	2Av	2Bv	2Cv	2Dv	2Ev	2Fv
‘ljubezen’	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>
‘zemlja’	<i>zé:m̩lja</i>	<i>zé:m̩lja</i>	<i>zé:m̩lja</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩lja</i>	<i>zé:m̩la</i>
‘kaplja’	<i>ká:pla</i>	<i>ká:plja</i>	<i>ká:plja</i>	<i>ká:p̩lca</i>	<i>ká:plja</i>	<i>ká:plja</i>
‘postelja’	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stelja</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>

Odgovor	2Gs	2Hs	2Is	2Js	2Ks	2Ls
‘ljubezen’	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>lubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>lubè:zən</i>	<i>lubè:zən</i>
‘zemlja’	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩lja</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>
‘kaplja’	<i>ká:plja</i>	<i>ká:plja</i>	<i>ká:p̩lca</i>	<i>ká:p̩lca</i>	<i>ká:p̩lca</i>	<i>ká:p̩lca</i>
‘postelja’	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>

4.7.3 Mlajša generacija

Odgovor	1A	1B	1C	1D	1E	1F
‘ljubezen’	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>
‘zemlja’	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>
‘kaplja’	<i>ká:pla</i>	<i>ká:pla</i>	<i>ká:pla</i>	<i>ká:pla</i>	<i>ká:pla</i>	<i>ká:pla</i>
‘postelja’	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>

Odgovor	1G	1H	1I	1J	1K	1L
‘ljubezen’	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>lubè:zən</i>	<i>ljubè:zən</i>	<i>lubè:zən</i>
‘zemlja’	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩la</i>	<i>zé:m̩lja</i>	<i>zé:m̩la</i>
‘kaplja’	<i>ká:pla</i>	<i>ká:pla</i>	<i>ká:pla</i>	<i>ká:pla</i>	<i>ká:p̩lica</i>	<i>ká:pla</i>
‘postelja’	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:stla</i>	<i>pó:jstla</i>

4.7.4 Palatalni *f/ v okoliških krajih

Vprašanje/ kraj	Vavta vas (1983)	Uršna sela (1983)	Koroška vas (2006)	Smolenja vas (1961)	Gabrje (2011)	Novo mesto (1959)
V768 ‘zemlja’	<i>zjá:m̩la</i>	<i>zjá:m̩la</i>	/	<i>zém̩la</i>	/	<i>zém̩la</i>
V779 ‘postelja’	<i>puó:jstla</i>	<i>pó:jstla</i> , <i>pô:jstla</i>	/	<i>pô:jstla</i>	/	<i>puó:stla</i>

4.7.5 Komentar

Palatalni **l̥* je v vzhodnodolenjskih vaških govorih izgubil izgovorno palatalnost (**l̥* > *l*), ohranil pa funkcijsko, saj povzroča preglas *a* in *o*. V novomeškem govoru je **l̥* pri vseh treh generacijah po večini izgubil palatalnost, pod vplivom knjižnega jezika se pojavljata tudi *l̥/lj* (Smole – Žibred 2021: 126).

Za palatalni **l̥* v vzglasju v besedi *ljubezen* za večino informantov starejše generacije velja razvoj **l̥* > *lj* (*ljubè:zən*), razen za 3Fš, 3Gš, 3Hš in 3Iš (*lubè:zən*). Enak potek je opazen pri vseh informantih srednje generacije z višjo izobrazbo ter 2Gs, 2Hs in 2Js (*ljubè:zən*), pri 2Is, 2Ks in 2Ls pa je zabeležena oblika brez palatalnosti (*lubè:zən*). Večina mlajših informantov uporablja obliko z *lj* (*ljubè:zən*), izjemi sta 1J in 1L (*lubè:zən*).

Za besede, ko je palatalni **l̥* v položaju med soglasnikom in samoglasnikom, starejši informanti redko uporabljajo obliko z *lj*, in sicer 3Bk v besedi *zé:mlja* ter 3Ak, 3Bk, 3Ck, 3Fš in 3Lg v besedi *ká:plja*. Večja variantnost je opazna pri informantih srednje generacije, kjer je *lj* < **l̥* večinoma značilen za informante z višjo stopnjo izobrazbe, manj pa za tiste s srednjo, in sicer v besedi *zé:mlja* pri 2Av, 2Cv, 2Ev, 2Hs ter v besedi *ká:plja* pri 2Bv, 2Cv, 2Ev, 2Fv, 2Gs in 2Hs. Pri mlajših informantih je večinoma zabeležena oblika z izgubo palatalnosti, vsi besedi *zemlja* in *kaplja* izgovorijo kot *zé:m̥la* in *ká:p̥la*, izjema je 1K, pri katerem je opazna oblika z *lj* v besedi *zé:mlja*.

Beseda *postelja* prikazuje razvoj **l̥* v medsamoglasniškem položaju. Starejši informanti 3Ck, 3Dk in 3Kb besedo *postelja* izgovorijo enako kot v knjižnem jeziku (*pó:stelja*), 3Hš in 3Iš z vrinjenim *j* pred *-st-* (*pó:jstla*), pri drugih ponaglasni *e* onemi in **l̥* izgubi palatalnost (*pó:stla*). Pri informantih srednje generacije je največkrat zabeležena oblika z izgubo palatalnosti (*pó:stla*), izjema je 2Bv (*pó:s-telja*), enako velja za informante mlajše generacije (*pó:stla*), 1L pa izgovarja še vrinjeni *j* pred soglasniško skupino *-st-* (*pó:jstla*).

Beseda *zemlja* kaže, da je palatalni **l̥* v položaju med soglasnikom in samoglasnikom v vseh okoliških govorih vključno z govorom Novega mesta izgubil palatalnost (*zjá:m̥la*), medtem ko se nekateri informanti iz raziskave za ta prispevek že približujejo knjižni izreki (*zé:mlja*).

Iz vseh starejših zapisov besede *postelja* je razvidno, da je palatalnost **l̥* odpravljena, pri vseh razen pri novomeškem govoru iz leta 1959 je prišlo do vrinjenega *j* pred sklopom *-st-* (*puó:jstla*, *pó:jstla/pô:jstla/pô:jstla*), enako velja za informante iz raziskave za ta prispevek, le pri treh govorkah iz starejše in pri eni iz srednje generacije je zabeležena oblika *pó:stelja*. Manjkajo podatki za vasi Gabrje in Koroška vas.

5 SKLEP

Novomeški govor se zaradi nadnarečnosti v izreki vse bolj približuje knjižnemu pogovornemu jeziku. Čeprav so soglasniki v primerjavi s samoglasniki v vzhodnodolenjskem podnarečju stabilnejše glasovne prvine, je opazna težnja po izgubljanju narečnih lastnosti, značilnih za vaške govore v okolici Novega mesta. Razlike so opazne med informanti različnih generacij in tudi znotraj iste generacije, zato je pri starejši generaciji pomemben podatek o kraju odraščanja oz. bivanja, saj so nekoč za prave Novomeščane veljali le tisti iz mestnega središča, pri srednji generaciji pa podatek o stopnji končane izobrazbe. Mlajša generacija se svojega narečja ne sramuje, pogosto se mu ne odreka, temu pa so bolj naklonjene tudi okoliščine, v katerih odrašča. Za vse tri generacije so značilne dvojnice in nedosledna raba obravnavanih odrazov, saj so lahko pri istem pojavu zabeležene tako narečne kot knjižne oblike. To zlasti velja za odraza soglasniških skupin *tl* in *dl* v deležnikih na *-l* pri glagolih *-l-ti -em*, pri soglasniških sklopih *tn* in *dn* je večkrat zabeležena izgovarjava, približana knjižni izreki, zlasti v besedi *tle* 'tukaj' pa so oblike s prilikovanjem večkrat zabeležene pri mlajši generaciji kot pri starejših dveh. Primerjava s starejšim zapisom govora Novega mesta in njegove okolice potrjuje, da se je novomeški govor kot mestna govorica že tedaj nekoliko razlikoval od okoliških, hkrati pa kaže na varianten razvoj govora danes in pomen različnih dejavnikov, ki so vplivali nanj.

VIRI IN LITERATURA

- Dular 1983** = Janez Dular, *Vavta vas*, 1983 [T269, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Goričar 1959** = Malči Goričar, *Novo mesto*, 1959 [T273, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, listkovno gradivo; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Škofic 1989/90** = Jožica Guzej [Škofic], Vpliv migracij na jezik in govor posameznika, *Jezik in slovnost* 35.3 (1989/90), 52–57.
- Jan 2009** = Zoltan Jan, Narečje pri pouku slovenskega jezika, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2009 (Obdobja 26), 497–506.
- Jevnikar 1983** = Jožefa Jevnikar, *Uršna sela*, 1983 [T271, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, rokopis; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Kenda-Jež 2004** = Karmen Kenda Jež, Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2004 (Obdobja 22), 263–276.
- Makarova 2004** = Irina Makarova, Mehanizem jezikovnega prilagajanja in variantnost sodobne ljubljanske, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2004 (Obdobja 22), 287–296.

- Orel 2010** = Irena Orel, Kranjski jezik v besedilih 16. in začetka 17. stoletja, v: *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*, ur. Aleksander Bjelčevič, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2010 (Obdobja 27), 401–415.
- Orožen 1990** = Martina Orožen, Konzonantski sklopi v slovenskem jeziku, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 33 (1990), 345–350.
- Pogorelec 1977** = Breda Pogorelec, Družbeni vidiki slovenskega jezika, *Teorija in praksa* 14.9 (1977), 1009–1022.
- Poklač 2011** = Saša Poklač, *Glasoslovje in frazeologija doljenjskih govorov med Krko in Gorjanci*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2011.
- Poklač – Smole 2006** = Saša Poklač – Vera Smole, *Koroška vas*, 2006 [T272, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, delni zapis; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Poklač – Smole 2011** = Saša Poklač – Vera Smole, *Gabrje*, 2011 [T275, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, delni zapis; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Prešeren 1961** = Jože Prešeren, *Smolenja vas*, 1961 [T274, zapis po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas*, listkovno gradivo; hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU].
- Pulko – Zemljak Jontes 2009** = Simona Pulko – Melita Zemljak Jontes, Raba zemljepisnih razlikov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje, v: *Slovenska narečja med sistemom in rabo*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2009 (Obdobja 26), 353–369.
- Smole 1990** = Vera Smole, Govor vasi Šentrupert in okolice, *Razprave II. razreda SAZU* 13 (1990), 257–273.
- Smole 1998** = Vera Smole, Fonološki opis govora vasi Šentrupert (SLA 262), *Jezikoslovni zapiski* 4 (1998), 73–88.
- Smole 1999** = Vera Smole, Šentjernejski govor, v: *Zbornik župnije Šentjerneje*, ur. Marinka Dražumerič – Stane Granda, Ljubljana: Družina, 1999, 451–463.
- Smole 2003** = Vera Smole, Govor Kostanjevice na Krki in okoliških vasi, v: *Vekov tek: Kostanjevica na Krki 1252–2002: zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta*, ur. Andrej Smrekar, Kostanjevica na Krki: Krajevna skupnost – Organizacijski odbor za praznovanje 750. obletnice prve listinske omembe, 2003, 583–593.
- Smole 2004** = Vera Smole, Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes, v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2004 (Obdobja 22), 321–330.
- Smole 2015** = Vera Smole, Ko narečje v družini zamre, v: *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi = Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 51, ur. Hotimir Tivadar, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2015, 18–26.
- Smole 2018** = Vera Smole, Glasoslovje in naglas mirnopeškega govora, v: *Beseda premosti čas in prostor: posvečeno Vladimirju Osolniku*, ur. Đurđa Strsoglavac, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, 51–63.
- Smole – Žibred 2021** = Vera Smole – Maruša Žibred, Glasovne značilnosti novomeškega govora, v: *Narečno besedje slovenskega jezika: v spomin na akademikinjko Zinko Zorko*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Univerza v Mariboru – Univerzitetna založba, 2022 (Mednarodna knjižna zbirka Zora 148), 109–131.
- Šekli 2004** = Matej Šekli, Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostojekoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine), v: *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2004 (Obdobja 22), 41–58.
- Štampohar 1990** = Anton Štampohar, Iz novejšje zgodovine Novega mesta, v: *Novo mesto skozi čas*, ur. Zdenko Picelj, Novo mesto: Dolenjski muzej, 1990, 72–86.
- Toporišič 2004** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, ⁴2004.
- Žibred 2020** = Maruša Žibred, *Novomeški govor*, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2021.

SUMMARY

Consonant Reflexes in the Local Dialects of Novo Mesto and Surrounding Localities

In the Eastern Lower Carniola subdialect, which includes the local dialect of Novo Mesto, consonants are more stable units compared to vowels, which vary greatly in pronunciation. There are noticeable interdialectal elements in the Novo Mesto dialect, which, among other things, was influenced by the immigration of people from different dialect and language areas and by a negative attitude toward dialect use.

This article discusses changes across three generations. It starts with an analysis of the reflexes of the Common Slavic consonant clusters *dl* and *tl* in *-l* participles of verbs that end with *-θ-ti -em*, the secondary clusters *tl/dl* and *tn*, and the sequences **črě-*, **žrě-*, and *tj*. Finally, an analysis of the reflexes of palatal **ń* and **ľ* is provided.

The findings, obtained from a small sample of three generations of speakers from Novo Mesto, are compared with the local dialects of the surrounding localities, which are part of the network of research points for *Slovenski lingvistični atlas* (Slovenian Linguistic Atlas; i.e., T269 Vavta Vas, T271 Uršna Sela, T272 Koroška Vas, T274 Smolenja Vas, and T275 Gabrje), and with an old transcription of the Novo Mesto dialect from 1959.

IVONA ANDRES

BESEDILO O STARI KMEČKI HIŠI V SLOVENSКИH NAREČJIH NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

COBISS: 1.03

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.08](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.08)

Prispevek predstavlja del posnetih, transkribiranih in glasovno poknjženih različic besedila o stari kmečki hiši v slovenskih govorih na avstrijskem Koroškem v krajih Bistrica na Zilji – Feistritz an der Gail, Radiše – Radsberg, Zgornji Kot – Zell-Oberwinkel, Sele (Zell-Pfarre), Želuče – Selkach, Obirsko – Ebriach in Pliberk – Bleiburg. Pripravljena so bila za *Interaktivno karto slovenskih narečnih besedil* (IKNB), kjer doslej za to območje ni bilo gradiva. V uvodu so opisane težave pri pridobivanju gradiva, na koncu pa je opravljena primerjava leksemov v besedilih in na kartah *Slovenskega lingvističnega atlasa 2* (SLA 2). Tako avtorica kot informatorji in posredniki so se srečevali z veliko težavami, saj je pravih narečnih govorcev na tem območju malo ali pa ne poznajo starejšega izrazja. **Ključne besede:** koroška narečna skupina, slovenska narečja v Avstriji, stara kmečka hiša, *Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil* (IKNB)

A Text about an Old Farmhouse in Slovenian Dialects in Austrian Carinthia

This article presents part of the recorded, transcribed, and phonologically standardized variants of a text about an old farmhouse in Slovenian dialects in Austrian Carinthia in Feistritz an der Gail (*Bistrica na Zilja*), Radsberg (*Radiše*), Zell-Oberwinkel (*Zgornji Kot*), Zell-Pfarre (*Sele*), Selkach (*Želuče*), Ebriach (*Obirsko*), and Bleiburg (*Pliberk*). They were prepared for *Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil* (Interactive Map of Slovenian Dialect Texts, IKNB), where there was no material for this area until now. The introduction describes the difficulties in obtaining the material, and at the end there is a comparison of lexemes in the texts and on the maps of *Slovenski lingvistični atlas 2* (Slovenian Linguistic Atlas 2, SLA 2). Both the author and the informants and mediators encountered many difficulties because there are few real dialect speakers in the area or the speakers do not know older expressions.

Keywords: Carinthian dialect group, Slovenian dialects in Austria, old farmhouse, Interactive Map of Slovenian Dialect Texts (IKNB)

1 Uvod

Namen pričujoče dialektološke raziskave je bil najti zanesljive informatorje, ki bi s poustvaritvijo opisa stare kmečke hiše v svojem narečju pomagali zbrati narečna

Ivona Andres ■ andres.ivona@gmail.com ■ <https://orcid.org/0009-0000-8096-6160>

Prispevek je nastal na osnovi avtoričinega diplomskega dela *Opis stare kmečke hiše v slovenskih govorih na avstrijskem Koroškem* (Andres 2022). Prva različica je bila predstavljena 23. 9. 2022 v študentski sekciji na 4. Slovenskem dialektološkem posvetu v Ljubljani.

besedila, s katerimi bi dopolnili podatke na *Interaktivni karti slovenskih narečnih besedil* (IKNB) (<https://narecja.si/>), ki omogoča poslušanje različnih narečnih govorov na enem mestu. Prispevek poleg tega obravnava in primerja pridobljeno leksiko s tisto, zbrano po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas 2* (2016), ter ugotavlja (ne)ujemanja.

1.1 Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil (IKNB)

Spletna aplikacija IKNB (dostopna na naslovu <http://narecja.si/>) je nastala leta 2018, izdelal jo je Ivan Lovrić, študent Fakultete za računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani, pod mentorstvom Alenke Kavčič (Fakulteta za računalništvo in informatiko) in somentorice Vere Smole (Filozofska fakulteta); v istem letu jo je nadgradil Nermin Jukan. Narečno gradivo za aplikacijo pod mentorstvom Vere Smole – ki je sestavila tudi izhodiščno besedilo o stari kmečki hiši na podlagi besedja iz poglavja III. Hiša v leksičnem delu vprašalnice za SLA – pripravljajo predvsem študenti Oddelka za slovenistiko, ki so v okviru izbirnega predmeta Slovenska narečja poiskali starejše informatorje, z njimi pridobili besedilni opis stare kmečke hiše ter ga s pomočjo mentorice transkribirali in glasovno poknjžili. Študenti izbirnega predmeta Poglavja iz zgodovine slovenskega glasoslovja in seminarja Slovenska dialektologija pa so poskrbeli za analize (vsa besedila niso analizirana). »Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil (IKBN) temelji na Karti slovenskih narečij [...], ki je kot prosojnica postavljena na Googlov zemljevid in se skupaj z njim povečuje ali zmanjšuje« (Smole 2019: 25). Uporabniki lahko ob poslušanju »spoznava[jo] slušni vtis, posebne narečne foneme, leksiko in druge posebnosti krajevnih govorov iz različnih narečnih skupin« (Smole 2019: 27). Karta je torej »zasnovana tudi kot študijski pripomoček, saj postavitev miške na določeno polje narečno enoto obkroži z rdečo barvo, spodaj pa se izpiše njeno poimenovanje. Tako se označi tudi polje, ko se z miško postavimo na določeno narečno skupino ali (pod)narečje v legendi.« (Smole 2019: 25) V vsaki raziskani točki je zvočni posnetek opremljen s fonetično transkripcijo in glasovno poknjžanim besedilom, v nekaterih krajih pa tudi z diahrono analizo. *Interaktivna karta slovenskih narečnih besedil* se redno dopolnjuje.

1.2 Terensko delo

V prispevku so predstavljena besedila za vsa štiri glavna narečja koroške narečne skupine – »ziljsko na zahodu, rožansko v sredi, podjunsko na vzhodu in severozahodu in obirsko na jugovzhodu v pokrajinah Obirsko, Lobnik, Lepena in Bela« (Logar 1996 (1973): 225).

Terensko delo je potekalo od 14. 12. 2021 do 16. 6. 2022 in je bilo precej težavno. Na eni strani težavo pri zbiranju gradiva na avstrijskem Koroškem predstavlja samo krčenje ozemlja s slovensko govorečimi prebivalci, še posebej v Ziljski dolini. Slovenski jezik je sicer prisoten predvsem v manjših obrobnih

vaseh, na slovenskih domačijah, v pesmi in ponekod tudi v cerkvi,¹ vendar pa je nazivem prinesel »usodne posledice za slovensko manjšino« in slovensko besedo na Koroškem (Logar 1996 (1973): 222). Dostop do govorcev je na drugi strani oteževal koronavirus, saj so bili informatorji pretežno starejši ljudje.

Snemanje zvočnih posnetkov je potekalo na domovih informatorjev. Informator iz Ziljske doline živi v stari kmečki hiši, v kateri je odraščal, zato jo je lahko tudi razkazal. Snemanje je povsod potekalo gladko, informatorji so se vselej trudili, da bi besedilo skušali čim bolj natančno prevesti v svoje narečje. Na srečanje so se vnaprej pripravili in starejše sovaščane povprašali glede določenih leksemov. Nekateri so se sprva trudili, da bi pri prebiranju samega besedila govorili v zborni slovenščini, nato pa so kar hitro prešli nazaj na svoj narečni govor.

2 NAREČNA BESEDILA

V nadaljevanju so predstavljeni odlomki iz posnetih besedil v narečni transkripciji in glasovni poknjižitvi,² zvočni posnetki so dostopni na zgoraj navedenem spletnem naslovu. Nekateri informatorji so pri opisu stare kmečke hiše sledili pisni predlogi, pripravljeni za IKBN, zato sta pri besedilih v obirskem in podjunskem narečju izbrana enaka odlomka, pri prvih dveh narečnih besedilih – za ziljsko in rožansko narečje – pa naključna, saj sta informatorja govorila prosto.

2.1 Ziljsko narečje, Bistrica na Zilji – Feistritz an der Gail, T004

Bistrica na Zilji, p., ob. Bistrica na Zilji, ziljsko narečje, koroška narečna skupina. Posnela: Ivona Andres, zapisala: Vera Smole. Leto zapisa: 2022.

Informator: U. P., roj. 1954.

Tà:u, ə:, še wí:š, taŭ je biŭ fúá:štər, tà:u sa ta'kə skùəz wazi:lə. Tota štá:pa smə pù:šle šə'le nađrí:lə, a 'ne. Pa zá:də prí:deš pùəšle na dŭù:ər, 'nə, tù: sə wí:deŭa. Tù:-j biŭ dŭù:ər, an pùəšle sa mē:lə ta'u xliéučəč, za svi:ne je biŭ tò:. Z'đej má:ma drù:je rē:či. Mpa 'tan je bŭa štá:ŭa za kŭó:jne, krá:ve mpa zŭə'xa j-biŭ s'kəđŭ, na štá:lə. Tí:stə sə pri:šu čəz 'mùəstəč 'gərtə mpa nat s'kəđnən je bŭa prē:kŭada. Prē:kŭada prā:bma mi 'to. Jò:, z'đe-j má:ŭ dərgá:čə. Prē:j (ŭ) s'kəđnə sa b'lə, jò:, sa b'lə trì: tà:ki oddē:lki, a 'nə, to-j biŭ gə'mən, gə'mən – ta pə:rŭə gə'mən pa ta zá:díni gə'mən pa ta sriední gə'mən je bi:ŭ. Jà:, tùo-j bŭù:ə. Pa 'tu-j biŭ d'ŭor, 'to sa mié'lə kari:ta, đə sa krá:ve napà:jalə pa kŭó:jne napà:jalə. Jà:, 'tək je bŭo 'to.

1 O položaju slovenskega jezika in vzrokih za vse manjšo rabo je pisal Logar (1996 (1973): 222).

2 Kot glasovna poknjižitev je pojmovan »prenos narečne glasovne podobe leksema v najbližjo knjižno (glasovno poknjiževanje) ter zapis te izrazne podobe s črkovnim sestavom knjižne slovenščine (pravopisno poknjiževanje)« (SLA 2.2.: 58). Na vseh drugih jezikovnih ravnanjih besedilo ostane v prvotni obliki, pri čemer so narečnim oblikoslovnim, besedotvornim in leksičnim prvinam v pomenskih narekovajih le ob prvi pojavitvi dodane knjižne ustreznice. V oglatih oklepajih so besede, ki so v knjižnem jeziku odveč (npr. *tav* 'tu [notri]', [*ta*] prvi), v okroglih pa so zaradi gospodarnosti zapisani deli besed, ki v knjižnem jeziku manjkajo (npr. *posle(j)*). Načela glasovne poknjižitve povzemanj po Smole 2017 oz. drugih poknjižitvah v aplikaciji.

Poknjžižitev:

To, e, še veš, to je bil flašter 'tla, pod', to so tako skozi vozili. Toto štapo 'to stopnico' smo posle(j) 'potem' šele naredili, a ne. Pa zadaj prideš posle(j) na dvor 'dvorišče', no, to si videla. To je bil dvor, in posle(j) so imeli tav 'tu [notri]' hlevčič 'svinjak', za svinje je bil tu. Zdaj imamo druge reči. In pa 'in' tam je bila štala 'hlev' za konje, krave in pa zvrha 'zgoraj' je bil skedenj, na štali. Tisto si prišel čez mostič gorta 'gor' in pa nad skednjem je bila preklada 'prostor za seno pod streho'. Preklada pravimo mi tu. Jo 'ja', zda(j) je malo drugače. Prej v skednju so bili, jo, so bili tri 'trije' taki oddelki, a ne, to je bil gumen 'gumno, pod za mlatenje žita', gumen – [ta] prvi gumen pa [ta] zadnji gumen pa [ta] srednji gumen je bil. Ja, to je bilo. Pa to je bil dvor, tu so imeli korita, da so krave napajali pa konje napajali. Ja, tak(o) je bilo tu.

2.2 Rožansko narečje, Zgornji Kot (Zell-Oberwinkel)

Sele-Zvrhnji Kot, p., ob. Sele, rožansko narečje, koroška narečna skupina.

Posneli in zapisali: Ivona Andres, Vera Smole. Leto zapisa: 2022.

Informator: Franci Roblek, roj. 1943.

Pó:l, ta u čà:rni ?əhi:ji j-pa 'bɔʏa pa pè:č za za zané:tt pa-n špò:r^xet je stá:ʏ nət'ri. 'Bɔʏo-j pa ʏsè:, da si-j 'ʔoj tə? ?adi:ʏ bol, zatò:-j xó:rta u rà:ʏfi? tá:? hɔ:fɿ upò:rt na ští:r ?rá:je bi:ʏ. Pó:lɛj ta-ʏ hí:š jə 'bɔʏa pa mí:za, pa ?ʏò:p, ?ʏò:p je bəʏa ?ù:əl?ù:əl, pa lɛsè:n pò:t. U tə ʏè:čim ?ó:t tó:ri sa bəʏa pa unè:, tà:bli, Mari:ja pa Jè:zus pa ?rí:š. Pó:, za dù:ramə j-'bəʏa pa ?à:jn^xəlca za žè:hna-nu ʏò:du. 'Təm si pa ʏsà:ba:rta, ?dà: si 'ʏənta šou, zjú:tra, ?a-s us'taʏ, si-s pužè:hnoʏ pa zučí:ra lè:č šou. Pa ʏ štadò:rə tà:ntri tà:nta mɛ:jxən cí:mar bi:ʏ, tù:di, 'tam jə pa tɛ:ta ležà:ʏa. Hó:rə put strè:xo j-pa, bəl ani omà:ri pa ni pò:ʏstəle. Pa hà:jn? je bi:ʏ na-dni strá:n ʏanta, na-dno strá:n sa bali:, j-bi:ʏ pa zapuà:ʔan z: di:lám.

Poknjžižitev:

Pole 'potem', ta(m) v črni kuhinji je pa bila pa peč za zanetiti 'zakuriti' pa en šporget 'štedilnik' je stal notri. Bilo je pa vse, da se je koj tak 'kar tako' kadilo bolj, zato je gorta 'zgoraj' v ravniku 'dimniku' tak hofen 'peč', odprt na štiri kraje 'strani', bil. Polej 'potem' ta(m) v hiši 'osrednji prostor v kmečki hiši' je bila pa miza, pa klop, klop je bila okoli in okoli, pa lesen pod 'tla'. V [ta] večjem kotu tu gori 'zgoraj' so bile pa one 'tiste', table 'slike', Marija pa Jezus pa križ. Po(tem), za durami 'vrati' je bila pa kanglica 'majhna posoda' za žegnano 'bлагословljeno' vodo. Tam si pa vsabarta 'vsakič', kda 'kadar' si ven[ta] šel, zjutra(j), ko si vstal, si se požegnal 'bлагословil' pa zvečer[a] (ko si) leči šel. Pa v štadorju 'manjša spalnica z vhodom iz dnevne sobe' (je) tam notri tanta 'tam' majhen cimer 'soba' bil, tudi, tam je pa teta ležala. Gori pod streho je pa, (so) bili eni omari 'omare' pa ene postelje. Pa gank 'lesen balkon' je bil na eni strani venta 'zunaj', na eno stran so bili, je bil pa zaplankan 'obit' z dilami 'deskami'.

2.3 Obirsko narečje, Obirsko (Ebriach), T029

Obirsko, p. in ob. Železna Kapla-Bela, obirsko narečje, koroška narečna skupina.

Posneli in zapisali: Ivona Andres, Vera Smole. Leto zapisa: 2022.

Informator: Marta Polanšek, roj. 1953.

Prè:j ^ʌčá:s sej hí:še p'rec dər'há:čne bə'le. Ní:s bə'le ta? ʏó:l?e pa ʏsò:ʔe, ta? pa so 'zɛj. Mí:xne ó:ʔne sə imiɛle, pa ští:ntəle na strè:x. Xane tá:ʔe sɛ šɛ spò:mnəm. 'Bɔʏa je lɛšiɛna, čɛ-s 'nətəx pò:ršu – tapò:rɔo je bə'ʏa ʏò:pa, pò:-pa čó:rna ?əhi:ja. 'Təm je pa bə'ʏa ?rú:šna pè:č. Z ʏò:pe sɛ-j šʏə ʏə-n strá:n u xí:š, pò: naprè:j pa še u ští:bəʏ. ʏ xí:š je ʏ xadnè:m ?ó:t bə'ʏa mí:za pa ?ʏò:p pa

še ʔaʂŋ s'tou̯ tũt. U dru̯jɛm pa pɛ:č bul pa di:ʔant bul pa ʔuò:p. Tlè: i pa bi:ʔ šɛ štruóžaʔ, šlè:j pa pò:stu. 'Təm sta spà:ʔa xà:ti pa má:ma. Zrà:ʔn je pa buʔa zí:bu za nà:jmè:jš utrò:ʔa.– Xuá:ntu bul pa cuòt ní:s mè:l 'ʔalʔ.

Poknjížitev:

Prej včasi(h) 'nekoč' so(j) hiše precej drugačne bile. Niso bile tak(o) velike pa visoke, tak(o) pa 'tako kot' so zdaj. Majhne okne 'majhna okna' so imele, pa šintelje 'skodle' na strehi. Ene take se še spomnim. Bila je lesena, če 'ko' si notri prišel – taprvo 'najprej' je bila lopa 'veža', po pa 'potem' pa črna kuhinja. Tam je pa bila krušna peč. Iz lope 'veže' se je šlo na eno stran v hišo 'dnevni prostor', po 'potem' naprej pa še v štibel(j) 'manjša spalnica z vhodom iz dnevnega prostora'. V hiši je v ednem 'enem' kotu bila miza pa klop pa še kakšen stol tudi. V drugem pa peč bol pa 'ali pa' divant 'divan' boli pa klop. Tule 'tukaj' je bil še štrozak 'slamnjača', slej 'potem' pa postel 'postelja'. Tam sta spala atej pa mama. Zraven je pa bila zibel za najmanjš(ega) otroka. Gvantov 'oblek' boli pa cot 'cunj' niso imeli veliko.

2.4 Podjunsko narečje, Pliberk (Bleiburg)

Pliberk, p. in ob. Pliberk, podjunsko narečje, koroška narečna skupina.

Posnela: Ivona Andres, zapisala: Vera Smole. Leto zapisa: 2022.

Informator: Jožko Hudl, roj. 1948.

Nəmá:rt sə bò:we xí:še, nəmá:rt, 'ne, sə bò:we xí:še preá:ca drugó:čne. Ní:sə bə'le 'tək wé:jke pa visúá:ke, ku pa z^dá:j. Imé:le sə mi:x'na úá:kna pa swò:mnate stré:xe pa stré:xe zə ší:ntʃnəmi. Jeá:s se ane štó:ke še spò:mnəm. Bòʔa je lesiəna, spò:da pa zí:dana. In ko si "stó:pu, je bòʔa nà:jprej ʔò:pa, ʔò:pa; púá: pa čs:rna kuxi:ja, kjiə, kjiə je 'bòʔa – 'nə, kjiə je bi:ʔ ó:gij al pa je bò'ʔa krú:šna pič. Iz ʔò:pe se je š'wə na xanə strò:n ʔə xí:sə, napré:j pa 'še ʔə šti:bʃ. Wə xí:ši je bò'ʔa ʔ-anem kò:tə kuò:p. /na tɛ:m prustò:rə/ ʔə tɛ:m prustò:rə je 'bòʔa še pusté:la, kjer sta spà:ʔa má:ma pa à:tej, zrà:ʔn pa zí:bəʔa za nà:jmajšega utrò:ka. Guò:nti pa já:, ubuá:či:ʔa sə 'bəlɪ si cò:t. Za ublè:čt, za ublè:čt ní:sə mè:li wá:jkə.

Poknjížitev:

Enobart 'nekoč' so bile hiše, enobart, ne, so bile hiše precej drugačne. Niso bile tak(o) velike pa visoke, ko(t) pa zdaj. Imele so mih(i)na 'majhna' okna pa slamnate strehe pa strehe s šinteljnami 'skodlami'. Jaz se ene štake 'tak(šn)e' še spomnim. Bila je lesena, spoda(j) pa zidana. In ko si vstopil, je bila najprej lopa 'veža', lopa, po 'potem' pa črna kuhinja, kjer, kjer je bila – no, kjer je bil ogenj 'ognjišče' ali pa krušna peč. Iz lope 'veže' se je šlo na eno stran v hišo 'dnevni prostor', naprej pa še v štibelje 'manjša spalnica z vhodom iz dnevnega prostora'. V hiši je bila v enem kotu klop, /na tem prostoru/ v tem prostoru je bila še postelja, kjer sta spala mama pa ati (atej?), zraven pa zibel za najmanjšega otroka. Gvanti 'obleke' pa ja, oblačila so bili iz cot 'cunj'. Za obleč[t]i, za obleč[t]i niso imeli veliko.

3 PRIMERJAVA Z LEKSEMI V SLA 2

Prispevek končujem z obravnavo izbranih sedmih leksemov, ki so kartirani in analizirani tudi v *Slovenskem lingvističnem atlasu 2: kmetija (SLA 2)*, in ugotavljam morebitne razlike. V celotna besedila je vključenih približno 26 leksemov iz vprašalnice SLA.

Knjižno	Bistrica na Zilji (T004)	Želuče	Sele (T024)	Zgornji Kot	Radiše (T023)	Obirsko (T029)	Pliberk
‘dnevna soba (hiša)’	<i>ta veli:ka i:spa</i>	<i>ši:ša</i>	<i>ši:ša</i>	<i>ta uð:l̥a xi:ša</i>	<i>xi:ša</i>	<i>xi:ša</i>	<i>xi:ša</i>
‘ognjišče’	<i>pùozađ</i>	<i>o'xen</i>	<i>uð:xli</i>	/	<i>puózat</i>	/	<i>ó:gij</i>
‘shramba’	<i>wé:l̥báč</i>	<i>špà:j̥s</i>	<i>špà:j̥za</i>	/	<i>špà:j̥s</i>	<i>špà:j̥z</i>	/
‘stopnice’	/	<i>[po] šti:njax</i>	<i>[po] šti:j̥jax</i>	/	<i>po št̥ej̥jax</i>	<i>[po] št̥ej̥jn̥hax</i>	<i>[po] šti:j̥jex</i>
‘podstrešna soba’	/	<i>ci:m̥ər</i>	<i>i:zba</i>	<i>pustr̥è:š̥ej̥</i>	<i>spi:ca</i>	<i>z̥uð:r̥h̥ən št̥i:b̥l̥</i>	<i>ci:mer</i>
‘klet’	<i>kli̥t</i>	<i>x'ram</i>	<i>ʔi'è:t</i>	/	<i>xr̥à:m</i>	<i>ʔè:uð̥ər</i>	/
‘stranišče’	/	<i>xà:j̥z̥l̥</i>	<i>há:j̥z̥l̥</i>	/	<i>xá:j̥z̥l̥</i>	<i>hà:j̥z̥l̥</i>	<i>wá:j̥z̥l̥</i>

‘dnevna soba (hiša, osrednji prostor v stari kmečki hiši)’

V besedilih je za ta pomen najpogostejši leksem *hiša*, kar velja tudi za vsa slovenska narečja,³ in sicer temu prostoru tako rečejo v Želučah, Selah in na Radišah (rožansko), na Obirskem (obirsko) in v Pliberku (podjunsko). V Zgornjem Kotu (rožansko) se rabi besedna zveza *ta velika hiša*, na Bistrici na Zilji (ziljsko) pa prav tako besedna zveza z *velik*, toda *ta velika ispa*.

V gradivu za SLA 2 (Karta in komentar 2/24, avtorica: Karmen Kenda-Jež, 2.1: 80–81, 2.2: 150–154) za te kraje ali okolico najdemo naslednje lekseme (v besedilih zapisane v poknjženi obliki): T004 Bistrica na Zilji *ispa* (na karti Δ , svetel trikotnik), enako okolica Želuč; T024 Sele in okolica, T023 Radiše, T029 Obirsko in okolica Pliberka pa *hiša* (na karti \blacksquare , črn kvadrat).

Razlike so v T004 Bistrica na Zilji, kjer se v besedilu pojavi besedna zveza *ta velika ispa*, v SLA pa samo *ispa*, prav tako najdemo besedno zvezo *ta velika hiša* v kraju Zgornji Kot, tj. v okolici T024 Sele z leksemom *hiša*.

Morfološka analiza:⁴

ispa < *(jbst̥p)-a ← rom. *extupa

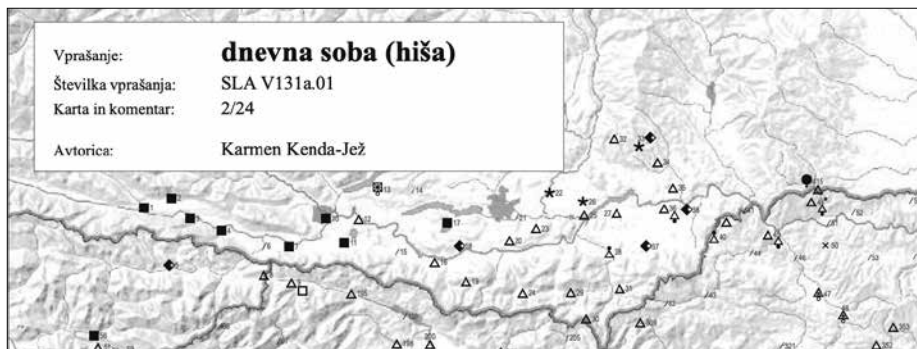
ta velika ispa < *ta vel-ik-a-j-a *(jbst̥p)-a ← *ta/*t̥/*t̥/*t̥ *ta' + *vel-ik-ɔ 'velik' + *(jbst̥p)-a

hiša < *(xyš)-a ← stvnem. hūs *[hūš] 'hiša' (> nem. Haus 'hiša')

ta velika hiša < *ta vel-ik-a-j-a (xyš)-a ← *ta/*t̥/*t̥/*t̥ *ta' + *vel-ik-ɔ 'velik' + *(xyš)-a

3 »Za prvotni pomen 'ogrevani bivalni prostor – prostor z ognjiščem ali pečjo', novejšje 'osrednji bivalni prostor', knj. *dnévna sóba* (ê, ó), je najbolj razširjen osredneslovenski leksem *hiša*. Na območju zahodnih narečij se pojavlja hkrati se pojavlja hkrati z leksemom *ispa/izba*.« (SLA 2.2: 150)

4 Morfološke analize so navedene po 2. točki komentarja v SLA 2.2 ali oblikovane po enakih načelih.

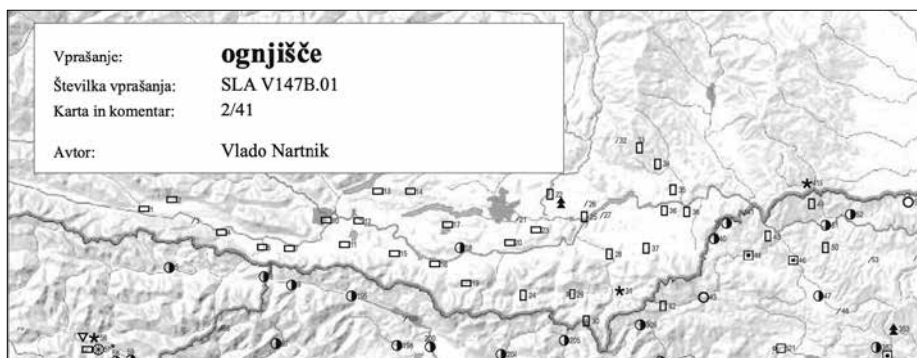

Slika 2: Izsek karte SLA V131a.01 (2/24)

‘ognjišče’

V besedilih se za ta pomen ob odsotnosti omembe leksema v dveh krajih (Zgornji Kot in Obirsko) trikrat pojavi leksem *ogenj*, dvakrat pa *pozad*. V drugih slovenskih narečjih je najpogostejši leksem *ognjišče*.⁵ Temu prostoru rečejo *ogenj* v Želučah, Selah, na Radišah (rožansko) in v Pliberku (podjunsko). Na Bistrici na Zilji in na Radišah se rabi leksem *pozad*.

V gradivu za SLA 2 (Karta in komentar 2/41, avtor: Vlado Nartnik, SLA 2.1: 114–115, SLA 2.2: 215–217) za obravnavane kraje ali okolico najdemo naslednje lekseme (tu zapisane v poknjiženi obliki): T004 Bistrica na Zilji *pozad* (na karti □, svetel ležeči pravokotnik), enako v okolici Želuč in T023 Radiše; T024 Sele in okolica ter okolica Pliberka *zid* (na karti □, svetel pokončni pravokotnik), v T029 Obirsko pa *na zidu*.

Slika 3: Izsek karte SLA V147B.01 (2/41)

5 »Za pomen ‘kraj, prostor z nezavarovanim ognjem, navadno v kuhinji’, knj. *ognjišče (i)*, se v narečjih največ uporablja leksem *ognjišče* (s predložno zvezo *na ognjišču*), tudi kar *ogenj* (s predložno zvezo *na ognji*) ali enkratna izpeljanka *ognjič*, ter *kurišče*« (SLA 2.2: 215).

Razlike so v Želučah (rožansko), kjer se v besedilu pojavi leksem *ogenj*, v SLA pa je v okolici naveden *pozad*, podobno je tudi v Selah z okolico (rožansko) in v Pliberku (podjunsko), kjer se v besedilu pojavi *ogenj*, v SLA pa *zid*.

Morfološka analiza:

ogenj < **ogń-b* ‘ogenj’

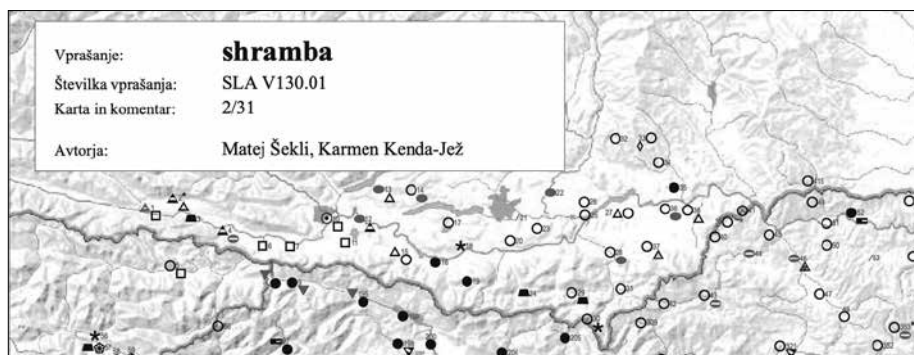
pozad < **po-zad-b* ← morda **zid-ti* ‘z glino mazati in oblikovati’

‘shramba’

V besedilih je za pomen ‘prostor za shranjevanje živil v bližini kuhinje’ najpogostejši leksem *špajz*, enkrat *špajza*, dvakrat ga v besedilih ni (Zgornji Kot in Pliberk).⁶ Temu prostoru rečejo *špajz* v Želučah, na Radišah (rožansko) in na Obirskem (obirsko), v Selah je samostalnik *špajza* ženskega spola, na Bistrici na Zilji pa je v rabi leksem *velbič*.

V gradivu za SLA 2 (Karta in komentar 2/31, avtorja: Matej Šekli – Karmen Kenda-Jež, 2.1: 94–95, 2.2: 182–186) za obravnavane kraje ali okolico najdemo naslednje lekseme (tu zapisane v poknjženi obliki): T004 Bistrica na Zilji *velbič* (na karti ▲, navzgor obrnjeni trikotnik s črno konico in z odebeljeno spodnjo stranico); okolica Želuč *špajza* (●, črn krog); T024 Sele in okolica, T023 Radiše in T029 Obirsko pa *hram* (■, črn trapez).

Razlike so v T024 Sele in okolica, kjer se v besedilu pojavi leksem *špajza*, SLA pa navaja *hram*.

Slika 4: Izsek karte SLA V130.01 (2/31)

6 »Gradivo večinoma prinaša odgovore za pomena ‘prostor za shranjevanje živil’, knj. *shrámba* (á), in ‘prostor za shranjevanje žita’, knj. *kášča* (á), ki sta tudi predstavljena na karti. [...] V gradivu večkrat nastopa isti odgovor za pomena ‘shramba za živila’ in ‘klef’. Ob predpostavki, da so tudi živila za sprotno porabo hranili v kleti, je treba upoštevati tudi možnost večpomenskiosti takih poimenovanj« (SLA 2.2: 182).

Morfološka analiza:

špajz/špajs < *(*špajz/špajs*)-*ṛ* ← avstr. bav. nem. *Speis*

špajza < *(*špajz*)-*a* ← avstr. bav. nem. *Speis*

velb < *(*velb*)-*ṛ* ← avstr. bav. nem. *Gwelb* za nem. *Gewölbe* ‘obok, svod, lok’

velbič < *(*velb*)-*it-b* ← *(*velb*)-*ṛ*

‘stopnice’

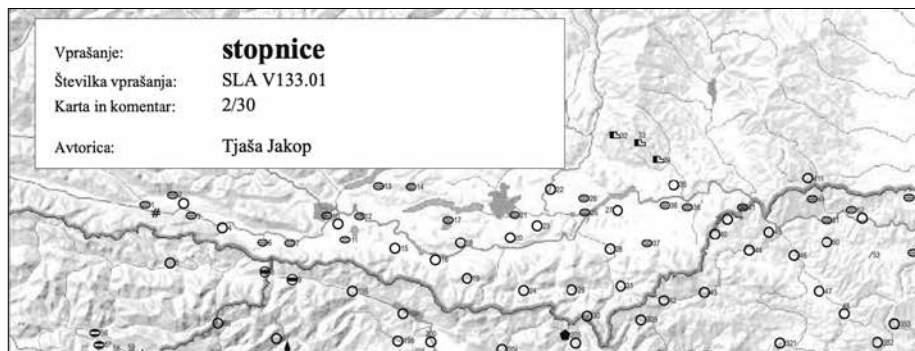
V besedilih je za ta pomen najpogostejši leksem *štenge*, kar velja tudi za druga slovenska narečja,⁷ in sicer temu prostoru tako rečejo v Želučah, Selah, na Radišah (rožansko) in Obirskem (obirsko), v Pliberku (podjunsko) pa verjetno *štige*.

V gradivu za SLA 2 (Karta in komentar 2/30, avtorica Tjaša Jakop, 2.1: 92–93, 2.2: 179–181) za obravnavane kraje ali okolico najdemo naslednje lekseme (tu zapisane v poknjženi obliki): T004 Bistrica na Zilji *štenge* (na karti ○, svetel krog), enako okolica Želuč, T024 Sele in okolica, T023 Radiše, prav tako T029 Obirsko, okolica Pliberka pa *štege* (na karti ⊕, ležeči oval s tremi vodoravnimi črtami).

Gradivo se večinoma ujema; vprašanje je le, kako poknjžiti pliberško *po štijex*, verjetno gre za (mlajši) nemčizem (nem. *Stiege*).

Morfološka analiza:

štenge < *(*šteng*)-*ę* ← srvnem. *stēge* s sekundarnim *-n*

Slika 5: Izsek karte SLA V133.01 (2/30)

⁷ »Za pomen ‘vsaka od vodoravnih med seboj odmaknjenih ploskev v različnih višinah za lažjo hojo navzgor, navzdol’, knj. *stopnica* (*i*), mn. *stopnice*, je najpogostejši in v vseh narečjih razširjen germanizem *štenge* (v T002 z oznako nov.) z manj razširjeno obliko brez sekundarnega nosnika, tj. *štege*« (SLA 2.2: 179).

‘podstrešna soba’

V besedilih so tako kot v drugih slovenskih narečjih leksemi zelo različni.⁸ Temu prostoru rečejo v Selah *izba* in na Radišah *ispica* (rožansko). V Želučah (rožansko) in v Pliberku (podjunsko) se rabi leksem *cimer*, na Obirskem *zvrhnji štibelj*, v Zgornjem Kotu pa *podstrešje*. Podatka za ziljski govor v Bistrici na Zilji nismo dobili.

V gradivu za SLA 2 (Karta in komentar 2/28, avtorici Karmen Kenda-Jež – Tjaša Jakop, 2.1: 88–89, 2.2: 166–171) podatki za obravnavane kraje ali okolico niso bili zbrani, kar je na karti označeno s poševnicami. Gradivo iz besedil tako dopolnjuje gradivo SLA.

Morfološka analiza:

ispa < *(jbstɔp)-a ← rom. **extupa* (brez lenizacije *-p- > -b-) ‘ogrevana soba’

ispica < *(jbstɔp)-ic-a

izba < *(jbstɔb)-a ← rom. **extuba* (z lenizacijo *-p- > -b-) ‘ogrevana soba’

cimer < *(cimir)-ɔ ← srvnem. *zimmer*, *zimer* ‘gradbeni les, lesena stavba, stanovanje’, nem. *Zimmer* ‘soba’

podstrešje < **podɔ-strɛš-bj-e* ← **podɔ* ‘pod’ + **strɛx-a*

Slika 6: Izsek karte SLA V130a.01 (2/28).

8 »Gradivo za vprašanje ‘prostor v stavbi med streho in stropom najvišje etaže, namenjen zlasti za bivanje, zadrževanje ljudi’, knj. *podstréšna sóba* (ĕ, ó), so popisovalci začeli zbirati šele po Riglerjevi preureditvi vprašalnice leta 1961, zato je mreža odgovorov redka. Kljub temu gradivo izkazuje precejšnjo poimenovalno raznolikost z velikim številom enkratnih pojavitev, saj gre za poimenovanja novejšje predmetnosti« (SLA 2.2.: 166).

‘klet’

V besedilih sta za ta pomen po dvakrat navedena leksema *hram* in *klet* ter enkrat *kelder*, kar po pogostosti velja tudi za druga slovenska narečja.⁹ Ta prostor imenujejo *hram* v Želučah in na Radišah (rožansko), *klet* na Bistrici na Zilji (ziljsko), v Selah in na Radišah (rožansko) ter na Obirskem pa *kelder*; v dveh krajih (Zgornji Kot in Pliberk) navedbe ni.

V gradivu za SLA 2 (Karta in komentar 2/32, avtorica: Danila Zuljan Kumar, 2.1: 96–97, 2.2: 187–191) za obravnavane kraje ali okolico najdemo naslednje lekseme (tu zapisane v poknjženi obliki): T004 Bistrica na Zilji in T024 Sele *klet* (na karti ○, svetel krog), tam se pojavi dvojnica *hram* (◻, svetel ležeči pravokotnik z vbočeno zlomljeno spodnjo stranico), ki je zabeležena še v Želučah in okolici ter v T023 Radiše; v T029 Obirsko pa *kelder* (▲, svetel navzgor obrnjeni trikotnik z dvema vodoravnima črtama).

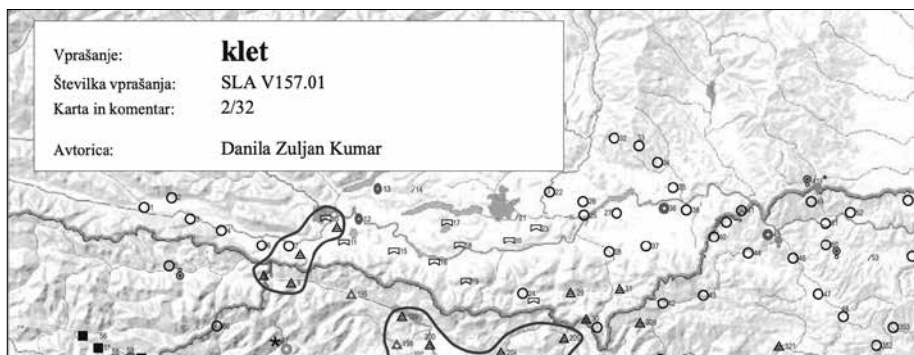
Gradivo se ujema.

Morfološka analiza:

klet < *klēt-b

hram < *xorm-ъ ‘hiša, šotor, zgradba’

kelder [keʊdər] < *(keldr)-ъ ← pozno bav. srvnem. *kēlder* za srvnem. *kēllaere* > *kēller* ‘klet’ (> nem. *Keller* ‘klet’)

Slika 7: Izsek karte SLA V157.01 (2/32)

9 »Za pomen ‘del stavbe od pritličja navzdol, navadno v zemlji, v katerem so hranili krompir, repo, vino ipd.’, knj. *klēt* (ē), so najpogosteje uporabljena poimenovanja *klet*, *kelder* (največ v koroških, gorenjskih in dolenskih narečjih) in *hram* (največ v primorskih točkah), nekajkrat tudi v besednih zvezah *vinska klet*, *vinski kelder* in *kelder za vino*« (SLA 2.1: 187).

‘stranišče’

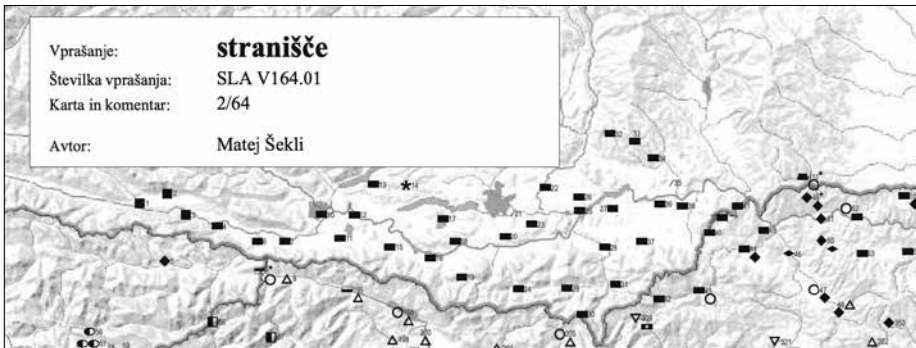
V besedilih je za ta pomen najpogostejši leksem *hajzelj* (enkrat *vajzelj*), pogost tudi v drugih severnih slovenskih narečjih.¹⁰ V dveh krajih, T004 Bistrica na Zilji in Zgornji Kot, leksema v besedilu ni, v Želučah, Selah, na Radišah (rožansko) in na Obirskem (obirsko) temu prostoru rečejo *hajzelj*, v Pliberku (podjunsko) pa *vajzelj*.

V gradivu za SLA 2 (Karta in komentar 2/64, avtor: Matej Šekli, 2.1: 160–162, 2.2: 294–297) za obravnavane kraje ali okolico najdemo povsod *hajzelj* (na karti ■, črn ležeči pravokotnik), razen v Pliberku, kjer je bila zapisana glasovna različica *vajzelj*, ki v SLA ni zabeležena. Predvidevamo, da je *v-* kot predstavní glas zamenjal *h-* po njegovi onemitvi.

Morfološka analiza:

hajzelj < *(*xajzǎl*)-b ← avstr. bav. nem. *Häuslein* ‘hišica, hiška’ (pred prehodom bav. nem. *z > s, tj. *[haizə] > *[haisə])

vajzelj < *(*xajzǎl*)-b ← avstr. bav. nem. *Häuslein* ‘hišica, hiška’ (pred prehodom bav. nem. *z > s, tj. *[haizə] > *[haisə]) ter po onemitvi *x-* drugotni predstavní *w-*.

Slika 8: Izsek karte SLA V164.01 (2/64)

Ob koncu primerjave je razvidno, da se gradivo iz besedil relativno dobro ujema s tistim iz SLA, kjer pa je ujemanje manjše, je lahko vzrok že sama formulacija vprašanja s podanim leksemom brez konkretnega pomena (SLA), v besedilih pa vsi leksemi za kartirane pomene v SLA niso navedeni. Vsaj eno od sedmih za izbranih kartiranih vprašanj iz SLA (‘podstrešna soba’) pa »z izpisom iz besedil pomensko dopolni sicer zapisane lekseme v SLA, a brez pomenskega pojasnila« (Andres 2022: 39).

10 »Na karti so predstavljeni leksemi za pomen ‘prostor za opravljanje potrebe’, knj. *stranišče* (i). V slovenskih narečjih se zanj najpogosteje pojavljajo številne glasovne različice iz nemščine prevzetih besed kot *lajbelj*, *lajben*, *lajden*; *jevželj*, *vevželj*, *hajzelj* in izpeljanka iz slednjega *hajzeljc*. Pogosto se pojavlja tudi nemška izposojenka *sekret*« (SLA 2.1: 294).

KRAJŠAVE

Krajšave so večinoma povzete po SLA 2.2, razvezave so dostopne na povezavi https://fran.si/203/sla-slovenski-lingvisticni-atlas-2/datoteke/SLA2_Krajsave.pdf.
Dodatni krajšavi sta:

ob. – občina; p. – pošta

VIRI IN LITERATURA

- Andres 2022** = Ivona Andres, *Opis stare kmečke hiše v slovenskih govorih na avstrijskem Koroškem*, diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2022, <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=141397>.
- Logar 1996 (1973)** = Tine Logar, Slovenski dialekti v zamejstvu, Slovenska koroška narečja v Avstriji, v: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996, 217–231.
- Smole 2018** = Vera Smole, *Socialne zvrsti slovenskega jezika: študijsko gradivo*, Ljubljana, 2018 – Rokopis.
- Smole 2019** = Vera Smole, Slovenska narečja v spletnih aplikacijah, v: *1919 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019 (Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 55), 20–30, https://centerslo.si/wp-content/uploads/2019/06/55-SSJLK_Smole.pdf.
- SLA 2** = *Slovenski lingvistični atlas 2: kmetija: 2.1 atlas, 2.2 komentarji*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016 (Zbirka Jezikovni atlas), <https://sla.zrc-sazu.si/publikacije/SLA2-atlas-LowRes.pdf>; <https://sla.zrc-sazu.si/publikacije/SLA2-komentarji.pdf>.

TADEUSZ LEWASZKIEWICZ — WIESŁAW WYDRA

»SLOVENSKI/KOROŠKI/PODJUNSKI« (?) ŠTEVNIKI V LATINSKEM ROKOPISU IZ TRETJE ČETRRTINE 12. STOLETJA (HEILIGENKREUZ, COD. 250)

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.09](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.09)

1 UVODNE OPOMBE

V knjižnici cistercijanskega samostana v Heiligenkreuzu v Spodnji Avstriji, ustanovljenega leta 1133, se nahaja neobičajen rokopis,¹ katerega posebnost je zapis desetih kustod v slovanskem jeziku.² Rokopis s signaturo Cod. 250 je datiran v tretjo četrtino 12. stoletja, obsega 181 pergamentnih folijev in vsebuje naslednja dela:³ Janez Kasijan (Iohannes Cassianus): *Conlationes (Collationes patrum)*, Pars I–III, foliji 1–167r, in Prosper Akvitanski (Prosper Aquitanus): *Liber contra collatorem*, cap. 13–22, foliji 169–181v. Sprednja stran 168r ni popisana, na hrbtni strani 168v pa je kopist prvega besedila v zrcalni podobi zapisal neke vrste kolofon⁴ s pripisom v obliki anateme, ki potrjuje pripadnost rokopisa opatiji v Heiligenkreuzu. Prepis besedila navajamo po Katharini Kaska (2014):

Tadeusz Lewaszkiewicz ■ Univerza Adama Mickiewicza, Inštitut za poljsko filologijo, Poznanj, Poljska ■ lewtad@interia.pl ■ <https://orcid.org/0000-0003-0676-9841>

Wiesław Wydra ■ Univerza Adama Mickiewicza, Inštitut za poljsko filologijo, Poznanj, Poljska ■ <https://orcid.org/0000-0002-8126-677X>

Prevod prispevka „Słoweńskie/karyńckie/podjuńskie“ (?) liczebniiki w łacińskim rękopisie z trzeciej ćwierci XII wieku (Heligenkreuz, Cod. 250), *Rocznik Sławistyczny* 70 (2021), 69–86.

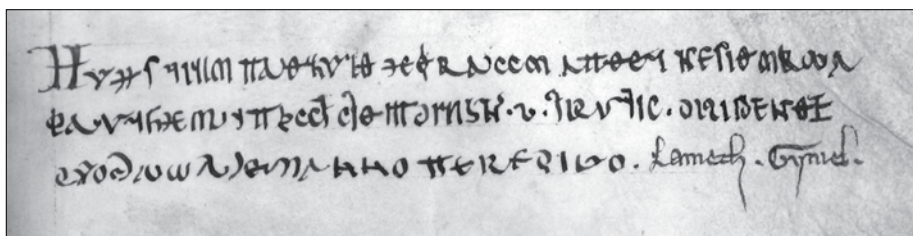
- 1 Celotno gradivo za ta prispevek sva prejela od prof. dr. Aloisa Haidingerja z Dunaja in prof. dr. Herrad Spilling iz Stuttgarta, za kar se jima zahvaljujema. Zahvala gre tudi pokojnemu prof. dr. Edwardu Potkowskemu, ki je odigral vlogo posrednika.
- 2 Po SWO 1995: 625 je **kustoda**: »1. številka ali črka, ki označuje zaporedje leg antičnih in srednjeveških rokopisov; 2. v starih tiskih prva črka ali prvi zlog naslednje strani, ki se nahaja na dnu vsake strani. Iz lat. *custos, custodis* 'čuvaj, varuh, skrbnik'«.
- 3 Za natančen opis rokopisa prim. Lackner – Haidinger 2012–2013 in Gsell 1891: 183. Fotografije celotnega rokopisa so dostopne na spletni strani <https://www.scriptoria.at/cgi-bin/digi.php?ms=AT3500-250> (dostop 15. 8. 2021).
- 4 SWO 1995: 566: »**kolofon**: podatkovni zapis, ki vsebuje naslov, priimek avtorja, kopista ali tiskarja, mesto in datum tiska; včasih tudi druge podatke.«

Iste liber pertinet proprie ad sanctam Mariam matrem domini nostri Jhesu Christi in titulo qui dicitur Sancte Crucis. Quem si quis in proprios usus redegerit, nisi digna penitentia conversus ob hoc deo satisfecerit et quod accepit plene ac fideliter restituerit, in die domini anathema sit et in extremo examine penas luat divina ultione. Amen.

Altman sanctorum servus(?) factus monachorum
Parvus et hunc parvum scribens aliquando libellum.
Hunc si quis furum presumit tollere librum
Confestim bannis feriat ab ore tonantis.
Ut si non reddat dampnum sine fine rependat.⁵

Spodaj (ne več v zrcalni podobi) se nahajajo tri vrstice besedila v grškem alfabetu, ki doslej še niso bile razvozlane in jih navajamo tule:

Slika 1

Kopist je v dveh kustodah uporabil grško črko Θ (*devet* in *deset*), zato nas ta zapis še posebej zanima, saj dokazuje, da je znal grško. Sicer pa njegovo znanje grščine potrjujejo tudi vstavki v grškem jeziku v besedilu, na katere npr. naletimo na listih 23v, 24r, 36v, 45v in 56.

S kustodami v slovanskem jeziku skupaj z rimskimi številkami je označenih prvih deset leg rokopisa (foliji 1–80), ki so kvaterniji.⁶ Vsaka izmed desetih kustod

5 Prevod:

Heiligenkreuz OCist., Cod. 250

<https://www.scriptoria.at/cgi-bin/digi.php?ms=AT3500-250>

168r

Ta knjiga spada k sveti Mariji, materi našega Gospoda Jezusa Kristusa, v samostanu, poimenovanem po Svetem Križu. Kdor si jo prisvoji in se nato s primerno pokoro ne pokesa in ne zadosti Bogu, odtujenega pa v celoti vdano ne vrne nazaj, naj bo na Gospodov dan preklet, ob poslednji sodbi pa deležen kazni z božjim maščevanjem. Amen.

Altman, zgolj skromni služabnik, je v službi presvetih menihov knjižico prav tako skromno nekoč marljivo zapisal.

Če kak tat si kdaj dovoli odnesti to knjigo,
naj ga takoj Gromovnik kaznuje, udari s prekletstvom.
Da, če knjige ne vrne, naj kazen plačuje na veke.

Prevod Rok Kuntner in David Movrin.

6 SWO 1995: 629: »**kvaternij** 1. *biblio.* rokopisni zvezek, sestavljen iz štirih listov pergamenta ali papirja.«

je skrbno uokvirjena s črtami, ki tvorijo pravokotnik. Pri nadaljnjem pisanju se je kopist odpovedal besednim oznakam leg in je zapisoval samo rimske številke, od katerih pa je ohranjena samo ena: *XIII*. (folij 97r), druge pa so bile po vsej verjetnosti odrezane pri vezavi rokopisa. Dvojno označevanje prvih desetih leg, tj. z besedami in številkami, je nenavadna posebnost tega rokopisa, še posebej, ker so bili za to uporabljeni slovanski števniki. Kopist je bil torej po vsej verjetnosti slovanskega porekla (enonarodnostnega ali mešanega slovanskega) ter je bil zmožen pisati v svojem maternem jeziku ali v več slovanskih jezikih, lahko pa bi bil tudi neslovanskega porekla z jezikovno zmožnostjo v enem ali več slovanskih jezikih. Kustod ni zapisoval samo za svojo rabo, saj so bile tudi navodilo knjigovezu, morda slovanskega porekla, v kakšnem zaporedju naj zveže lege rokopisa.

	Transliteracija	Transkripcija
l. 8v:	ET .I^o . (<i>primus</i>) NO .	edno
l. 16v:	DRV .II° . (<i>secundus</i>) GI .	drugi
l. 24v:	TRE .III° . (<i>tertius</i>) TIGI .	tretiji
l. 32v:	CeS .III° . (<i>quartus</i>) TIRI .	četiry
l. 40v:	Pa .V^o . (<i>quintus</i>) NT.*	pet
l. 48v:	SCI .** VI° . (<i>sextus</i>) ZT .	šest ⁷
l. 56v:	ZED .VII° . (<i>septimus</i>) EM .	sedem
l. 64v:	OZ .VIII° . (<i>octavus</i>) ZEM .	osem
l. 72v:	DE .VIII° . (<i>nonus</i>) WANΘ .	devet
l. 73r:	DE .*** X^o . (<i>decimus</i>) ZeNΘ .	deset

* **NT** – ligatura.

** **SCI** – tako gotovo v rokopisu; vendar se nad **I** pojavlja lok (kot znak krajšave), morda je kopist z lokom podaljšal črko **I** in jo predelal v **f**; ni izključeno, da je treba drugo črko brati kot **e**, ne pa kot **C**, torej je mogoče prečrkovati tudi kot **Sef**.

*** **DE** – ob črki **E** je desno zgoraj zapisan **c** (**DE^c**).⁹ v zgornjih indeksih pri vseh rimskih številkah označuje latinsko končnico *-us*.

Za zdaj lahko trdimo samo, da gre za zapis slovanskih števnikov. Šele v zadnjem razdelku članka pa skušamo postaviti hipotezo, za kateri jezik ali jezike gre.

Zaporedji črk *an* (**PaNT**, **DEWANΘ**) in *en* (**DEZeNΘ**) nedvomno zaznamujeta nosne samoglasnike (tj. odraze psl. **ę*). Zato je v nadaljevanju treba vsaj na kratko povzeti ugotovitve slovanske primerjalne fonologije in fonetike o odrazih

7 Pripomba recenzenta: »dvomim, da je bil lok nad črko *ι* pri zapisu števnik 6, ki je omenjen v pojasnilu 2 pri transliteraciji, zapisan z namenom, da bi bila črka spremenjena v *f*; morda gre za običajno napako, tj. prezgodnji (nepotreben) zapis znaka nad *ι*, podobnega tistemu, ki se nato pojavlja nad *ι* v rimski šestici (?); morda pa je ta lok del nadpisanega *x* – pod vplivom lat. *sex* (podobno je pri 10, kjer je nadpisani *c* mogoče pojasniti z vplivom lat. *decem*) (?); ni pa izključeno, da je z *ι* z 'lokom' zapisano *ie* (*≤ e*) – po diftongizaciji v dolgem zlogu (v tem primeru bi bilo obravnavani zapis treba brati kot *šiest*); *C* ni podoben *e*-ju, *f* (= *s*) pa bi bil glede na sledeči *Z* (= *s*) verjetno odveč.«

praslovanskih nosnikov v slovanskih jezikih. Na primerjalno slovansko jezikoslovje se sicer sklicujemo tudi pri drugih jezikovnih vprašanjih.

Zahvaljujemo se recenzentu za dragocene popravke in predloge interpretacije. V opombah navajamo nekaj njegovih predlogov, ki bi bili lahko koristni v nadaljnji razpravi o vsebini članka.

2 ZNAČILNOSTI PISAVE V ROKOPISU

Na tem mestu ne bo odveč komentar o obliki nekaterih črk. Črka *e* se nekoliko razlikuje v zapisih števnikov '1' in '3'.⁸ (spodnja vodoravna črtica je slabo vidna ali opuščena) ter števnikov '7', '8', '9' in '10'.

V zapisih števnikov od '7' do '10' je črka *e* podobna cirilskemu *ε* (zagotovo pa se razlikuje od majuskulnega *E* v števnikih '1' in '3.').⁹ pri števnikih '7' in '10' je prvi *e* podoben cirilskemu *ε*, drugi pa latinskemu minuskulnemu *e*. Kljub temu pa ne gre misliti na vpliv cerkvene slovanščine, saj se je *e*, podoben cirilskemu *ε*, pojavljal tudi v romanski pisavi (Gieysztor 1973: 116; Cappelli 1901: 100). Pri števniku '4' majuskulnemu *C* najverjetneje sledi minuskulni *e*. Zapis **CeS.III.TIRI** kaže na obliko *četiri* (pri čemer je težko utemeljiti prisotnost *s*); *Ces* (z drugim minuskulnim *e*?) bolj kaže na povezavo s /š/ in s tem na glasovno podobo *štiri*, čeprav bi na /š/ prej kazalo *SC* (prim. zapis števnika '6').⁹

Črka *n* v zapisih števnikov '1' in '9' je izrazito podobna cirilskemu *н*; v zapisu števnika '10' ima *n* obliko, ki se približuje *N*, torej se nekoliko razlikuje od značilnega latinskega *n*. Povezava s cerkveno slovanščino je kljub temu malo verjetna, saj je bil *n*, podoben cirilskemu *н*, v rabi tudi v latinskem pismenstvu (predvsem romanskem).¹⁰

V zapisih števnikov '9' in '10' se na njihovem koncu pojavlja prečrtani *o* (*θ*), tj. theta. Vendar tu ne vidimo povezave s cirilsko (in glagolsko) *theto* (tj. *θ*) s starocerkvenoslovansko glasovno vrednostjo *тх* (grško *θ*). V naših zapisih je *θ* zapis za fonem /t/ ali /t'/.¹¹

Zapis števnika '7' se začenja – kar je težko pojasniti – s prečrtanim *Z*, s katerim je zapisan /s/. Fonem /s/ je drugod zapisan s črko *z* ('6' in '10'), tudi z dvojnimi *zz* ('8'). Povezava s cirilskim znakom *z* je tudi tu malo verjetna.¹² Bolj verjetno gre

8 V nadaljevanju članka za številčkama 2, 3 zapisujemo piko (2., 3.). Tak zapis kaže na to, da so ti števniki vrstilni (*drugi, tretji*).

9 Opomba recenzenta: »morda je treba zapis števnika '4' brati kot *č(e)štiri?*; torej bi šlo za kontaminacijo dveh variantnih oblik (ki sta bili tedaj še v rabi): *č(e)tiri* in *štiri*; za *C* (= *č*) je nemara *e* (takšen, kakršen je drugi *e* v '7' in '10')«.

10 Tako majuskulni *N* pogosto zapisuje tudi kopist Cod. 250.

11 S črko *θ* je lahko zapisan /t'/, če se predpostavlja, da zapisi števnikov odražajo staropoljski jezik iz druge polovice 12. stoletja.

12 Gre za črki *з* in *z*.

za napako kopista, saj ni razloga za domnevo (glede na obliko poševne črtice), da je pisar hotel napisati *S*.

Pisava slovanskih števnikov v analiziranem rokopisu res ni natančna, vendar bi jo le v dveh primerih, in sicer pri števnikih '4' in '6', lahko označili za primitivno. Ne gre pa za nižjo raven od pisave, kakršna je npr. v *Brižinskih spomenikih* iz 10. stoletja ali v *Gnezinski buli* (polj. *Bulla gnieźnińska*) iz leta 1136. Treba se je zavedati, da so imeli pisarji dolgo časa težave pri zapisovanju slovanskih glasov z latinsko abecedo.

Na tem mestu je smiselno navesti pripombo recenzenta o variantnosti grafov v analiziranih zapisih.¹³

3 GLAVNI ŠTEVNIKI 1–10 V PRASLOVANŠČINI

V naši obravnavi se zdi primerno, da si najprej ogledamo poznopraslovske oblike glavnih števnikov od '1' do '10'. Števnika, ki se v rokopisu nanašata na številki II in III, sicer zagotovo nista glavna, temveč vrstilna števnika (formalno sta torej pridevnika). Kljub temu pa v spodnjem pregledu podajamo tudi znanstvena spoznanja, ki se dotikajo zgradbe praslovsanskih glavnih števnikov '2' in '3'. Zdi se, da so nam ti podatki lahko v pomoč pri pojasnjevanju razloga, zakaj je pisar v dveh primerih uporabil vrstilna števnika, čeprav bi lahko v celotni rokopis vnesel izključno glavne števnike. Praslovsanski obliki vrstilnih števnikov '2.' in '3.' ter njune odraze v nekaterih slovanskih jezikih podajamo v preglednici v naslednjem razdelku članka.

'1': psl. **edъnъ*,¹⁴ **edinъ*, **jedinъ*. Po Sławskem (1952–1956: 544, geslo *jeden*) je »[p]sl. *(j)ed-inъ [...] tvorjenka iz glavnega števnikar *inъ 'eden', polj. *inny*, [...] in členka zaimenskega izvora *ed-«. Števnika je imel v praslovanščini in stari cerkveni slovanščini zaimensko sklanjatev: »§182. Števnika m. sp. *jedinъ* (redko), s. sp. *jedino* (*jedъno*), ž. sp. *jedina* (*jedъna*) 'eden, en' se ob samostalniku pojavlja kot prilastek in se sklanja kot zaimek s trdo osnovo« (Brajerski 1973: 109). Zaimenski izvor glavnega števnikar je [v poljščini, op. prev.] viden še danes:

13 Pripomba recenzenta: »morda bi se bilo treba zamisliti nad opaženo variantnostjo grafov, s katerimi se zapisuje samoglasnik *e*, pa tudi soglasnika *t*, *n*, ter poskusiti odgovoriti na vprašanje, ali je ta variantnost samo grafična ali pa se za njo skrivajo razlike v glasovni podobi, ki jih je zaznal pisar [*E* = 'e/(i)e ?; *c* = e?; *e* = ə?; pričakovali bi *e* (ne *e*), podobno kot pri '7' tudi pri '8'; zapis *eN* v '10' bi poudaril ozki izgovor sprednjega nosnika; morda je s *θ* nakazana drugačna glasovna podoba soglasnika *t* za nosnim samoglasnikom(?); v povezavi s tem bi znak *θ* moral biti tudi v '5', toda tu se *T* pojavlja v ligaturi z *N*; oblika črke *n* v '10' je morda zato drugačna, ker skupaj z *e* označuje ozki izgovor nosnika *ε* (?)]«.

14 T. Lehr-Splawinski (1929: 2002) navaja praslovsansko obliko *jed(ъ)nъ*. Avtor je ta *ъ* upošteval ali pa je polglasnik *ъ* namesto *ь* sredi besede morda samo tiskarska napaka.

»Števniki JEDEN, -NA, -NO ima končnice zaimenske sklanjatve, prim. *ten, ta, to* [...]« (Nagórko 1998: 151).

‘2’: Števniki ‘2’ je imel v praslovanščini in stari cerkveni slovanščini dvojinjski zaimenski končnici: *dьva* m. sp., *dьvě* ž. in s. sp. (Brajerski 1973: 109; Nahtigal 1961: 229).

‘3’: V praslovanščini je imel ta števniki dve obliki: **trьje* m. sp. in **tri* ž. in s. sp.; pregibal se je tako kot pridevniške *-i-*jevske osnove (Nahtigal 1961: 229). »Števniki m. sp. *trьje* (pogosteje *trije*), s. in ž. sp. *tri* se pregiba po sklanjatvi *i*-osnov« (Brajerski 1973: 110).

‘4’: Osnova števnik ‘4’ se je v praslovanščini glasila **četyr-*: **četyre* m. sp., *četyri* ž. in s. sp. Pregibal se je »kot števniki *trьje* (po sklanjatvi *i*-osnov)« (Brajerski 1973: 110). Van Wijk (1931: 209) in Nahtigal (1961: 229) pri tem števniki prepoznavata soglasniško pridevniško osnovo. Soglasniško osnovo izpričuje – po mnenju N. van Wijka (1931: 209) – tudi števniki **desętb*, ki pa je (v nasprotju s pridevniškim **četyre*) samostalnik. Soglasniško sklanjatev jemlje v obzir tudi Aitzetmüller (1978: 136): »Die Flexion ist konsonantisch, *četyre* m. wie **kamene, jelene, dьne, četyri* f. wie *materi, tri*.«¹⁵

Praslovanjski števniki **pętb*, **šęstb*, **sedmb*, **osmb*, **devętb* in **desętb* imajo jasne ustreznice v stari cerkveni slovanščini: »§186. Števniki **pętb*, **šęstb*, **sedmb*, **osmb*, **devętb* in **desętb* so bili samostalniki s kolektivnim (skupnim) pomenom. Pregibal se je kot *kostb*, tj. po t. i. sklanjatvi ženskih *i*-jevskih osnov, toda števniki **desętb* je imel mest. ed. *desęte*, im. mn. *desęte* ali *desęti*, rod. mn. *desętb*, delno se je torej pregibal po soglasniški (peti) sklanjatvi« (Brajerski 1973: 110). Kar se tiče glavnih števnikov od ‘5’ do ‘10’, se avtorji primerjalnih slovnici slovanskih jezikov in slovnici stare cerkvene slovanščine načeloma strinjajo tako glede rekonstrukcije njihovih praslovanjskih oblik kot glede vprašanj o njihovem pomenu in sklanjatvi.

4 PRIPOMBE O SLOVANSKIH JEZIKIH IN NAREČJIH Z OHRANJENIMI NOSNIMI SAMOGLASNIKI

Ključ za odgovor na vprašanje o jezikovnem izvoru obravnavanih števnikov je interpretacija naslednjih jezikovnih vprašanj: pojavljanje nosnih samoglasnikov, oblika glavnega števnik ‘1’ (ET. I. NO.), oblika vrstilnega števnik ‘3.’ (polj. *trzeci*) ter razlog za rabo vrstilnih števnikov ‘2.’ in ‘3.’ namesto ustreznih glavnih števnikov.

Kar zadeva vprašanje odrazov praslovanjskih nosnih samoglasnikov **ę*, **ǫ*, se sklicujemo na mnenji Zdzisława Stiebra:

15 »Sklanjatev je soglasniška, *četyre* m. sp. kot **kamene, jelene, dьne, četyri* ž. sp. kot *materi, tri*.« (Prevod K. Kenda-Jež.)

§ 37. Nosna samoglasnika ϵ in ρ , ki – kakor je bilo že povedano zgoraj – nista bila fonema, temveč realizacija zaporedij eN , aN (od tod izvira njuna stalna fonetična dolžina), sta se na celotnem slovanskem območju ohranila do 10. stoletja. V bolgarskih in makedonskih narečjih sta se obdržala znatno dlje (v srednjebolgarskem knjižnem jeziku najmanj do konca 12. stoletja), v zahodnolehitskih narečjih sta obstajala vse do njihovega izumrtja, v kašubskem prostoru in v nekaterih raziskanih poljskih narečjih pa fonološki nosniki še vedno obstajajo, a kot posebni fonemi izginjajo v poljskem kultiviranem govoru. Nosni samoglasniki so se kot fonemi (prim. spodaj) ohranili tudi v podjunskem narečju na severnem obrobju slovenščine in v makedonskem govoru vasi Bobošica v Albaniji (Stieber 1989: 46).

Obstoj odrazov praslovanskih samoglasnikov $*\epsilon$, $*\rho$ na poljsko-kašubskem prostoru do danes in v polabsko-pomorjanskih narečjih do njihove dokončne germanizacije (Lehr-Spławiński 1929: 36–40; Kuraszkiewicz 1930) je torej očitno dejstvo. Odrazi nekdanjih nosnikov so v času nastanka rokopisa Heiligenkreuz, Cod. 250 zagotovo obstajali še (vsaj v nekaterih narečjih) v bolgarščini (Mirčev 1978: 110–117) in makedonščini (Koneski 1967: 40–50), kot ostanek se nosniki do danes pojavljajo v južnomakedonskih narečjih (Duma 1991). Toda glede na karte OLA F2a in OLA F2b (odrazi $*\epsilon$ oz. $*\rho$) v makedonskih narečjih (v govoru makedonske Bobošice v Albaniji in v makedonskih govorih v severni Grčiji) nosna samoglasnika ϵ , ρ nista več izpričana kot fonema, temveč kot ustrezno zaporedje samoglasnik + N. Pri odrazih $*\epsilon$ sta to aN , iaN , pri odrazih $*\rho$ pa aN , aN , gN , oN , ∂N .

V *Brižinskih spomenikih* (ki odražajo slovensko narečje iz 10. stoletja na današnjem zahodnem in severnem Koroškem) pa je že opazna izrazita prevlada denazaliziranih oblik nad ohranjenimi nosniki (Kortland 1975). Ponovno citiramo Zdzisława Stiebra:

Čeprav še danes obstaja severnoslovensko narečje z nosniki, denazalizacija nosnikov v jedru slovenskega jezika sega v 10. stoletje. Že v Brižinskih spomenikih imamo samo ostanke nosnikov v oblikah, zapisanih kot *sunt* (*sq̃tb*), *mogoncka* (*mogotja*), *verun* (tož. od *vera*), *vuensih* (*vet̃bšix̃b*), v ogromni večini primerov pa imamo na mestu sprednjega nosnika zapis z *e* ter na mestu zadnjega nosnika zapis z *o* ali *u*: tož. *trebu*, mest. *vvozich* (*ṽṽozič̃b*), tož. *nasu praudnu*, *imoki* (*imotji*), *boido* (aor. *poido*), *mosenic* (*m̃oç̃enik̃b*), *zueti*, *stuarise* (3. os. mn. aor.). V mlajših slovenskih jezikovnih spomenikih imamo že regularno *o* na mestu psl. ρ in *e* na mestu psl. ϵ , podobno kot v sodobnem jeziku. (Stieber 1989: 47)

V koroških (tj. v severnoslovenskih) narečjih so se ohranila glasovna zaporedja samoglasnik + N in v delu tega narečnega območja (v podjunskem narečju na območju Avstrije) nosni samoglasniki kot samostojni fonemi. Na tem mestu navajamo zapis Franciszka Sławskega (1962: 38) o eni izmed značilnih lastnosti koroških narečij:

Prehod praslovanskih nosnih samoglasnikov ϵ , ρ v široka *e*, *o* (ϵ , ρ). Tu so namreč dejansko ohranjeni odrazi prvotne slovenščine (o njihovem obsegu je bil govor zgoraj). V prid pozni denazalizaciji nosnih samoglasnikov na Koroškem govori tudi zelo pogosto ohranjanje nosnega zvočnika pred zlitniškim soglasnikom \check{c} v ziljskem narečju, npr. *sr̃enča* (psl. *sṽr̃etja*, knj. sln. *sreča*), sporadično tudi v drugih govorih in pod drugimi pogoji, npr. rožansko *m̃is̃anc* (psl.

měšęćь, knj. sln. *meseć*). Danes so se nosni samoglasniki delno ohranili v podjunskem narečju. V dolgih naglašanih zlogih tu nosnik *ę* preide v *ǣ*, *a*, nosnik *o* pa v *o* (ozki ali široki): *pǣt*, psl. *peťь*, knj. sln. *pet*; *jǣzik*, psl. *językъ*, knj. sln. *jezik*; *ǫzǫk*, psl. *ozъkъ*, knj. sln. *ozek*; *zǫb*, psl. *zobъ*, knj. sln. *zob*.

Spodaj navajamo ustrezničke praslovanskih glavnih števnikov (v primeru števnikov '2.' in '3.' obliki vrstilnih števnikov, saj sta ti nedvomno dokumentirani v našem rokopisu) v tistih jezikih, ki so v svoji zgodovini ohranili razne oblike nosnih samoglasnikov.

Razbrani zapis v kustodi	Praslovansko	Poljsko*	Polabsko	Slovensko	Makedonsko	Bolgarsko
9 ET.I.NO.	*edъnъ** m *edъna ž *edъno s	jeden m jedna ž jedno s	jadǎn m *jǎnǫ ž *janǫ s	eden m (en m, ena ž, eno s)	еден m една ž едно s	един m едиа ž едно s
9 DRV.II.GI.	*drugъjъ	drugi	tǫrǫ	drugi	друг, nar. дрѹги, prim. втор(и)	друг, nar. дрѹги, prim. втори
9 TRE.III.TIGI.	*tretъjъ	trzeci	tríte	tretji	трет(и)	трети
9 CCS.III.TIRI.	*četyre m *četyri ž in s	cztyrze, cztyrzy, sztyrzy, prim. cztery	cítēr	čtirje, četiri, štirje, štiri, prim. štiri	четири	четири
9 PA.V.NT.	*peťь	pięć	pǫt	pet	пет	пет
9 SCI.VI.ZT.	*šestъ	sześć	sist	šest	шест	шест
9 ZED.VII.EM.	*sedmъ	siedm, siedem	sídǫm	sedem	седум	седем
9 OZ.VIII.EM.	*osmъ	ośm, osiem	vúsǫm	osem	осум	осем
9 DE.VIII. WANTH.	*devęťь	dziewięć	divǫt	devet	девет	девет
9 DEC.X.ZENTH.	*desęťь	dziesięć	disǫt	deset	десет	десет

* Poimenovanje se nanaša na poljsko-kašubski jezikovni prostor.

** V jezikoslovni literaturi se pojavljajo tudi oblike **edinъ*, **jedin*. T. Lehr-Splawiński (1929) kot praslovansko obliko navaja **jed(ъ)nъ*, pri čemer je možno, da je *ъ* sredi besede tiskarska napaka.

Morda bo v prihodnosti koristno upoštevati tudi različice oblik števnikov v slovenskih narečjih in najnovejše ugotovitve na področju slovanskega primerjalnega oblikoslovja.

5 HIPOTETIČNI PREMISLEKI O JEZIKOVNI OSNOVI ŠTEVNIKOV

O kopistu celotnega rokopisa ne vemo tako rekoč ničesar, tj. ne poznamo njegovega jezikovnega življenjepisa / jezikovnega rodovnika, zlasti pa ne njegovega prvotnega maternega jezika. Bistvena je pisarjeva narodnost, čeprav tudi ta vprašanja uporabljenega jezika ne razreši dokončno, saj je lahko pisar izhajal iz dvojezičnega okolja. Glede na to, da je bil ta menih slovanskega ali neslovanskega, npr. nemškega, italijanskega, irskega porekla,¹⁶ bi lahko prebival v več samostanih (na ozemlju današnje Češke, Avstrije, Slovenije, Hrvaške) ter imel stike z več slovanskimi jeziki. Vemo tudi, da so bili v marsikaterem samostanu menihi predstavniki različnih slovanskih narodov, kar bi lahko bil vzrok za med slovanske jezikovne interference.

Zaenkrat je gotovo samo to, da je v prvi fazi interpretacije zapise števnikov treba povezati z jeziki, ki so ohranili nosne samoglasnike – to so do danes poljski jezik s kašubščino, polabski jezik do konca svojega obstoja, v srednjem veku slovenski govori na Koroškem (do danes podjunski govori) ter pred 13. stoletjem nekateri bolgarski in makedonski govori, pri čemer slednji izkazujejo sledi obstoja nosnih samoglasnikov do najnovejšega časa.

Obstaja pa verjetnost, ki meji na gotovost, da avtor zapisov ni bil menih, ki bi uporabljal kak polabski govor, saj je krščanstvo do polabskih plemen prišlo znatno pozneje.

Pri tem je z največjo stopnjo gotovosti mogoče misliti na osebo, ki je znala slovensko (narečje s Koroškega, še posebej z območja podjunskih govorov) ali poljsko. Samo teoretično pa je mogoče, da bi bil avtor kustod z bolgarskega ali makedonskega jezikovnega prostora – glede na nosne samoglasnike in nekatere druge jezikovne lastnosti. Sicer pa dva dejavnika govorita za izključitev te možnosti: prisotnost nekdanjega meniha z bolgarskega ali makedonskega pravoslavne območja v katoliškem samostanu je možna samo teoretično; poleg tega je zelo malo verjeten tudi vpliv cirilske pisave.

Odrizi psl. **ę* v števnikih niso zapisani enako – v števniku ‘5’ in ‘9’ z *an* [AN], v števniku ‘10’ z *en* [EN]. Ta nedoslednost zapisov lahko kaže, da je ustna glasovna vrednost odraza psl. **ę* na meji med *e* in *a*.¹⁷ Tako izgovarjavo, tj. kratki sprednji *ã*, za odraz psl. kratkega **ę* v 12. stoletju se predpostavlja v poljski zgodovinski slovnici (Klemensiewicz idr. 1965: 105). Kako natančno so v 12. stoletju zveneli odrizi psl. **ę* v koroških slovenskih ter v bolgarskih in makedonskih narečjih, ni znano. Na podlagi gradiva OLA F2b, ki potrjuje raznovrstne odraze

16 Irci so kot menihi v okviru irsko-škotske misije dejavno širili krščanstvo na zahodnem območju Slovanov.

17 Pripomba recenzenta: »glede zapisov *an* (za ‘5’ in ‘9’) in *en* (za ‘10’) je treba poudariti, da prvi kaže na široki izgovor *ę* (ki se približuje nosnemu *a*) po ustničnikih *p* in *v* (labializacija), drugi pa na izgovor ozkega *e* po zobniku *s*«.

psl. **ę* v slovenskih narečnih govorih 20. stoletja, je mogoče sklepati, da bi bili lahko v 12. stoletju nosni samoglasniki v poljščini in koroškem slovenskem narečju (vsaj zaradi dvakratne rabe črke *a* pri zapisovanju nosnikov) po svoji glasovni vrednosti zelo podobni. Sicer pa do danes – kakor navaja Sławski (1962: 38) – v podjunskih govorih »[v] dolgih naglašanih zlogih *ę* prehaja v *ą*, *a*, [...] : *pąt*, psl. *peńb*«. O samoglasniški barvi bolgarskih in makedonskih nosnih samoglasnikov v 12. stoletju ni mogoče reči ničesar gotovega.

Torej je zapise **Pa .V. NT.**, **DE .VIII. WANΘ.** in **DE .X. ZENΘ.** mogoče transkribirati ne samo kot *pet*, *devet*, *deset*, temveč tudi kot *pąt*, *devąt*, *desąt*.

Kot izhaja iz zgornjih zapažanj, se problematike jezikovnega izvora števnikov na podlagi pojavljanja sprednjega nosnega samoglasnika v zapisih ne da dokončno rešiti.

Morebiti je pri njenem reševanju pomembnejša oblika števnik '1'. Zapis v našem rokopisu najverjetneje odraža izgovor *edno*. Gre za obliko glavnega števnik '1' v srednjem spolu.¹⁸ Glede na odsotnost *j*- je povezava s poljskim jezikom malo verjetna. Tej glasovni podobi natančno ustreza števnik *едно* (s. sp.) v bolgarsščini in makedonščini. Toda v poštev pride tudi slovensko *eno* (s. sp.) (ESSJ 1: 124–125), kar se z gotovostjo da izpeljati iz starejše (neizpričane) oblike *edno*.

Zdi se, da je zapis **TRE .III. TIGI.** (*tretiji*) (glede na ohranjeni *-j-*) najbližje slovenskemu števniku *tretji* (ESSJ 4: 225).¹⁹

Zapisi števnikov '2.', '6', '7' in '8' ter zapisi števnikov z nosniki ('5', '9' in '10') ne omogočajo enoznačne določitve konkretnega slovanskega jezika kot vira zapisov. Ta je lahko kateri koli od štirih upoštevanih jezikov: poljski, slovenski, bolgarski ali makedonski.

Več nedvoumnih podatkov ponuja zapis števnik '4'. **CeS .IIII⁹.** (*quartus*) **TIRI.**, ki ga je mogoče brati tudi kot *čtiri/štiri*, čeprav se v zapisu za črko *C* pojavlja *e*. Njegove vzporednice so lahko staropoljski števnik *čtiri* > *cztyrzy* in *štiri* > *szyrzy* kot tudi slovenski števnik *štiri*.

V luči zgoraj povedanega je zapise števnikov v rokopisu Heiligenkreuz, Cod. 250 mogoče povezovati tako s poljsko kot s slovensko jezikovno osnovo (ožje s koroškim ali podjunskim koroškim prostorom). Bolj verjetna pa se zdi povezava s slovenskim jezikom, že glede na to, da je rokopis najverjetneje nastal v

18 Pripomba recenzenta: »t namesto *d* v '1' lahko kaže na oslabeledo artikulacijo soglasnika *d* (kar je posledično privedlo do njegove onemitve: *edn- ≥ etn- ≥ en-*); nikakor ni nujno, da izglasni *-o* kaže na srednji spol, gre lahko za analogijo po npr. it. *uno* ali celo – deloma – za navezavo na stlat. *oinos*«.

19 V zvezi s števnikoma *drugi* in *tretji* je treba podati pripombo recenzenta: »Poleg zapisov zloženih oblik vrstilnih števnikov *drugi* in *tretiji* (tu se je zložena oblika izravnala z nezloženo: *tretijb/-bjb + jv ≥ tretijb/-bjb*) je nezložene oblike vrstilnih števnikov (na videz izenačene z glavnimi) možno domnevati tudi za naslednje: *peń ≤ peńb*, *š(i)est ≤ šestb*, *devęt ≤ devętб*, *desęt ≤ desętб*; to je najbrž manj verjetno za *sed(e)m ≤ sedmб* in *os(e)m ≤ osmб*, števnik *etno* in *č(e)štiri* pa sta nedvomno zapisa glavnih števnikov.«

avstrijskem samostanu in je zaradi tega mogoče predpostaviti, da je avtor kustod prej znal staroslovenski (tj. koroški) govor in ne staropoljskega. To bi bili torej najstarejši zapisi slovenskih števnikov, skoraj 300 let starejši od slovenskih števnikov, izpričanih v rokopisu iz leta 1458 (Mikhailov 1998: 189–196; Todorović 2011: 330).²⁰ Pravkar omenjeni jezikovni spomenik pa je v določenem smislu bolj dragocen kot naš rokopis, saj vsebuje števnike od ‘1’ do ‘2000’. Zapisi števnikov od ‘1’ do ‘10’ so: **edem, dua, try, stiry, pet, ses, sedem, osam, deuet, deset** (Mikhailov 1998: 189).

Hipoteza o verjetni slovenski jezikovni osnovi števnikov pa ne predpostavlja nujno, da je bil avtor zapisov Slovenec, natančneje Slovenec s Koroškega. Avtor bi bil lahko tudi Slovan drugega narodnostnega porekla, Slovan iz slovanske narodnostno mešane družine ali pisar, čigar materni jezik je bil nemški ali kak drug neslovenski jezik. Izključiti ne moremo niti tega, da je imel menih neslovenskega porekla stike z več slovanskimi jeziki (npr. s poljskim, češkim, slovenskim s koroškega območja), a da nobenega izmed teh jezikov ni dobro obvladal. O določenih primanjkljajih v jezikovni zmožnosti avtorja kustod lahko priča tudi raba vrstilnih števnikov *drugi, tretji* namesto pričakovanih glavnih števnikov s pomenoma ‘2’ in ‘3’. Zaradi pisarjevega jezikovnega primanjkljaja se je verjetno tudi glavni števnik ‘1’ pojavil v srednjem namesto v moškem spolu.

V zvezi z zgornjimi opažanji se poraja neke vrste analogija z izvorom *Brižinskih spomenikov*. Gre za prepise iz 10. stoletja, ki so povezani z najstarejšimi krščanskimi misijoni med Slovani. Predpostavlja se, da so njihove besedilne osnove iz 8. stoletja. Ni pa to gotovo. Na tem mestu se zdi primerno navesti mnenje Leszka Moszyńskega:

Brižinski spomeniki, imenovani tudi Freisinški fragmenti, spadajo med najstarejše spomenike slovanskega pismenstva. Točen čas in kraj njihovega nastanka nista znana, toda danes ni dvoma, da so tesno povezani z dejavnostjo najstarejših krščanskih misijonov med Slovani. Prvi irsko-škotski menihi so v Karantanijo prišli že sredi 8. stoletja. Konec 8. stoletja je Karel Veliki organiziral načrtovane misijone pod pokroviteljstvom oglejskega patriarhata in salzburške nadškofije, ki so na začetku zajele območje Karantanije, pozneje pa tudi Panonije in Moravske. BS so torej nastali približno sto let pred slovstveno dejavnostjo Konstantina - Cirila in Metoda. Ujemanje nekaterih delov glagolskega Sinajskega evhologija (*Euchologium Sinaiticum*) z BS priča o tem, da sta misijonarja iz Soluna uporabljala slovanska besedila, ki so v Karantaniji in Panoniji že obstajala. Nekateri raziskovalci nasprotno menijo, da so bili BS lokalni prepis prvotnega glagolskega, torej ciril-metodovskega besedila. To velja predvsem za drugi spomenik. (Moszyński 1982: 24)

Slovinci imajo *Brižinske spomenike* za najstarejše ohranjeno besedilo v svojem jeziku (Kos idr. 1996), toda besedilo je prej kot to starocerkvenoslavansko z ne-

²⁰ Ti števniki ne izvirajo s tistega dela slovenskega jezikovnega prostora, na katerem so se nosni samoglasniki ohranili. Za bibliografski podatek glede knjige Nikolaja Mikhailova se zahvaljujem dr. Bojani Todorović.

katerimi primesmi slovenskih prvin.²¹ Očitno je, da je prepis besedila iz glagolice pripravil Slovan z današnjega Koroškega, o čemer pričajo ostanki nosnih samoglasnikov. Jezik spomenikov ima nedvomno mešan značaj (starocerkvenoslovenski in slovenski), toda glede na to, da se v njem pojavljajo slovenske jezikovne prvine, imajo Slovenci vso pravico, da imajo to besedilo za del zgodovine svojega narodnega jezika.

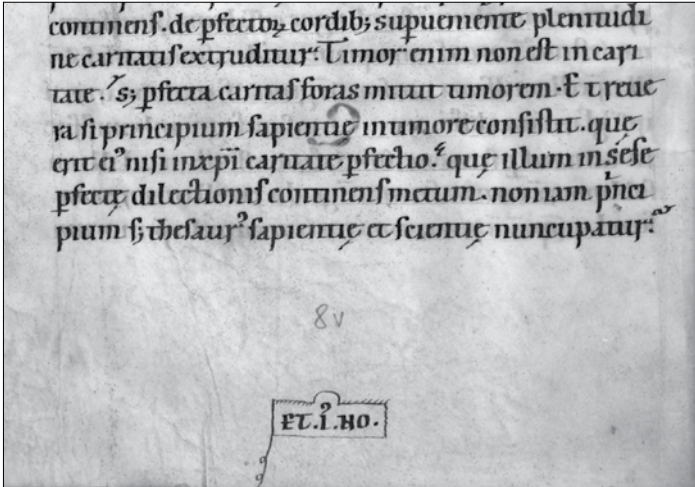
6 SKLEP

Analizirani zapisi števnikov so nedvomno slovanski, toda enoumna določitev konkretnega slovanskega jezika ni mogoča. Najbolj prepričljivo se zdi, da je njihov nastanek povezan s slovenskim, široko razumljenim koroškim narečnim prostorom (predvsem glede na dokumentirane odraze psl. **ę*, števnik *eno* < *edno* in vrstilni števnik v glasovni podobi *tretji*), toda (zaradi izpričanih nosnih samoglasnikov) poljske jezikovne osnove ni možno popolnoma izključiti. Negotovo je, ali je bil avtor zapisov števnikov Slovenec (ali celo Slovan); verjetno je imel stike z več slovanskimi jeziki (predvsem s slovenskim) in morda ni dobro obvladal nobenega izmed njih, čeprav se zdi, da je najbolje znal prav slovensko.

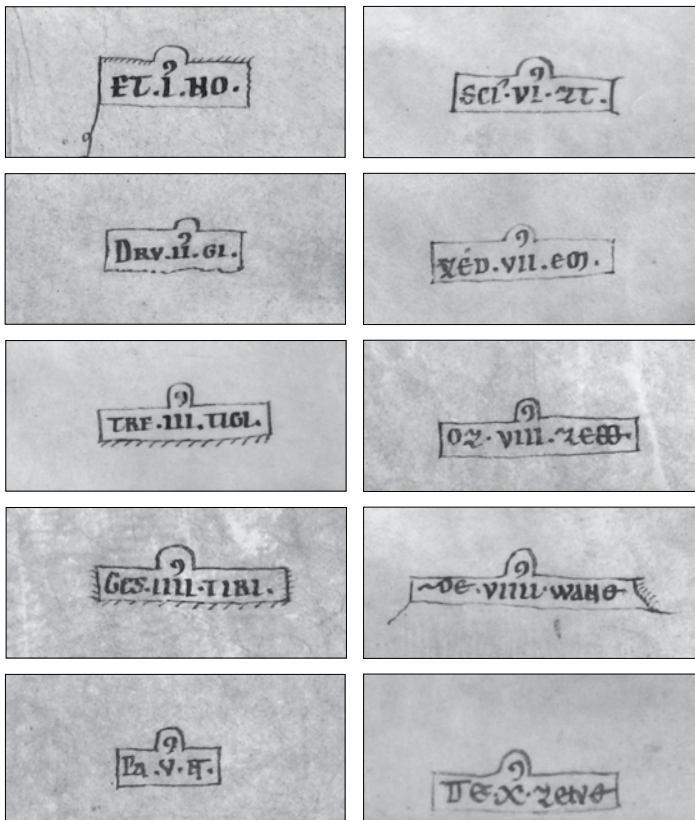
V članku predstavljene hipoteze so zagotovo kontroverzne. Pričakujemo, da bodo naletele na strokovno kritiko. Upamo pa, da bodo kritični premisleki vsebovali bolj prepričljivo pojasnitev jezikovnega izvora teh števnikov. Splošne trditve, da naše stališče glede tega ni prepričljivo, bomo šteli za malo koristne v nadaljnji razpravi.

Rokopis, ki smo ga preučili, je izjemno pomemben iz več razlogov. Če je dejansko povezan s slovenskim jezikovnim prostorom, si pozornost najprej zasluži dejstvo, da so v rokopisu izpričani najstarejši zapisi slovenskih števnikov in s tem najstarejše slovensko občnoimensko besedje. Drugič, rokopis v vseh možnih položajih (tj. v treh števnikih) vsebuje zapise, ki kažejo na nosne samoglasnike kot odraze praslovanskega **ę*. Pri tem je treba pripomniti, da je v *Brižinskih spomenikih* v večini tozadevnih oblik že izpričana denazalizacija praslovanskih nosnih samoglasnikov. Tretjič, rokopis potrjuje tudi zelo staro težnjo po rabi latinice, katere začetek je mogoče povezovati z *Brižinskimi spomeniki*. Zmaga latinice na Slovenskem ni bila vedno tako samoumevna, saj je na kulturno-jezikovnem območju slovenskih dežel zagotovo imela vpliv tudi glagolica ciril-metodovskega obdobja, pozneje pa še hrvaška glagolica. Tudi pojav cirilice v slovenskem srednjem veku

²¹ Kljub temu *Brižinski spomeniki* niso del starocerkvenoslovenskega kanona.

Slika 2

Slika 3

bi bil teoretično možen, in sicer v obliki srbskega, manj verjetno bolgarsko-makedonskega vpliva. Ne smemo pozabiti, da je bila cirilica vse do 15. stoletja pogosto v rabi na jugu Hrvaške. Pri prevladi latinice na Slovenskem je odločilno vlogo odigral verski dejavnik. To pa je pomembno dejstvo v slovenski kulturni zgodovini.

Tu objavljamo prvo stran latinskega rokopisa skupaj s »slovansko« kustodo. Od drugih strani smo pridobili samo »slovanske« kustode. Podatek o celotnem rokopisu se nahaja v opombi št. 3.

LITERATURA

- Aitzetmüller 1978** = Rudolf Aitzetmüller, *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*, Freiburg i. Br.: U. W. Weiher, 1978.
- Brajerski 1973** = Tadeusz Brajerski, *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Lublin: KUL, 1973.
- Cappelli 1901** = Adriano Capelli, *Lexicon abbreviatarum: Wörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen*, Leipzig: J. J. Weber, 1901.
- Duma 1991** = Jerzy Duma, The development of the vowels *o, *ę in the South-Eastern Slavic dialects, v: *Studies in the Phonetic Typology of the Slavic Languages*, ur. Irena Sawicka – Axel Holvoet, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy – Omintech Press, 1991, 63–112.
- ESSJ** = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika 1–5*, avtorji gesel France Bezlaj – Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga oz. Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 1976–2007.
- Gsell 1891** = Benedict Gsell, Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Heiligenkreuz, v: *Die Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte 1*, Wien: Alfred Hölder, 1891 (Xenia Bernardina 2.1), 115–272.
- Gieysztor 1973** = Aleksander Gieysztor, *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa: PWN, 1973.
- Kaska 2014** = Katharina Kaska, *Untersuchungen zum mittelalterlichen Buch- und Bibliothekswesen im Zisterzienserstift Heiligenkreuz*, Masterarbeit, Universität Wien, 2014, https://www.academia.edu/10028471/Untersuchungen_zum_mittelalterlichen_Buch-_und_Bibliothekswesen_im_Zisterzienserstift_Heiligenkreuz, dostop 15. 8. 2021.
- Klemensiewicz idr. 1965** = Zenon Klemensiewicz – Tadeusz Lehr-Splawiński – Stanisław Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa: PWN, 1965.
- Koneski 1967** = Блаже Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје: Култура, 1967. [Blaže Koneski, *Istoriija na makedonskiot jazik*, Skopje: Kultura, 1967.]
- Kortland 1975** = Frederik Kortland, Jers and Nasal Vowels in the Freising Fragments, *Slavistična revija* 23.3–4 (1975), 405–412.
- Kos idr. 1996** = *Zbornik Brižinski spomeniki*, ur. Janko Kos – Franc Jakopin – Jože Faganel, Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede – Trst: Mladika, 1996.
- Kuraszkiewicz 1930** = Władysław Kuraszkiewicz, Połabskie samogłoski nosowe, *Slavia Occidentalis* 9 (1930), 316–343.
- Lackner – Haidinger 2012–2013** = Franz Lackner – Alois Haidinger, *manuscripta.at: Mittelalterliche Handschriften in Österreich*, https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=30416, dostop 15. 8. 2021.
- Lehr-Splawiński 1929** = Tadeusz Lehr-Splawiński, *Gramatyka połabska*, Lwów: Jakubowski, 1929.
- Mikhailov 1998** = Nikolai Mikhailov, *Frühslovenische Sprachdenkmäler: die handschriftliche Periode der slovenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*, Amsterdam – Atlanta (GA): Rodopi, 1998.
- Mirčev 1978** = Кирил Мирчев, *Историческа граматика на българския език*, София: Наука и изкуство, 1978. [Kiril Mirčev, *Istoričeska gramatika na bälgarskija ezik*, Sofija: Nauka i izkustvo, 1978.]

- Moszyński 1982** = Leszek Moszyński, Zabytki fryzyńskie, v: *Słownik starożytności słowiańskich: encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII 7: Y–Ž i Suplementy*, ur. Gerard Labuda – Zdzisław Stieber, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1982, 24.
- Nagórko 1998** = Alicja Nagórko, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa: PWN, 1998.
- Nahtigal 1961** = Rajko Nahtigal, *Die slavischen Sprachen: Abriß der vergleichenden Grammatik*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1961.
- OLA F2a** = *Общеславянский лингвистический атлас – Серия фонетико-грамматическая 2a: Рефлексы *ε*, ur. В. В. Иванов, Москва: Наука, 1990.
[*Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas – Serija fonetiko-grammatičeskaja 2a: Refleksy *ε*, ur. V. V. Ivanov, Moskva: Nauka, 1990.]
- OLA F2b** = *Общеславянский лингвистический атлас – Серия фонетико-грамматическая 2b: Рефлексы *ρ*, ur. Jan Basara, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, 1990.
[*Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas – Serija fonetiko-grammatičeskaja 2b: Refleksy *ρ*.]
- Sławski 1952–1965** = Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego 1: A–J*, Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1965.
- Sławski 1962** = Franciszek Sławski, *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej (z wyborem tekstów gwarowych)*, Warszawa: PWN, 1962.
- Stieber 1989** = Zdzisław Stieber, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa: PWN, ³1989.
- SWO 1995** = *Słownik wyrazów obcych: wydanie nowe*, ur. Elżbieta Sobol, Warszawa: PWN, 1995.
- Todorović 2011** = Bojana Todorović, Język słoweński, v: *Słowiańskie języki literackie: rys historyczny*, ur. Barbara Oczkowa – Elżbieta Szczepańska, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 325–352.
- van Wijk 1931** = Nicolaas van Wijk, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache 1: Laut- und Formenlehre*, Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter, 1931.

Iz poljščine v slovenščino prevedel Matej Šekli, pregled prevoda Alenka Šivic Dular in Karmen Kenda-Jež

OCENE IN POROČILA

URŠKA VRANJEK OŠLAK

SLOVENSKO LASTNOIMENSKO BOGASTVO OBČINE
ZELL-SELE

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.10](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.10)

Zell-Sele: pohodniški zemljevid z ledinskimi in hišnimi imeni, Zell-Sele: Gemeinde/Občina Zell-Sele, 2022.

Občina Zell-Sele je avgusta 2022 v sodelovanju s Slovenskim narodopisnim inštitutom Urban Jarnik izdala pohodniški zemljevid Občine Zell-Sele, ki poleg običajnega zemljepisnega lastnega imenja vključuje tudi bogat nabor slovenskih ledinskih in hišnih imen. Zbirko imen sta prispevala Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik in Interesna skupnost selskih kmetov. Besedila sta pripravila Občina Zell-Sele in Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, podatki pa so bili črpani iz virov Avstrijskega geodetskega zavoda.

Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik opravlja pomembno delo pri ohranjanju in uveljavljanju slovenskih imen zemljepisnih danosti na dvojezičnem območju. Sodelavci inštituta so strokovnjaki s področja standardizacije v posebnih okoliščinah dvojezičnega okolja, kjer se morajo sicer trdna jeziko(slo)vna in standardizacijska načela tudi nekoliko prilagajati (načela mehke standardizacije). V preteklih letih so v pripravo novega občinskega zemljevida Občine Zell-Sele vložili veliko truda. Posebnost tega zemljevida je, da vključuje največje število na terenu preverjenih in po sodobnih smernicah standardiziranih slovenskih zemljepisnih imen (zlasti ledinskih in hišnih) s tega območja do zdaj.

Osrednji zemljevid Občine Zell-Sele z legendo je pripravljen v merilu 1 : 25.000. V izdelavo zemljevida je bila vključena kartografinja univ. dipl. inž. Irena Slavkov, sodelavka inštituta. Krajevna zemljepisna lastna imena so izpisana v krepki ali navadni pisavi, nekrajevna zemljepisna lastna imena pa različno glede na to, ali gre za gorska (krepko in ležeče, npr. *Grintoutz / Vókovnikov Grintovec*), vodna (ležeče in v modri barvi, npr. *Ribnitza / Ribnica*), ledinska (ležeče, npr. *Oringeljni*) ali hišna imena (navadno in pokončno, npr. *Malávdar*). Kjer se naglasno mesto slovenskega imena razlikuje od pričakovanega, je to posebej

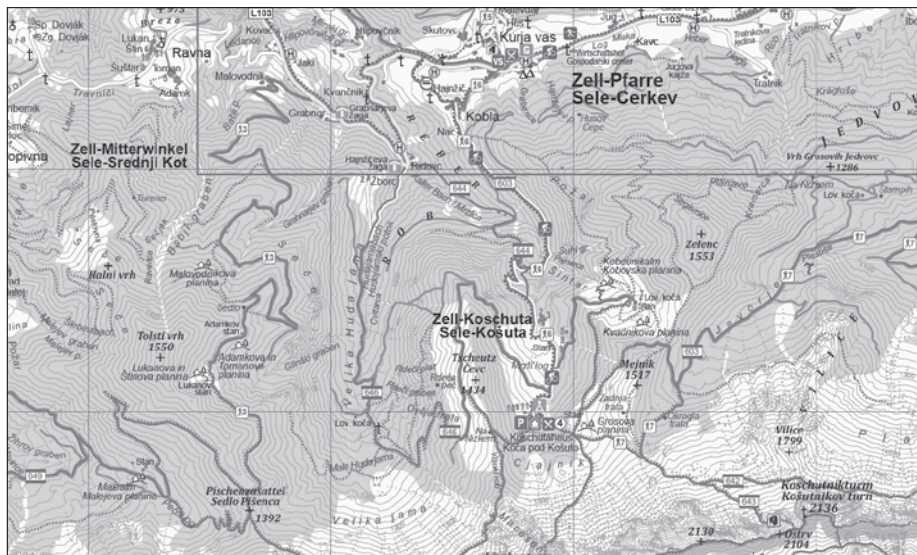
Urška Vranjek Ošlak ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■
urška.vranjek@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0003-3374-4228>

označeno z ostrivcem. Na zemljevidu so označeni državna in občinske meje, ceste in pomembnejši objekti, pohodniške poti in turistične zanimivosti. Kjer obstajata tako ime v nemščini kot ime v slovenščini, sta navedeni obe. Nekatera imena so zapisana le v slovenščini, predvsem hišna in ledinska imena, ki jih tudi nemško govoreči uporabljajo v izvorni slovenski obliki. Avstrijski geodetski zavod je pri določenih imenih sprejel tudi zapis nekaterih glasov s slovenskimi črkami (npr. *Hajnzgraben / Hajnzhev graben*).

Na manjših stranskih zemljevidih je prikazana umestitev Občine Zell-Sele v Avstrijo in zvezno deželo Koroško. Večji občinski zemljevid spremljata še izsek karte občine Sele s hišnimi ledinskimi imeni (v merilu 1 : 8000) in manjša karta dela Sele-Cerkev (v merilu 1 : 3000) z legendo. Pri hišnih imenih so dodane tudi hišne številke.

Vsebinski del zemljevida zajema dvojezične opise naravnih in kulturnih znamenitosti ter številne predloge za prostočasne dejavnosti. Podrobno so opisane nekatere pohodniške poti, ki so primerne za družine. Opisani so izhodišče, dolžina poti in njeno trajanje. Podobno so opisane tudi zavarovane plezalne poti na *Košutnikov turn*, *Cjajnik* in *Hudi turn* oz. *Veliki vrh*, dodana sta oznaka zahtevnosti in opis smeri. Izpostavljeno je, da spadajo Sele med gorniške vasi, ki ležijo sredi neokrnjene narave. Obiskovalci se lahko poučijo o vključenosti Sel v turistično regijo Vrbsko jezero – Rož, o informacijskem Alpinskem centru Zell-Sele, Unescovem globalnem geoparku Karawanken/Karavanke, možnostih za zimske športe, gostinski ponudbi in številnih drugih zanimivostih.

Slika 1: Izsek iz zemljevida Občine Zell-Sele

Ledinska in hišna imena na Koroškem so od leta 2010 del Unescovega seznama nesnovne kulturne dediščine v Avstriji. Mnoga od imen, ki so v ustni rabi povsem živa, so tokrat prvič zapisana na zemljevidu. Več o njih je mogoče prebrati na *Kulturnem portalu ledinskih in hišnih imen FLU-LED*, dostopnem na naslovu www.ledinskaimena.si. Na portalu je nova selska karta dostopna v formatu PDF, v kratkem pa bodo imena objavljena tudi na digitalni karti.

Zemljevid Občine Zell-Sele je obogaten s slikovnim gradivom in klicnimi številkami za klic v sili, na voljo pa bo tudi v obliki, primerni za pametne telefone.

Zemljevid je pomembno promocijsko orodje za širjenje védenja o slovenski nesnovni dediščini tega območja, hkrati pa predstavlja pomemben korak v smeri poenotenja lastnoimenske podobe avstrijske Koroške. Bistvena težava pri popisovanju krajevnih in drugih zemljepisnih imen na dvojezičnem območju je namreč ta, da se kljub trudu raziskovalcev v občinskih in državnih publikacijah vedno znova pojavljajo napake, povezane z razkorakom med uveljavljeno glasovno podobo imena in njegovo poknjiženo obliko. Zemljevid Občine Zell-Sele bo tako poskrbel za enotnejše vključevanje slovenskih imen v prihodnje publikacije, s tem pa bo zagotovljeno ohranjanje nematerialnih lastnoimenskih zakladov za prihodnje rodove.

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

JEZIKOSLOVNA RAZLIČNOST BRANKE TAFRA

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.11](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.11)**Branka Tafra**, *Jezikoslovna razlikost*, Zagreb: Matica hrvatska, 2022, 374 str.

V najnovejši monografiji Branke Tafra *Jezikoslovna razlikost* (*Jezikoslovna razlikost*) so zbrani znanstveni članki, nastali v zadnjem desetletju, ki so bili objavljeni predvsem v hrvaških jezikoslovnih revijah in zbornikih ob različnih jubilejih (gl. str. 365–366). Iz njih so vsakokrat izloženi sinopsis, povzetek in ključne besede; vire in strokovno literaturo je avtorica združila in so navedeni pred imenskim kazalom (str. 345–364). Prispevki so razvrščeni v tri tematske sklope: besedotvorju in morfologiji so posvečena po tri poglavja, leksikologiji in leksikografiji pa zadnjih devet poglavij.

Hrvaško leksikologinjo in leksikografko Branko Tafra je na poklicni in življenjski poti zaznamovala ljubezen do slovanskih jezikov, posebej maternega hrvaškega jezika. Iz kratke predstavitve avtorice na zadnjih dveh straneh monografije *Jezikoslovna razlikost* izvemo, da se je pred 75 leti (1947) rodila v povojni Jugoslaviji, in sicer v večnacionalni Bosni in Hercegovini. Na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu je diplomirala iz jugoslovanskih jezikov in književnosti ter ruskega jezika, na isti ustanovi je magistrirala in doktorirala, in sicer s tematikama iz zgodovine hrvaškega slovničarstva. Od leta 1971 je bila raziskovalka na Zavodu za jezik oz. na Inštitutu za hrvaški jezik in jezikoslovje (*Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje*), od leta 2005 do upokojitve leta 2017 pa je bila redna profesorica za več jezikoslovnih predmetov na Oddelku za kroatologijo na Hrvaških študijah (*Hrvatski studiji*) Univerze v Zagrebu. Čeprav se je po 46 letih plodovitega raziskovalnega in pedagoškega dela upokojila, to zanj ni pomenilo, da se je tudi »umirila«. To dokazuje tako bogata bibliografija kot tudi najnovejša monografija, ki je v zbirki *Hrvatska jezikovna baština* izšla pri Matici hrvatski spomladi leta 2022. V času bogatega znanstvenoraziskovalnega udejstvovanja je napisala štiri znanstvene monografije: *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić* (1993), *Jezikoslovna razdvojba* (1995), *Od riječi do riječnika* (2005) in *Prinosi hrvatskoga jezikoslovja* (2012), ter prek 160

Andreja Legan Ravnikar ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ andreja.legan-ravnikar@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0002-1334-1360>

izvirnih znanstvenih člankov v domačih in mednarodnih jezikoslovnih publikacijah. Strokovno prepoznavnost je dosegla na dveh do tedaj manj raziskanih področjih hrvaškega jezikoslovja: teoretična in praktična (zgodovinska) leksikografija ter zgodovina hrvaške jezikoslovne misli in hrvaškega slovničarstva (uvedla je nov termin *hrvatska gramatologija*). Za slovanske, tudi slovenske leksikologe in leksikografe je posebej zanimiva njena leksikografska teorija in praksa, predvsem metodološki pristopi k reševanju težjih, mejnih leksikoloških in leksikografskih vprašanj, zlasti na področjih pomenoslovja in pomenotvorja (razmejevanje homonimije od polisemije, leksikalizacija, konverzija idr.), oblikoslovja in besedotvorja, s katerimi se pri vsakodnevem delu srečujemo redaktorji razlagalnih slovarjev, odgovorov pa v sodobnih slovenskih jezikovnih priročnikih dostikrat ne dobimo. Ob novih spoznanjih na različnih jezikovnih ravneh je Branka Tafra v hrvaško jezikoslovno terminologijo sistematično in sistemsko ustrezno uvajala nove termine, npr. *višerječnica*, *istoslovnica*, *istopisnica*, *derivatem*, *derivatologija*. Naslov zbornika, ki je ob sedemdeseti obletnici rojstva njej v poklon izšel leta 2018 na Hrvaškem, *Od dvojbe do razdvoje (Od dvoma do razmejitev)*, povzema njen temeljni pristop k jezikoslovnemu raziskovanju.

Prvo, besedotvorno poglavje, *Matoš in ledolomilec na maturi (Matoš i ledolomac na maturi)*, se odziva na aktualno dogajanje v zvezi z jezikovnim delom izpita iz materinščine na hrvaški državni maturi. Tafra opozarja na strokovne napake (problematika kategorije določnosti pri pridevniki) in izbor neprimernih nalog iz besedotvorja pri sestavljanju izpitnih pol za maturitetni preizkus. Kot primer navaja hrv. tvorjenko (motivirano besedo) *ledolomac* (sln. *ledolomilec*), ki se glede na motivirajočo besedo oz. besedi, iz katerih je nastala, lahko razlaga na štiri načine, ki so vsi legitimni oz. jezikoslovno utemeljeni. To je lahko izpeljava iz samostalnika *ledolom* > *ledolomac* ('brod koji služi za ledolom') in izpeljava iz pridevnika *ledoloman* > *ledolomac* ('ledolomni brod'). Kot drugi besedotvorni način je mogoče utemeljiti zlaganje, katerega rezultat je medponsko-priponska zloženska *ledolomac* < *brod koji lomi led*; ker v hrvaščini obstaja tudi samostalni *lomac*, je rezultat zlaganja tudi medponskoobrazilna zloženska *ledolomac* < *lomac leda*. Povsem pritrjujemo B. Tafra, da taki primeri niso primerni za maturitetno vprašanje, kako je tvorjenka *ledolomac* nastala, ker enoznačnega odgovora (tudi v slovenščini!) ni. Drugi besedotvorni prispevek, *Tvorbeni modeli v hrvaškem jeziku (Rječjetvorni modeli u hrvatskom jeziku)*, pripravljen v soavtorstvu s Petro Košutar, ponuja razmislek, kako so različni postopki nastajanja nove besede uzaveščeni v jezikoslovni teoriji. Tafra namreč opozarja, da termin »rječjetvorjek« ne zajema samo besedotvornih načinov (izpeljava, zlaganje, sklapljanje), temveč pomeni znanstveno disciplino, ki preučuje vse jezikovne možnosti za zapolnitev poimenovalne vrzeli, torej za nastanek nove besede. Avtorica kritično prevrednoti dosedanje raziskave tvorbenih načinov (tipov) v hrvaškem jeziku, drugih

slovanskih jezikih (srbsčini, ruščini), v romanskih (italijanščini, francoščini, španščini) in germanskih jezikih (angleščini, nemščini), ki jim je skupno pojmovanje, da nova beseda nastane iz morfemov, kar pomeni, da so besedotvorni postopki tudi v tujejezičnih obravnavah v središču tvorbenih opisov. V nadaljevanju sledi klasifikacija vseh jezikovnih možnosti za širjenje leksikalnega fonda v hrvaškem jeziku. Besede se delijo glede na tvorbeno motivacijo (nemotivirane – motivirane), po tvorbenih sredstvih, poreklu, po vrsti tvorbenega procesa (slovnični – semantični procesi) idr. Izpostavila bi zavedanje, ki tudi pri jezikoslovcih ni splošno uzaveščeno, namreč, da je nastanek novih besed lahko tudi rezultat prevzemanja leksikalnih enot iz tujih jezikov, tudi besedotvornega in pomenskega kalkiranja, revitalizacije že izginulih besed, poimenovanja denotata z več besedami idr. Ta fraza kot enakovreden postopek obravnava tudi nastanek besed s semantičnimi procesi, npr. z leksikalizacijo, onimizacijo, konverzijo.

V poglavju *Derivatem¹ in leksem (Derivatem i leksem)* avtorica pove, da o besedotvorju (hrv. *rječjetvorje*) obstaja malo teoretičnih del, ki bi utemeljevala njegovo samostojno mesto v jezikoslovju, ker se to vedo pogosto uvršča v morfologijo (t. i. derivacijska morfologija v opoziciji do fleksijske morfologije, besedotvorni morfemi proti oblikotvornim morfemom), v leksikologijo (kot nekakšno podpodročje) ali nekam vmes, in da besedotvorje v hrvaškem jezikoslovju nima statusa samostojnega jezikoslovnega področja. Avtorica se sprašuje, ali je mednarodni termin *derivacija* primeren izraz za domači termin *rječjetvorje*, saj je derivacija v hrvaščini tudi poimenovanje za tvorbeni postopek izpeljave. Predlaga, da bi derivacijo pojmovali širše kot besedotvorje, kot vsak proces nastanka nove besede oz. vse procese popolnjevanja leksikalnega fonda. V nadaljevanju razpravlja o mejah med besedotvornimi, oblikoslovnimi in leksikalnimi enotami ter s tem povezanimi jezikoslovnimi vprašanji, npr. ali v besedotvorje sodijo tudi okamnele predložne zveze, ki so se frazeologizirale.

Morfološko tematiko predstavljajo članki *Število in spol od začetka (Broj i rod ispočetka)*, *Zbirna imena ali »imena sakupiva« (Zbirne imenice ili imena sakupiva)* in *Števniki in »števniki« (Brojevi i »brojevi«)*. V prvem Tafra na podlagi odgovorov na anketna vprašanja za študente in profesorje filologije opozarja na njihovo pomanjkljivo znanje pri razumevanju odnosa med naravnim in slovničnim spolom (podrobneje v članku *Razmejevanje naravnega in slovničnega spola (slovnični in slovaropisni problem) (Razgraničavanje roda in spola (gramatički i leksikografski problem))*). Nerazumevanje slovnične kategorije spola se kaže v pomanjkljivih obravnavah, celo napakah v sodobnih hrvaških slovnica in slovarjih, npr. *papa ljubk*. 'oče' je ženskega spola v Anić 1998. Drugikrat so

1 Termin *derivatem* je Tafra tvorila po vzoru terminov *grafem, fonem, morfem* itd. Znanost o derivaciji je *derivatologija*, znanstvenik je *derivatolog*, *derivatografija* naj bi se ukvarjala s pripravo priložnikov (str. 58).

potekale anketne preverbe za študente prvih, drugih in tretjih letnikov filoloških smeri (Hrvatski studiji, Filozofski fakultet u Zagrebu) ter srednješolske profesorje hrvaškega jezika v zvezi s prepoznavanjem slovničnih kategorij spola in števila pri izbranih hrvaških samostalnikih. Gre za problematiko edninskih samostalnikov (*singularia tantum*), predvsem zbirnih imen, kjer leksikalni pomen zamegljuje njihov slovnični pomen (nejasno razločevanje zunajjezikovne stvarnosti in gramatike od semantike), ter množinskih samostalnikov (*pluralia tantum*). Vzrok za slabe rezultate je po mnenju avtorice mogoče najti v različnih metodoloških pristopih k obravnavi teh dveh kategorij v novejših hrvaških slovnica in neenotnih rešitvah v modernih hrvaških slovarjih. Kot pravi avtorica, imajo rešitev v rokah jezikoslovci: spol samostalnikov se mora obravnavati ločeno od sklanjatvenih tipov, ker spol ni kriterij za uvrstitev v določeno sklanjatev, na višji stopnji šolanja pa je treba uvesti termina *singularia tantum* in *pluralia tantum* ter določiti kriterije za prepoznavanje obeh pojavov (morfološke, sintaktične, semantične). Naslednji članek je podrobneje posvečen zbirnim imenom. Težava se pojavlja že v izhodišču obravnave, v nerazumevanju, da je samostalni, ki označuje več predmetov, slovnično lahko edninski in obratno. Na primer razmerje hrv. *brat* – *braća*: med njima v hrvaščini ni oblikotvornega razmerja, temveč besedotvorno, ker gre za dve besedi, motivirajočo in motivirano. Tafra zgled primerja z ruskim *bratja*, ki v ruščini (tudi v slovenščini!) ni zbirno ime, je množina samostalnika *brat*; vzrok je v zgodovinskem razvoju samostalniškega sestava, ki je v ruščini potekal drugače kot v hrvaščini. Tafra predlaga, da zbirna imena uvrstimo v leksikalno-semantični razred, ki označuje skupino neločljivih, neštevnihtvornih istovrstnih denotatov (ista vrsta, ista funkcija, isti namen), povezanih v celoto, ki imajo posebne slovnične lastnosti. Tretji oblikoslovni prispevek, *Števniki in »števniki«* (*Brojevi i »brojevi«*), se odziva na aktualno problematiko nesoglasja, ki obstaja v strokovni javnosti glede razmejevanja števnikov od drugih besednih vrst in njihove klasifikacije. Avtorica je namreč pregledala novejše hrvaške šolske slovarje, slovar hrvaškega knjižnega (hrv. *standardnoga*) jezika, slovnice in jezikovne priročnike, ki kažejo precejšnja razhajanja v teoretičnem pristupu in po metodologiji obravnave.

Za urednikove razlagalne slovarje so posebej zanimive in aktualne avtoričine leksikološke in leksikografske študije. Prispevek *Istopisnice in istobesednice v hrvaškem jeziku* (*Istopisnice i istoslovnice u hrvatskom jeziku*) obravnava pojmovno in terminološko razmejevanje med terminoma *istopisnica* (hrv. *istopisnice* ali *homografi*) so besede z istim zaporedjem enakih črk, ki se povsem ujemajo tudi v mestu in kvaliteti oz. kvantiteti naglasa) in na pravopisni ravni *istobesednica* (hrv. *istoslovnice* ali *homogrami*) so besede z istim zaporedjem enakih črk, a z različnim naglasom, ki ni zapisan). Če je razlikovalni naglas dveh *istobesednic* zapisan, govorimo o *raznopolisnicah*. Tafra ugotavlja, da ima naglas, podobno kot

fonem, v hrvaščini razločevalno vlogo² in da je naglas lahko tudi besedotvorno sredstvo, enakovredno tvorbi z obrazilnimi morfemi, ko njegova vloga preide meje tvorbe oblik v tvorbo novih besed. Prispevek *Kaj je v hrvaški leksikografiji iztočnica? (Što je u hrvatskoj leksikografiji natuknica?)* podaja kritičen pregled sodobnih hrvaških slovarjev in leksikografske teorije, ki se je na Hrvaškem začela oblikovati od osemdesetih let 20. stoletja. Slovnična pripadnost določeni besedni vrsti daje besedi status iztočnice, vendar je znano, da so v slovarju iztočnice lahko tudi oblike besed, predpone, merske enote, kratice, odvisno od leksikografske tradicije in koncepta slovarja. Avtorica izpostavlja dva semantična procesa, leksikalizacijo in konverzijo, katerih rezultat so nove besede, zato jih je nujno uvrstiti med iztočnice v slovarju. Prav ta dva semantična pojava sta slabo ali nepopolno raziskana v slovnica in neenotno rešena v slovarjih. Opozarja na problematiko zgodovinskega in narečnega slovaropisja, kjer je nastavitev iztočnic bolj kompleksna, npr. zaradi velikega števila glasovnih različic, besedotvornih variant, istih prevzetih besed v različnih stopnjah prevzemanja idr. Na problematiko iztočnic v splošnih (razlagalnih) slovarjih se navezuje tudi članek *Dvomi pri določanju iztočnice (Dvojbe pri određivanju natuknice)*, v katerem Tafra na podlagi predhodnih raziskav zagovarja merila, ki jih mora izpolnjevati kandidat za iztočnico. Da je jezikoslovno utemeljena odločitev sploh mogoča, pa je treba nedvoumno razmejevati homonime od konverznih besed, razločevati apelative od onimov, ločevati slovnično večpomenskost (variiranje slovničnih kategorij znotraj besede) od besedotvorja, naglasne dvojnice od primerov, ko naglas igra vlogo tvorbenega sredstva (kar vpliva na odločitev, ali gre za eno ali dve iztočnici), uvrščati večbesedne leksikalne enote med iztočnice, kadar se te leksikalizirajo.

Frazeološko problematiko, ki jo je avtorica izpostavila pri recenziranju več hrvaških frazeoloških slovarjev, je ubesedila v poglavju *Iztočnica in nadiztočnica v frazeološkem slovarju (Natuknica i nadnatuknica u frazeološkom rječniku)*. V njem išče odgovore na praktične leksikografske probleme, kot so: nastavitev iztočnice in utemeljitev uvedbe nadiztočnic; določitev meje med frazemi in drugimi večbesednimi leksikalnimi enotami; razločevanje med pojmi pisna večpomenskost, oblikoslovna, besedotvorna večpomenskost idr. V članku *Slovnična večpomenskost kategorije števila (Gramatička višeznačnost kategorije broja)* avtorica navaja predlog dopolnitev k razlagi kategorije števila in enotno terminologijo, saj se bo tako izboljšal ne samo slovnični opis, temveč tudi slovnična analiza iztočnic v slovarjih, ki bi jasneje pokazala neločljivost slovnice in semantike prav pri tej

2 Kot pravi Tafra, se v strokovni literaturi dostikrat ne razlikujeta pojma *isti* in *enak* in se govori o istih oblikah in istih besedah, namesto o enakih, saj sta dve enoti lahko le enaki, ne isti. Pravo poimenovanje bi moralo biti enakopisnice, enakozvočnice idr., toda zaradi tradicije ohranja poimenovanja istopisnice, istozvočnice idr. O razločevanju pojmov *isti* in *enak* gl. tudi v nadaljevanju pri predstavitvi poglavja *Homonimija – kroatistični kamen spotike*.

kategoriji. Kategorija števnosti in kategorija števila se pogosto prepletata, saj se k semantičnim kategorijam pristopa z morfološkega stališča; meša se leksikalni pomen množice (*mnoštvo*) in slovnični pomen ednine, ker se slovnični pomen števila nujno ne ujema s konkretnim številom predmetov, ki ga označuje denotat. Prispevek *Leksikalno-semantični odnosi v hrvaškem jeziku z diahronega vidika (Leksičko-semantički odnosi u hrvatskom jeziku iz dijakronijske perspektive)* je posebej aktualen za zgodovinsko leksikologijo in leksikografijo. Glede na to, da na leksikalno-semantične odnose v leksiki vsakega jezika vplivajo raznovrstne zgodovinske okoliščine, tudi slovenski jezik v mnogih značilnostih deli usodo zgodovinskega razvoja hrvaškega jezika od prve pojavitve v knjigah: bogastvo leksikalne in slovnične sinonimije (pri Hrvatih stik treh mikrojezikov³), kulturni stiki s kontaktnimi in drugimi jeziki, pojav starejših, predvsem dvojezičnih slovarjev s hrvaščino kot ustrezničnim jezikom, v katerem se navajajo sinonimni nizi, ki pripadajo različnim narečjem (tudi v sln. se imenujejo *kontaktni sinonimi*) in različnim jezikovnozgodovinskim obdobjem, pri čemer avtorica odpira teoretično vprašanje, ali so to res sinonimi. Tafra pojasnjuje, da morajo biti izpolnjeni trije pogoji za lekseme, da lahko vstopajo v sinonimijska, homonimijska, paronimijska ali antonimijska razmerja: 1) pripadajo isti besedni vrsti; 2) pripadajo istemu idiomu, pri čemer se leksemi iz narečij in leksemi iz knjižnega (hrv. *standardnega*) jezika ne uvrščajo v isti idiom, kot tudi ne npr. hrvaščina in češčina; 3) sopostavljeni leksemi so iz istega časovnega obdobja. Zastavlja se vprašanje, ali je vsak prenos leksema iz enega idioma v drugega že prevod ali lahko namesto tega govorimo o semantičnih ekvivalentih. V istem času pa lahko obstajajo starejše in mlajše besede za isti denotat in med njimi se razvija sinonimijski odnos. Na osnovi primerov sinonimnih nizov iz zgodovine hrvaškega knjižnega jezika je avtorica zaključila, da ne gre vedno za sinonimijo. Rezultat teh pojavov so *znotrajjezikovne variante* (fonološke: hrv. *orih/oreh/orah*), *znotrajjezikovni prevod* (narečne besede v odnosu do knjižnega jezika; knjižne besede iz različnih obdobj jezikovne zgodovine v odnosu do sodobnega knjižnega jezika) ali *medjezikovne izposojenke*. T. i. sinonimni pari iz različnih geografskih prostorov (narečja in govori) ter domače

3 Mikrojezik temelji na dialektu ali govoru, ima pisno tradicijo, zapisuje se po pravopisnih pravilih in teži k normiranju v fonetiki, leksiki in slovnicah. Gre za organiziran in socialno podprt knjižnojezikovni proces z možno kodifikacijo mikrojezika v normativnih slovnicah in slovarjih. Idejo slovanskih knjižnih mikrojezikov in poskus utemeljitve nove jezikoslovne smeri je A. D. Duličenko uresničil v doktorski disertaciji *Slovanski knjižni mikrojeziki: vprašanja nastanka in razvoja*, ki jo je zagovarjal leta 1981, njen teoretični del je še isto leto izšel v knjigi. V letih 2003–2004 je v dveh zvezkih izdal knjigo *Slovanski knjižni mikrojeziki: vzorci besedil*, povzeto po recenziji Andreje Legan Ravnikar, ki je izšla v reviji *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 10 (2015): Aleksandr Dmitrievič Duličenko: *Osnovy slavjanskoj filologii I: Istoriko-etnografičeskaja i etnolingvističeskaja problematika, II: Lingvističeskaja problematika*, Opolje: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2011, 526 + 640 str.

besede v odnosu do prevzetih in arhaične besede v odnosu do sodobnih ustreznici so pravzaprav ekvivalenti. Sledi še podrobnejša predstavitev sinonimov, tj. leksemov, ki pripadajo istemu denotatu, istemu idiomu, istemu času in isti besedni vrsti, pri čemer avtorica razmejuje rabo termina *sinonimičnost* na sobesedilni ravni in *sinonimnost* na ravni jezikovnega sistema. Tafra pravi, da so sinonimi besede iz enega idioma, ki imajo isti pomen, semantični ekvivalenti pa besede iz dveh ali več idiomov, ki imajo enake pomene. V nadaljevanju se avtorica osredinja še na preučevanje paronimije, ki je v hrvaški strokovni literaturi obravnavana najbolj pomanjkljivo (proces desinonimizacije), in razmejevanju med homonimijo in polisemijo. Prispevek *Homonimija – kroatistični kamen spotike* (*Homonimija – kroatistički kamen smutnje*) obravnava naslovno medleksemsko razmerje, ki še vedno predstavlja izziv tako za leksikologe s teoretičnega kot leksikografe s praktičnega vidika, kadar se morajo odločiti, ali določene pomene obravnavati v enem ali dveh slovarskih sestavkih. Avtorica podaja kritični pregled obravnave homonimije v hrvaških jezikovnih učbenikih in jezikoslovni literaturi, pri čemer izstopajo različni pristopi obravnave istega problema, po Tafrinih besedah »prava pojmovna in terminološka zmešnjava«. Nedopustno se ji zdi pogosto opaženo nerazlikovanje med pojmom *isti* (tak je leksem, ki je identičen samo s seboj) in *enak* (taka sta dva leksema, ki sta izrazno enaka) v homonimiji.⁴ Na primer hrv. *grad* 'naseljen kraj' in *grad* 'toča' nista homonima, tudi če (razločevalnega) naglasa ne pišemo. Homonima nista niti *Popov* in *popov* (nastal po konverziji in onimizaciji) ipd. Najlažje je homonime določiti pri prevzetih besedah, kjer gre na izrazni ravni za povsem naključno ujemanje in je povsem jasno, da niso mogli nastati v zgodovinskem procesu razpada polisemije (depolisemizacija). Homonimija je še vedno »kamen spotike«, ker se v hrvaškem jezikoslovju mešajo leksikalna ter slovnična in pravopisna raven, pripadnost različnim besednim vrstam, pozablja se, da je naglas v hrvaškem jeziku razlikovalno sredstvo in da hrv. *pàs* in *pâs* nista v nikakršnem leksikalno-semantičnem odnosu. Prispevek *Razmejevanje sopomenskosti od blizupomenskosti* (*Razgraničavanje istoznačnosti i blizkoznačnosti*) odkriva pojmovna in terminološka nesoglasja o tem, kaj je blizupomenskost (hrv. *blizkoznačnost*) in kaj sopomenskost (hrv. *istoznačnost*). Tafra ponovno predstavlja nastanek in vrste sinonimov, pogoje za uvrstitev besed med sinonime, nejasne meje v strokovni literaturi med sinonimi in variantami, definicijo blizupomenskosti, pri čemer sooča mnenja jezikoslovcev. Konsenz vidi v trditvi, da so vse besede iz posamezne besedne družine blizupomenke in imajo vsaj en skupni pomen.

Iz predgovora avtorice monografije izvemo za pojasnilo o izbiri besede *različnost* (hrv. *razlikost*) v naslovu. Pridevnik *razlik* 'lasten onemu, ki se razlikuje

4 Tafra sooča slovensko terminologijo A. Vidovič Muhe iz *Slovenskega leksikalnega pomenslovja* (2000): *enakoizraznost* in *enakoizraznice* imata po njenem mnenju širši pomen kot *homonimija* in *homonimi*.

od primerjanega' je v istem pomenu v hrvaških pisnih virih izpričan od 14. do 19. stoletja, *razlikost* pa od 16. stoletja dalje. Kot pravi avtorica, če bi imela enake poglede kot drugi jezikoslovci, ne bi imela vzroka za pisanje, prav razlike pa so jo motivirale za raziskovanje. Njen razmišljujoči slog in hkrati jasna misel bralca neprestano spodbuja, da preizprašuje svoje poglede na različna jezikoslovna vprašanja, in hkrati izziva jezikoslovce, da tudi sami predstavimo svoje raziskovalne rezultate, metodologijo in poglede, različne od njenih. Monografija je dragocen priročnik posebej za leksikologe in leksikografe, ne samo, ker ponuja odgovore, ki jih lahko preizkušamo pri praktičnem leksikografskem delu (in jih upoštevamo, če z njihovo pomočjo izboljšamo jezikoslovni opis leksemov), temveč tudi zato, ker ob branju monografije začutimo njeno naklonjenost, razumevanje in tenkočutnost do dolgotrajnega, garaškega dela redaktorjev razlagalnih slovarjev, ki zahteva veliko vztrajnosti, potrpežljivosti, strokovnega znanja in lastnega znanstvenoraziskovalnega dela, hitrih rezultatov, ki jih zahteva sodobni čas, pa ne more biti. Podobno kot redaktorji se avtorica zaveda, da je reševanje težjih jezikoslovnih problemov, ki se jih zaradi »mejnosti« jezikoslovni priročniki radi izogibajo, nujno in neodložljivo. Brez tega je sodobni razlagalni slovar ali zgodovinski razlagalni slovar lahko le kompilacija.

DEJAN GABROVŠEK

DELANICA O LEKSIKOGRAFIJI IN KORPUSNEM JEZIKOSLOVJU LEXICOM 2022

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.29.1.12](https://doi.org/10.3986/JZ.29.1.12)

Lexicom – an intensive workshop in lexicography and lexical computing, 13.–17. 6. 2022

Enotedenska delavnica Lexicom 2022 je potekala med 13. in 17. 6. 2022 v češkem mestu Telč. Osredotočala se je na računalniško podprto leksikografijo, uporabo korpusov ter na zbiranje in interpretacijo večjih količin jezikovnih podatkov. Lexicom organizira podjetje Sketch Engine, ki se ukvarja s korpusno in širše računalniško obdelavo jezikov.

Predavali so: izkušeni angleški leksikograf Michael Rundell, Miloš Jakubiček, ki se ukvarja predvsem z gradnjo korpusov in slovarjev, ter Ondřej Matuška, ki je vodil praktični del, npr. uporabo CQL. Predavatelji odlično obvladajo svoja področja, tako da smo lahko dobili poglobljen in sodoben vpogled v vsako obravnavano tematiko.

V primerjavi z drugimi leti je bilo udeležencev dokaj malo, zgolj devet, kar je najverjetneje posledica pandemije koronavirusa. Vsi razen udeleženske z Maldivov smo bili iz Evrope. Delavnica je bila že enaindvajseta po vrsti.

Prvi dan je bil namenjen predvsem uvodu v to, kaj je slovar danes, kaj je slovar bil v dobi pred digitalizacijo in kako se je razvijalo slovaropisje. Prikazani so bili trendi v slovaropisju, ki se večinoma nanašajo na splet, npr. večji poudarek na vizualni predstavitvi (kar je bilo za slovenščino do neke mere narejeno pri projektu Franček). Drugi del dneva je bil namenjen seznanitvi s korpusi, zlasti z njihovo sestavo: zaradi visokih frekvenc manjšina besed zaseda večino korpusa (besede kot *biti*, *imeti*, *in*, *da*, *v*, *za*), večina besed pa je redkih, zato je pomembno imeti čim večji korpus. Z večjim korpusom namreč lažje pridobimo več redkih besed, prepoznamo enkratne oziroma priložnostne besede in jih ločimo od jedrnega besedja.

Dejan Gabrovšek ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■
dejan.gabrovsek@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0002-4995-1814>

Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS.

Začetek drugega dne je bil namenjen pregledu teorij, ki bodisi obravnavajo slovaropisje (metaleksikografija) bodisi prispevajo k bolj sistematičnemu opisu v slovarjih, to so zlasti teorije o pomenu besed. Od obravnavanih je v slovenščini verjetno najbolj znana Apresjanova šola, na kratko pa so bile obravnavani še teoretiki Charles J. Fillmore, Eleanor Rosch, George Lakoff in Igor Melčuk. V nadaljevanju je bil poudarek na računalniški obdelavi jezikov in predstavitvi statističnih metod za obdelavo jezika, npr. formule logDice za računanje trdnosti kolokacij.

Prvi del tretjega dne je bil posvečen regularnim izrazom in CQL (*Corpus Query Language*), računalniškemu jeziku, ki omogoča iskanje besednih oblik in skladenjskih enot v korpusu. CQL se je v dosedanjih skladenjskih raziskavah izkazal za zelo uporabnega in škoda je, da se ga ne uporablja pogosteje. Sledila je predstavitev dvojezične leksikografije, z vidika, da se od enojezične razlikuje po tem, da gesla nimajo razlag, ampak prevode in da se pomeni med besedami ne prekrivajo vedno, prav tako pa se ne prekrivajo kulture, zato določenih besed ni mogoče (natančno) prevesti, ampak jih je treba parafrazirati. Sledilo je predavanje o označevanju korpusov: prezapleten sistem oznak zelo zniža natančnost označevanja, zato mora biti relativno preprost, seveda pa se moramo raziskovalci teh poenostavitev zavedati in jih pri raziskovanju upoštevati. Zavedati se je tudi treba, da bodo v označevanju vedno napake, kljub temu pa jih je tako malo, da to večine analiz ne moti.

Četrti dan je bil v celoti posvečen slovaropisju. V prvem delu smo obravnavali razlage, pri čemer je bilo opozorjeno, da je treba najti razlago, ki bo dobro pokrila vse prototipne zglede, ne pa tudi vseh obrobij oziroma redkih rab ali celo potencialnih rab oziroma pomenskih odtenkov neke besede, saj je nemogoče pokriti celotno obrobje, ne da bi razlaga postala predolga in s tem nerazumljiva. Obrobni zgledi se namreč praviloma dobro asociativno nanašajo na osrednji pomen. Razlaga mora upoštevati tudi okoliščine rabe neke besede. Pomen je sicer zelo izmuzljiva entiteta, zato lahko isto besedo opišemo na različne načine. Raba sinonimov v razlagi je le redko uporabna. Vse to kaže, da je pisanje razlag zelo zahtevno. Sodobni trendi so, da mora biti razlaga kratka in razumljiva, nanašalne razlage pa se opuščajo (eSSKJ jih sicer do neke mere še vedno ohranja, nima pa razlag kot *glagolnik od X* ali *ženska oblika od X*).

Naslednje predavanje je bilo posvečeno kvalificiranju in kvalifikatorjem. Večina besedja je nezaznamovanega, zato posebnih oznak nima, kvalifikatorji pa označujejo odklone od nezaznamovanega.

Poleg kolokacij, ki so že dobro raziskan koncept, je bil omenjen še dokaj nov termin *koligacija*. Koligacija je sistem omejitev rabe določene besede in skladenjskih nizov. Večja količina podatkov je omogočila, da lahko raziskujemo, s katerimi drugimi besedami se določena beseda pogosteje družijo, v katerih oblikah nastopa najpogosteje in kakšne daljše nize (razširjene kolokacije) tvori. Korpusni

pristop je prinesel spoznanje, da je v jeziku veliko ponavljanja daljših struktur. Koligacija se vsekakor kaže kot svež koncept, ki ga je smiselno prenesti tudi na slovenščino.

Posebno predavanje je bilo namenjeno zgledom v slovarjih. Dobre zglede iščemo predvsem s pomočjo GDEX-a (*good dictionary examples*), ki na vrh razvršča krajše zglede, take, ki ne vsebujejo sovražnega govora, nimajo redkih besed ali netipičnih znakov, seveda pa je presoja, kaj je dober zgled, še vedno zelo subjektivna in je računalnik ne more opraviti povsem zanesljivo.

Kot primer enostavnega spletnega programa za pisanje kratkih slovarjev smo spoznali program *Lexonomy* (<https://www.lexonomy.eu/>), ki je uporaben za manjše projekte, verjetno pa bi težko podpiral večje slovarje, ki hočejo prikazati več informacij.

Peti dan je bil namenjen spletnim virom, kot je *Wikipedija*, in slovarjem, ki jih urejajo uporabniki sami, npr. *Urban Dictionary*. Predstavljene so bile njihove prednosti (hitra odzivnost, dobra pokritost specializiranih področij) in slabosti (nekatera področja niso pokrita, možnost zlorab). Mnogo slovarjev (tudi portal Fran) ima možnost, da uporabniki predlagajo nove besede. Tako je, na primer, v enega od angleških slovarjev prišla beseda *selfie*.

Naslednje predavanje je bilo namenjeno avtorskim pravicam: te so v spletnem okolju povsem neurejene, zakonodaja pa je zastarela. Zadnje poglavje je bilo posvečeno računalniškemu tvorjenju slovarjev, ki se kaže kot perspektivno, čeprav še ne dovolj natančno. Skupna ugotovitev je bila, da dela za leksikografe ne bo zmanjkalo, računalniki pa nam pomagajo predvsem pri enostavnejših in monotonih opravilih.

Enotedenska delavnica je bila zame zelo koristna, saj sem lahko spoznal naj-novejše trende v slovaropisju in korpusnem jezikoslovju ter dobil širši pogled na celotno slovaropisno pokrajino, ki ga doslej nisem imel. Predavanja so se enakomerno dopolnjevala z vajami, tako da znanje ni ostalo le teoretično, ampak smo ga lahko utrdili tudi praktično.

Naslednji Lexicom bo potekal od 11. do 15. septembra 2023 v Cambridgeu. Priporočam udeležbo vsem, ki se zanimajo za slovaropisje in korpusno jezikoslovje.

POVEZAVE

Lexonomy: <https://www.lexonomy.eu/>.

Sketch Engine: <https://www.sketchengine.eu/>.

Stran z informacijami za Lexicom 2022: <https://lexicom.courses/upcoming-lexicom/>.

Stran z informacijami za Lexicom 2023: <https://lexicom.courses/upcoming-lexicom/>.

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**, na začetku pomladi in na začetku jeseni. K sodelovanju so vabljeni domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg prispevkov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v Wordovem dokumentu in v pisavi Times New Roman ali ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <https://ZRCola.zrc-sazu.si> ali na spletni strani revije. Besedila naj bodo oddana prek sistema OJS na spletni strani <https://ojs.zrc-sazu.si/jz>, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih v obsegu do 15 vrstic je pri slovenskih prispevkih objavljen v angleščini, pri neslovenskih prispevkih pa v slovenščini; oddan je lahko v jeziku prispevka. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter z delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

- Kozma Ahačič** Slovenski prevedki v večjezičnem primerjalnem slovarčku Olofa Rudbecka st. (1698): nov podatek za zgodovino slovenskega slovaropisja in analizo uporabe slovarjev v 17. stoletju
- Andreja Žele** Slovenski predložni glagoli z vidika leksikalizacije
- Robert Grošelj** Bolgarski predprihodnjik in njegove slovenske ustreznice: kontrastivno-prevodni vidik
- Metka Furlan** Terske in druge slovenske sekundarne oksitoneze
- Suzana Todorović** Raba leksikalnih romanizmov v slovenskih narečnih govorih slovenske Istre: primer dvo- in enojezičnih vasi Bertoki, Pomjan in Šared
- Herta Maurer-Lausegger** Narodno blago iz Roža 1936/37: dialektološka in etnološka zakladnica v rožanskem narečju
- Maruša Žibred** Soglasniški odrazi v novomeškem govoru in okolici
- Ivona Andres** Besedilo o stari kmečki hiši v slovenskih narečjih na avstrijskem Koroškem
- Tadeusz Lewaszkiewicz –** »Slovenski/koroški/podjunski« (?) števniki v latinskem
Wiesław Wydra rokopisu iz tretje četrtine 12. stoletja (Heiligenkreuz, Cod. 250)

Ocene in poročila

- Urška Vranjek Ošlak** Slovensko lastnoimensko bogastvo Občine Zell-Sele
- Andreja Legan Ravnikar** Jezikoslovna različnost Branke Tafra
- Dejan Gabrovšek** Delavnica o leksikografiji in korpusnem jezikoslovju Lexicom 2022

